

402
92
x

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Z DNIA 23 KWIETNIA 1935 ROKU

TEKST

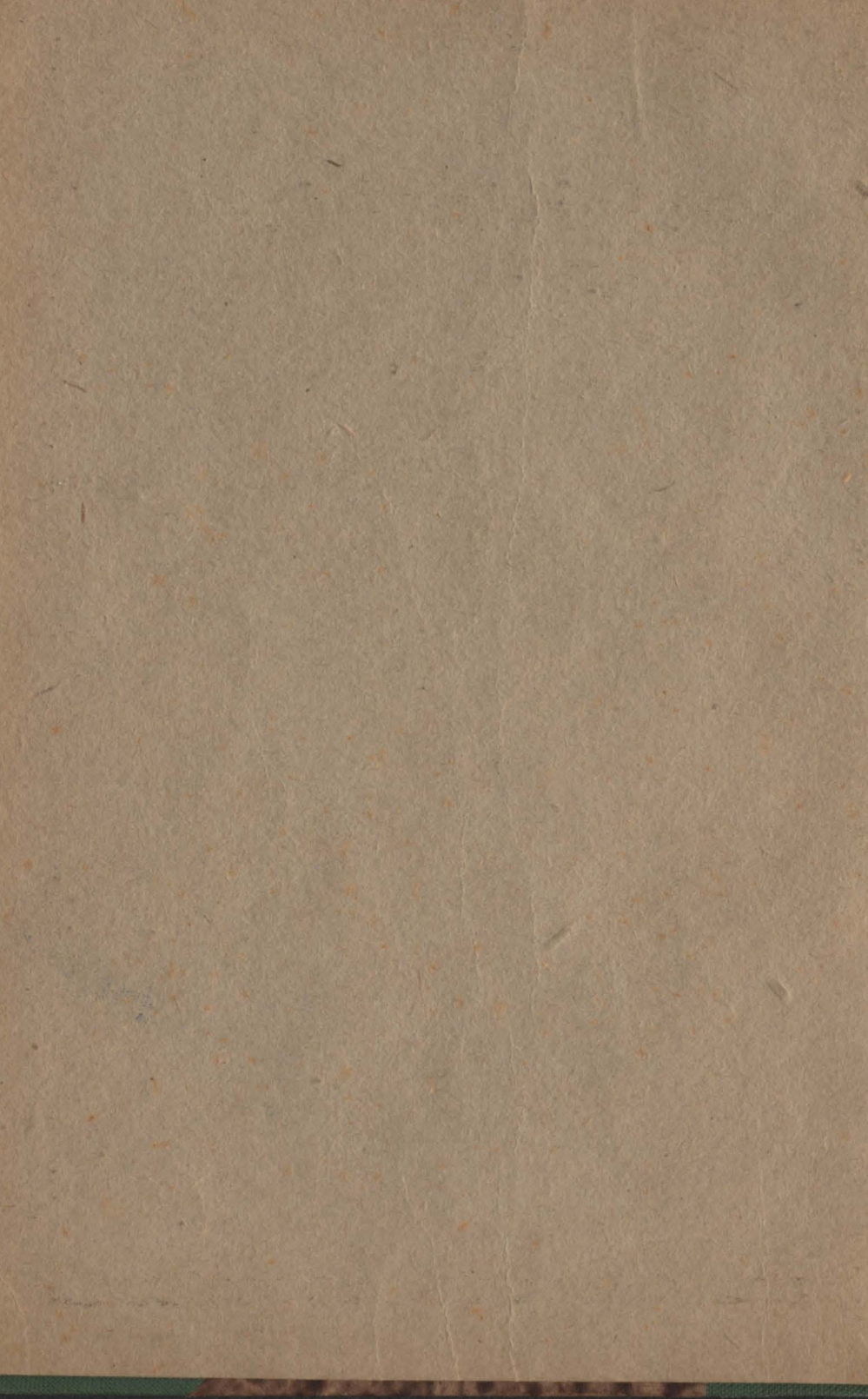
KOMENTARZ

OPRACOWAŁ

DR AUGUST PASZKUDZKI

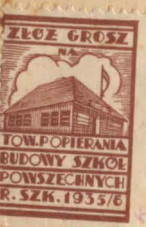
K S I A Ż N I C A - A T L A S

uw. 82 19

KONSTYTUCJA RZECZYPOSPOLITEJ POLSKIEJ

Z DNIA 23 KWIETNIA 1935 ROKU

TEKST

KOMENTARZ

OPRACOWAŁ

DR AUGUST PASZKUDZKI

Wydz. Bibl. Prawnicza

1806100456

K S I A Ź N I C A - A T L A S

S. A. ZJEDN. ZAKŁADY KARTOGRAF. I WYDAWNICZE T. N. S. W.

LWÓW-WARSZAWA

1935

92

ish...

Seminarium Historyczno - Prawne

Unw. Jag.

Data V-2350 Nr. in 8219

V - 2350

2624

Zakłady Graficzne Ski Akc. Książnica-Atlas we Lwowie

USTAWA KONSTYTUCYJNA

z dnia 23 kwietnia 1935 roku.

I. Rzeczpospolita Polska.

Art. 1.

(1) Państwo Polskie jest wspólnem dobrem wszystkich obywateli.

(2) Wskrzeszone walką i ofiarą najlepszych swoich synów ma być przekazywane w spadku dziejowym z pokolenia w pokolenie.

(3) Każde pokolenie obowiązane jest wysiłkiem własnym wzmóc siłę i powagę Państwa.

(4) Za spełnienie tego obowiązku odpowiada przed potomnością swoim honorem i swoim imieniem.

W siedemnastym roku istnienia Odrodzonej Polski zyskała moc obowiązującą Konstytucja z 23 kwietnia 1935 r., a tem samem dokonano dzieła kodyfikacji tych poglądów na Państwo, które wyrażały się w hasłach pamiętnych dni majowych 1926. Marszałek Piłsudski, idąc do walki z Rządem przedmajowym, nie ograniczał się do myśli o usunięciu osób rządzących — ale wytknął sobie jako cel zasadniczą zmianę ustroju Państwa — ustroju, który uważał za zgubny i prowadzący Polskę do zamętu i upadku.

Konstytucja kwietniowa w pierwszych dziesięciu artykułach zawiera zasadniczy program ustrojowy. Artykuły te mają charakter podstawowych nakazów, mają być niejako — zdaniem projektodawców — konstytucyjnym „dekalogiem“.

Do omówienia zasadniczych zmian przyjdziemy później, narazie stwierdzimy, że myślą przewodnią Konstytucji kwietniowej jest zorganizowanie silnej władzy w Państwie. Nowa Konstytucja przeciwstawia ideologii upadającego Państwa z wieku XVIII-go, głoszącej, że „Polska nierządem stoi“, kategoryczną tezę, że „Polska stoi rządem.“

Należy zauważyć, że obie pierwsze Konstytucje Odrodzonej Polski, ani t. zw. „Mała Konstytucja“ z roku 1919, ani Konstytucja marcowa z roku 1921, nie spełniły postulatów silnego Rządu.

„Mała Konstytucja“, uchwalona przez Sejm Ustawodawczy dnia 20 lutego roku 1919, — zgodnie z postanowieniem deklaracji wstępnej, powierzała dalsze sprawowanie urzędu Naczelnika Państwa Józefowi Piłsudskiemu, a w pięciu artykułach określiła tymczasowe zasady ustrojowe, które miały obowiązywać do czasu wejścia w życie normalnej Konstytucji. Cechą istotną tych zasad ustrojowych było oddanie władzy suwerennej w ręce Sejmu Ustawodawczego, a wyznaczenie Naczelnikowi Państwa roli wykonawcy uchwał sejmowych, odpowiedzialnego narówni z Ministrami przed Sejmem. Konstytucja tworzyła wielogłowy czynnik rządzący i nieodpowiedzialny, obok organu władzy wykonawczej, odpowiedzialnego, skrępowanego i ubezwładnionego we wszystkich poczynaniach.¹ W rezultacie Konstytucja ta, uchwalona dorywczo, wywarła jednak ogromny wpływ na ustosunkowanie się wzajemne władz w Państwie a obowiązując faktycznie prawie przez cztery lata (20 lutego 1919 — grudzień 1922), wywołała cały szereg zatargów i wznieciła zarzewie wewnętrznej rozterki na przyszłość.

Uchwalona przez Sejm Ustawodawczy dnia 17 marca 1921 Konstytucja miała dać wreszcie normalne fundamenty odradzającemu się Państwu. Trzeba stwierdzić, że Konstytucja marcowa, jeżeli chodzi o ewolucję ustrojową Państwa — jest wielkim krokiem naprzód. Uchyła przedewszystkiem zasadę suwerenności Sejmu, a opierając ustrój Państwa na zwierzchnictwie Narodu, przyjmuje tradycyjny podział władzy państwowej między trzy organy tej władzy: organ ustawodawczy, (Sejm i Senat), organ wykonawczy (Prezydent Rzeczypospolitej wraz z odpowiedzialnymi Ministrami), oraz organ wymiaru sprawiedliwości (niezawisłe sądy). Równowaga tych trzech władz wychodziła jednak w praktyce na zupełną przewagę władzy ustawodawczej,

¹ Tekst „Małej Konstytucji“. (Dziennik Praw Państwa Polskiego Nr. 19 z dnia 27 lutego 1919 r. L. 226):

I. Sejm przyjmuje oświadczenie Józefa Piłsudskiego, że składa w ręce Sejmu urząd Naczelnika Państwa, do wiadomości i wyraża Mu podziękowanie za pełne trudów sprawowanie urzędu w służbie dla Ojczyzny.

II. Aż do ustawowego uchwalenia tej treści Konstytucji, która określi zasadniczo przepisy o organizacji naczelnych władz w Państwie Polskiem, Sejm powierza dalsze sprawowanie urzędu Naczelnika Państwa Józefowi Piłsudskiemu na następujących zasadach:

1. Władzą suwerenną i ustawodawczą w Państwie Polskiem jest Sejm Ustawodawczy; ustawy ogłasza Marszałek z kontrasygnacją Prezydenta Ministrów i odnośnego Ministra fachowego.

2. Naczelnik Państwa jest przedstawicielem Państwa i najwyższym wykonawcą uchwał Sejmu w sprawach cywilnych i wojskowych.

3. Naczelnik Państwa powołuje Rząd w pełnym składzie na podstawie porozumienia z Sejmem.

4. Naczelnik Państwa oraz Rząd są odpowiedzialni przed Sejmem za sprawowanie swego urzędu.

5. Każdy akt państwowy Naczelnika Państwa wymaga podpisu odnośnego Ministra.

ściśle biorąc, na przewagę Sejmu, gdyż druga Izba t. j. Senat, odgrywała rolę bardzo nikłą, jak to stwierdzają artykuły Konstytucji marcowej, a mianowicie: art. 3 ust. 2, art. 10, 34, 42, 46, 49, 50, 51 ust. 2, 59, 114, 124, i 125, ust. 3.

Władza wykonawcza to Prezydent Rzeczypospolitej, łącznie z odpowiedzianymi ministrami lecz — jak z samego tekstu już wynika — Prezydent, w przeciwstawieniu do ministrów nieodpowiedzialny — gdyż odpowiedzialność za Jego czynności urzędowe ponoszą ministrowie. Odrzucając odpowiedzialność cywilną i parlamentarną Prezydenta Rzplitej, pozostawia jednak Konstytucja odpowiedzialność Głowy Państwa przed Trybunałem Stanu, t. zw. odpowiedzialność konstytucyjną, w czem widać wprowadzić zasadniczą różnicę w stosunku do postanowień Małej Konstytucji, ale należy zaznaczyć, że forum sądowe, przed którym odpowiada Prezydent Rzplitej, jest identyczne z forum, przewidzianem dla ministrów.

Wprawdzie art. 45 wskazuje na Prezydenta Rzplitej jako na źródło władzy wykonawczej, ale postanowienie to jest osłabione art. 58-ym, który pozwala Sejmowi zwykłą większością każdy rząd obalić. Wprawdzie art. 46-ty oddaje Prezydentowi najwyższe zwierzchnictwo wojskowe, ale ogranicza sprawowanie tego zwierzchnictwa tylko do czasów pokojowych, zaś na wypadek wojny przewiduje mianowanie osobnego Wodza Naczelnego, który za wszystkie czynności, związane z dowództwem w czasie wojny, jak i za wszelkie sprawy kierownictwa wojskowego odpowiada przed Sejmem. Wprawdzie Prezydent ma prawo na podstawie art. 26-go rozwiązać Sejm i Senat przed upływem czasu, na który zostały wybrane, ale tylko na podstawie uchwały Senatu, powziętej większością $\frac{3}{5}$ -ych ustawowej liczby jego członków. Poza tem rozwiązanie Izby może nastąpić na podstawie własnej uchwały Sejmu, powziętej większością $\frac{2}{3}$ -ich ustawowej liczby posłów. Postanowienie to wskazuje wyraźnie, że Izby ustawodawcze miały zagwarantowaną nierozwiązalność na przeciąg całej pięcioletniej kadencji.

Art. 44 oddaje Prezydentowi prawo promulgacji i publikacji ustaw, ale w rzeczywistości prawo to jest konstytucyjnym obowiązkiem, zaś w tym samym artykule przewidziane dla Prezydenta prawo wydawania rozporządzeń mówi wyłącznie o rozporządzeniach, dotyczących się wykonania ustaw, ale nie przewiduje rozporządzeń, mogących ustanawiać nowe normy. Wpływu na ustawodawstwo Prezydent wogóle nie ma. W rezultacie władza Głowy Państwa jest ograniczona do reprezentacji, gdyż we wszystkich czynnościach urzędowych skrupowany jest Prezydent wolą władz ustawodawczych, ściśle biorąc, Sejmu.

Najściślej określa Konstytucja kwestję niezawisłości sądów, wyrażoną zasadniczo w artykule 77, który stwierdza, że orzeczenie sędziego nie może być zmienione ani przez władzę ustawodawczą ani wykonawczą.

Konstytucja marcowa, pomimo wielu cech dodatnich, odróżniających ją od „Małej Konstytucji“, lepszych rezultatów nie przyniosła, a najważniejszym jej błędem było ubezwładnienie władzy wykonawczej.

Józef Piłsudski ten błąd i brak istotny Konstytucji marcowej wysunął jako hasło walki — a kiedy po zwycięstwie stał się czynnikiem decydującym w Państwie — objawił zdecydowaną wolę usunięcia przedewszystkiem raz na zawsze sejmowładztwa.

Po rezygnacji Prezydenta Wojciechowskiego w dniu 14 maja 1926, Zgromadzenie Narodowe w dniu 31 maja ofiarowało godność Prezydenta Rzeczypospolitej Józefowi Piłsudskiemu. Ten jednakże tej godności nie przyjął, wysuwając kandydaturę Prof. Ignacego Mościckiego, który też dnia 1 czerwca został wybrany Prezydentem. Jest rzeczą charakterystyczną, że po przewrocie majowym nie rozwiązano Izb Ustawodawczych, ale pozostawiono je przy pracy do końca terminu ustawowego (jesień roku 1927). Znamienne jest, że te właśnie Izby dokonały pierwszej zmiany Konstytucji marcowej, uchwalonej dnia 2 sierpnia 1926-go r. (Ustawa zmieniająca i uzupełniająca Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 r. Dz. U. Rp. 1926 Nr. 78 poz. 443).

Ustawa sierpniowa wzmocniła przedewszystkiem stanowisko Prezydenta Rzeczypospolitej, dała mu bowiem prawo wydawania rozporządzeń z mocą ustawy i to w dwóch wypadkach: w pierwszym, gdy Izby są rozwiązane, w drugim, na podstawie osobnych pełnomocnictw, w czasie i w zakresie przez ustawę wskazanym (dodane ustępy: 5, 6 i 7 do art. 44-go). Zmieniony art. 26 ma charakter zmiany zasadniczej o tyle, że dano Prezydentowi prawo rozwiązania Izb przed upływem czasu, na który zostały wybrane, bez oglądania się na ich wolę, a na podstawie wniosku Rady Ministrów, popartego specjalnie umotywowanem orędiem.

Przez zmianę art. 58-go, która stwierdza, że wniosek sejmowy, żądający ustąpienia Rady Ministrów lub poszczególnych ministrów, nie może być poddany pod głosowanie na tem posiedzeniu, na którym został zgłoszony, wzmocniono stanowisko Rządu o tyle, że nie pozwalając na nagłe przesilenia rządowe w Państwie, położono tamę bezwzględnej dowolności rządów parlamentarnych.

Doniosłą zmianę przynosi uzupełnienie art. 25-go, gdyż określając ściśle wiążące terminy uchwalania budżetu przez Izby ustawodawcze, ustanawia kontrolę konstytucyjną nad pracą tych Izb nad uchwaleniem najważniejszego aktu polityki gospodarczej Państwa. Zaś w związku ze zmianą art. 4-go ustalono zasady normalnego prawa budżetowego, dotychczas w Konstytucji nieuwzględnione.

Piątym art., zmienionym w ustawie z d. 2 sierpnia, jest art. 22-gi, zawierający sankcje w sprawie naruszenia postanowień tego artykułu przez posła,

skierowanych przeciw łączeniu mandatu poselskiego z korzystaniem z zysków, płynących z kupna i dzierżaw dóbr państwowych, z przyjmowania dostaw publicznych, robót rządowych, koncesyj i t. p. — a celem tej zmiany jest zapewnienie posłom zupełnej niezależności od rządu i uniemożliwienie otrzymywania zysków z tytułu piastowanego mandatu.

Zmiana, dokonana ustawą z d. 2 sierpnia, była tylko doraźną i częściową; nie zmieniała zasadniczo obowiązującej Konstytucji, ale robiła w niej poważne wyłomy, wprowadzając równowagę między władzami przez usunięcie przerostu władzy ustawodawczej. W ciągu dziewięciu lat następnych opracowywano w łonie Rządu i większości rządowej (wytworzonej w Izbach przez wybory w r. 1930-ym) zasadniczą zmianę ustroju.¹

Jak wyżej wspomniano, dziesięć pierwszych artykułów Konstytucji kwietniowej, to rodzaj programowego „dekalogu”. W miejsce zasady suwerenności Sejmu z „Małej Konstytucji” — w miejsce suwerenności Narodu z Konstytucji marcowej — wysuwa nowa Konstytucja, jako najwyższą wartość — wspólne dobro wszystkich obywateli — Państwo. Prawodawca ma na myśli ten fakt, że najwyższym dobrem, o które walczyła Polska w ciągu lat 123, zagrożona w mrokach niewoli, jest wolne i niezawisłe Państwo i że ten skarb zdobyty ma być utrzymany i przekazywany z pokolenia na pokolenie, — nie wolno z niego uronić nic, a obowiązkiem obywatela jest przede wszystkim dążenie do wzmożenia siły i powagi Państwa.

Jest rzeczą zmienną wysunięcie w ustępie 4-ym artykułu pierwszego kwestji odpowiedzialności przed potomnością za spełnienie tego obowiązku — odpowiedzialności moralnej, która ciąży na wszystkich obywatelach Państwa Polskiego. Z tak pojętą odpowiedzialnością moralną musi się nieodparcie łączyć jak najściślejsze zespolenie wysiłków obywateli z dobrem Państwa.

¹ Drugi Sejm, wybrany na podstawie Konstytucji marcowej (1928—1930), uchwalił wprowadzić w styczniu 1929 r. konieczność rewizji Konstytucji, ale mimo tego że w myśl postanowień artykułu 125-go mógł tę rewizję sam przeprowadzić, jednak do dokonania tej pracy okazał się niezdolny. Z tego właśnie powodu Prezydent Rzeczypospolitej rozwiązał Izby Ustawodawcze w sierpniu 1930 r.

Trzeci Sejm wybrany na podstawie postanowień Konstytucji marcowej (1930—1935), uchwalił projekt Konstytucji po trzyletniej pracy — gdyż projekt Konstytucji został wniesiony przez Bezpartyjny Blok Współpracy z Rządem w lutym 1931 — w marcu tegoż roku rozpoczęły się prace komisyjne, pogłębione przez ankietę, rozpisaną do wybitnych uczonych i rzeczoznawców w kraju, zaś 26 stycznia 1934 Sejm uchwalił przygotowane przez komisję tezy projektu, jako projekt Nowej Konstytucji, poczem odesłał projekt do Senatu. Prace Senatu nad Konstytucją trwały prawie rok, gdyż dopiero w styczniu r. 1935 Senat, wprowadziwszy cały szereg poprawek do projektu, odesłał go do powtórnego rozpatrzenia przez Sejm. Dnia 23 marca 1935 Sejm przyjął poprawki Senatu i uchwalił ustawę Konstytucyjną, którą Prezydent Rzeczypospolitej podpisał 23 kwietnia 1935. Dnia 24 kwietnia 1935 Konstytucja została ogłoszona w Dzienniku Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej i zgodnie z postanowieniem art. 81-go w tym dniu weszła w życie.

Wyrażają to słowa referenta konstytucyjnego, wypowiedziane na posiedzeniu Komisji Senatu: „Wysiłku tej miary i o takim napięciu, wysiłku, opatrzonego taką sankcją, nie może dać zautomatyzowana jednostka, może go dać tylko człowiek wolny, świadomy związku, który go łączy z całością i dlatego nie tylko w interesie jednostki ale i w interesie zbiorowości — leży zapewnienie każdemu obywatelowi możliwości rozwoju jego wartości osobistych i jego twórczości indywidualnej, gdyż jest ona dźwignią życia zbiorowego.¹

Art. 2.

(1) Na czele Państwa stoi Prezydent Rzeczypospolitej.

(2) Na Nim spoczywa odpowiedzialność wobec Boga i historii za losy Państwa.

(3) Jego obowiązkiem naczelnym jest troska o dobro Państwa, gotowość obronna i stanowisko wśród narodów świata.

(4) W Jego osobie skupia się jednolita i niepodzielna władza państwowa.

Na czele Państwa stoi Prezydent Rzeczypospolitej, skupiający w Swojej osobie jednolitą i niepodzielną władzę, przyczem zauważyć należy, że zgodnie z myślą 2-go artykułu prawodawca pragnie zerwać z zasadą trójpodziału władzy, przyjętą w Konstytucji marcowej; natomiast, jak widzimy z art. 3, nie zrywa z podziałem funkcji między poszczególne organa Państwa. Powołano się tutaj na wyraźną intencję Marszałka Piłsudskiego, wyrażoną w wywiadzie z grudnia 1930 r., aby „wyszukać klucz podziału pracy w taki sposób, by ustało wzajemne następowanie sobie na „nogi“ i aby każda z głównych sprężyn mogła swobodnie działać w przeznaczonych jej dziedzinie“.² Istotą art. 2-go zdaniem prawodawców, powołujących się na autorytety naukowe (Jellinek, Renard, Czuma), jest wytworzenie jednego ośrodka władzy, który byłby czynnikiem nadrzędnym i harmonizującym działanie organów Państwa.³

W związku z ust. 2, art. 2-go prawodawca wzmacnia prymat ustrojowy Prezydenta przez nadanie mu charakteru czynnika nieodpowiedzialnego, ani cywilnie, ani parlamentarnie, ani konstytucyjnie (art. 15), tylko obarczając go wysoko pojętą odpowiedzialnością moralną *wobec Boga i historii*.

Ust. 3-ci art. 4-go mówi o obowiązku naczelnym Prezydenta, jakim jest

¹ Referat Senatora Wojciecha Rostworowskiego na posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej Senatu z dnia 11 grudnia 1934 („Nowe Państwo“, Tom III, zeszyt 4, 1935, str. 59).

² Referat Sen. Wojciecha Rostworowskiego na posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej Senatu z dnia 11. XII. 1934 („Nowe Państwo“ Tom III, z. 4, str. 61).

³ j. w. pod ¹.

troska o dobro Państwa, jego gotowość obronna i stanowisko wśród narodów świata. Z tem się wiąże prawo oddane Prezydentowi powzięcia decyzji w sprawie wojny i pokoju (art. 12 f.) oraz zawierania i ratyfikowania umów z innymi państwami, które wynika z naturalnego prawa Prezydenta reprezentowania Państwa nazewnątrz (art. 12. e i g).

Art. 3.

(1) Organami Państwa, pozostającymi pod zwierzchnictwem Prezydenta Rzeczypospolitej, są:

Rząd,
Sejm,
Senat,
Siły Zbrojne,
Sądy,
Kontrola Państwowa.

(2) Ich zadaniem naczelnem jest słuzenie Rzeczypospolitej.

Art. 3 wymienia organa Państwa, pozostające pod zwierzchnictwem Prezydenta Rzplitej, a mianowicie: Rząd, do którego należy zgodnie z art. 25 kierownictwo sprawami Państwa, niezastrzeżonemi innym organom Państwa; Sejm, do którego należą funkcje ustawodawcze, kontrola nad działalnością Rządu oraz ustalanie budżetu i nakładanie ciężarów na obywateli (art. 31, ust. 1.); Senat, który jako druga Izba Ustawodawcza rozpatruje budżet i projekty ustaw, uczestniczy w wykonywaniu kontroli nad długami Państwa — oraz bierze udział, (choć bez prawa inicjatywy) w rozstrzyganiu wniosków, żądających ustąpienia Rządu lub ministra, rozważania ustaw, zwróconych Izbie ustawodawczej przez Prezydenta Rzplitej do ponownego rozpatrzenia, zmiany Konstytucji i wreszcie uchylania zarządzeń, wprowadzających stan wyjątkowy (art. 46 i 78); Siły zbrojne, które — zgodnie z art. 61 mają stać na straży bezpieczeństwa i praw zwierzchniczych Rzplitej; Sądy, których zadaniem jest wymiar sprawiedliwości, a przez ten wymiar czuwanie nad ładem prawnym w Państwie i kształtowanie poczucia prawnego społeczeństwa; wkońcu Kontrola Państwowa, której zadania są podobnie określone, jak w art. 9-ym Konstytucji marcowej i obejmują kontrolę gospodarki państwowej oraz związków publiczno-prawnych pod względem finansowym — oraz badanie zamknięć rachunków Państwa i przedstawianie Sejmowi corocznie wniosków o absolutorjum dla Rządu.

Konstytucja więc określa ściśle kompetencję tych organów zasadniczych, wykonywaną przez nie (jak głosi ust. 2, art. 3) w myśli słuzenia Rzplitej na podstawach, określonych przez prawo.

Art. 4.

(1) W ramach Państwa i w oparciu o nie kształtuje się życie społeczeństwa.

(2) Państwo zapewnia mu swobodny rozwój, a gdy tego dobro powszechne wymaga, nadaje mu kierunek lub normuje jego warunki.

(3) Państwo powoła samorząd terytorjalny i gospodarczy do udziału w wykonywaniu zadań życia zbiorowego.

W ust. 1-ym i 2-im art. 4-go są określone warunki życia społeczeństwa, które ma się rozwijać w ramach Państwa i w oparciu o jego organizację. Państwo zapewnia życiu społeczeństwa swobodny rozwój w granicach dobra powszechnego, dąży do nadania kierunku temu życiu i normuje jego przejawy. Należy to tak rozumieć, że ramy Państwa, w których rozwija się życie społeczne, to zorganizowane warunki prawne, które są zarazem miernikiem dobra powszechnego. W związku z ust. 3-im art. 4-go, który przewiduje powołanie samorządu terytorjalnego i gospodarczego do udziału w wykonywaniu zadań życia zbiorowego, a który poniżej jeszcze obszerniej będzie omówiony, należy zaznaczyć zgodnie z art. 72-im, że samorząd terytorjalny i gospodarczy są związane ściśle z administracją państwową. Poza tem samorządowi terytorjalnemu jest poświęcony art. 75-ty a gospodarczemu art. 76 (patrz objaśnienia do tych artykułów).

Art. 5.

(1) Twórczość jednostki jest dźwignią życia zbiorowego.

(2) Państwo zapewnia obywatelom możliwość rozwoju ich wartości osobistych oraz wolność sumienia, słowa i zrzeszeń.

(3) Granicą tych wolności jest dobro powszechne.

Prawodawca stwierdza, że twórczość jednostki jest dźwignią życia zbiorowego i dlatego państwo zapewnia obywatelom możliwość rozwoju ich wartości osobistych oraz wolność sumienia,¹ słowa² i zrzeszeń,³ w granicach dobra powszechnego, a uzasadnia to tem, że pomyślność Państwa nie może być po-

¹ Patrz objaśnienie do art. 111 (jeden z artykułów Konstytucji marcowej, nieuchylonych przez nową konstytucję).

² W Konstytucji niema wzmianki o wolności prasy. Zapewnienie wolności prasy należy więc oprzeć na postanowieniu art. 5, gwarantującym wolność słowa (ob. Czerwiński: „Wolność prasy w świetle nowej konstytucji” (Gazeta Sądowa Warszaw. 1935, Nr. 25—26).

³ Prawo o stowarzyszeniach. Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 27. X. 1932 (Dz. U. R. P. Nr. 94, p. 808).

myślaną bez inicjatywy dzielnych jednostek, których energiczne działanie winno być skierowane zarówno ku własnej korzyści, jak i Państwa.

Byt prawny stowarzyszeń reguluje prawo o stowarzyszeniach — (Rozporz. Prezydenta Rzplitej z dnia 27 października 1932, Dz. U. Rp. Nr. 94 poz. 808).

Według tego prawa — postanowienia, dotyczące stowarzyszeń, przedstawiają się następująco: Obywatele polscy mają prawo łączyć się w stowarzyszenia, których cele, ustrój i działalność nie sprzeciwiają się prawu i nie zagrażają bezpieczeństwu, spokojowi lub porządkowi publicznemu. Prócz tego stowarzyszenia, podlegające omawianemu rozporządzeniu, nie mogą mieć celów zarobkowych, łączyć celów wychowania fizycznego lub sportowych z celami politycznymi, nie mogą też opierać się na zasadzie bezwzględnej posłuszeństwa członków władzom stowarzyszenia. Nie może należeć do stowarzyszeń młodzież szkolna, z wyjątkiem młodzieży szkół wyższych, młodzież zaś nieszkolna w wieku od lat 14—18 może należeć do stowarzyszenia jedynie za zgodą swych prawnych opiekunów, ale bez prawa głosowania i korzystania z uprawnień wyborczych. Stowarzyszenia opierają się na zasadzie zupełnej dobrowolności należenia — nikogo nie wolno zmusić do tego, aby wziął lub nie wziął udziału w stowarzyszeniu, nie wolno też ograniczać możliwości wystąpienia ze stowarzyszenia. Wolność wystąpienia ze stowarzyszenia nie wyklucza ustanowienia w statucie stowarzyszeń, posiadających osobowość prawną, obowiązku zapłaty składek członkowskich za czas do końca roku gospodarczego. Przepisy, dotyczące dobrowolności, nie dotyczą stowarzyszeń, które powstają z inicjatywy władz, działających w tym kierunku na mocy przepisów prawa publicznego. Wojskowi w służbie czynnej mogą należeć do stowarzyszeń tylko za zezwoleniem władz wojskowych (nie mogą jednak podlegać balotowaniu, ani orzeczeniom sądów koleżeńskich).

Przepisom niniejszego prawa nie podlegają: 1) zakony i kongregacje duchowne oraz zrzeszenia, mające wyłącznie i bezpośrednio na celu wykonywanie kultu religijnego prawnie uznanych kościołów i związków religijnych, — 2) komitety, przygotowujące wybory do instytucyj prawno-publicznych, — 3) związki zawodowe pracownicze, objęte osobnymi przepisami, — 4) przemysłowe korporacje i ich związki oraz związki, grupy i organizacje przemysłowe, powołane do życia przez Ministra Przemysłu i Handlu na podstawie szczególnych upoważnień ustawowych, — 5) stowarzyszenia akademickie, zakładane na podstawie przepisów o szkołach akademickich oraz stowarzyszenia młodzieży szkolnej, tworzone w obrębie innych szkół, a znajdujące się pod dozorem władz szkolnych, — 6) stowarzyszenia ściśle wojskowe, zakładane przez wojskowych w czynnej służbie, — 7) spółdzielnie, z wyjątkiem działalności kulturalnej (gdyż w zakresie tej działalności podlegają przepisom niniejszego prawa, dotyczącym stowarzyszeń zwykłych).

Prawo rozróżnia trzy kategorie stowarzyszeń: 1) stowarzyszenia zwykłe, nie mające osobowości prawnej, 2) stowarzyszenia zarejestrowane, 3) stowarzyszenia wyższej użyteczności, (stowarzyszenia ad 2 i 3) posiadają osobowość prawną).

I. Stowarzyszenia zwykłe mogą zakładać osoby w liczbie najmniej 3, które zgłoszą o tem pisemnie powiatowej władzy administracji ogólnej, podając: 1) nazwę stowarzyszenia, 2) jego cel i środki działania, 3) teren działalności i siedzibę stowarzyszenia, 4) swoje imiona i nazwiska oraz miejsce zamieszkania, 5) sposób powoływania zarządu, 6) sposób wstępowania i ustępowania członków, 7) sposób rozwiązania stowarzyszenia. Według tych postanowień stowarzyszenia zwykłe nie podlegają wymogowi rejestracji, nie mają statutu oraz nie mają prawa zakładania oddziałów i łączenia się w związki. Jeżeli w ciągu 4-ch tygodni od zgłoszenia władza nie zakaze założenia stowarzyszenia, (zakaz może być umotywowany, jeżeli istnienie stowarzyszenia nie da się pogodzić z prawem lub też może spowodować zagrożenie bezpieczeństwa, spokoju lub porządku publicznego) albo przed upływem 4-tygodni stwierdzi, że niema zastrzeżeń co do założenia — stowarzyszenie może rozpocząć działalność. Bezpośrednia władza nadzorcza (powiatowa władza administracji ogólnej) może w każdej chwili od zarządu stowarzyszenia żądać odpisów protokółów posiedzeń, treści powziętych uchwał, może w lokalu stowarzyszenia przeglądać akta, księgi, dokumenty, sporządzać z nich notatki i wyciągi, oraz kontrolować spisy członków. Art. 18 niniejszego prawa zakazuje stowarzyszeniom zwykłym przyjmować w poczet swoich członków osoby prawne oraz korzystać z ofiarności publicznej, albo z zapomóg, udzielanych przez władze lub instytucje publiczne. Postanawia zarazem, że ani związki stowarzyszeń ani stowarzyszenia funkcjonariuszów państwowych i innych pracowników państwowych, których stosunek służbowy ma charakter publiczno-prawny, nie mogą powstawać w formie stowarzyszeń zwykłych.

II. Stowarzyszenia zarejestrowane. (Art. 19 do 45.)

Osoby w liczbie przynajmniej 15-tu, względnie stowarzyszenie zwykłe, liczące przynajmniej tyle członków, pragnące założyć stowarzyszenie, posiadające osobowość prawną, względnie uzyskać prawa takiego stowarzyszenia, wnoszą za pośrednictwem powiatowej władzy administracji ogólnej pisemne podanie do wojewódzkiej władzy administracji ogólnej (jako władzy rejestracyjnej), prosząc o zarejestrowanie stowarzyszenia i dołączając 4 egzemplarze statutu. W statucie tym muszą być uwidocznione: a) nazwa stowarzyszenia, b) teren działalności i siedziba, c) cel i środki działania, d) sposób wstępowania i ustępowania członków oraz ich prawa i obowiązki, e) sposób ustanawiania składek członkowskich, f) władze stowarzyszenia (sposób ich tworzenia i ich kompetencje), g) sposób reprezentowania stowarzyszenia

i warunki ważności jego uchwał i pism, h) sposób załatwiania sporów, wynikających w obrębie stowarzyszenia i sposób zaciągania zobowiązań majątkowych, j) sposób zmiany statutu, k) warunki lub sposób rozwiązywania się stowarzyszenia, l) stosunek stowarzyszenia do innych stowarzyszeń lub organizacji, jeżeli ono zamierza podporządkować się im pod względem organizacyjnym lub ideowym. Władza rejestracyjna może zarejestrowania odmówić, motywując odmowę, podobnie jak zakaz założenia stowarzyszenia zwykłego, albo też uzależnić zgodę na powstanie stowarzyszenia od poczynienia zmian w statucie. Fakt zarejestrowania ogłasza władza na koszt założycieli w „Monitorze Polskim“. Od chwili zarejestrowania stowarzyszenie uzyskuje osobowość prawną i może przy nazwie swej używać dodatku: „stowarzyszenie zarejestrowane“. Zarząd stowarzyszenia ma obowiązek w ciągu 2-ch tygodni od dnia rozpoczęcia działalności podać za pośrednictwem bezpośredniej władzy nadzorczej (władza powiatowa administracji ogólnej) do wiadomości władzy rejestracyjnej skład zarządu (a później także dokonywane zmiany); zaś każdy członek zarządu pod osobistą odpowiedzialnością ma obowiązek na żądanie władzy dostarczać jej sprawozdań rzeczowych, rachunkowych i udzielania potrzebnych wyjaśnień. Prócz tego władza nadzorcza ma takie samo prawo kontroli w stosunku do czynności stowarzyszeń zarejestrowanych, jak i stowarzyszeń zwykłych.

Może też władza udzielać zarządowi stowarzyszenia napomnień, żądać cofnięcia uchwał, zawiesić w działalności stowarzyszenie lub je rozwiązać, jeżeli uzna, że działalność stowarzyszenia wykracza poza ustawowy zakres lub zagraża bezpieczeństwu lub porządkowi publicznemu. Władza rejestracyjna może zlikwidować stowarzyszenie, gdy stwierdzi: a) że liczba członków stowarzyszenia spadła niżej 10-ciu, b) że stowarzyszenie nie posiada przewidzianego statutowo zarządu, lub nie ma warunków do jego wyłonienia, albo go też nie wyłania w ciągu najmniej rocznego okresu, c) że zarząd nie był odnawiany w ciągu najmniej 3-ch okresów przewidzianego statutowo czasu jego urzędowania, lub d) że zaszły okoliczności, świadczące, że bądź stowarzyszenie faktycznie przestało istnieć, bądź też jego istnienie stało się bezprzedmiotowe. Decyzja o likwidacji stowarzyszenia następuje bądź na wniosek kuratora (którego władza ustanawia w razie braku zarządu), albo też na wniosek jakiegokolwiek osoby (jeżeli w konsekwencji tego wniosku władza stwierdzi powyżej wymienione okoliczności). Majątek stowarzyszenia rozwiązanego (jeżeli w statucie niema odpowiednich postanowień) będzie przeznaczony przez władzę rejestracyjną na cele, zgodne z celami stowarzyszenia.

Prawo zakładania oddziałów służy tylko tym stowarzyszeniom, których statut przewiduje takie uprawnienie i zasady organizacji takich oddziałów. Kierownictwo oddziału winno podać do wiadomości powiatowej władzy administracyjnej fakt powołania oddziału oraz załączyć statut, adresy, imiona

i nazwiska osób, wchodzących w skład kierownictwa oraz dowód zgody centrali na powstanie oddziału.

W stosunku do stowarzyszeń, korzystających z ofiarności publicznej albo z zapomóg, udzielanych im przez władze lub instytucje publiczne, bez względu na cele tych stowarzyszeń, mają zastosowanie następujące postanowienia: stowarzyszenia takie są zobowiązane zawiadamiać bezpośrednią władzę nadzorczą o terminie, miejscu i przedmiocie każdego walnego zgromadzenia: (dotyczy to również posiedzeń zarządu, gdy przedmiotem jego obrad są sprawy, związane z użyciem funduszków, uzyskanych w drodze określonej powyżej). Władza ma prawo delegować na te zebrania swego przedstawiciela, uprawnionego do zabierania głosu, czynienia uwag i żądania wyjaśnień od wszelkich organów stowarzyszenia. Gdyby stowarzyszenie takie dopuszczało się uchybień w gospodarce wewnętrznej, może być przez władzę rejestracyjną pozbawione prawa korzystania z ofiarności publicznej lub zapomóg.

III. Stowarzyszenia wyższej użyteczności. (Art. 46—56).

Stowarzyszenia, których rozwój jest szczególnie użyteczny dla interesu państwowego lub społecznego Rzeczypospolitej, mogą być uznane za stowarzyszenia wyższej użyteczności. Uznanie takie następuje w drodze rozporządzenia Rady Ministrów, wydanego na wniosek Ministra Spraw Wewnętrznych, postawiony w porozumieniu z zainteresowanymi ministrami. Uznaniu towarzyszy nadanie stowarzyszeniu odpowiedniego statutu. Jeżeli stowarzyszenie było poprzednio zarejestrowane w innym trybie, ma być ono skreślone z dotychczasowego rejestru. Zmiany w statucie odbywają się tym samym trybem, co nadanie statutu. Stowarzyszenie wyższej użyteczności może nabywać majątek ruchomy i nieruchomy bez ograniczeń i bez potrzeby uzyskiwania zezwoleń, przepisanych przy takich aktach dla osób fizycznych i innych osób prawnych: Minister Spraw Wewn. i Minister Skarbu mogą udzielać takim stowarzyszeniom szczególnych ulg i zwolnień w podatkach i opłatach państwowych i komunalnych. Przewidziane ogólnie dla stowarzyszeń ograniczenie co do udziału w nich osób nieletnich, nie dotyczy stowarzyszeń wyższej użyteczności, o ile statut sprawę udziału tych osób reguluje inaczej. Młodzież szkolna może jednak należeć do oddziałów tych stowarzyszeń, zorganizowanych dla niej w obrębie szkół i znajdujących się pod dozorem władz szkolnych.

Uznaniu stowarzyszenia wyższej użyteczności może towarzyszyć nadanie przywileju wyłączności działania w określonym zakresie na obszarze całego Państwa lub mniejszym, co pociąga za sobą wyłączenie wszelkich innych stowarzyszeń od wkraczania w ten zakres na odpowiednim obszarze i to bez względu na ich dotychczasowe uprawnienia i brzmienie statutów. Nadzór nad stowarzyszeniami wyższej użyteczności sprawuje Minister Spraw Wewnętrznych (w porozumieniu z zainteresowanymi Ministrami) przez powołanego

dla każdego stowarzyszenia specjalnego delegata, który otrzymuje od władzy nadzorczej odpowiednie instrukcje.

Stowarzyszenia funkcjonariuszów państwowych podlegają ogólnym przepisom niniejszego prawa. Stowarzyszenia takie nie mogą mieć celu lub ustroju oraz stosować środków działania, nie dających się pogodzić z przepisami służbowymi lub wymaganiami służby.

Działalności służbowej funkcjonariusza państwowego, będącego członkiem stowarzyszenia, nie wolno piętnować w uchwałach lub sądach koleżeńskich stowarzyszenia przed wydaniem orzeczeń o tej działalności przez właściwe władze przełożone funkcjonariusza, instytucje dyscyplinarne lub sądy karne.

Postanowienia karne przewidują możliwość nakładania w trybie karno-administracyjnym grzywnien do 500 zł. na stowarzyszenia, nie stosujące się do zarządzeń władzy nadzorczej oraz przepisów o rejestracji i inwigilacji przez władze i t. p.¹

Art. 6.

Obywatele winni są Państwu wierność oraz rzetelne spełnianie nakładanych przez nie obowiązków.

Brzmienie art. 6-go pokrywa się prawie w zupełności z tem, co ustaliła Konstytucja marcowa w art. 89 i 90, przyczem zaznaczyć należy, że art. 6 nowej Konstytucji mówi o zasadniczych obowiązkach wierności oraz przestrzegania i szanowania praw zasadniczych, ustaw obowiązujących i rozporządzeń.

Art. 7.

(1) Wartością wysiłku i zasług obywatela na rzecz dobra powszechnego mierzone będą jego uprawnienia do wpływania na sprawy publiczne.

(2) Ani pochodzenie, ani wyznanie, ani płeć, ani narodowość nie mogą być powodem ograniczenia tych uprawnień.

Art. 7 określa zupełnie w oryginalny sposób równość obywatelską, mówiąc, że uprawnienia obywatela do wpływania na sprawy publiczne będą mierzone wartością jego wysiłku i zasługi na rzecz dobra zbiorowego. Natomiast ani pochodzenie, ani wyznanie, ani płeć, ani narodowość nie mogą tych upraw-

¹ Przepisy, dotyczące zgromadzeń, reguluje ustawa o zgromadzeniach z d. 11 marca 1932 (Dz. U. R. P. Nr. 48, poz. 450).

Obacz tekst ustawy o zgromadzeniach — Peretiatkowicz: Nowa konstytucja, wyd. VII poprawione, „Książnica-Atlas” 1935, str. 173.

Obacz Władysław Czapliński: „Prawo o stowarzyszeniach” (Gazeta Policji i Administracji Państwowej — 1932, Nr. 24 i 1933 — Nr. 1, 2, 3).

nień ograniczać. Postanowienia tego artykułu są częściowo uzupełnione ust. 1-ym art. 32-go tudzież art. 109 i 110 oraz 111, pozostawionemi z Konstytucji marcowej, jako część nowej Konstytucji. Praktyczne zastosowanie zasady, że uprawnienia obywatela do wpływania na sprawy publiczne będą mierzone wartością jego wysiłku i zasługi na rzecz dobra zbiorowego, znajdujemy w postanowieniach artykułu 2-go ustawy z d. 8 lipca 1935 o ordynacji wyborczej do Senatu (patrz objaśnienia do artykułu 47 Konstytucji).

Art. 8.

- (1) Praca jest podstawą rozwoju i potęgi Rzeczypospolitej.**
- (2) Państwo roztacza opiekę nad pracą i sprawuje nadzór nad jej warunkami.**

Artykuł ten pokrywa się prawie zupełnie z art. 102-im Konstytucji marcowej. Jednym z celów nowej Konstytucji jest również poszanowanie pracy oraz danie jej praw należnych i otoczenie specjalną opieką Państwa. Wprawdzie art. 8 nie wylicza dziedzin ubezpieczenia pracy, ale każe przypuszczać, że Państwo wiąże postanowienia art. z opieką nad obywatelem w razie braku pracy, choroby, nieszczęśliwego wypadku i niedołęstwa, co zresztą stwierdzają istniejące ustawy i zorganizowane instytucje ubezpieczeniowe, oraz istnienie osobnej władzy centralnej t. j. Ministerstwa Opieki Społecznej, które czuwa nad wykonaniem przepisów, dotyczących ustawodawstwa ochronnego.

Prawa i obowiązki pracowników i pracodawców w dziedzinie ubezpieczeń społecznych normują zasadniczo: 1) ustawa z d. 28 marca 1933 (Dz. U. Nr. 51 poz. 396), oraz Rozp. Prez. Rzplitej o ubezpieczeniu pracowników umysłowych z d. 24 listopada 1927 (Dz. U. Rzplitej Nr. 106 poz. 911). Według ustawy z d. 28 marca 1933 (t. zw. Ustawy scalenkowej — jako ujednastajniającej ustawodawstwo ubezpieczeniowe) zostały unormowane następujące rodzaje ubezpieczeń dla wszystkich kategorii pracowników: 1) na wypadek niezdolności do zarobkowania lub śmierci ubezpieczonego wskutek wypadku w zatrudnieniu lub choroby zawodowej, 2) na wypadek choroby i macierzyństwa, 3) ubezpieczenie emerytalne pracowników fizycznych. Inne postanowienia, dotyczące ubezpieczenia pracowników umysłowych, pozostają w mocy zgodnie z Rozp. Prez. Rzplitej o ubezpieczeniu pracowników umysłowych z dnia 24 listopada 1927. Poza tem ustawa z r. 1933 normuje organizację instytucji ubezpieczeń społecznych. I tak, w miejsce dawniej istniejących Kas Chorych, utworzone zostały, jako instytucje stopnia pierwszego Ubezpieczalnie Społeczne, do których należy: 1) ustalanie obowiązku ubezpieczenia w zakresie ubezpieczeń wyżej wymienionych oraz prowadze-

nie wykazów ubezpieczonych, 2) wymierzanie i pobieranie wkładek ubezpieczeniowych, 3) przyjmowanie roszczeń o świadczenia i udzielanie świadczeń na zlecenie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (patrz niżej), 4) udzielanie świadczeń z ubezpieczenia chorobowego.

Instytucją centralną jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych,¹ obejmujący swem działaniem obszar całego Państwa, w obrębie którego na miejsce dawniej istniejących odrębnie zakładów stworzone zostały osobne fundusze, będące osobami prawa publicznego. Fundusze te są następujące: 1) Fundusz Ubezpieczenia Emerytalnego Robotników, 2) Fundusz Ubezpieczenia Emerytalnego Pracowników Umysłowych, 3) Fundusz Ubezpieczenia od Wypadków i chorób zawodowych, 4) Fundusz Ubezpieczenia na wypadek braku pracy pracowników umysłowych, 5) Ogólny Fundusz Ubezpieczenia na wypadek choroby i macierzyństwa. Zakład Ubezpieczeń Społecznych posiada swoje oddziały w większych miastach (wojewódzkich).

Fundusze wyżej wymienione powstają ze składek, uiszczanych przez pracodawców i pracowników, których wysokość jest zależna od wysokości płacy, kategorii ubezpieczenia oraz (przy ubezpieczeniu od wypadków) od klasy i kategorii niebezpieczeństwa, grożącego pracownikowi w związku z wykonywaną pracą.

Wysokość tych składek przedstawia się następująco:

a) przy ubezpieczeniu emerytalnem robotników fizycznych 5,20% płacy, z czego 1,90% płaci pracodawca, resztę pracownik,

b) przy ubezpieczeniu chorobowem wkładka 50% płacy, którą uiszczają po połowie pracodawca i pracownik,

c) przy ubezpieczeniu emerytalnem pracowników umysłowych 80% (przychodem do 60 zł. całą składkę płaci pracodawca, — od 60—400 zł.: $\frac{2}{5}$ pracownik, $\frac{3}{5}$ pracodawca, — od 400—800 zł.: po połowie pracownik i pracodawca, — ponad 800 zł.: $\frac{3}{5}$ pracownik, $\frac{2}{5}$ pracodawca,

d) przy ubezpieczeniu pracowników umysłowych na wypadek braku pracy: wkładka 20% płacy, płacona w tym stosunku przez pracownika i pracodawcę, jak ad c),

e) przy ubezpieczeniu chorobowem pracowników umysłowych składka: 4,60% płacona po połowie przez pracodawcę i pracownika,

f) przy ubezpieczeniu od wypadku przy pracy, zależnie od kategorii i klasy niebezpieczeństwa, do jakiej zakład pracy zaliczono, (tak dla pracowników fizycznych jak i umysłowych) zawsze w całości składkę płaci pracodawca.²

¹ Nowela do Ustawy „scaleniowej“ Rozp. Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24. X. 1934 (Dz. U. Rz. P. Nr. 95, poz. 855).

² Por. Zieliński Józef: Ubezpieczenia społeczne w nowej Konstytucji (Przegląd Ubezpieczeń Społecznych, Nr. 4, 1935).

Ustawa o ubezpieczeniu społecznem z dnia 28 marca 1933 (Dz. U. R. P. 1933, Nr. 51, Konstytucja.

nień ograniczać. Postanowienia tego artykułu są częściowo uzupełnione ust. 1-ym art. 32-go tudzież art. 109 i 110 oraz 111, pozostawionemi z Konstytucji marcowej, jako część nowej Konstytucji. Praktyczne zastosowanie zasady, że uprawnienia obywatela do wpływania na sprawy publiczne będą mierzone wartością jego wysiłku i zasługi na rzecz dobra zbiorowego, znajdujemy w postanowieniach artykułu 2-go ustawy z d. 8 lipca 1935 o ordynacji wyborczej do Senatu (patrz objaśnienia do artykułu 47 Konstytucji).

Art. 8.

- (1) Praca jest podstawą rozwoju i potęgi Rzeczypospolitej.**
- (2) Państwo roztacza opiekę nad pracą i sprawuje nadzór nad jej warunkami.**

Artykuł ten pokrywa się prawie zupełnie z art. 102-im Konstytucji marcowej. Jednym z celów nowej Konstytucji jest również poszanowanie pracy oraz danie jej praw należnych i otoczenie specjalną opieką Państwa. Wprawdzie art. 8 nie wylicza dziedzin ubezpieczenia pracy, ale każe przypuszczać, że Państwo wiąże postanowienia art. z opieką nad obywatelem w razie braku pracy, choroby, nieszczęśliwego wypadku i niedołęstwa, co zresztą stwierdzają istniejące ustawy i zorganizowane instytucje ubezpieczeniowe, oraz istnienie osobnej władzy centralnej t. j. Ministerstwa Opieki Społecznej, które czuwa nad wykonaniem przepisów, dotyczących ustawodawstwa ochronnego.

Prawa i obowiązki pracowników i pracodawców w dziedzinie ubezpieczeń społecznych normują zasadniczo: 1) ustawa z d. 28 marca 1933 (Dz. U. Nr. 51 poz. 396), oraz Rozp. Prez. Rzplitej o ubezpieczeniu pracowników umysłowych z d. 24 listopada 1927 (Dz. U. Rzplitej Nr. 106 poz. 911). Według ustawy z d. 28 marca 1933 (t. zw. Ustawy scaleniowej — jako ujednastajniającej ustawodawstwo ubezpieczeniowe) zostały unormowane następujące rodzaje ubezpieczeń dla wszystkich kategorii pracowników: 1) na wypadek niezdolności do zarobkowania lub śmierci ubezpieczonego wskutek wypadku w zatrudnieniu lub choroby zawodowej, 2) na wypadek choroby i macierzyństwa, 3) ubezpieczenie emerytalne pracowników fizycznych. Inne postanowienia, dotyczące ubezpieczenia pracowników umysłowych, pozostają w mocy zgodnie z Rozp. Prez. Rzplitej o ubezpieczeniu pracowników umysłowych z dnia 24 listopada 1927. Poza tem ustawa z r. 1933 normuje organizację instytucji ubezpieczeń społecznych. I tak, w miejsce dawniej istniejących Kas Chorych, utworzone zostały, jako instytucje stopnia pierwszego Ubezpieczalnie Społeczne, do których należy: 1) ustalanie obowiązku ubezpieczenia w zakresie ubezpieczeń wyżej wymienionych oraz prowadze-

nie wykazów ubezpieczonych, 2) wymierzanie i pobieranie wkładek ubezpieczeniowych, 3) przyjmowanie roszczeń o świadczenia i udzielanie świadczeń na zlecenie Zakładu Ubezpieczeń Społecznych (patrz niżej), 4) udzielanie świadczeń z ubezpieczenia chorobowego.

Instytucją centralną jest Zakład Ubezpieczeń Społecznych,¹ obejmujący swem działaniem obszar całego Państwa, w obrębie którego na miejsce dawniej istniejących odrębnie zakładów stworzone zostały osobne fundusze, będące osobami prawa publicznego. Fundusze te są następujące: 1) Fundusz Ubezpieczenia Emerytalnego Robotników, 2) Fundusz Ubezpieczenia Emerytalnego Pracowników Umysłowych, 3) Fundusz Ubezpieczenia od Wypadków i chorób zawodowych, 4) Fundusz Ubezpieczenia na wypadek braku pracy pracowników umysłowych, 5) Ogólny Fundusz Ubezpieczenia na wypadek choroby i macierzyństwa. Zakład Ubezpieczeń Społecznych posiada swoje oddziały w większych miastach (wojewódzkich).

Fundusze wyżej wymienione powstają ze składek, uiszczanych przez pracodawców i pracowników, których wysokość jest zależna od wysokości płacy, kategorii ubezpieczenia oraz (przy ubezpieczeniu od wypadków) od klasy i kategorii niebezpieczeństwa, grożącego pracownikowi w związku z wykonywaną pracą.

Wysokość tych składek przedstawia się następująco:

a) przy ubezpieczeniu emerytalnem robotników fizycznych 5,20% płacy, z czego 1,90% płaci pracodawca, resztę pracownik,

b) przy ubezpieczeniu chorobowem wkładka 50% płacy, którą uiszczają po połowie pracodawca i pracownik,

c) przy ubezpieczeniu emerytalnem pracowników umysłowych 80% (przyczem do 60 zł. całą składkę płaci pracodawca, — od 60—400 zł.: $\frac{2}{5}$ pracownik, $\frac{3}{5}$ pracodawca, — od 400—800 zł.: po połowie pracownik i pracodawca, — ponad 800 zł.: $\frac{3}{5}$ pracownik, $\frac{2}{5}$ pracodawca,

d) przy ubezpieczeniu pracowników umysłowych na wypadek braku pracy: wkładka 20% płacy, płacona w tym stosunku przez pracownika i pracodawcę, jak ad c),

e) przy ubezpieczeniu chorobowem pracowników umysłowych składka: 4,60% płacona po połowie przez pracodawcę i pracownika,

f) przy ubezpieczeniu od wypadku przy pracy, zależnie od kategorii i klasy niebezpieczeństwa, do jakiej zakład pracy zaliczono, (tak dla pracowników fizycznych jak i umysłowych) zawsze w całości składkę płaci pracodawca.²

¹ Nowela do Ustawy „scaleniowej“ Rozp. Prezydenta Rzeczypospolitej z dnia 24. X. 1934 (Dz. U. Rz. P. Nr. 95, poz. 855).

² Por. Zieliński Józef: Ubezpieczenia społeczne w nowej Konstytucji (Przegląd Ubezpieczeń Społecznych, Nr. 4, 1935).

Ustawa o ubezpieczeniu społecznem z dnia 28 marca 1933 (Dz. U. R. P. 1933, Nr. 51, Konstytucja.

Państwo opiekuje się również obywatelami, którzy szukają pracy na obczyźnie. Jest to przedmiotem specjalnych umów międzypaństwowych (jak np. konwencja, zawarta między Polską a Francją, dotycząca ubezpieczenia na starość, na wypadek niezdolności do pracy i na wypadek śmierci robotników fizycznych i umysłowych, zatrudnionych w górnictwie, podpisana w Warszawie d. 21 grudnia 1929 (Dz. U. RP. 1934, Nr. 72, poz. 690 i 691.)

Art. 9.

Państwo dąży do zespolenia wszystkich obywateli w harmonijnem współdziałaniu na rzecz dobra powszechnego.

Myśl, wyrażona w art. 9-ym świadczy o tendencji do solidaryzmu państwowego i wiąże się z myślą, że w Państwie należycie zbudowanym każda warstwa i każda jednostka spełnia jakąś określoną funkcję społeczną, niezbędną dla całości i dla każdej z warstw społecznych zosobna, a podział pracy jest podstawą solidarności elementów społecznych.

Art. 10.

(1) Żadne działanie nie może stanąć w sprzeczności z celami Państwa, wyrażonemi w jego prawach.

(2) W razie oporu Państwo stosuje środki przymusu.

Art. 10 jest zupełnie jasny i wynikający z istnienia w Państwie porządku prawnego. Wszelkie działanie, temu porządkowi przeciwne, z natury rzeczy musi być przez Państwo złamane środkami przymusowemi,¹ opartemi na

poz. 396). Rozp. Prez. Rzpl. o ubezpieczeniu pracowników umysłowych z dnia 24 listopada 1927 (Dz. U. R. P. 1927, Nr. 106, poz. 911).

Obacz Ustawa o ubezpieczeniu społecznem — tekst z wyjaśnieniami, opracowali: Leontyna Frankowska i Eugenjusz Modliński — Kraków, 1933 (Biblioteka Związku Kas Chorych — Tom XXIX).

Poza tem patrz objaśnienie do artykułu 25 Konstytucji, dotyczące Ministerstwa Opieki Społecznej.

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dnia 17 czerwca 1934 w sprawie osób zagrożających bezpieczeństwu, spokojowi i porządkowi publicznemu. (Dz. U. Rz. P. Nr. 50, poz. 473). Takie osoby mogą ulec przytrzymaniu oraz przymusowemu umieszczeniu w miejscach odosobnienia — nieprzeznaczonych dla osób skazanych lub aresztowanych z powodu przestępstw. Zarządzenie takie (w sprawie przytrzymania i skierowania do sądziego) wydają władze administracji ogólnej. Postanowienie o przymusowem odosobnieniu wydaje sędzia śledczy na wniosek władzy, która zarządziła przytrzymanie. Uzasadniony wniosek tej władzy jest podstawą wystarczającą do wydania orzeczenia sądziego. Od postanowienia sądziego nie służą środki odwoławcze. — Czas odosobnienia: 3 miesiące, może być przedłużony w związku z zachowaniem się odosobnionego. Osoby odosobnione mogą być zatrudnione pracą.

Obacz: Władysław Czapliński: „Bezpieczeństwo, spokój i porządek publiczny“ (Gazeta Administracji i Policji Państwowej — r. 1929, Nr. 9, 18 i 19).

ustawach obowiązujących. Należy się dopatrywać pewnej ideowej łączności między art. 10-tym nowej Konstytucji, a art. 97 ust. 4, i art. 123 Konstytucji marcowej, które przewidują zastosowanie przymusu przy przeprowadzaniu zarządzeń władz.¹

II. Prezydent Rzeczypospolitej.

Art. 11.

Prezydent Rzeczypospolitej, jako czynnik nadrzędny w Państwie, harmonizuje działania naczelných organów państwowych.

Zestawiając postanowienia art. 11-go z postanowieniami art. 2-go i 3-go Konstytucji, dochodzimy do przekonania, że stanowisko Prezydenta Rzplitej w Państwie ma charakter suwerenny.²

Władza Prezydenta ma charakter zwierzchni — w stosunku do głównych organów Państwa; w Jego osobie skupia się jednolita i niepodzielna władza państwowa, zresztą — art. II wprost określa Go, jako czynnik nadrzędny.³ Nie ponosząc za Swe akty urzędowe żadnej odpowiedzialności, ani parlamentarnej, ani konstytucyjnej, ponosi jedynie odpowiedzialność moralną, wobec Boga i historii, za losy Państwa (Art. 2). We wszystkich sferach życia państwowego Prezydent Rzeczypospolitej posiada obszerne uprawnienia, a nowa Konstytucja zrywa z utartym poglądem, jakoby rola Prezydenta Rzplitej miała być zawsze i nieodłącznie związana tylko z władzą wykonawczą. Jak wynika z art. 49-go, 52-go, 55-go, 57-go a specjalnie z art. 55-go, — zakres uprawnień Prezydenta w dziedzinie ustawodawstwa jest daleko większy, aniżeli Izb Ustawodawczych i pod tym względem nowa Konstytucja zrywa zupełnie z tradycją dotychczasową — tradycją rządów parlamentarnych. Z brzmienia art. 11-go wynika dalej, że Prezydent Rzplitej, mający harmonizować działania naczelných organów państwowych, musi posiadać władzę,

¹ Postęp. przymusowe władz administracyjnych normuje Rozp. Prez. Rzplitej z d. 22 marca 1928 (Dz. U. R. P. 1928, p. 342) zmiana Rozp. Prez. z d. 27/X 1933 (Dz. U. R. P. 1933, p. 624).

² Ob. referat Sen. Wojciecha Rostworowskiego na posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej Senatu z dnia 11 grudnia 1934 (Nowe Państwo, tom III, z. 4, 1935). Na str. 60 spotykamy tu następujący ustęp:

„Żaden może z postulatów zawartych w projekcie nie jest już tak przeorany, tak dojrzały w opinii do przyjęcia, jak ten, który z Głowy naszego Państwa czyni piastuna władzy zwierzchniej, czynnik nadrzędny w stosunku do innych organów i podnosi go do godności „Jedyne go Suwerena w Polsce“.

³ Por. Deryng: „Akty rządowe Głowy Państwa“ — str. 101 i nast.

kontrolującą te działania, jak to zresztą wynika z całego szeregu postanowień Konstytucji. (Art. 13 c), d), e), h), i), j), Art. 54, 63, 69, 71, 74, 77).

Art. 12.

Prezydent Rzeczypospolitej:

- a) mianuje według swego uznania Prezesa Rady Ministrów, a na jego wniosek mianuje Ministrów;
- b) zwołuje i rozwiązuje Sejm i Senat;
- c) zarządza otwarcie, odroczenie i zamknięcie sesji Sejmu i Senatu;
- d) jest Zwierzchnikiem Sił Zbrojnych;
- e) reprezentuje Państwo nazewnątrz, przyjmuje przedstawicieli państw obcych i wysyła przedstawicieli Państwa Polskiego;
- f) stanowi o wojnie i pokoju;
- g) zawiera i ratyfikuje umowy z innemi państwami;
- h) obsadza urzędy państwowe, Jemu zastrzeżone.

Postanowienie art. 12, lit. a), zgodnie z którem Prezydent mianuje według Swego uznania Prezesa Rady Ministrów, a na Jego wniosek mianuje ministrów — wiąże się z postanowieniem art. 13 c), gdzie wśród prerogatyw Prezydenta znajdujemy mianowanie i odwoływanie Prezesa Rady Ministrów. Z porównania tych dwóch ustępów wynika, że mianowanie Prezesa Rady Ministrów nie potrzebuje kontrasygnaty, natomiast nominacje Ministrów — zgodnie z postanowieniem art. 14, takiej kontrasygnaty wymagają. Wynika dalej z postanowienia art. 12, lit. a), że do Prezydenta należy tworzenie Rządu, a pierwszą i najważniejszą osobę w tym rządzie t. j. jego przewodniczącego (art. 26) i reprezentanta (art. 25) mianuje On — według swego uznania — i na podstawie swych osobistych uprawnień.

Prawo zwoływania, rozwiązywania Sejmu i Senatu oraz otwierania, odłączania i zamykania sesyj Izb znajdujemy w nowej Konstytucji podobnie, jak i w Konstytucji marcowej (art. 25 i 26 Konstyt. marcowej), natomiast postanowienie nowej Konstytucji, zawarte w art. 12 lit. d), w związku z treścią art. 63, krystalizują jasno w odróżnieniu od Konstytucji marcowej kwestję zwierzchnictwa sił zbrojnych i nie ograniczają zasadniczo władzy zwierzchniej Prezydenta Rzplitej nad siłami zbrojnymi wyłącznie do czasów pokojowych. Poza tem przy sposobności należy zaznaczyć, że art. 63 określił wreszcie jasno i trafnie kwestję odpowiedzialności Wodza Naczelnego za akty, związane z dowództwem w czasie wojny (o tem zresztą obszerniej — przy objaśnieniach do art. 63).

Art. 12, lit. e), mówiący o Prezydencie, jako reprezentancie Państwa na zewnątrz, — jest analogiczny do art. 48 Konstytucji marcowej. Wydanie dokumentu posłowi lub ambasadorowi Państwa obcego, przez który tenże jest uprawniony wykonywać swój urząd, jak też i wręczenie listów uwierzytelniających posłowi lub ambasadorowi do Państwa obcego — stanowią akty rządowe Prezydenta Rzplitej, kontrasygnowane zgodnie z postanowieniami art. 14, ustęp 1. Poza tem o uprawnieniach Prezydenta Rzplitej w zakresie polityki zagranicznej — obszerniej przy objaśnieniach do art. 52-go.

Według nowej Konstytucji Prezydent Rzplitej stanowi o wojnie i pokoju, bez uprzedniej zgody Sejmu (uprzedniej zgody Sejmu wymagał art. 50 Konst. marcowej). To nowe ujęcie sprawy wynika poniekąd z zasadniczych postanowień art. 2-go, ustęp 3. Prawodawca uważał, że kwestja bezpieczeństwa i obrony Państwa wymaga szybkich decyzji i że wystarczająca jest w tym wypadku kontrasygnata ministerjalna.

Kwestja zawierania i ratyfikacji umów z innemi państwami będzie obszerniej omówiona przy objaśnieniach do art. 50 i 52-go.

Obsadzanie urzędów państwowych, Prezydentowi zastrzeżone (art. 12 lit. h), odnosi się przedewszystkiem do tych urzędów, których obsadzanie zastrzega Mu Konstytucja w art. 12, 13, 63, 65, 71. Poza tem z tego postanowienia w Konstytucji wynika, że obsadzanie innych urzędów, bądź zastrzegają Prezydentowi, bądź mogą Mu zastrzec — ustawy.

Art. 13.

(1) Prezydent Rzeczypospolitej korzysta z uprawnień osobistych, stanowiących Jego prerogatywy.

(2) Do prerogatyw tych należą:

- a) wskazywanie jednego z kandydatów na Prezydenta Rzeczypospolitej i zarządzanie głosowania powszechnego;
- b) wyznaczanie na czas wojny następcy Prezydenta Rzeczypospolitej;
- c) mianowanie i odwoływanie Prezesa Rady Ministrów, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego i Prezesa Najwyższej Izby Kontroli;
- d) mianowanie i zwalnianie Naczelnego Wodza i Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych;
- e) powoływanie sędziów Trybunału Stanu;
- f) powoływanie senatorów, piastujących mandat z wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej;
- g) mianowanie i zwalnianie Szefa i urzędników Kancelarii Cywilnej;

- h) rozwiązywanie Sejmu i Senatu przed upływem kadencji;**
- i) oddawanie członków Rządu pod sąd Trybunału Stanu;**
- j) stosowanie prawa łaski.**

Akty urzędowe Prezydenta, wymienione w art. 12 i 13, odróżniają się zasadniczo tem, że pierwsze wymagają kontrasygnaty ministerjalnej (art. 14, ust. 1), drugie zaś są określone w Konstytucji jako prerogatywy i kontrasygnaty nie wymagają (art. 14, ust. 2), a projektodawcy uzasadniają to tem, że chodzi o to, by Głowie Państwa dać możność powzięcia samodzielnej decyzji w sprawach, „które w interesie Państwa powinny być możliwie odsunięte od zagadnień aktualnej polityki rządowej”¹ — i do takich zalicza akty wymienione w art. 13-ym. Drugim motywem projektodawców było wskazanie, że „tą drogą charakter jego funkcji jest podniesiony właśnie do roli czynnika nadrzędnego”.² Pierwszą prerogatywą Prezydenta jest wskazywanie jednego z kandydatów na przyszłego Prezydenta Rzplitej (art. 16, ust. 3) i zarządzanie głosowania powszechnego (art. 16, ust. 4). Projektodawcy uzasadniają to tem, że decyzja Prezydenta oparta tu jest o doświadczenie długiej służby publicznej, znajomość ludzi, a przytem wysuwają i ten fakt, że uprawnienie Prezydenta wyznaczania kandydata na następcę będzie „bodźcem dla zgromadzenia elektorów, by tego aktu z najwyższą rozumą i pełnem poczuciem odpowiedzialności dokonali”.³ Należy przypuszczać, że Prezydent Rzplitej ze swego uprawnienia korzystać będzie nader rzadko, gdyż Zgromadzenie elektorów przed powzięciem swej decyzji zechce zapoznać się z opinią ustępującego Prezydenta w sprawie osoby następcy i będzie dość czasu na to, by stanowiska obu czynników uprawnionych uzgodnić i uniknąć ewentualności głosowania powszechnego, które należy uważać jako środek ostateczny. Jest rzeczą charakterystyczną, że tutaj, w razie zastosowania głosowania powszechnego, głos ogółu obywateli wystąpi w charakterze rozjemcy i arbitra.

Przyznanie Prezydentowi prerogatywy wyznaczania na czas wojny następcy uważać należy za objaw zbawiennej przezorności, gdyż ewentualność obsadzania w czasie wojny opróżnionego stanowiska Prezydenta Rzplitej pociągałoby chyba za sobą pewne wstrząśnienie w okresie najgorętszym, dla Państwa zupełnie niewskazane.

Mianowanie i odwoływanie Prezesa Rady Ministrów, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego i Prezesa Najwyższej Izby Kontroli jest logiczną konsekwencją art. 3-go, który stanowi w ust. 1-ym, że Rząd, Sądy i Kontrola Państwowa, jako organy Państwa, są pod zwierzchnictwem Prezydenta

¹ Referat Sen. W. Rostworowskiego na pos. Komisji Konst. Senatu z d. 11/XII 1934 (Nowe Państwo, t. III, zesz. 4, 1935, str. 62).

² j. w. str. 62.

³ j. w. str. 64.

Rzplitej, tem bardziej zaś uzasadnione jest postanowienie, że prerogatywą Prezydenta jest mianowanie i zwalnianie Naczelnego Wodza i Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych, gdyż tutaj Prezydent występuje jako Zwierzchnik siły zbrojnej, co uzasadnia i art. 2-gi, ust. 3-ci, i art. 12, lit. d), oraz postanowienia art. 63-go.

Powoływanie sędziów Trybunału Stanu w sposób, przewidziany art. 71-ym, ust. 2, jest związane logicznie z prerogatywą Prezydenta oddawania pod sąd tego Trybunału członków Rządu i z odpowiedzialnością polityczną ministrów przed Prezydentem Rzplitej. W Konstytucji marcowej przyznanie Prezydentowi podobnej prerogatywy było nie do pomyślenia, gdyż Prezydent sam — zgodnie z postanowieniem art. 51, ust. 2 Konstytucji marcowej mógł odpowiadać konstytucyjnie przed Trybunałem Stanu.

Rozwiązywanie Sejmu i Senatu przed upływem kadencji wynika z przytoczonego już powyżej prawa kontroli Prezydenta Rzplitej nad działalnością Izb Ustawodawczych. Poza tem projektodawcy uzasadniają to postanowienie tem, że Prezydent, korzystając z tej prerogatywy, występuje w roli arbitra w konfliktach między Rządem a parlamentem i żądanie dla tych aktów kontrasygnaty pozbawiłoby Go charakteru Najwyższego Rozjemcy i sprowadziłoby Go do roli strony w konflikcie. Prerogatywa mianowania i zwalniania Szefa i urzędników Kancelarii Cywilnej nie potrzebuje uzasadnienia.

Prerogatywa stosowania prawa łaski wynika z uprawnień tradycyjnych Głowy Państwa. Jest rzeczą charakterystyczną, że w odróżnieniu od Konstytucji marcowej Prezydent Rzplitej może stosować to prawo łaski także wobec ministrów, skazanych wyrokiem Trybunału Stanu, czego wyraźnie broniła Prezydentowi Konstytucja marcowa (art. 47, ust. 2. Konst. marc.) a nawet Konstytucja 3-go Maja ogranicza prawo łaski królewskiej, mówiąc w art. 7-ym, że „Król, któremu wszelka moc czynienia dobrze ostawiona być powinna, mieć będzie *ius agratiandi* na śmierć skazanych prócz *in criminibus* Status“.¹

Art. 14.

(1) Akty urzędowe Prezydenta Rzeczypospolitej wymagają do swej ważności podpisu Prezesa Rady Ministrów i właściwego Ministra.

(2) Akty urzędowe, wypływające z prerogatyw Prezydenta Rzeczypospolitej, nie wymagają kontrasygnaty.

Ten artykuł właśnie oddziela akty urzędowe Prezydenta Rzplitej, wymagające kontrasygnaty ministerjalnej, od prerogatyw Prezydenta, które kontrasygnaty nie wymagają. Należy zaznaczyć, że artykuł 12 nie wyczerpuje

¹ Por. Art. VII Konstytucji 3-go Maja 1791.

wszystkich aktów urzędowych, wymagających kontrasygnaty ministerjalnej, wskazuje tylko na najważniejsze. W związku z art. 12-ym lit. a) należy wskazać na to, że nominacja Prezesa Rady Ministrów kontrasygnaty nie wymaga, natomiast mianowanie ministrów należy do grupy aktów, wymagających kontrasygnaty. W związku z art. 63-im, który mówi o wydawaniu dekretów przez Prezydenta Rzplitej w zakresie zwierzchnictwa sił zbrojnych, należy zauważyć, że artykuł ten postanawia zarazem, że dekrety w zakresie organizacji naczelných władz wojskowych będzie wydawał Prezydent Rzplitej, oznaczając w nich sposób kontrasygnowania aktów, wydawanych przez Siebie, jako Zwierzchnika sił zbrojnych.² W ten sposób występuje niejako trzecia grupa aktów urzędowych, obok aktów, wymagających kontrasygnaty i prerogatyw, kontrasygnaty niewymagających, a mianowicie takich aktów, w których Głowa Państwa sama oznacza sposób ich kontrasygnowania.

Przy Prezydencie Rzeczypospolitej czynna jest Kancelarja Cywilna, która przyjmuje i załatwia korespondencje, kierowane do Prezydenta przez organy urzędowe oraz instytucje i osoby prywatne. Kancelarja cywilna prócz tego przedstawia Prezydentowi akty, wymagające jego zatwierdzenia.

Art. 15.

(1) Prezydent Rzeczypospolitej za swe akty urzędowe nie jest odpowiedzialny.

(2) Za czyny, niezwiązane ze sprawowaniem urzędu, Prezydent Rzeczypospolitej nie może być pociągnięty do odpowiedzialności w okresie urzędowania.

Art. 15 zajmuje się kwestją nieodpowiedzialności Prezydenta za akty urzędowe, przyczem z ust. 1 wynika, że Prezydent za te akty nie jest odpowiedzialny ani parlamentarnie, ani konstytucyjnie. Konstytucja marcowa, uchylając w art. 51, ust. 1-y odpowiedzialność cywilną (przed sądami) i parlamentarną (przed Sejmem) Prezydenta Rzplitej, przewidywała w ust. 2-im tego artykułu odpowiedzialność konstytucyjną Prezydenta Rzplitej, a to za: zdradę kraju, pogwałcenie konstytucji lub przestępstwa karne i postanawiała, że w takich wypadkach może Prezydent Rzplitej być pociągnięty do odpowiedzialności przez Sejm (kwalifikowaną większością $\frac{3}{5}$ głosów i przy obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów); sprawę zaś miał rozpatrywać i wyrok wydawać Trybunał Stanu na podstawie ustawy takiej samej, która się odnosiła do odpowiedzialności konstytucyjnej ministrów. Nowa Konstytucja nie zna żadnej odpowiedzialności Prezydenta Rzplitej a wynika to z tego, że stanowisko obu Konstytucyj wobec Głowy Państwa jest zasad-

² Obacz: objaśnienia do art. 63.

niczo różne. Konstytucja marcowa, oparta o zasadę zwierzchnictwa Narodu, upatrywała w Prezydencie jeden z organów władzy wykonawczej. Logicznem następstwem tego stanowiska Konstytucji był fakt konstytucyjnej odpowiedzialności Prezydenta Rzplitej. Nowa Konstytucja uznaje Prezydenta Rzplitej jako czynnik zwierzchniczy i nadrzędny, a nie jako organ władzy, gdyż w art. 3-im wyraźnie organy Państwa wylicza i ustala, że te organy są pod zwierzchnictwem Prezydenta Rzplitej. Trybunał Stanu, zachowany w nowej Konstytucji, jako instytucja sądząca posłów i ministrów, nie mógłby sądzić Prezydenta Rzplitej choćby dlatego, że Prezydent sam mianuje członków Trybunału. Niema więc forum w Państwie, przed któremby mógł stanąć Prezydent. Nowa Konstytucja zresztą wyraźnie podkreśla wysoko pojętą odpowiedzialność Prezydenta Rzplitej — odpowiedzialność moralną przed Bogiem i historją.

Art. 16.

(1) Wybór Prezydenta Rzeczypospolitej odbywa się w sposób następujący:

(2) Kandydata na Prezydenta Rzeczypospolitej wybiera Zgromadzenie Elektorów.

(3) Ustępującemu Prezydentowi Rzeczypospolitej służy prawo wskazania innego kandydata.

(4) Jeżeli ustępujący Prezydent Rzeczypospolitej z tego uprawnienia skorzysta, wyboru Prezydenta Rzeczypospolitej dokonają obywatele w głosowaniu powszechnem z pomiędzy dwóch kandydatów: Zgromadzenia Elektorów i ustępującego Prezydenta Rzeczypospolitej.

(5) Jeżeli ustępujący Prezydent Rzeczypospolitej oświadczy, że nie zamierza skorzystać z prawa wskazania kandydata albo w ciągu siedmiu dni od dokonanego przez Zgromadzenie Elektorów wyboru nie wskaże innego kandydata i nie zarządzi głosowania powszechnego — kandydat Zgromadzenia Elektorów uznany będzie za obranego na Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 17.

(1) Zgromadzenie Elektorów składa się z Marszałka Senatu, jako przewodniczącego, Marszałka Sejmu, jako jego zastępcy, z Prezesa Rady Ministrów, Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, Generalnego Inspektora Sił Zbrojnych oraz z 75 elektorów, wybranych z pośród obywateli najgłodniejszych w 2/3 przez Sejm i w 1/3 przez Senat.

(2) Mandaty elektorów wygasają z mocy samego prawa w dniu objęcia urzędu przez nowoobranego Prezydenta Rzeczypospolitej.

Art. 18.

(1) Zgromadzenie Elektorów zwołuje Prezydent Rzeczypospolitej najpóźniej na piętnasty dzień przed upływem swego urzędowania.

(2) Na trzy dni przed terminem Zgromadzenia, Sejm i Senat zbiorą się każdy z osobna, na zaproszenie swych Marszałków, celem dokonania wyboru elektorów.

(3) Jeżeli Sejm i Senat są rozwiązane, a wynik wyborów do Izb Ustawodawczych w nowym składzie nie jest jeszcze ogłoszony — wyboru elektorów dokonają posłowie i senatorowie, wchodzący w skład poprzedniego Sejmu i Senatu.

Obsadzenie urzędu Prezydenta Rzplitej według postanowień Konstytucji może nastąpić albo w drodze wyboru (art. 16, 17, 18, 20, 21, 22), albo też w drodze desygnacji (art. 24).

Sposób wyboru Prezydenta Rzplitej określa szczegółowo ustawa z dnia 8 lipca 1935 r. o wyborze Prezydenta Rzplitej (Dz. U. Rp. Nr. 47 poz. 321). Według postanowień artykułów 16, 17 i 18 Konstytucji oraz wymienionej ustawy wybór Prezydenta Rzplitej odbywa się w sposób następujący:

Zgromadzenie Elektorów zwołuje Prezydent Rzplitej najpóźniej na 15-ty dzień przed upływem swego urzędowania (art. Konst. 18, ust. 1). Zgromadzenie Elektorów składa się z 1): wirylistów, którymi są: Marszałek Senatu (jako przewodniczący zgromadzenia), Marszałek Sejmu, jako jego zastępca, Prezes Rady Ministrów, Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego i Generalny Inspektor Sił Zbrojnych, którzy wchodzą w skład zgromadzenia bez wyboru (art. Konst. 17, ust. 1), oraz 2): z 75-ciu Elektorów, wybranych z pośród obywateli najgodniejszych, w ilości 50-ciu przez Sejm, a 25-ciu przez Senat z grona lub z poza grona członków Izb ustawodawczych (art. Konst. 17, ust. 1).

Wybór Elektorów przez Izby Ustawodawcze.

Wybór Elektorów przez Izby Ustawodawcze odbywa się w Sejmie i w Senacie (w każdej z Izb z osobna) na zaproszenie Marszałków na 3 dni przed terminem Zgromadzenia (art. 2 ustawy). Sejm wybiera 50-u, Senat 25-u Elektorów, a wybory w Izbach odbywają się przez głosowanie na listy. Lista musi być podpisana przez ośmiu — co najmniej — posłów, względnie Senatorów i nie może obejmować większej ilości kandydatów na Elektorów, niż

przypada na daną Izbę; każdy poseł lub senator może podpisać tylko jedną listę (art. 3 ustawy). Głosowanie nie odbywa się, gdy zgłoszono tylko jedną listę kandydatów, albo gdy w razie zgłoszenia kilku list suma kandydatów na listach nie jest większą od ilości mandatów, przypadających na daną Izbę (art. 4, ust. 1). W razie zgłoszenia kilku list o łącznej liczbie kandydatów wyższej od ilości mandatów, przypadających na daną Izbę, Marszałek zarządza odczytanie list i głosowanie (art. 4, ust. 2). Głosowanie w Izbach odbywa się w ten sposób, że po odczytaniu listy posłów (wzgl. senatorów) odczytani składają swe głosy na kartach do głosowania, przyczem każdy głosuje tylko na jedną listę. Karta do głosowania ma zawierać nazwisko przynajmniej czołowego kandydata (art. 5 ustawy). Po zamknięciu głosowania sekretarze obliczają głosy i dokonują podziału mandatów w sposób następujący: liczby głosów ważnych, oddanych na poszczególne listy, dzieli się przez 4; każda lista otrzymuje ilość mandatów równą ilorazowi, przyczem ułamków nie bierze się w rachubę. Pozostała ilość mandatów otrzymuje lista, która uzyskała bezwzględną większość głosów; gdyby żadna lista większości tej nie uzyskała, otrzymują po jednym z pozostałych mandatów listy, na które oddano największą liczbę głosów. Jeśliby suma mandatów, otrzymanych przez poszczególne listy, przenosiła w Sejmie cyfrę 50, a w Senacie 25, wówczas następuje wylosowanie list, którym odlicza się mandaty, przenoszące ilość Elektorów, przypadających na Izbę. Przykładowo wybór Elektorów odbywa się w następujący sposób:¹

Przykład I.: Na trzy zgłoszone listy kandydatów przypadło liście „A” 106 ważnych głosów, liście „B” 55 ważnych głosów, liście „C” 47 ważnych głosów. Po podzieleniu powyższych cyfr przez 4, lista „A” otrzyma 26 mandatów, lista „B” 13 mandatów, lista „C” 11 mandatów. Ponieważ suma wszystkich trzech list wynosi 50, przeto Elektorami zostają wybrani kandydaci, umieszczeni na poszczególnych listach w tej kolejności, w jakiej nazwiska ich na listach się znajdują (art. 7 ustawy).

Przykład II.: Głosy w Sejmie oddano na 4 listy, z których lista „A” otrzymała 59 głosów, lista „B” 55 głosów, listy „C” i „D” po 47 głosów. Z podziału przez 4 otrzyma lista „A” 14 mandatów, lista „B” 13 mandatów, listy „C” i „D” po 11 mandatów. Ponieważ suma wynosi 49 mandatów, przeto nieousadzony jeden mandat przypadnie liście „A”.

Przykład III.: Oddane w Sejmie głosy rozdzieliły się między zgłoszone listy w ten sposób, że lista „A” otrzymała 121 głosów, lista „B” — 32 głosy, „C” — 20 głosów, „D” — 16 głosów, „E” — 10 głosów, „F” — 9 głosów. Dzieląc te cyfry przez 4, przypadłoby liście „A” 30 mandatów, liście „B” 8 mandatów, liście „C” — 5 mandatów, liście „D” — 4 mandaty, listom „E” i „F” —

¹ Przykłady wzięto dosłownie z pracy dr. Romualda Klimowa: „Kodeks wyborczy” — Lwów, 1935, str. 57 i 58.

po dwa mandaty. Ponieważ suma mandatów wynosi 51, przeto los rozstrzyga której liście będzie odjęty 1 mandat elektorski (art. 6 ustawy, ust. 4). Jeżeli kandydata wybrano z kilku list, los rozstrzyga, z której listy otrzymuje mandat.

Elektora nie można pozbawić wolności w okresie czasu od wyboru do wygaśnięcia mandatu (art. 9 ustawy). Mandaty Elektorów są ważne do dnia objęcia urzędu przez nowoobranego Prezydenta Rzplitej, bo w tym dniu wygasają z samego prawa (art. 17, ust. 2 Konstytucji). Elektorowie mają prawo bezpłatnego przejazdu środkami komunikacji od miejsca pobytu do miejsca siedziby Zgromadzenia Elektorów i zpowrotem (art. 10 ustawy).

Wybór kandydata na Prezydenta Rzeczypospolitej przez Zgromadzenie Elektorów.

Zgromadzenie Elektorów zbiera się w terminie i w miejscu, oznaczonem w zarządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej. Termin Zgromadzenia ma przypaść nie wcześniej niż na siódmy dzień po ogłoszeniu zarządzenia Prezydenta. Zarządzenie ma być ogłoszone w Dzienniku Ustaw — a odpisy jego mają być doręczone Marszałkom Senatu i Sejmu.

Zgromadzenie Elektorów zajmuje się wyłącznie wyborem kandydata na Prezydenta Rzplitej, wszelkie inne obrady są niedopuszczalne — a uchwały, nieprzewidziane ustawą — nieważne (art. 11 ustawy). Zgromadzeniu przewodniczy Marszałek Senatu lub w razie jego nieobecności lub sprawowania przezeń zastępczo funkcji Prezydenta Rzplitej (art. 23 Konst.) — Marszałek Sejmu; — poza tem Zgromadzenie na wniosek przewodniczącego wybiera trzech sekretarzy (art. 12 ustawy). Do prawomocności uchwał Zgromadzenia niezbędna jest obecność połowy ustawowej liczby Elektorów. W razie stwierdzenia przez przewodniczącego z własnej inicjatywy lub na żądanie jednego z Elektorów braku quorum, przewodniczący odroczy posiedzenie, ale nie na czas dłuższy, jak 24 godziny (art. 14 ustawy). — Na posiedzeniu mogą być obecni tylko Elektorzy, którzy z rozpoczęciem posiedzenia składają uroczyste ślubowanie. Odmowa ślubowania lub ślubowanie z zastrzeżeniem jest równoznaczne z odmową uczestniczenia w Zgromadzeniu (art. 15 i 16 ustawy). Po złożeniu ślubowania obecni — na wezwanie przewodniczącego — zgłaszają na piśmie kandydatów na Prezydenta Rzplitej, przyczem zgłoszenie ma być podpisane przez 8-miu przynajmniej Elektorów, a każdy Elektor może podpisać tylko jedno zgłoszenie (art. 17 ustawy). Przewodniczący podaje do wiadomości Zgromadzenia nazwiska kandydatów, poczem zarządza głosowanie. Głosowanie odbywa się w ten sposób, że jeden z sekretarzy odczytuje spis Elektorów, a ci składają głosy na kartach do głosowania, które zawierać mają imię i nazwisko jednego ze zgłoszonych kandydatów. Po za-

mnieniu głosowania sekretarze obliczają głosy, a wynik podaje przewodniczący do wiadomości Zgromadzenia (art. 19 i 20 ustawy). Za wybranego uważa się kandydata, który uzyskał bezwzględną większość ważnie oddanych głosów (art. 21 ustawy). Jeżeli w pierwszym głosowaniu żaden z kandydatów nie uzyskał bezwzględnej większości ważnie oddanych głosów, przewodniczący zarządzi powtórne głosowanie, przyczem kandydat, który otrzymał najmniejszą liczbę głosów w pierwszym głosowaniu, odpada. Jeżeli i drugie głosowanie nie da wyniku, zarządza się trzecie, a w razie potrzeby i dalsze, przyczem przy każdym następnym głosowaniu wyłącza się tego, który w poprzednim uzyskał najmniejszą liczbę głosów. Jeżeli kilku kandydatów uzyskało tę samą najmniejszą liczbę głosów, los rozstrzyga, którego z nich wyłącza się od wyboru. Jeżeli kandydaci otrzymali wszyscy równą liczbę głosów, zarządza się powtórne głosowanie, jeżeli zaś powtórne głosowanie da ten sam wynik, los rozstrzyga, którego z kandydatów od wyboru się wyłączy (art. 22 ustawy).

Imię i nazwisko wybranego kandydata na Prezydenta Rzplitej podaje przewodniczący Zgromadzeniu do wiadomości (art. 23 ustawy). Z przebiegu Zgromadzenia sporządza się protokół, który Zgromadzenie Elektorów zatwierdza zwykłą większością głosów. Każdy Elektor może zgłosić na piśmie sprostowanie do protokołu; nad zgłoszonymi sprostowaniami Zgromadzenie głosuje bez dyskusji. Odpis protokołu przewodniczący Zgromadzenia wręcza niezwłocznie Prezesowi Rady Ministrów (art. 25 ustawy), a o wyniku wyborów składa sprawozdanie ustępującemu Prezydentowi Rzplitej (art. 26 ustawy). Prezes Rady Ministrów uwiadamia o wyborze kandydata na Prezydenta Rzplitej, jeżeli zaś ten w ciągu trzech dni nie przyjmie wyboru, Prezes Rady Ministrów zawiadamia o tem przewodniczącego Zgromadzenia, a ten wyznaczy posiedzenie celem wyboru innego kandydata. Jeżeli kandydat, wybrany przez Zgromadzenie Elektorów, oświadczy swoją zgodę na przyjęcie wyboru, wtedy ustępującemu Prezydentowi Rzplitej — zgodnie z art. 16 Konstytucji — służy prawo wskazania innego kandydata. Jeżeli ustępujący Prezydent Rzplitej złoży na ręce Prezesa Rady Ministrów oświadczenie na piśmie, że nie zamierza skorzystać z prawa wskazania kandydata albo też w ciągu 7 dni od dokonanego przez Zgromadzenie Elektorów wyboru nie wskaże innego kandydata (i tem samem nie zarządzi głosowania powszechnego), kandydat Zgromadzenia Elektorów uznany jest za obranego na Prezydenta Rzplitej (art. 16, ust. 5 Konstytucji i art. 28 ustawy). Jeżeli Prezydent Rzplitej ze swego prawa wskazania innego kandydata skorzysta, wtedy wyboru Prezydenta dokonają obywatele w głosowaniu powszechnem, z pomiędzy dwóch kandydatów: Zgromadzenia Elektorów i ustępującego Prezydenta (art. 16, ust. 4 Konst., art. 29 ustawy). Kandydaci na Prezydenta Rzplitej pozostają pod ochroną prawa, służącą Prezydentowi Rzplitej (art. 64 ustawy i 94 i 125 Kodeksu karnego, Dz. U. 1932, Nr. 60 poz. 571).

Głosowanie powszechne.

Głosowanie powszechne zarządzi w ciągu 7-miu dni od wyboru kandydata na Prezydenta Rzplitej przez Zgromadzenie Elektorów ustępujący Prezydent Rzplitej, jeżeli skorzysta z prawa wskazania przez siebie kandydata na Prezydenta (art. 16 ust. 3 i 4 Konstytucji). Akt zarządzenia głosowania będzie ogłoszony w Dzienniku Ustaw i oznaczy dzień głosowania, imiona i nazwiska kandydatów. Głosowanie odbywa się w niedzielę i nie później, niż 30-go dnia po zarządzeniu głosowania powszechnego (art. 30 ustawy). Prawo głosowania mają obywatele bez różnicy płci, którzy przed dniem zarządzenia głosowania powszechnego ukończyli lat 24 i nie są pozbawieni prawa wybierania do Sejmu (art. 31 ustawy i art. 3 Ordynacji wyborczej do Sejmu z dnia 8 lipca 1935 Dz. U. Rp. z 10 lipca 1935 Nr. 47, poz. 319). Każdy wyborca otrzyma legitymację wyborczą od przełożonego gminy, w której zamieszkiwał w przededniu zarządzenia głosowania powszechnego, przyczem legitymacje wyborcze mają być wystawione w ciągu 15 dni od zarządzenia głosowania, a doręczone wyborcom na 9 dni przed dniem głosowania. Obywatele, zamieszkali zagranicą w przededniu zarządzenia głosowania, nie głosują, z wyjątkiem zamieszkałych na obszarze Wolnego M. Gdańska, którym legitymacje wystawi Komisarz Rządu w Gdyni (art. 32 ustawy). Każdy obywatel, uprawniony do głosowania, może wnieść najpóźniej 6-go dnia przed dniem głosowania reklamację do przełożonego gminy z powodu niedoręczenia legitymacji wyborczej uprawnionemu do głosowania. Reklamacja ma być wniesiona na piśmie lub ustnie do protokołu ze wskazaniem dowodów. Reklamacje będą załatwiane bezzwłocznie a przełożony gminy może zażądać uzupełnienia dowodów (art. 33 ustawy).

Uprawniony, któremu mimo reklamacji nie doręczono legitymacji najpóźniej 4-go dnia przed dniem głosowania, ma prawo wnieść zażalenie do władzy, sprawującej bezpośredni nadzór nad gminą w zakresie administracji rządowej (t. j.: do starosty, w miastach wydzielonych do Wojewody, w Warszawie do Komisarza Rządu).

Głosowanie powszechne przeprowadzają: a) Generalny komisarz wyborczy, b) Państwowa Komisja wyborcza, c) Wojewódzkie Komisje wyborcze, d) Obwodowe Komisje wyborcze. Państwowa Komisja wyborcza składa się z 6-ciu członków, powołanych w połowie przez ustępującego Prezydenta, a w połowie przez Przewodniczącego Zgromadzenia Elektorów; przewodniczy jej Generalny Komisarz wyborczy. Członkowie Komisji Państwowej i w takiej liczbie ich zastępcy powołani będą nie później, jak 7-go dnia po zarządzeniu głosowania (art. 35 i 36 ustawy). Wojewódzkie Komisje wyborcze będą powoływane analogicznie, jak Komisje Okręgowe, według przepisów Ordynacji wyborczej do Sejmu (obacz art. 14 Ordynacji wyborczej do Sejmu

Dz. U. z dnia 10 lipca 1935 r. Nr. 47 poz. 319), a więc składają się z Przewodniczącego, powołanego przez Generalnego Komisarza Wyborczego z pośród sędziów, sprawujących urząd w okręgu wyborczym, na wniosek Prezesa Sądu Apelacyjnego, w którego okręgu mieści się siedziba komisji — i z 4-ch członków, powołanych przez Wydział Wojewódzki tego województwa, w którym Komisja ma siedzibę (w okręgach m. Warszawy połowę członków powołuje Komisarz Rządu, połowę Prezydent miasta).

Obwodowe Komisje wyborcze powoływane będą analogicznie, jak obwodowe Komisje wyborcze przy wyborach do Sejmu (art. 15 Ordynacji wyborczej do Sejmu Dz. U. z d. 10 lipca 1935 r. Nr. 47, poz. 319) i składają się z Przewodniczącego, powołanego przez Przewodniczącego Okręgowej Komisji Wyborczej i z 4-ch członków, powołanych w połowie przez władze administracji ogólnej, a w połowie przez Przełożonego gminy.

Do ważności uchwał wszystkich komisji wyborczych niezbędną jest obecność przewodniczącego i co najmniej połowy członków; uchwały zapadają zwykłą większością a przewodniczący głosuje narówni z członkami. W razie równości głosów jego głos rozstrzyga (art. 39 ustawy).

Komisje obwodowe przeprowadzają wybory w obwodzie (art. 45 ustawy), rozstrzygają kwestję tożsamości uprawnionych w razie zakwestjonowania (obacz art. 61 Ordynacji wyborczej do Sejmu Dz. U. z dn. 10 lipca 1935 r. Nr. 47, poz. 319), odraczają głosowanie w wypadkach siły wyższej (obacz art. 65 wymienionej ordynacji wyborczej), ustalają wyniki głosowania w obwodzie w sposób, przewidziany w Ordynacji wyborczej do Sejmu (art. 49 ustawy i art. 67 Ord. wyb. do Sejmu). Sporządzają z czynności swych protokoły, zawierający: a) liczbę głosujących, b) ilość głosów kwestjonowanych, c) ilość głosów nieważnych, d) ilość głosów oddanych ważnie, a protokół wraz z arkuszami obliczenia, odcinkami kontrolnymi legitymacji wyborczych oraz kartami, oddanymi podczas głosowania, odsyłają Wojewódzkiej Komisji wyborczej (art. 51 ustawy i art. 70 Ordynacji wyborczej). Każdy z obecnych — podczas ustalania wyniku głosowania w obwodzie — może zgłosić uwagi do protokołu i przesłać je na piśmie Wojewódzkiej Komisji wyborczej (art. 51 ustawy ust. 4).

Przewodniczący Komisji Obwodowej: a) czuwa przy pomocy przydzielonej straży nad porządkiem głosowania i zabezpieczeniem jego tajności — oraz ma prawo wydawać zarządzenia porządkowe, b) odbiera od wyborców karty do głosowania w kopertach urzędowych i wrzuca je do urny (art. 47 ustawy i 62 Ordyn. wyborczej), c) w przypadku odroczenia głosowania przechowuje urnę i akta wyborcze (ob. art. 65 Ordynacji wyborczej do Sejmu), d) o godzinie 21-ej zarządza zamknięcie lokalu wyborczego, z dopuszczeniem do głosowania tylko tych wyborców, którzy przybyli do lokalu przed godziną 21-ą (ob. art. 66 Ord. wyb. do Sejmu), e) uzupełnia skład Komisji Obwodowej

w razie niepowołania członków przez Starostę bądź Przełożonego gminy (ob. art. 15 ust. 3 Ord. wyb. do Sejmu), f) ma prawo nakładania kar porządkowych na członków Komisji. (ob. art. 89 Ord. wyb. do Sejmu). Wojewódzkie Komisje wyborcze mają za zadanie ustalić wyniki głosowania w swoim okręgu i w tym celu badają ważność uchwał Obwodowych Komisji wyborczych, poprawiają pomyłki obliczeń i po sprostowaniu wyników w obwodach przesyłają ustalony wynik głosowania w Województwie Państwowej Komisji wyborczej (art. 52 do 54 ustawy). Do powyższych czynności przystępuje Komisja wojew. w trzecim dniu po głosowaniu (art. 51 ust. 1).

Przy wojewódzkich Komisjach wyborczych ustanowieni będą dwaj Komisarze wyborczy (dla każdej), a to jeden przez ustępującego Prezydenta, drugi przez Przewodniczącego Zgromadzenia Elektorów. Komisarze ci mają prawo obecności na posiedzeniach komisji wyborczych i żądania odpisów protokołów tych Komisji (Art. 42 ustawy). Nadzór nad czynnościami Obwodowych Komisji wyborczych i ich przewodniczących sprawują przewodniczący wojewódzkich komisji wyborczych i mają prawo nakładania kar porządkowych na przewodniczących obwodowych komisji. Analogiczne prawa posiada Generalny Komisarz Wyborczy w stosunku do wojewódzkich komisji i ich przewodniczących.

Generalny Komisarz wyborczy jest przewodniczącym Państwowej Komisji wyborczej, organem nadzorczym nad czynnościami Wojewódzkiej Komisji wyborczej, poza tem zgodnie z art. 57 ustawy ust. 3 wyciąga los, rozstrzygający w tym wypadku, gdy obaj kandydaci na Prezydenta otrzymali równą liczbę głosów, a wreszcie ogłasza w Dzienniku Ustaw prawomocną uchwałę Państwowej Komisji wyborczej, ustalającą wynik głosowania powszechnego, stwierdzając równocześnie, że wybór został dokonany. Poza tem przesyła w dwóch egzemplarzach dotyczący protokół Państwowej Komisji wyborczej Prezesowi Rady Ministrów, który go doręcza nowoobranemu i ustępującemu Prezydentowi Rzplitej.

Głosowanie odbywa się w następujący sposób: wyborca wręcza przewodniczącemu Komisji obwodowej swą legitymację wyborczą, zaś przewodniczący po oderwaniu odcinka kontrolnego zwraca wyborcy legitymację i daje mu kopertę urzędową oraz kartę do głosowania. Wyborca oznacza na karcie kreską nazwisko kandydata, na którego pragnie oddać głos, a po włożeniu karty do koperty wręcza kopertę przewodniczącemu, który w obecności wyborcy wrzuca ją do urny (art. 47 ustawy).

Karty do głosowania sporządzone są z białego papieru, opatrzone pieczęcią Wojew. Komisji wyborczej i zawierają jedynie odbite sposobem mechanicznym nazwę Województwa oraz imiona i nazwiska obydwóch kandydatów, wreszcie objaśnienie dla wyborcy o sposobie wypełniania karty (Art. 48 ustawy).

Po zamknięciu głosowania i ustaleniu wyników w obwodzie Komisje obwodowe przesyłają protokoły i obliczenia Wojewódzkim Komisjom wyborczym, te zaś, dokonawszy zestawień, Państwowej Komisji wyborczej. Piątego dnia od daty głosowania powszechnego Państwowa Komisja wyborcza ustala — na podstawie protokołów wojewódzkich komisyj — wynik głosowania w całym Państwie. Gdyby uchwały Wojew. Komisji wyborczej, zakwestjonowane przez członka tej Komisji lub Komisarza wyborczego, były niezgodne z przepisami ustawy, Komisja Państwowa sprostuje odpowiednio wyniki głosowania, przyczem ma prawo wzywania przewodniczących Komisyj wojewódzkich do udzielania wyjaśnień (Art. 55 ustawy). Po ukończeniu czynności Państwowa Komisja wyborcza sporządza dla każdego województwa i całego Państwa — zestawienie, a) ilości głosujących, b) ilości głosów nieważnych, c) ilości głosów ważnych, oddanych na każdego z kandydatów. Jeden arkusz zestawienia włącza Komisja do protokołu, drugi przesyła Głównemu Urzędowi Statystycznemu (art. 56 ustawy).

Za obranego na Prezydenta Rzplitej uznany będzie kandydat, który otrzymał większość głosów ważnych, oddanych w całym Państwie. Gdyby obaj kandydaci otrzymali równą liczbę głosów, rozstrzyga los, wyciągnięty przez Przewodniczącego Państwowej Komisji wyborczej (art. 57 ustawy). Każdy z członków Państwowej Komisji wyborczej może przed zamknięciem posiedzenia Komisji zgłosić do protokołu protest przeciwko wyborowi Prezydenta Rzplitej. W takim razie przewodniczący Państwowej Komisji odracza posiedzenie Komisji do czasu rozpoznania protestu, przesyłając niezwłocznie protokół Komisji do Sądu Najwyższego (art. 58 ustawy). Sąd Najwyższy w ciągu dni 5-ciu od zgłoszenia rozpoznaje na posiedzeniu jawnem, z udziałem prokuratora i zgłaszających protesty, jeżeli się stawia na rozprawie. Termin rozprawy Sąd Najwyższy ogłosi zapomocą wokandy, wywieszonej w lokalu Sądu, nikogo na rozprawę nie wzywając (art. 59 ustawy). Sąd Najwyższy unieważnia wybór Prezydenta, jeżeli albo zostało stwierdzonem, że dopuszczono się przestępstw przeciwko głosowaniu w sprawach publicznych (art. 118 do 124 i 291 Kodeksu karnego, z d. 11-go lipca 1932 r., Dz. U. 1932 Nr. 60 poz. 571), albo też, jeżeli głosowanie zostało przeprowadzone niezgodnie z przepisami ustawy; unieważnienie wyboru Prezydenta może nastąpić tylko w tym wypadku, gdyby popełnione przestępstwo lub uchybienie mogło wpłynąć na wynik głosowania w całym Państwie. Sąd Najwyższy poza tem może sprostować wynik głosowania, ustalony przez Państwową Komisję wyborczą niezgodnie z przepisami ustawy (art. 60 ustawy). W razie unieważnienia wyboru Prezydenta Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego ogłosi wyrok w Gazecie rządowej, a ponowne głosowanie odbędzie się w najbliższą niedzielę po ogłoszeniu wyroku. Głosowanie przeprowadzą Komisje wyborcze

na podstawie tych samych legitymacyj wyborczych i w tym samym — o ile możliwości składzie (art. 61 i 62 ustawy).

Nowoobрани¹ Prezydent Rzplitej obejmuje urząd w ostatnim dniu okresu urzędowania ustępującego Prezydenta, w razie zaś wcześniejszego zgonu lub zrzeczenia się urzędu przez ustępującego Prezydenta nowoobрани Prezydent obejmie urząd bezzwłocznie.

W razie opróżnienia się urzędu Prezydenta Rzplitej podczas wojny następcą Prezydenta Rzplitej, desygnowany przezeń w myśl art. 24 Konstytucji, obejmie niezwłocznie urząd. W każdym z tych wypadków akt objęcia urzędu będzie ogłoszony w Dzienniku Ustaw.

Art. 19.

(1) Prezydent Rzeczypospolitej składa przed objęciem urzędu przysięgę treści następującej:

Świadom odpowiedzialności wobec Boga i historii za losy Państwa, przysięgam Panu Bogu Wszechmogącemu, w Trójcy Świętej Jedynemu, na urządzie Prezydenta Rzeczypospolitej: praw zwierzchniczych Państwa bronić, jego godności strzec, ustawę konstytucyjną stosować, względem wszystkich obywateli równą kierować się sprawiedliwością, zło i niebezpieczeństwo od Państwa odwracać, a troskę o jego dobro za naczelny poczytywać sobie obowiązek. Tak mi dopomóż Bóg i Święta Syna Jego Męka. Amen.

(2) Akt złożenia przysięgi stwierdzają podpisem: nowoobрани Prezydent Rzeczypospolitej oraz osoby urzędowe, obecne przy zaprzysiężeniu.

Uroczysta przysięga Prezydenta Rzplitej w swem brzmieniu odróżnia się od przysięgi, zawartej w art. 54 Konstytucji marcowej odpowiednio do zmiany zasad ustrojowych, wprowadzonych przez nową Konstytucję. Zmiana ta uwidacznia się jedynie w pierwszych słowach przysięgi, wskazujących na świadomość wysokiej odpowiedzialności Prezydenta przed Bogiem i historją. Pozostała część przysięgi różnic zasadniczych nie zawiera; natomiast dodany jest ustęp 2, któryby wskazywał na to, że Prezydent składa przysięgę wobec

¹ W Czechosłowacji i we Francji wybiera Prezydenta Zgromadzenie Narodowe. W Stanach Zjednoczonych Prezydent wybierany jest pośrednio. Prawyborcy każdego stanu wybierają tylu elektorów, ile stan wysła senatorów i posłów do Kongresu. Elektorowie wybierają Prezydenta. Niemcy (gdzie obecnie Wódz Stronnictwa — i Kanclerz jest zarazem Prezydentem) utrzymują zasadę wyboru Głowy Państwa przez głosowanie powszechne. W Austrii Prezydenta Związku wybiera Zgromadzenie burmistrzów wszystkich gmin z pośród 3 kandydatów, przedstawionych przez Zgromadzenie Związkowe. Na Litwie wybiera Prezydenta Zgromadzenie Elektorów, wybrane w głosowaniu powszechnem. W Portugalji Prezydent jest wybierany w głosowaniu powszechnem.

pewnej grupy osób urzędowych (które z pewnością wskaże ustawa), a nie wobec Izb Ustawodawczych, występujących w Konstytucji marcowej jako Zgromadzenie Narodowe. Zmiana tych postanowień wynika z pewnością stąd, że według Konstytucji marcowej Zgromadzenie Narodowe, dając władzę Prezydentowi przez wybór, odbierało niejako od Niego przysięgę, — według postanowień nowej Konstytucji obsadzenie urzędu Prezydenta odbywa się już w inny sposób, dlatego też art. 19 Konst. kwietniowej nie wspomina o obecności Izb Ustawodawczych przy przysiędze.

Natomiast obie Konstytucje pomijają zastrzeżenia co do narodowości, wyznania i wieku, wymaganego do objęcia godności Prezydenta Rzplitej. Oba teksty przysięgi wskazują jedynie pośrednio na to, że niechrześcijanin urzędu Prezydenta nie będzie mógł objąć.

Art. 20.

(1) Okres urzędowania Prezydenta Rzeczypospolitej trwa lat siedem, licząc od dnia objęcia urzędu.

(2) Okres ten przedłuża się o czas niezbędny do ukończenia postępowania wyborczego w przypadku, gdy dla dokonania wyboru nowego Prezydenta Rzeczypospolitej będzie zarządzone głosowanie powszechne.

Konstytucja kwietniowa pozostawia okres 7-mioletni urzędowania Prezydenta Rzplitej; art. 20 ust. 1 uzupełnia to postanowienie tem, że okres 7-mioletni urzędowania liczy się od dnia objęcia urzędu (Konst. marcowa to pomija). W drugim ustępie art. 20-go jest zaznaczona możliwość przedłużenia okresu urzędowania Prezydenta w wypadku zarządzenia głosowania powszechnego dla dokonania wyboru nowego Prezydenta Rzplitej. Trzeba się liczyć z tem, że zgodnie z art. 18-ym Prezydent zwołuje Zgromadzenie Elektorów na 15-ty dzień przed upływem Swego urzędowania. W wypadku, gdy Zgromadzenie Elektorów dokona w tym dniu wyboru nowego Prezydenta, a do 7-mego dnia potem ustępujący Prezydent nie wskaże innego kandydata, normalny termin będzie mógł być dotrzymany; gdyby jednakże ustępujący Prezydent ze Swego uprawnienia skorzystał, drugiego kandydata wskazał i zarządził głosowanie powszechne, jest rzeczą zupełnie jasną, że wybór nie będzie mógł być dokonany przez głosowanie powszechne w ciągu tak krótkiego czasu, jaki do końca okresu urzędowania jeszcze pozostaje (około 8 dni).

Art. 21.

Jeżeli przed upływem siedmioletniego okresu urzędowania nastąpi zgon Prezydenta Rzeczypospolitej albo Prezydent

zrzeknie się urzędu — Marszałek Senatu zwoła niezwłocznie Zgromadzenie Elektorów celem wskazania przez nie kandydata na Prezydenta Rzeczypospolitej, a w razie wskazania ze swej strony innego kandydata zarządzi głosowanie powszechne.

Znajdują się tu postanowienia na wypadek śmierci Prezydenta lub zrzeczenia się przez Niego urzędu przed upływem normalnego okresu 7-mioletniego. Przedewszystkiem, jak wynika z art. 21 a zarazem z postanowień art 23, funkcje zastępcze za Prezydenta Rzplitej obejmuje bezzwłocznie Marszałek Senatu, który też zgodnie z art. 23-im korzysta wówczas ze wszystkich uprawnień, z urzędem Prezydenta Rzplitej związanych. Pierwszym jednakże jego obowiązkiem jest zwołanie Zgromadzenia Elektorów, któremu jednak przewodniczy już Marszałek Sejmu, gdyż właściwy przewodniczący Zgromadzenia Elektorów spełnia funkcje Prezydenta Rzplitej. Zgromadzenie Elektorów dokonywa wyboru nowego Prezydenta Rzplitej, a Marszałek Senatu, pełniący zastępczo funkcje Prezydenta Rzplitej, może w przepisany termin wskazać drugiego kandydata i zarządzić głosowanie powszechne. Oczywiście funkcje zastępcze Marszałka Senatu ustają z chwilą objęcia urzędu przez nowego Prezydenta Rzplitej. Przy sposobności należy przypomnieć, że według Konstytucji marcowej funkcje zastępcze za Prezydenta Rzplitej (w razie opróżnienia urzędu — z jakiegokolwiek przyczyny) sprawował Marszałek Sejmu.

Art. 22.

(1) Jeżeli Prezydent Rzeczypospolitej nie może trwale sprawować urzędu, Marszałek Senatu zwoła połączone Izby Ustawodawcze celem rozstrzygnięcia, czy urząd Prezydenta należy uznać za opróżniony.

(2) Uchwała, uznająca urząd za opróżniony, zapada większością 3/5 ustawowej liczby członków Izb Połączonych.

(3) W przypadku powzięcia powyższej uchwały, Marszałek Senatu zwoła niezwłocznie Zgromadzenie Elektorów.

Jest pewne podobieństwo między treścią artykułu 22-go nowej Konstytucji, a 42-im art. Konstytucji marcowej, o tyle, 1) że oba traktują o tym wypadku, gdy Prezydent nie może przez czas dłuższy sprawować urzędu, 2) że uchwała, uznająca urząd Prezydenta za opróżniony, zapada kwalifikowaną większością $\frac{3}{5}$ -ych głosów. Ale są i poważne różnice, zachodzące między treścią obu artykułów. Podczas gdy Konstytucja marcowa przewidywała, że w razie gdy Prezydent przez 3 miesiące nie sprawuje urzędu, wtedy Marszałek Sejmu zwołuje Sejm i ten, przy obecności połowy ustawowej liczby posłów,

większością $\frac{3}{5}$ -tych głosów, ma prawo uznać urząd Prezydenta za opróżniony, to nowa Konstytucja wymaga przede wszystkim jako podstawy do orzeczenia o opróżnieniu urzędu Prezydenta zaistnienia trwałej przyczyny niemożności sprawowania przez Tegoż urzędu. W takim wypadku postanawia art. 22, że Marszałek Senatu zwoła połączone Izby Ustawodawcze celem rozstrzygnięcia, czy urząd Prezydenta należy uznać za opróżniony. Należy tu zaznaczyć, że Konstytucja kwietniowa wprowadza nową instytucję „Izb połączonych”,¹ która występuje w Konstytucji dwukrotnie, a mianowicie: w postanowieniach art. 22-go, kiedy większością $\frac{3}{5}$ -ych głosów decyduje o uznaniu urzędu Prezydenta za opróżniony i w art. 30-ym, gdzie jest mowa o prawie pociągania Prezesa Rady Ministrów lub Ministra do odpowiedzialności konstytucyjnej, przyczem uchwała Izb połączonych, oddająca Prezesa Rady Ministrów lub Ministra pod sąd Trybunału Stanu, ma zapaść większością $\frac{3}{5}$ -tych głosów, przy obecności co najmniej połowy ustawowej liczby członków Izb połączonych.

Art. 23.

W czasie, gdy urząd Prezydenta Rzeczypospolitej jest opróżniony, funkcje Prezydenta sprawuje zastępczo Marszałek Senatu, a gdyby Senat był rozwiązany — Marszałek rozwiązanego Senatu; korzysta on wówczas ze wszystkich uprawnień z urzędem Prezydenta Rzeczypospolitej związanych.

Postanowienia art. 23-go pozostają w związku z postanowieniami obu artykułów poprzednich i niektóre ustępy tego artykułu już zostały objaśnione. Pozostaje do objaśnienia zwrot art. 23-go, który przewiduje, że gdyby Senat był rozwiązany w chwili śmierci Prezydenta Rzplitej, lub zrzeczenia się przez Niego urzędu (art. 21), albo też w wypadku uznania przez Izby połączone urzędu Prezydenta za opróżniony (art. 22), wtedy funkcje zastępcze za Prezydenta Rzplitej sprawuje Marszałek rozwiązanego Senatu. Poza tem należy dodać, że w wypadkach, przewidzianych poniżej (w art. 24), urząd Prezydenta Rzplitej (w razie opróżnienia) sprawuje nie Marszałek Senatu, ale desygnowany przez Prezydenta Rzplitej następcą (art. 24).

¹ Izby połączone występują w postanowieniach konstytucji 3-go Maja, a to w 3-ch wypadkach: 1) przy ostatecznych decyzjach o uchwałach sejmowych (z wyjątkiem spraw konstytucyjnych, cywilnych, kryminalnych i wieczystych podatków), kiedy decyduje zwykła większość Izb połączonych, 2) w wypadku przewidzianym w art. 7-ym pociągania do odpowiedzialności parlamentarnej ministra, przyczem Konstytucja wymaga głosowania tajnego i większości $\frac{2}{3}$ Izb złączonych, 3) w art. 9-ym dotyczącym regencji, gdzie stwierdzenie trwałego obłąkania króla ma być zadecydowane większością $\frac{3}{4}$ Izb złączonych. (Art. VI, VII i IX Konstytucji 3-go Maja 1791).

Art. 24.

(1) W razie wojny okres urzędowania Prezydenta Rzeczypospolitej przedłuża się do upływu trzech miesięcy od zawarcia pokoju; Prezydent Rzeczypospolitej osobnym aktem, ogłoszonym w gazecie rządowej, wyznaczy wówczas swego następcę na wypadek opróżnienia się urzędu przed zawarciem pokoju.

(2) W razie objęcia przez następcę urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej, okres jego urzędowania trwa do upływu trzech miesięcy od zawarcia pokoju.

Postanowienie art. 24 o prawie Prezydenta mianowania swego następcy na wypadek wojny już było objaśnione przy art. 13 (art. 13 lit. b). Poza tem postanowieniem, które jest nowością, nowem również jest przedłużenie z mocy Konstytucji okresu urzędowania Prezydenta Rzplitej w razie wojny do upływu 3-ch miesięcy od zawarcia pokoju. Myśl przewodnia obu postanowień jest jedna: unikać w okresie niebezpiecznym dla Państwa wyborów Głowy Państwa, które z natury rzeczy mogą wywoływać objawy w takich chwilach właśnie dla Państwa niepożądane. Należy uznać te przepisy art. 24-go jako bardzo rozumne i bardzo trafne, podyktowane zmysłem ostrożności i przewidywania. Brzmienie i treść ust. 2-go art. 24-go wynika logicznie z pierwszej części ustępu 1-go tego artykułu.

III. Rząd.

Art. 25.

(1) Rząd kieruje sprawami Państwa, niezastrzeżonemi innym organom władzy.

(2) Rząd składa się z Prezesa Rady Ministrów i Ministrów.

(3) Prezes Rady Ministrów reprezentuje Rząd, kieruje jego pracami oraz ustala ogólne zasady polityki państwowej.

(4) Ministrowie kierują poszczególnemi działami administracji państwowej albo spełniają poruczone im zadania szczególne.

(5) Organizację Rządu, a w szczególności zakres działania Prezesa Rady Ministrów, Rady Ministrów i Ministrów określi dekret Prezydenta Rzeczypospolitej.

Jak wynika z ust. 1 działanie Rządu uważać należy jako podstawowe w stosunku do działań innych organów Państwa, gdyż ustęp ten powiada, że Rząd kieruje sprawami Państwa, niezastrzeżonemi innym organom władzy.

Rząd składa się z Prezesa Rady Ministrów i Ministrów. Prezes Rady Ministrów: 1) przewodniczy obradom Rady Ministrów, 2) kieruje pracami Rządu, 3) reprezentuje Rząd, 4) ustala ogólne zasady polityki państwowej (ust. 3), oraz 5) tworzy Rząd (art. 12 lit. a).

Wynika z brzmienia pierwszych trzech ustępów, że ministrowie tworzą Radę Ministrów, jako naczelny organ zbiorowy pod przewodnictwem Prezesa Rady Ministrów, ale poza tem, jak wynika z ust. 4-go, kierują poszczególnymi działaniami administracji państwowej albo też spełniają poruczone im zadania szczególne.¹

Prezes Rady Ministrów poza atrybucjami, wymienionemi powyżej, kontrasygnuje wszelkie akty urzędowe Prezydenta, o ile Konstytucja tej kontrasygnaty wymaga; jest wirylnym członkiem Zgromadzenia Elektorów (art. 17 Konst.); poza tem bierze udział w posiedzeniach Izb Ustawodawczych i ma prawo zabierać głos poza kolejną mówców (to ostatnie prawo przysługuje również ministrom i delegowanym przez nich urzędnikom), (art. 45 i 48 Konst.). Zgodnie z art. 27 Prezes Rady Ministrów (a także Rada Ministrów i ministrowie) ma prawo wydawać rozporządzenia celem wykonania aktów ustawodawczych i z powołaniem się na nie; rozporządzenia te nie mogą być sprzeczne z aktami ustawodawczymi (art. 49) i mają być ogłaszane w Dzienniku Ustaw.

Poza tem ustawa o państwowej służbie cywilnej wymaga zgody Prezesa Rady Ministrów na mianowanie urzędników przez władze naczelne na stopnie służbowe powyżej VI-go stopnia, a ustawa o ustanowieniu „Krzyża Zasługi” postanawia, że Prezes Rady Ministrów nadaje na wniosek ministrów srebrny i brązowy Krzyż zasługi.

Prezesowi Rady Ministrów podlega — zgodnie ze statutem organizacyjnym, uchwalonym przez Radę ministrów (uchwała Rady Ministrów z 12 grudnia 1930) — Prezydjum Rady Ministrów, złożone: 1) z Biura Prezydjalnego, 2) Biura Prawnego, 3) Biura Ekonomicznego, 4) Biura Usprawnienia Administracji. Od Prezesa Rady Ministrów są zależne: Polska Agencja Telegraficzna (PAT) i Dyrekcja Drukarni Państwowych.

Poszczególne Ministerstwa są obecnie następujące:

1) Ministerstwo Spraw Wewnętrznych.

Do zakresu działania tego Ministra należą wszelkie sprawy, wchodzące w zakres ogólnego zarządu krajowego, dozoru nad samorządem miejscowym, policji wszelkiego rodzaju, służby zdrowia, sprawy naturalizacji państwowej, statystyki ogólnej, zarządu ubezpieczeń państwowych (oprócz ubezpieczeń społecznych), nadzór nad prasą, sprawy mniejszości narodowych, wreszcie sprawy natury wewnętrznej, innym ministerstwom niezastrzeżone. Mini-

¹ Por. Wasiutyński: „Ustrój władz administracyjnych rządowych i samorządowych”, Poznań 1933, str. 23.

sterstwo rozpada się na 4-ry Departamenty: 1) polityczny, 2) samorządowy, 3) administracyjny, 4) techniczno-budowlany — oraz Gabinet Ministra, Biuro Personalne, Biuro Wojskowe, Biuro Apropowizacyjne.

Ministrowi Spraw Wewnętrznych podlega też Główna Komenda Policji Państwowej,¹ Korpus Ochrony Pogranicza i Oddziały Ochrony Pogranicza (organizowane na podstawie porozumienia z Ministerstwem Spraw Wojskowych).

2) Ministerstwo Sprawiedliwości:

Do Ministra Sprawiedliwości należą wszystkie sprawy, dotyczące zarządu wymiaru sprawiedliwości i z tym zarządem związane kierownictwo więziami, tudzież wydawanie Dziennika Ustaw Rzplitej.

Przy Ministerstwie Sprawiedliwości pracuje też Komisja Kodyfikacyjna, której zadaniem jest opracowywanie przepisów prawa cywilnego, karnego, handlowego i procesowego dla całego Państwa.

Ministerstwo Sprawiedliwości dzieli się na Departamenty:

1) Ustawodawczy, 2) Administracyjny i 3) Karny, a nie są włączone do Departamentów organy wykonawcze Naczelnego Prokuratora.

3) Ministerstwo Skarbu.

Do kompetencji Ministra Skarbu należy zarząd wszelkich spraw, wchodzących w zakres skarbowości państwowej, oraz polityki finansowej Państwa, podatków, ceł, spraw monetarnych i emisyjnych, spraw związanych z emeryturami i zaopatrzeniami, nadzór nad zakładami kredytowymi i asekuracyjnymi, oraz wszelkiego rodzaju stowarzyszeniami kredytowymi. Ministerstwo Skarbu składa się z Biura Personalnego i 6-ciu Departamentów: 1) Ogólnego, 2) Obrotu pieniężnego, 3) Budżetowo-kasowego, 4) Ceł, 5) Podatków i Opłat, 6) Akcyz i Monopolów. Poza tem Ministrowi podlega: Komendant Straży Granicznej, a przy Ministerstwie działają następujące urzędy: I. Prokuratorja Generalna Rzplitej, której zadaniem jest obrona prawna oraz zastępowanie prawne interesów Państwa; udzielanie opinii i porady prawnej na żądanie władz państwowych. Na czele Prokuratorji Generalnej stoi Prezes, mianowany przez Prezydenta Rzplitej na propozycję Rady Ministrów, któremu podlegają — oprócz Prokuratorji Generalnej — Oddziały tejże Prokuratorji: w Krakowie, Lwowie, Poznaniu, Katowicach i Wilnie, oraz Delegatura w Gdańsku. II. Państwowy Urząd Kontroli Ubezpieczeń, który jest organem, sprawującym nadzór nad wszystkimi publicznymi i prywatnymi zakładami ubezpieczeń (z wyjątkiem publicznych zakładów ubezpieczeń społecznych);

¹ Organizację Policji Państwowej normuje Rozp. Prez. Rzplitej o Policji Państwowej z d. 6 marca 1928, Dz. U. Nr. 28, poz. 257 (Tekst jednolity według Obw. Min. Spr. Wewn. z d. 31 grudnia 1930) Dz. U. 1931, Nr. 5, poz. 27) — późniejsze zmiany Rozp. Pr. Rzplitej 7 października 1932 (Dz. U. Nr. 87, poz. 740) i 17 października 1932 r. Nr. 92, poz. 792 oraz Rozp. Prez. z dnia 28 grudnia 1934 (Dz. U. Rzplitej 1934, Nr. 110, poz. 976).

na czele Urzędu stoi Dyrektor, podległy Ministrowi Skarbu, a przy Urzędzie — jako organ doradczy — jest ustanowiona Państwowa Rada Ubezpieczeń. III. Dyrekcja Polskiego Monopolu Tytoniowego, która zarządza Polskim Monopolem Tytoniowym, jako przedsiębiorstwem państwowym, stanowiącym samoistną osobę prawną. Dyrekcji podlegają: Fabryki tytoniu, Magazyny surowców, Zakłady sprzedaży wyrobów tytoniowych, Zakłady uprawy tytoniu. IV. Dyrekcja Państwowego Monopolu Spirytusowego, zarządzająca Państwowym Monopolem Spirytusowym, stanowiącym samoistną osobę prawną. Do Monopolu należy eksploatacja na rzecz Skarbu Państwa wyłącznego przywileju zakupu i sprzedaży spirytusu do zużycia w granicach Państwa, wyrobu i sprzedaży czystych wódek, skażania spirytusu i rozlewu spirytusu skażonego. V. Dyrekcja Polskiego Monopolu Solnego, której zadaniem jest eksploatacja na rzecz Skarbu Państwa wyłącznego przywileju sprzedaży soli z państwowych salin i warzelnii soli. Monopol jest również samoistną osobą prawną. VI. Generalna Dyrekcja Loterii Państwowej. Ministerstwo Skarbu wreszcie sprawuje nadzór nad trzema głównymi państwowymi instytucjami bankowymi: temi są: A) Bank Gospodarstwa Krajowego, którego zadaniem jest udzielanie kredytu długoterminowego przez emisję listów zastawnych, obligacyj komunalnych, kolejowych, obligacyj bankowych dla potrzeb przemysłu, popieranie instytucyj kredytowych, powołanych do życia przez samorządy, udzielanie kredytów budowlanych, oraz wykonywanie innych czynności bankowych, B) Państwowy Bank Rolny, którego zadaniem jest popieranie i prowadzenie parcelacji, osadnictwa, regulacyj rolnych, popieranie rozwoju rolnictwa, organizowanie kredytu rolniczego,¹ C) Pocztaowa Kasa Oszczędności (PKO), której zadaniem jest przyjmowanie wkładek oszczędnościowych, przekazowy obrót czekowy, wykonywanie zleceń klientów w przedmiocie zakupu, sprzedaży i przechowania papierów wartościowych, oraz zleceń w zakresie inkasa weksli, frachtów i innych należności, zakup i sprzedaż na rachunek własny papierów wartościowych państwowych, komunalnych, przez Państwo gwarantowanych oraz papierów hipotecznych, współdziałanie przy emisji pożyczek państwowych i komunalnych, udzielanie pożyczek krótkoterminowych (na cele publiczne, na zasilanie funduszy obrotowych kas oszczędności i spółdzielni kredytowych oraz na cele gospodarcze).

Dla celów administracji skarbowej zorganizowano Izby Skarbowe (Warszawa, Kielce, Łódź, Lublin, Łuck, Wilno, Białystok, Brześć n/Bugiem, Kraków, Poznań, Toruń, Lwów i Stanisławów) — i Wydział Skarbowy Województwa Śląskiego oraz im podległe: 1) Urzędy Akcyz i Monopoli, 2) Powia-

¹ Obacz objaśnienia i uwagi w związku z zorganizowaniem Funduszu Obrotowego Reformy Rolnej przy artykule 99 (zachowanym z Konstytucji marcowej).

towe Kasy Skarbowe (w każdym powiecie administracyjnym), 3) Urzędy podatków i Opłat skarbowych (w każdym powiecie administracyjnym).

Dla celów administracji celnej utworzono Dyrekcje Celne, (Warszawa, Mysłowice, Poznań, Wilno, Lwów i Gdańsk), zaś tym podlegają: a) Urzędy celne, b) Inspektoraty, Komisarjaty i placówki Straży celnej.

4) Ministerstwo Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego.¹

Minister zarządza szkolnictwem wszelkich typów i stopni, opiekuje się nauką, literaturą i sztuką, archiwami (Kraków, Piotrków, Płock, Wilno, Poznań, Bydgoszcz, Grodno, Lublin, Radom, Kielce, Łomża, Gdańsk i dwa we Lwowie), zbiorami państwowymi, bibliotekami publicznymi, oraz wykonuje wszelkie prawa i opiekę Państwa w sprawach wyznaniowych). W drugiej instancji sprawy wyznaniowe zespolone są w urzędach wojewódzkich, podobnie jak sprawy Departamentu Sztuki.

Ministerstwo składa się z Biura Personalnego i Departamentów: 1) Ogólnego, 2) Szkolnictwa ogólnokształcącego, 3) Szkolnictwa zawodowego, 4) Nauki i sztuki, 5) Wyznań religijnych, 6) oddzielnego Wydziału archiwów państwowych.

Przy Ministerstwie Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego czynne są: a) Biblioteka Narodowa z Instytutem Biblijograficznym, b) Ukraiński Instytut Naukowy.

5) Ministerstwo Spraw Wojskowych.

Do Ministra należy: kierownictwo spraw wojskowych, a stałym zastępcą jego w sprawach, dotyczących przygotowania sił zbrojnych Państwa do obrony na wypadek konfliktu zbrojnego, jest Generalny Inspektor Sił Zbrojnych, który opracowuje i kontroluje wszystkie prace mobilizacyjne i operacyjne. Jemu podlegają bezpośrednio: Sztab Główny z Szefem Sztabu Głównego na czele i Inspektorowie Armji, wraz z podległymi oficerami.

Ministrowi podlega 2-ch Wice-ministrów. Do pierwszego Wice-ministra należą sprawy w dziedzinie rozkazodawstwa, w zakresie organizacji, wyszkolenia i spraw osobowych wojska w czasie pokoju; jego organem jest Biuro ogólnie-organizacyjne, a podlegają mu departamenty: 1) piechoty, 2) kawalerji, 3) artylerji, 4) aeronautyki, oraz Szefostwa: 1) saperów, 2) łączności, i 3) broni pancernej. Do drugiego Wice-ministra należy: kierownictwo administracji wojskowej. Jego organem jest Biuro ogólnie-administracyjne a podlegają mu departamenty: 1) Budownictwa, 2) Intendentury, 3) Sanitarny, 4) Sprawiedliwości, 5) Zaopatrzenia, 6) Inżynierji.

Poza tem w Ministerstwie zorganizowany jest Korpus Kontrolerów i Kierownictwo Marynarki Wojennej, a ministrowi podlega: Biuro Personalne i Gabinet Ministra.

¹ Obacz objaśnienie do art. 117 (zachowanego z Konstytucji marcowej).

Obszar Rzplitej dzieli się na 10 okręgów korpuśnych, na czele których stoją dowódcy okręgów korpuśnych. I. Warszawa, II. Lublin, III. Grodno, IV. Łódź, V. Kraków, VI. Lwów, VII. Poznań, VIII. Toruń, IX. Brześć n/Bugiem, X. Przemyśl. Przy każdym D. O. K. istnieje Wojskowy Sąd Okręgowy, stanowiący drugą instancję Sądów Wojskowych. Sądami pierwszej instancji są Sądy rejonowe, w siedzibach Dowództw Dywizji (o powiatowych komendach uzupełnień obszerniej przy art. 61-ym ust. 2-gi).

Przy Ministerstwie Spraw Wojskowych czynny jest Państwowy Urząd Wychowania Fizycznego i Przysposobienia Wojskowego z Dyrektorem na czele.

6) Ministerstwo Spraw Zagranicznych.

Minister załatwia wszelkie sprawy ogólnopolityczne, wynikające z utrzymywania stosunków z Państwami obcemi i związane z ochroną obywateli polskich zagranicą. Ministerstwo składa się z 3-ch departamentów; 1) Polityczno-ekonomicznego, 2) Konsularnego, 3) Administracyjnego i — 4) z Wydziału Osobowego, podlegającego bezpośrednio Podsekretarzowi Stanu. Przedstawicielstwa dyplomatyczne dzielą się — w zależności od znaczenia placówki — na: a) ambasady, b) poselstwa pierwszej klasy, c) poselstwa drugiej i trzeciej klasy. Drugą kategorią przedstawicielstw są konsulatory. Zadaniem ich jest opieka prawna i moralna nad obywatelami polskimi zagranicą, współdziałanie z nimi na gruncie interesów gospodarczych, oświatowych, kulturalnych i t. p. Konsulatory również dzielą się na klasy: konsulatory generalne I i II klasy, oraz konsulatory i wice-konsulatory I i II klasy. W W. M. Gdańsku interesy polskie reprezentuje Komisarz Generalny Rzplitej.

7) Ministerstwo Rolnictwa i Reform rolnych.

Załatwia ono sprawy rolnictwa, leśnictwa, służby weterynaryjnej, spółek rolniczych, oraz zarządza Państwowym Instytutem Naukowym Gospodarstwa Wiejskiego w Puławach, Stacją Botaniczno-rolniczą we Lwowie i ludowemi szkołami rolniczymi. Prócz tego do Ministra należy zarząd rybactwa i stadnin państwowych, a zarazem sprawy, związane z przebudową ustroju rolnego, przewidzianą w ustawach o reformie rolnej (patrz objaśn. przy art. 99-ym). Ministerstwo składa się z departamentów: 1) ekonomicznego, 2) produkcji roślinnej i weterynarii, 3) urządzeń rolnych; poza tem istnieje w Ministerstwie Gabinet Ministra, Biuro Personalne i Biuro Wojskowe.

8) Ministerstwo Przemysłu i Handlu.

Tu należy: organizacja przemysłu, nadzór nad wykonaniem ustaw przemysłowych i handlowych, sprawy górnictwa, miar i wag, sprawy patentów, sprawy probiercze, sprawy przemysłowych i handlowych towarzystw akcyjnych, spółek i stowarzyszeń, sprawy dotyczące marynarki handlowej, oraz Państwowy Instytut Geologiczny, z oddziałem w Krakowie. Administracja

prowinjonalna w zakresie przemysłu i handlu (z wyjątkiem spraw górniczych, spraw miar, probierczych i marynarki handlowej) jest zespolona w urzędach wojewódzkich.

Administrację górnictwem załatwiają podległe Ministerstwu wyższe i okręgowe urzędy górnicze, administrację probierczą: okręgowe urzędy probiercze, zaś administrację miar: okręgowe i miejscowe urzędy miar.

Ministerstwo składa się z departamentów: 1) górnictwo-hutniczego, 2) przemysłowego, 3) handlowego, 4) morskiego, poza tem z Gabinetu Ministra, Biura personalnego, Biura wojskowego i Biura elektryfikacyjnego.

Przy Ministerstwie są czynne poza tem: 1) Państwowy Instytut Eksportowy, 2) Państwowy Instytut Badania Konjunktur Gospodarczych i Cen.

9) Ministerstwo Opieki Społecznej (przemianowane z poprzednio istniejącego Ministerstwa Pracy i Opieki Społecznej — rozporządzeniem Prezydenta Rzplitej z dnia 12 lipca 1932. Dz. U. Nr. 64, poz. 597). Załatwia sprawy dobroczynności publicznej, opieki nad inwalidami wojennymi, nad ofiarami wojny i wypadków politycznych, opiekę nad młodzieżą, dziećmi i niezdolnymi do pracy; tu należy urządzenie schronisk, przytułków i przystani, pomoc doraźna dla poszkodowanych przez wypadki żywiołowe, popieranie akcji samopomocy społecznej, sprawy, związane z pośrednictwem pracy, ustawodawstwem ochronnem i ubezpieczenia społeczne. Poza tem przydzielono tu z zakresu zniesionego ustawą z d. 28 listopada 1923 Ministerstwa Zdrowia Publicznego (Rozp. Prezydenta Rzplitej z 18 stycznia 1924 Dz. U. Nr. 9, poz. 86) opiekę nad dzieckiem i macierzyństwem, współdziałanie w sprawach lekarskiej opieki nad inwalidami i kalekami i higienę pracy.

Przy Ministerstwie Opieki Społecznej funguje: 1) Główny Inspektor Pracy, podlegający bezpośrednio Ministrowi, który jest zwierzchnikiem służbowym organów Inspekcji pracy, sprawuje nadzór nad ich działalnością i nią kieruje (instancją odwoławczą jest Minister lub Komisja przy ministrze). Głównemu Inspektorowi Pracy podlega — jako organ pomocniczy i wykonawczy — Główny Inspektorat Pracy. Inspektorat Pracy jest powołany do nadzoru nad przestrzeganiem i wykonywaniem przepisów prawa o ochronie pracy (o ochronie życia, zdrowia i sił pracowników, o umowie pracy, o zbiorowych umowach pracy, o regulaminie pracy, o czasie pracy, o urlopach, dniach świątecznych, o pracy młodocianych i umożliwieniu im kształcenia się ogólnego i zawodowego, o pracy kobiet, o przedstawicielstwie pracowników i pracy chałupniczej (ust. z 14 lipca 1927. Dz. U. Nr. 67, poz. 590).¹

¹ Zestawienie informacji, dotyczących organizacji i zakresu działania Ministerstw — na podstawie prac: Cybichowskiego: Encyklopedia prawa publicznego, — Wasiutyńskiego: Ustrój władz administracyjnych rządowych i samorządowych i Kumanieckiego, Wasiutyńskiego i Panejki: Polskie prawo administracyjne.

10) Ministerstwo Komunikacji.

Na mocy rozporządzenia Prezydenta z d. 24 września 1926 r., zmienionego rozporz. Prezydenta z 29 listopada 1930, Dz. U. 1926, Nr. 97, poz. 568, i Dz. U. 1930, Nr. 82, poz. 641, zarząd kolejami państwowymi i prywatnymi, znajdującymi się w zarządzie państwowym, powierzono przedsiębiorstwu państwowemu „Polskie Koleje Państwowe“, którego bezpośredni zarząd sprawuje Minister Komunikacji. Jako samodzielny urząd kontrolujący działa Główna Inspekcja Komunikacji z Głównym Inspektorem na czele, podległa Ministrowi. Poza tem należy do Ministra nadzór nad kolejami prywatnymi, poruszaniem siłą mechaniczną, nie wyłączając tramwaju, oraz lotnictwo cywilne. Ministerstwo obejmuje: 1) Gabinet Ministra i departamenty, 2) ogólny, 3) finansowy, 4) handlowo-taryfowy, 5) ruchu kolejowego, 6) utrzymania i budowy kolei, 7) mechaniczny i zasobów kolejowych, 8) dróg kołowych, 9) lotnictwa cywilnego i — pięć biur: 1) personalne, 2) wojskowe, 3) dróg wodnych, 4) sanitarno-kolejowe i 5) pomiarowe. Poza tem przy Ministerstwie Komunikacji, jako organ opiniodawczy i doradczy, istnieje Państwowa Rada Kolejowa, oraz przydzielony rozporządzeniem Prezydenta z d. 21 maja 1932 r. Dz. U. Nr. 41 poz. 480 — Państwowy Instytut Meteorologiczny (poprzednio przy Ministerstwie Rolnictwa).

11) Ministerstwo Poczty i Telegrafów. (Ministerstwo to zniesione ustawą z d. 5 grudnia 1923, z przekazaniem kompetencji Ministerstwu Przemysłu i Handlu, zostało ponownie utworzone Rozp. Prezydenta z d. 19 stycznia 1927, Dz. U. 1927, Nr. 5, poz. 26). Tu należy Zarząd Poczty i Telegrafów, nadzór nad telefonami, radjo-telegrafją i radjofonją. Rozpada się na 3 departamenty, 1) administracyjny, 2) pocztowy i 3) techniczny, oraz na Biuro personalne i Wydział wojskowy. Wykonywanie wyłącznego prawa zakładania, utrzymywania i eksploatacji urządzeń pocztowych, telegraficznych i telefonicznych powierzono przedsiębiorstwu państwowemu „Polska Poczta, Telegraf i Telefon“, — samoistnej osobie prawnej. Zarząd tego przedsiębiorstwa należy do Ministra.

Należy dodać, że rozporządzenie Prezydenta z d. 21 maja 1932 zniosło Ministerstwo Robót Publicznych i przekazało jego zakres działania Ministerstwu Spraw Wewnętrznych, Skarbu, Rolnictwa i Reform Rolnych, Przemysłu i Handlu oraz Komunikacji (Dz. U. 1932, Nr. 51, poz. 479).

Ustęp 5-ty art. 25-go stanowi, że organizację Rządu a w szczególności zakres działania Prezesa Rady Ministrów, Rady Ministrów i Ministrów określać będą zawsze dekrety Prezydenta Rzplitej, zaś art. 56 postanowienie to uzupełnia, zapowiadając, że dekrety, dotyczące organizacji Rządu oraz organizacji administracji rządowej, mogą wydawane być w każdym czasie, a zmieniane lub uchylane tylko przez także dekrety Prezydenta Rzplitej. Z tego wynika, że dekrety nie będą mogły być zmieniane drogą ustawy (art. 56).

Art. 26.

Ministrowie dla rozstrzygania spraw, wymagających uchwały wszystkich członków Rządu, tworzą Radę Ministrów pod przewodnictwem Prezesa Rady Ministrów.

Artykuł ten zajmuje się specjalnie Radą Ministrów¹ i określa, że ministrowie dla rozstrzygania spraw, wymagających uchwały wszystkich członków, rządu, tworzą Radę Ministrów pod przewodnictwem Prezesa Rady Ministrów. Zakres jej działania, jak przewiduje art. 25, będą normować zawsze dekrety Prezydenta Rzplitej. Konstytucja odrazu wskazuje niektóre sprawy, należące do jej kompetencji. I tak w art. 55, gdzie jest mowa o ustawie upoważniającej Prezydenta do wydawania dekretów w czasie i zakresie przez nią oznaczonym (upoważnienia takie nie mogą obejmować zmiany Konstytucji) oraz o prawie Prezydenta Rzplitej wydawania dekretów w zakresie ustawodawstwa państwowego w czasie, gdy Sejm jest rozwiązany — postanawia zarazem, że dekrety takie będą mogły być wydawane na wniosek Rady Ministrów a zmieniane i uchylane tylko aktem ustawodawczym (t. zn. ustawą lub dekretem). Dalej art. 59-ty stanowi, że Rząd nie może czynić wydatków bez upoważnienia ustawowego, chyba że zachodzi konieczność państwową; w tym przypadku rząd na podstawie uchwały Rady Ministrów będzie miał prawo dokonać niezbędnego wydatku, przesyłając do Sejmu — w terminie 7-miodniowym od powzięcia uchwały — projekt ustawy o przyznaniu kredytów dodatkowych. Uchwała Rady Ministrów ma być jednocześnie ogłoszona w Gazecie rządowej i podana do wiadomości Najwyższej Izby Kontroli. Wreszcie art. 78 przewiduje, że w razie zagrożenia Państwa — rozruchów i knowań, zagrażających bezpieczeństwu Państwa lub obywateli — Rada Ministrów za zezwoleniem Prezydenta Rzplitej zarządzi stan wyjątkowy na obszarze całego Państwa lub zagrożonej części. Posiedzenia Rady Ministrów zwołuje Prezes Rady z własnej inicjatywy lub na żądanie poszczególnych ministrów. (Jeżeli żąda zwołania trzech ministrów, posiedzenie zwołane być musi). W razie nieobecności ministra zastępuje go wice-minister (a jeżeli w ministerstwie niema wice-ministra, dyrektor departamentu, przez ministra wyznaczony). Zastępujący bierze udział w obradach z głosem stanowczym tylko w sprawach ministerstwa, które zastępuje. Minister może powołać na posiedzenie dla poszczególnych spraw także innych urzędników swego ministerstwa a Prezes Rady lub Rada Ministrów nawet osoby postronne, ale tylko dla

¹ Instytucja Rady Ministrów została wprowadzona dekretem Rady Regencyjnej z dnia 3 stycznia 1918 r., który mówi o niej, jako o organie, stanowiącym Rząd Państwa Polskiego. Rada Ministrów jest ciałem zbiorowym, kolegjalnem, zbierającym się pod przewodnictwem Prezesa Rady Ministrów lub jego zastępcy, tworzącem zbiorowo Rząd odpowiedzialny. Uchwały na zebraniach Rady Ministrów zapadają zwykłą większością głosów i obowiązują solidarnie wszystkich jej członków.

udzielania wyjaśnień i bez głosu stanowczego. Posiedzenie Rady jest prawomocne przy obecności większości Ministrów, a uchwały zapadają zwykłą większością głosów i obowiązują solidarnie jej członków.

Rada Ministrów: a) rozstrzyga wszelkie sprawy, wychodzące poza kompetencję poszczególnych ministrów, lub dotyczące kilku ministerstw, b) rozpatruje sprawozdania poszczególnych ministrów, c) uzgadnia działalność Ministerstw, zatwierdza statuty organizacyjne ministerstw, d) wydaje w pewnych wypadkach zarządzenia z zakresu, przysługującego byłym najwyższym czynnikom zwierzchnim lub centralnym władzom, w ustroju Państwa nieprzewidzianym, na podstawie ustawodawstwa, obowiązującego w b. dzielnicy pruskiej, e) podejmuje uchwały celem ich przedstawienia do decyzji Prezydenta np. w sprawie wywłaszczenia nieruchomości na użytek publiczny w b. zaborze rosyjskim, nadawania koncesji na budowę i eksploatację prywatnych kolei żelaznych, w sprawie mianowania podsekretarzy Stanu i wojewodów.¹

Według regulaminu, uchwalonego przez Radę Ministrów 12 grudnia 1930, istnieje w łonie Rady Komitet Ekonomiczny Ministrów, w skład którego — obok Prezesa Rady Ministrów — wchodzi ministrowie skarbu, rolnictwa i reform rolnych, przemysłu i handlu, opieki społecznej, komunikacji i spraw zagranicznych, a Komitet ten rozpatruje sprawy programu i zasad ogólnej polityki ekonomicznej Rządu, wnioski ustawodawcze z dziedziny ustawodawczej oraz wszelkie sprawy natury gospodarczej, które bądź należą do zakresu właściwego ministra, ale wymagają zasadniczego uzgodnienia w postępowaniu z innymi ministrami, bądź też wymagają rozstrzygnięcia przez Radę Ministrów.²

Art. 27.

(1) Prezes Rady Ministrów, Rada Ministrów i Ministrowie mają prawo wydawać rozporządzenia celem wykonania aktów ustawodawczych i z powołaniem się na nie.

(2) Rozporządzenia te nie mogą stać w sprzeczności z aktami ustawodawczymi i będą ogłaszane w Dzienniku Ustaw.

Brzmienie tego artykułu i postanowienia w nim zawarte są prawie analogiczne z treścią odpowiednich przepisów Konstytucji marcowej, zamieszczonych w artykułach 44, ust. 3, art. 3, ust. 5, przyczem Konstytucja marcowa wyrażała dokładniej, że rozporządzenia wykonawcze, zarządzenia, rozkazy i zakazy, wydawane przez Ministrów i władze im podległe, są wydawane celem wykonania ustaw i z powołaniem się na upoważnienie ustawowe, a organy

¹ Wasiutyński: „Ustrój władz administr. rządowych i samorządowych“, Poznań 1933, str. 21.

² Wasiutyński: o. c., str. 22 i 23.

do tego upoważnione mają prawo przeprowadzenia swych zarządzeń zapewnić w razie potrzeby drogą przymusową.

W związku z innemi uprawnieniami Rządu, wynikającemi z postanowień obecnej Konstytucji, należy zwrócić uwagę na objaśnienia do artykułów: 50-go (inicjatywa ustawodawcza), 75 i 76 (nadzór nad samorządem), 77 (prawo zawieszenia swobód), 58, 59 i 60 (przedłożenie budżetowe), 80 (inicjatywa w sprawie zmiany Konstytucji).

Z postanowień artykułu 27 wynika dalej, że rozporządzenia Prezesa Rady Ministrów i Ministrów nie mogą ustanawiać norm o nowych prawach i nowych obowiązkach, mogą jedynie zawierać przepisy, dotyczące się wykonania wydanych aktów ustawowych, a pod względem formalnym muszą się na nie powoływać.

Art. 28.

Prezes Rady Ministrów i Ministrowie są odpowiedzialni politycznie przed Prezydentem Rzeczypospolitej i mogą być przez Niego w każdym czasie odwołani.

Nowa Konstytucja rozróżnia trojaką odpowiedzialność Prezesa Rady Ministrów i Ministrów, a mianowicie: polityczną — przed Prezydentem Rzeczypospolitej, parlamentarną — przed Sejmem i konstytucyjną — przed Trybunałem Stanu. Konstytucja marcowa nie przewidywała odpowiedzialności politycznej przed Prezydentem Rzeczypospolitej, określonej w tym artykule. Odpowiedzialność polityczna przed Prezydentem w nowej Konstytucji wynika z postanowień art. 3-go, ust. 1, art. 12 lit a (oraz art. 13, ust. 2 lit. c).

Art. 29.

(1) Sejm, w wykonaniu prawa kontroli parlamentarnej nad działalnością Rządu, może zażądać ustąpienia Rządu lub Ministra.

(2) Wniosek taki może być zgłoszony tylko podczas sesji zwyczajnej, a głosowanie nad nim nie może się odbyć na posiedzeniu, podczas którego został zgłoszony.

(3) Jeżeli za wnioskiem wypowie się Sejm zwykłą większością głosów, a Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu trzech dni nie odwoła Rządu lub Ministra, ani też Izba Ustawodawczych nie rozwiąże — wniosek będzie rozpatrzony przez Senat na najbliższem posiedzeniu.

(4) Jeżeli Senat wypowie się za wnioskiem, uchwalonym przez Sejm, Prezydent Rzeczypospolitej odwoła Rząd lub Ministra, chyba że rozwiąże Sejm i Senat.

Odpowiedzialność parlamentarna Rządu i poszczególnych Ministrów, określona bardzo krótko w Konstytucji marcowej (art. 58), pozwalała na usunięcie Rządu lub Ministra na podstawie żądania Sejmu, popartego zwykłą większością głosów. Ustawa sierpniowa z r. 1926-go, zmieniająca i uzupełniająca Konstytucję marcową, zmodyfikowała brzmienie art. 58 przez dodanie postanowienia, że wniosek, żądający ustąpienia Rządu lub Ministrów, nie może być poddany pod głosowanie na tem posiedzeniu, na którym został zgłoszony. To było pierwsze ograniczenie prawa kontroli parlamentarnej nad działalnością Rządu. Konstytucja 23 kwietnia 1935 r. w tem ograniczeniu poszła jeszcze dalej, postanawiając: 1) że wniosek taki może być zgłoszony tylko podczas sesji zwyczajnej Sejmu (zgodnie z art. 35 ust. 2 otwieranej corocznie najpóźniej w listopadzie i trwającej najwyżej 4 miesiące), a głosowanie nad nim nie może się odbyć na posiedzeniu, na którym został zgłoszony, 2) jeżeli za wnioskiem wypowie się Sejm zwykłą większością głosów a Prezydent Rzplitej (jako rozjemca w konflikcie między Rządem a Sejmem) w ciągu 3-ch dni nie odwoła Rządu lub Ministra ani też Izb Ustawodawczych nie rozwiąże, wniosek będzie przekazany Senatowi do rozpatrzenia, a w razie gdyby Senat wypowiedział się zgodnie z opinią Sejmu, Prezydent Rzplitej odwołuje Rząd albo Ministra, chyba że rozwiąże Izby.

Z tych postanowień wynika, że jeżeliby Senat powziął uchwałę przeciwną uchwale sejmowej, wtedy sprawa żądania ustąpienia Rządu lub Ministra — upada.

Art. 30.

(1) **Niezależnie od odpowiedzialności politycznej przed Prezydentem Rzeczypospolitej i parlamentarnej przed Sejmem, Prezes Rady Ministrów i Ministrowie ponoszą odpowiedzialność konstytucyjną przed Trybunałem Stanu za umyślne naruszenie Konstytucji lub innego aktu ustawodawczego, dokonane w związku z urzędowaniem.**

(2) **Prawo pociągania Prezesa Rady Ministrów lub Ministra do odpowiedzialności konstytucyjnej służy Prezydentowi Rzeczypospolitej, a także Sejmowi i Senatowi w Izbach Połączonych.**

(3) **Uchwała Izb Połączonych, oddająca Prezesa Rady Ministrów lub Ministra pod sąd Trybunału Stanu, zapada większością 3/5 głosów przy obecności co najmniej połowy ustawowej liczby członków Izb Połączonych.**

Trzeci rodzaj odpowiedzialności Prezesa Rządu i Ministrów — to odpowiedzialność przed Trybunałem Stanu, którego skład i zadania określa

art. 71. Prezes Ministrów lub Minister może być oddany pod sąd Trybunału Stanu za umyślne naruszenie Konstytucji lub innego aktu ustawodawczego, dokonane w związku z urzędowaniem albo na podstawie zarządzenia Prezydenta Rzplitej, wydanego na podstawie prerogatywy Prezydenta, przewidzianej w art. 13, ust. 2 lit. i) — albo też na podstawie uchwały Sejmu i Senatu, podjętej na wspólnem posiedzeniu obu Izb ustawodawczych, występujących wtedy w specjalnym charakterze „Izb Połączonych“. Konstytucja wymaga, aby uchwała Izb Połączonych, oddająca Prezesa Rady Ministrów lub Ministra pod sąd Trybunału, zapadła kwalifikowaną większością $\frac{3}{5}$ -ych głosów, przy obecności — co najmniej — połowy ustawowej liczby członków Izb Połączonych (według obecnych postanowień Ordynacji wyborczych do Sejmu i Senatu komplet taki wynosiłby przynajmniej 152 posłów i senatorów).

Konstytucja marcowa, ustalając sposób oddawania członków Rządu przed Trybunał Stanu, wymagała uchwały Sejmu (bez Senatu), powziętej większością $\frac{3}{5}$ -ych głosów, przy obecności połowy ustawowej liczby posłów. Natomiast prawa oddawania ministrów pod sąd Trybunału — Prezydentowi Rzplitej nie przyznawała.

Zgodnie z postanowieniem art. 41, przed Trybunałem Stanu odpowiadają także posłowie, a na podstawie art. 48 i senatorowie, za wystąpienia sprzeczne z obowiązkiem wierności wobec Państwa, albo zawierające znamiona przestępstwa, ściganego z urzędu. Oddania posła lub senatora pod sąd Trybunału może zażądać albo Sejm (posła), a Senat (senatora) uchwałą, powziętą zwykłą większością głosów, albo też Marszałek Sejmu (względnie Senatu) a wreszcie Minister Sprawiedliwości.

IV. Sejm.

Art. 31.

(1) Sejm sprawuje funkcje ustawodawcze i kontrolę nad działalnością Rządu; nadto do Sejmu należy ustalanie budżetu i nakładanie ciężarów na obywateli.

(2) Kontrola nad działalnością Rządu wyraża się w prawie Sejmu:

- a) żądania ustąpienia Rządu lub Ministra;
- b) pociągania wespół z Senatem Prezesa Rady Ministrów lub Ministra do odpowiedzialności konstytucyjnej;
- c) interpelowania Rządu;
- d) zatwierdzania corocznie zamknięć rachunków państwowych i udzielania Rządowi absolutorjum;

e) udziału w wykonywaniu kontroli nad długami Państwa.
(3) Funkcje rządzenia Państwem nie należą do Sejmu.

Postanowienia art. 31-go można podzielić na dwie grupy: pierwszą grupę, zawartą w ustępie 1 i 2-im artykułu, stanowią postanowienia pozytywne, dotyczące uprawnień Sejmu.

Drugą grupę stanowi postanowienie negatywne, zawarte w ust. 3-im artykułu.¹ Do uprawnień pozytywnych Sejmu należą zgodnie z artykułem 31-ym: 1) funkcje ustawodawcze, 2) kontrola nad działalnością Rządu, 3) ustalanie budżetu i nakładanie ciężarów na obywateli.

Funkcje ustawodawcze, przyznane Sejmowi na podstawie Konstytucji, są następujące: 1) prawo inicjatywy ustawodawczej (artykuł 50-ty), ograniczone o tyle, że inicjatywa ustawodawcza w sprawach budżetu, kontyngentu rekruta i ratyfikacji umów międzynarodowych należy wyłącznie do Rządu (ust. 2-gi art. 50-go). W innych sprawach prawo inicjatywy ustawodawczej ma Rząd i Sejm.

Drugą funkcją ustawodawczą Sejmu jest uchwalanie ustaw, przyczem jednak każdy projekt ustawy, uchwalony przez Sejm, musi być przekazany do rozpatrzenia Senatowi, a gdy Senat uchwałę Sejmu odrzuci lub w projekcie sejmowym wprowadzi zmiany, zmiany te względnie odrzucenie uważa się za obowiązujące, jeżeli ich Sejm nie odrzuci większością $\frac{3}{5}$ -tych.

Inne ograniczenia w prawie Sejmu uchwalania ustaw wynikają z postanowień Konstytucji, zawartych w art. 54, 55, 56 i 59-ym i tak art. 54 postanawia, że Prezydent Rzplitej może w ciągu 30-tu dni po otrzymaniu ustawy zwrócić ją Sejmowi z żądaniem ponownego rozpatrzenia, co może nastąpić nie wcześniej, niż na najbliższej Sesji zwyczajnej. Jeżeli Izby ustawodawcze uchwalą ponownie projekt bez zmian, Prezydent ustawę podpisuje i ogłasza.

Art. 55-y przewiduje, że w wypadku uchwalenia ustawy o pełnomocnictwach oraz w czasie gdy Sejm jest rozwiązany, a zachodzi konieczność państwowa wydania ustawy, wtedy funkcje ustawodawcy spełnia Prezydent Rzplitej przez dekretywanie.

Art. 56-ty wskazuje, że dekrety Prezydenta, wydawane na podstawie tego artykułu, a dotyczące organizacji Rządu, zwierzchnictwa sił zbrojnych oraz organizacji rządowej, nie mogą być zmieniane lub uchylane przez ustawę. Ten sam artykuł postanawia, że ilekroć Konstytucja lub ustawy dla unormowania poszczególnej dziedziny z zakresu ustawodawstwa wymagają ustawy, dziedzina ta może być unormowana również dekretem Prezydenta Rzplitej — wydanym w warunkach konstytucją oznaczonych.

A wreszcie art. 59-ty postanawia, że wydatki, niezaprojektowane w budże-

¹ Kumaniecki: Nowa Konstytucja Polska, Kraków 1935.

cie, nie mogą być uchwalone, a zaprojektowane nie mogą być podwyższone bez zgody Rządu.

Kontrola nad działalnością Rządu wyraża się w postanowieniach art. 31-go ustęp 2-gi lit. a) do e), a poszczególne postanowienia znajdują objaśnienie przy odpowiednich artykułach Konstytucji. I tak: ad a) prawo żądania ustąpienia Rządu lub Ministra zostało objaśnione przy art. 29-ym, ad b) prawo pociągania wespół z Senatem Prezesa Rady Ministrów lub Ministra do odpowiedzialności konstytucyjnej objaśniono przy art. 30-ym, prawo interpelowania Rządu ad c) — patrz objaśnienia do art. 45-go, ust. 2 i 3. Ad d) w związku z zatwierdzeniem corocznem zamknięć rachunków państwowych i udzielaniem Rządowi absolutorjum — patrz objaśnienia do art. 77 ust. 1. Ad e) udział w wykonaniu kontroli nad długami Państwa — patrz objaśnienia do art. 46 i 77-go.

Postanowienie negatywne, odnoszące się do funkcji, spełnianych przez Sejm, jest tylko jedno, wyrażone w krótkim zdaniu ust. 3-go art. 31-go: „funkcje rządzenia Państwem nie należą do Sejmu“.

Art. 32.

(1) Sejm składa się z posłów, wybranych w głosowaniu powszechnem, tajnem, równem i bezpośredniem.

(2) Kadencja Sejmu trwa lat pięć, licząc od dnia zwołania.

(3) Rozwiązanie Sejmu przed upływem kadencji wymaga wskazania powodu.

(4) Nowe wybory zarządza Prezydent Rzeczypospolitej w ciągu trzydziestu dni od rozwiązania Sejmu.

(5) Głosowanie odbędzie się nie później, niż sześćdziesiątego dnia po zarządzeniu wyborów.

(6) W głosowaniu nie biorą udziału wojskowi, należący do zmobilizowanej części wojska lub marynarki wojennej.

Art. 32 i 33 Konstytucji mają charakter artykułów ordynacyjnych, t. j. traktujących o sposobie tworzenia Sejmu. W odróżnieniu od Konstytucji marcowej nowa Konstytucja przewiduje cztero-przymiotnikowe prawo wyborcze, t. j. powszechne, tajne, równe i bezpośrednie, nie uwzględnia zaś systemu stosunkowego. Powszechność prawa wyborczego zachowana jest przez nową Konstytucję z ograniczeniem wieku uprawnionych od 24-go roku życia. Natomiast niema zastrzeżenia co do terminu zamieszkania w okręgu wyborczym, jak to było przewidziane w art. 12 Konstytucji marcowej. Nowością jest postanowienie, wynikające z brzmienia ust. 6-go art. 32-go, a mianowicie dopuszczenie do głosowania wojskowych zawodowych, gdyż art. 6, wyłą-

cza jedynie wojskowych, należących do zmobilizowanej części wojska lub marynarki wojennej.

Poza tem wykluczeni są od prawa wybierania na podstawie postanowień ordynacji wyborczej z dnia 8 lipca 1935 (Dz. U. Rz. 10 lipca 1935, Nr. 47, poz. 319) następujący obywatele w myśl art. 3-go: 1) pozbawieni i ograniczeni w zdolności do działań prawnych, 2) pozbawieni praw rodzicielskich lub opiekuńczych, 3) wydaleny dyscyplinarnie ze służby rządowej lub samorządowej oraz pozbawieni stanowiska publicznego i prawa wykonywania zawodu, a to w ciągu lat 5-ciu od uprawomocnienia się wyroku, 4) wykluczeni od pełnienia służby wojskowej, 5) pozbawieni orzeczeniem Trybunału Stanu mandatu poselskiego, senatorskiego albo urzędu ministra, a to w ciągu lat 10-ciu od orzeczenia Trybunału, 6) skazani wyrokiem sądowym — choćby nieprawomocnym¹ — na karę zasadniczą pozbawienia wolności za przestępstwo, popełnione z chęci zysku lub innych niskich pobudek, a to w ciągu lat 5-ciu od uprawomocnienia się wyroku, 7) utrzymujący się z nierządu, 8) umieszczeni przez Sąd: w zakładzie leczniczym, w domu pracy przymusowej lub w zakładzie dla niepoprawnych (art. 79 do 84 Kodeksu karnego), 10) umieszczeni w zamkniętym zakładzie dla psychicznie chorych.

Utrata prawa wybierania ad 1), ad 8) i ad 10) trwa aż do ustania przyczyny, które ją spowodowały.

Tajność prawa wyborczego polega na zabezpieczeniu zupełnie dowolnego wyrażenia przekonania politycznego wyborcy. Określone to jest szczegółowo w art. 62 Ordynacji wyborczej, który powiada: Głosowanie odbywa się w następujący sposób: Wyborca wymienia wobec Komisji Obwodowej swe imię, nazwisko i adres, gdy zostanie sprawdzone, że jest wciągnięty do spisu, otrzymuje kopertę urzędową i kartę do głosowania; wyborca oznaczy następnie kreskami na karcie nazwiska dwóch kandydatów, na których pragnie oddać głos, poczem po włożeniu karty do koperty, wręczy kopertę przewodniczącemu Komisji Obwodowej, który w jego obecności wrzuci ją do urny. W lokalu wyborczym mają być osłony, zabezpieczające tajność głosowania.

Równość prawa wyborczego polega na tem, że każdy wyborca ma prawo oddania tylko jednego głosu i to w jednym tylko obwodzie głosowania.

Bezpośredniość prawa wyborczego należy rozumieć w ten sposób, że uprawnieni politycznie obywatele (mający czynne prawo wyborcze), zgodnie z art. 33 Konstytucji wybierają bezpośrednio posłów. Tam, gdzie wyborcy nie są powołani do bezpośredniego wyboru posłów, lecz do wyboru właściwych wyborców, którzy dopiero wybierają członków Izb Ustawodawczych — mamy do czynienia z systemem wyborów pośrednich. Np.: wy-

¹ t. j. takim od którego może przysługiwać odwołanie.

bory do Senatu zgodnie z postanowieniami Ordynacji wyborczej do Senatu z dnia 8 lipca 1935 (Dz. U. Rp. 10 lipca 1935 r. Nr. 47, poz. 320).

Kadencja Sejmu trwa lat 5, licząc od dnia zwołania Sejmu (w Konstytucji marcowej art. 11: „od dnia otwarcia Sejmu“).

Rozwiązanie Sejmu przed upływem kadencji wymaga wskazania powodu. Prezydent Rzplitej, rozwiązując Sejm zgodnie z postanowieniem art. 12 lit. b, w akcie, rozwiązującym Sejm, podaje powód rozwiązania,¹ nie potrzebuje natomiast opierać się o wniosek Rady Ministrów, jak to było przewidziane w art. 26 Konstytucji marcowej (zmienionej i uzupełnionej ustawą z dnia 2 sierpnia 1926).

Ustęp 4-ty art. 32-go przewiduje zarządzenie nowych wyborów przez Prezydenta w ciągu 30 dni od rozwiązania Sejmu. Ponieważ zaś — zgodnie z ust. 5-ym — głosowanie odbywa się najpóźniej 60-go dnia po zarządzeniu wyborów, w rezultacie więc widać, że pozostawiono podobny czasokres, jak w Konstytucji marcowej, przewidziany w art. 26-ym ust. 6, który postanawiał, że wybory odbędą się w ciągu 90-ciu dni od dnia rozwiązania.

Art. 33.

(1) Prawo wybierania ma każdy obywatel bez różnicy płci, który przed dniem zarządzenia wyborów ukończył lat 24 oraz korzysta w pełni z praw cywilnych i obywatelskich.

(2) Prawo wybieralności ma każdy obywatel, mający prawo wybierania, jeżeli ukończył lat 30.

(3) Ordynacja wyborcza do Sejmu ustali podział Państwa na okręgi wyborcze, określi liczbę posłów, unormuje postępowanie wyborcze tudzież oznaczy kategorie osób, pozbawionych prawa wybierania i wybieralności z braku dostatecznych przysług moralnych lub umysłowych.

Postanowienia art. 33 zostały już częściowo objaśnione przy artykule 32-im. Tutaj jednakże w związku z treścią ust. 3-go omówimy obszernie zasady Ordynacji wyborczej do Sejmu z dnia 8 lipca 1935 r., rozszerzone rozp. Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 11 lipca 1935 o regulaminie do zgromadzenia okręgowego (Dz. U. Rzplitej z d. 13 lipca 1935, Nr. 48, poz. 324) oraz rozp. Ministra Spraw Wewnętrznych z d. 11 lipca 1935 o spisach wyborców do Sejmu (Dz. U. z d. 13 lipca 1935, Nr. 48, poz. 325), tudzież zarządzeniem Prezydenta Rzplitej z dnia 15 lipca 1935 o wyborach do Sejmu, Dz. U. z d. 15 lipca 1935, Nr. 49, poz. 327).

¹ Ustawa z 2/VIII 1926 zawierała w ust. 2 art. 26 zastrzeżenie, że rozwiązanie Izby może nastąpić tylko jeden raz z tego samego powodu — w nowej Konstytucji tego zastrzeżenia nie ma.

Według postanowień Ordynacji Sejm składa się z 208 posłów (art. 1 Ord.), wybieranych w 104-ch okręgach wyborczych (wymienionych w załączniku do ustawy), przyczem na każdy okręg wyborczy przypadają dwa mandaty poselskie (art. 6 i 7 ustawy), zaś każdy powiat, wchodzący w skład okręgu wyborczego, dzieli się na obwody głosowania, liczące najwyżej 3 tysiące mieszkańców. Obwód nie może się składać z części różnych gmin (art. 8 ustawy).

Prawo wybieralności. Prawo wybieralności na całym obszarze Państwa ma każdy obywatel, mający prawo wybierania, który przed dniem zarządzenia wyborów ukończył lat 30 (art. 33 ust. 2 Konstytucji i art. 4 ustawy). Nie mają prawa wybieralności w okręgach wyborczych, na obszarze których pełnią swą służbę: a) wojewodowie (Komisarz Rządu m. st. Warszawy) oraz podlegli im urzędnicy, b) prokuratorzy sądów powszechnych (z wyjątkiem prokuratorów Sądu Najwyższego), c) kuratorzy okręgów szkolnych, oraz podlegli im naczelnicy wydziałów, wizytatorzy i inspektorzy szkolni, d) dyrektorzy Izb Skarbowych oraz podlegli im urzędnicy, e) oficerowie i szeregowi Policji Państwowej, z wyjątkiem pełniących służbę we władzach centralnych (art. 33 ust. 3 Konst. i art. 5 ustawy).

Zarządzenie wyborów. Wybory zarządza Prezydent Rzplitej, wyznaczając jednocześnie dzień głosowania (art. 32 ust. 4 Konst. i art. 9 ustawy). Głosowanie ma się odbyć w niedzielę, nie wcześniej niż 54-go, nie później niż 60-go dnia po zarządzeniu wyborów. Zaś akt zarządzenia wyborów do Sejmu będzie ogłoszony w Dzienniku Ustaw wraz z kalendarzem wyborczym, zawierającym oznaczenie dni, w których upływają terminy, określone w Ordynacji (art. 10 ustawy). W związku z pierwszymi wyborami na podstawie tej Ordynacji Prezydent Rzplitej w Swem zarządzeniu z dnia 15 lipca 1935 (wymienionem powyżej) podał ścisły terminarz wyborczy, wybory zaś do Sejmu naznaczył — zgodnie z brzmieniem art. 9, ust. 2 Ordynacji — na 55-ty dzień po zarządzeniu wyborów (8 września 1935 r.).

Spisy wyborców. Spisy wyborców do Sejmu dla każdego obwodu głosowania sporządzają przełożeni gmin w ciągu 20-dni po zarządzeniu wyborów do Sejmu. Obywatele polscy, zamieszkali w przededniu zarządzenia wyborów na obszarze W. M. Gdańska, będą wciągnięci do spisu wyborców m. Gdyni (art. 11 ustawy).

Wymienione powyżej rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dn. 11 lipca 1935 o spisach wyborców do Sejmu uzupełnia postanowienia Ordynacji wyborczej przez zarządzenie, że spisy wyborców mają być sporządzane przez gminę na podstawie rejestrów, zgodnych z przepisami o meldunkach i księgach, zaś co do osób, przybyłych celem zamieszkania w gminie, lecz niewpisanych jeszcze do rejestru mieszkańców, zarządza, by były umieszczone w spisie wyborców na podstawie zameldowania oraz przedłożenia wymeldunku z poprzedniego miejsca zamieszkania. Osoby, które opuściły gminę a nie zo-

stały jeszcze skreślone z rejestru mieszkańców, nie będą umieszczone w spisie wyborców tej gminy, jeżeli opuszczenie gminy będzie stwierdzone przez wymeldunek lub zawiadomienie o wyjeździe (§. 1 Rozp. M. S. W. z dnia 11 lipca 1935, Dz. U. Rp. z dnia 13 lipca, Nr. 48, poz. 325).

Generalny Komisarz wyborczy i Komisje wyborcze. Do przeprowadzenia wyborów powołuje nie później, niż następnego dnia po zarządzeniu wyborów — Generalnego K. W. Prezydent Rzplitej z pośród sędziów lub osób, odpowiadających warunkom wymaganym do objęcia stanowiska sędziowskiego. Obok G. K. fungują — przy przeprowadzeniu wyborów — a) Okręgowe Komisje Wyborcze i b) Obwodowe Komisje Wyborcze.

Okręgowa Komisja wyborcza składa się: z Przewodniczącego powołanego przez Gener. Kom. wyborczego z pośród sędziów, sprawujących urząd w okręgu wyborczym, na wniosek Prezesa Sądu Apelacyjnego, w którego okręgu mieści się siedziba komisji, oraz z 4-ch członków, powołanych przez Wydział wojewódzki tego województwa, w którym Komisja ma siedzibę. W okręgach Warszawy członków powołuje w połowie Komisarz Rządu, w połowie Prezydent miasta.

Obwodowe Komisje wyborcze składają się z Przewodniczącego, powołanego przez Przewodniczącego Okręgowej Komisji wyborczej i z 4-ch członków, powołanych w połowie przez władze administracji ogólnej, a w połowie przez Przewodniczącego gminy (art. 15 ustawy). Przewodniczący i członkowie Komisji wyborczych muszą być wyborcami do Sejmu i władać językiem polskim w słowie i piśmie, — gdyby zaś zostali wpisani na listę kandydatów na posła, tracą prawo piastowania przewodnictwa lub członkostwa w Komisji wyborczej (art. 16 ustawy). Nadzór nad czynnościami okręgowych Komisji wyborczych i ich przewodniczących sprawuje Generalny Komisarz wyborczy, zaś nad czynnościami obwodowych Komisji wyborczych przewodniczący Okręgowych Komisji wyborczych (art. 21 ustawy).

Komisarze wyborczy. W każdym okręgu wyborczym ustanowiony będzie Komisarz wyborczy, powołany przez Ministra Spraw Wewn. nie później, niż 10 dnia po zarządzeniu wyborów. Komisarzowi wyborczemu służy prawo obecności na posiedzeniach Komisji wyborczych i przeglądania aktów tych Komisji.

Ustalenie spisu wyborców w obwodzie głosowania. Spisy wyborców mają być doręczone 21-go dnia po zarządzeniu wyborów przewodniczącym obwodowych Komisji wyborczych i przewodniczącemu właściwej Komisji okręgowej. (art. 23 ustawy). Spis wyborców będzie wyłożony w biurze obwodowej Komisji wyborczej codziennie przez 5 godzin od 23—30 dnia po zarządzeniu wyborów. Każdy obywatel, mający czynne prawo wyborcze, może spis przeglądać i robić z niego wyciągi oraz wnosić reklamacje: a) z powodu pominięcia w spisie osoby uprawnionej do głosowania lub b) wciągnięcia do spisu oso-

by nieuprawnionej. Reklamacje załatwiają Komisje obwodowe, zaś ewentualne zażalenia lub sprzeciwy przewodniczący Komisji okręgowych (art. 24 i 25 ustawy). Obwodowa Komisja ustala ostateczny spis wyborców najpóźniej 40 dnia po zarządzeniu wyborów, a w przeddzień głosowania wyklada go do publicznego przeglądu przez 5 godzin w lokalu. (art. 30 ustawy).

Ustalenie listy kandydatów na posłów. Listę kandydatów na posłów ustala w każdym okręgu Zgromadzenie okręgowe. Zgromadzenie okręgowe składa się: a) z okręgowego Komisarza wyborczego, jako przewodniczącego (ob. art. 22 ustawy), b) z delegatów samorządu terytorjalnego, wybranych przez: 1) Rady powiatowe, po jednym delegacie na 20 tysięcy mieszkańców danego powiatu, 2) przez Rady gminne po dwóch delegatów na gminę, liczącą powyżej 6 tysięcy mieszkańców, a po jednym delegacie w pozostałych gminach, 3) przez Rady miejskie po jednym delegacie na 4 tysiące mieszkańców miasta, wydzielonego ze związku powiatowego samorządowego, a na 6 tysięcy mieszkańców w pozostałych miastach, c) z delegatów samorządu gospodarczego i organizacji zawodowych wybranych:

1) przez Izbę Rolniczą (przyczem zgodnie z Rozp. Ministra Spraw Wewn. z 11 lipca 1935 o regulaminie do zgromadzenia okręgowego — organem, powołanym do wyboru delegatów w Izbie Rolniczej, jest Rada Izby) po jednym delegacie na dwóch delegatów Rad Powiatowych, wchodzących w skład danego zgromadzenia okręgowego,

2) przez Izbę Przemysłowo-Handlową (przyczem organem, powołanym do wyboru według wymienionego Rozp. ministerjalnego — jest zebranie plenarne Izby) po jednym delegacie na 500 wyborców do Izby (przyczem liczbę wyborców do Izby — zgodnie z wymienionem rozporz. ministerjalnem — określa spis wyborców z ostatnich wyborów do Izby),

3) przez Izbę Rzemieślniczą po jednym delegacie na 500 wyborców do Izby, zamieszkałych na obszarze okręgu (przy zachowaniu postanowień wyżej wymienionych dla Izby Przemysłowo-handlowych),

4) przez Organizacje zawodowe pracowników fizycznych po jednym delegacie na dwóch delegatów Rad miejskich, oraz Rad gminnych w gminach, utworzonych z osad przemysłowych,

5) przez Organizacje zawodowe pracowników umysłowych po jednym delegacie na dwóch delegatów pracowników fizycznych.

Zgodnie z wymienionem rozporz. ministerjalnem z dnia 11 lipca 1935 o regulaminie do zgromadzenia okręgowego, § 7 organem, powołanym do wyborów delegatów organizacji zawodowej, jest zebranie przedstawicieli zarządów jej podstawowych jednostek organizacyjnych, działających na obszarze okręgu wyborczego, przyczem jednostka organizacyjna, licząca powyżej stu członków, wysyła dwóch przedstawicieli, mniejsza jednego przedstawiciela. Zebranie przedstawicieli gromadzi się w siedzibie okręgu wyborczego a przewod-

niczy mu prezes zarządu jednostki organizacyjnej największej co do liczby członków. W mieście, podzielonem na okręgi wyborcze, organem, powołanym do wyboru delegatów organizacji zawodowej, jest zarząd najwyższego szczebla organizacyjnego, mającego siedzibę w mieście.

Wymienione rozporządzenie wskazuje, że do organizacji zawodowych zalicza się związki i stowarzyszenia zawodowe, albo ich zrzeszenia, które działają w interesie ekonomicznym i kulturalnym pracowników fizycznych lub umysłowych, oraz objęte są przepisami o pracowniczych związkach zawodowych lub stowarzyszeniach.

6) Delegaci samorządu zawodowego, wybrani przez Izbę Lekarską po 3-ch na okręg, przez Izbę adwokacką po 2-ch na okręg, przez Izbę notarialną po jednym na okręg (przyczem zgodnie z wymienionem rozporządzeniem minist. § 11 organami, powołanymi do wyboru delegatów, są Rady Izb),

7) delegaci Zrzeszeń technicznych — po 3-ch na okręg, przyczem rozporządzenie ministerjalne zalicza do zrzeszeń technicznych objęte przepisami o stowarzyszeniach organizacje albo ich związki, które zrzeszają inżynierów lub techników z wykształceniem wyższem albo średniem licealnym, pracujących w przemyśle, komunikacji, miernictwie lub instytucjach użyteczności publicznej,

8) delegatki Organizacji kobiecych po 5 na okręg, przyczem do organizacji kobiecych należą objęte przepisami o stowarzyszeniach organizacje społeczne, zrzeszające wyłącznie kobiety.

Podział liczby delegatów między organizacje zawodowe ad/5 kobiece oraz zrzeszenia techniczne dokonywa się w sposób następujący (zgodnie z § 10-ym wymienionego rozporządzenia ministerjalnego): liczbę członków poszczególnych organizacji dzieli się przez 1, 2, 3, i t. d. dotąd, dokąd z otrzymanych ilorazów da się uszeregować tyle kolejno największych liczb, ilu jest delegatów do przydziału; każdej organizacji przydziela się tylu delegatów, ile przypada na nią ilorazów z pośród ustalonego w powyższy sposób szeregu. Podział ten odbywa się więc analogicznie, jak rozdział mandatów poselskich według dawnej ordynacji wyborczej do Sejmu z dnia 28 lipca 1922 — systemem stosunkowym.

Liczbę członków Organizacji zawodowej kobiecej oraz Zrzeszenia technicznego określa spis członków, zamieszkających na obszarze okręgu wyborczego, prowadzony zgodnie z przepisami o stowarzyszeniach (§ 7 Rozp).

9) Delegaci szkół akademickich (w okręgach, na których obszarze znajduje się szkoła akademicka) po 3-ch delegatów na szkołę wielowydziałową, zaś po 1-ym delegacie na szkołę jednowydziałową, przyczem organami powołanymi do wyboru delegatów szkół akademickich są Senaty tych szkół, a gdzie niema Senatów, zebrania ogólne profesorów.

10) W skład zgromadzenia okręgowego wchodzi poza tem delegaci grup wyborców, zgłoszeni po jednym przez co najmniej 500 wyborców, zamieszkających w okręgu wyborczym. Zgłoszenie składa się na piśmie na ręce Przewodniczącego zgromadzenia okręgowego, nie później niż 20-go dnia po zarządzeniu wyborów. Podpisujący zgłoszenie mają podać obok imienia i nazwiska swój wiek, zawód i adres. Podpisy na zgłoszeniu mają być potwierdzone przez notariusza, a za poświadczenie podpisu notariusz pobiera 10 gr (art. 90 ust. 2 ustawy). Wyborca może podpisać tylko jedno zgłoszenie pod rygorem nieważności podpisanych przezeń zgłoszeń. Zgłoszenie ma zawierać oświadczenie podpisujących, że nie złożyli podpisu pod innym zgłoszeniem i że znane są im skutki niezgodnego z prawdą oświadczenia (kara za fałszywe zeznania, art. 140 i 142 Kodeksu karnego).

Delegatem do zgromadzenia okręgowego może być wyborca do Sejmu, zamieszkały w okręgu wyborczym co najmniej rok przed zarządzeniem wyborów.

Wybory do zgromadzenia okręgowego zarządza wojewoda, oznaczając terminy zebrania się organów, mających wybrać delegatów w ten sposób, aby wybory do zgromadzenia okręgowego zostały ukończone nie później, niż 20 dnia po zarządzeniu wyborów do Sejmu. Art. 35 Ordynacji przewiduje przytem, że szczegółowe przepisy o wyborach do zgromadzenia okręgowego ma zawierać regulamin, wydany przez Ministra Spraw Wewnętrznych. Regulamin ten został właśnie wydany Rozp. Ministra Spraw Wewn. z dn. 11 lipca 1935, wymienionem powyżej. W rozporządzeniu tem w rozdziale III-im jest omówiony szczegółowo sposób wyboru delegatów przez organy do tego uprawnione (wymienione poprzednio ad 1—10). Wybór delegatów odbywa się w głosowaniu na uprzednio zgłoszonych kandydatów, zaś w radach miast, wydzielonych z powiatowych związków samorządowych, na uprzednio zgłoszone listy. Głosowanie nie odbywa się, jeżeli liczba zgłoszonych kandydatów nie jest wyższa od liczby delegatów, przypadającej na dany organ; wszystkich zgłoszonych kandydatów uważa się za wybranych.

Prawo zgłaszania kandydatów mają: a) w organach samorządu terytorjalnego wydziały powiatowe, zarządy gminne i miejskie miast, niewydzielonych z powiatowych związków samorządowych; poza tem może zgłosić kandydatów $\frac{1}{6}$ ustawowej liczby radnych, b) w organach samorządu gospodarczego — zarządy Izb; wreszcie zgłosić może kandydatów $\frac{1}{6}$ statutowej liczby radców, c) w innych organach — $\frac{1}{6}$ statutowej lub przewidzianej niniejszym regulaminem liczby uczestników zebrania, d) w radach miejskich miast, wydzielonych z powiatowych związków samorządowych, listy kandydatów zgłasza $\frac{1}{6}$ ustawowej liczby radnych.

Liczba kandydatów na zgłoszeniu lub na liście nie może być wyższa od liczby delegatów, przypadającej na dany organ.

Akt głosowania przeprowadza przewodniczący, zaś głosowanie odbywa się zapomocą kart, zawierających imiona i nazwiska kandydatów, zaś na liście co najmniej imię i nazwisko czołowego kandydata.

Za wybranych na delegatów uznaje się kandydatów, którzy otrzymali w pierwszym głosowaniu głosy większości głosujących (głosy ważne); jeżeli pierwsze głosowanie nie da wyniku albo da wynik tylko częściowy, następuje głosowanie ściślejsze, przyczem z wykazu kandydatów skreśla się osoby, które w pierwszym głosowaniu dostały najmniejsze ilości głosów w ten sposób, żeby liczba pozostałych kandydatów nie była większa od podwójnej liczby delegatów, przypadającej do wyboru w głosowaniu ściślejszem; zaś każdy uczestnik zebrania ma prawo w głosowaniu ściślejszem oddać głos na tyłu kandydatów, ilu przypada jeszcze delegatów do wyboru. Głosowanie ściślejsze jest ostatecznem, a za wybranych w głosowaniu ściślejszem uważa się kandydatów, którzy otrzymali największe ilości głosów; w razie równości głosów rozstrzyga los, wyciągnięty przez przewodniczącego.

Podziału liczby delegatów między poszczególne listy kandydatów w Radach miejskich miast, wydzielonych z powiatowych związków samorządowych, dokonywa się w sposób następujący: liczby głosów ważnych, oddanych na poszczególne listy, dzieli się przez liczbę, otrzymaną z podziału ilości radnych przez ilość delegatów i każdej liście przydziela się delegatów w ilości równej ilorazowi; ułamek nie bierze się pod uwagę. Pozostała ilość delegatów otrzymuje lista, która uzyskała głosy większości głosujących; gdyby zaś żadna lista większości nie uzyskała, otrzymują po jednym delegaci z pozostałych list, na które oddano największą liczbę głosów (§ 25 ust. 1 i 2 rozp. ministerj.). Gdyby kilka list miało jednakowe prawo do przydziału — los rozstrzyga.

Po przeprowadzeniu wyboru delegatów przewodniczący powołanych organów przesyłają odpisy protokółów z wyborów przewodniczącemu okręgowej Komisji wyborczej i okręgowemu Komisarzowi wyborczemu (§ 27 rozporządzenia) oraz wystawiają wybranym delegatom zaświadczenia o wyborze (§ 28 rozporządzenia).

Zgromadzenie okręgowe zbiera się w dniu 30-ym po zarządzeniu wyborów do Sejmu celem ustalenia listy kandydatów na posłów. Lista zawiera co najmniej 4-ch kandydatów. Uchwały zgromadzenia okręgowego są ważne bez względu na ilość obecnych delegatów. Przewodniczący zgromadzeniu okręgowemu Komisarz wyborczy wzywa obecnych do zgłaszania kandydatów a prawo zgłaszania ma każdy uczestnik, nie wyłączając przewodniczącego (art. 40 ustawy).

Jeżeli liczba zgłoszonych kandydatów przewyższa 4-ech, przewodniczący zarządza głosowanie. Głosowanie odbywa się przez karty do głosowania, zawierające imiona i nazwiska najwyżej czterech z pośród zgłoszonych kandy-

datów na posłów. Po zamknięciu głosowania i obliczeniu głosów (przez 3-ch sekretarzy, poprzednio z pośród delegatów powołanych przez przewodniczącego) wynik głosowania przewodniczący podaje zgromadzeniu do wiadomości (art. 42 i 43 ustawy).

Jeżeli liczba zgłoszonych kandydatów nie przewyższa 4-ch, wszyscy zostają wpisani na listę kandydatów na posłów.

Gdy liczba zgłoszonych kandydatów przewyższa 4-ch, zostają wpisani na listę ci, którzy uzyskali głosy co najmniej $\frac{1}{4}$ głosujących w zgromadzeniu okręgowem (głosów ważnych). Jeżeli w pierwszym głosowaniu co najmniej 4-ch kandydatów nie uzyska $\frac{1}{4}$ głosów głosujących, głosowanie jest nieważne i odbywa się drugie głosowanie, a jeżeliby nie dało wyniku — wtedy przewodniczący zgromadzenia zarządzi głosowanie ściślejsze, skreślając jednocześnie z wykazu osoby, które w drugim głosowaniu otrzymały najmniejsze ilości głosów, w ten sposób, żeby liczba zgłoszonych kandydatów nie była większą od 12-tu. Głosowanie ściślejsze jest ostateczne, przyczem na listę będą wpisani w tym wypadku 4-ej kandydaci, którzy otrzymali największe ilości głosów; w razie jednak gdyby czwarty z kolei kandydat otrzymał równą ilość głosów z następnym lub następnymi kandydatami, należy wpisać na listę również i tych ostatnich (art. 44 ustawy). Gdyby liczba kandydatów na posłów, wpisanych na listę, była niższa od 8-miu, zgromadzenie okręgowe przystąpi niezwłocznie do ustalenia listy zastępców w trybie, określonym dla ustalenia listy kandydatów na posłów. Po zatwierdzeniu protokołu przewodniczący odsyła jego odpisy z załącznikami Generalnemu Komisarzowi wyborczemu i Przewodniczącemu okręgowej Komisji wyborczej, oraz zawiadamia kandydatów na posłów o wpisaniu ich na listę.

Kandydować można tylko w jednym okręgu wyborczym. Kandydat jest obowiązany — pod rygorem skreślenia go z listy — przesłać do Komisji okręgowej najpóźniej 35-go dnia po zarządzeniu wyborów oświadczenie, przez siebie podpisane, że zgadza się na kandydowanie w danym okręgu wyborczym (art. 48 i 49 ustawy).

Zatwierdzenie listy kandydatów na posłów. Listy kandydatów na posłów, po zbadaniu, czy wpisani na listę mają prawo wybieralności i czy wyrazili zgodę na kandydowanie, — okręgowa Komisja wyborcza zatwierdza, a gdyby wskutek niewyrażenia w terminie zgody na kandydowanie lub wskutek innych przeszkód prawnych pozostało na liście mniej niż 4-ch kandydatów na posłów, Komisja okręgowa uzupełni tę liczbę do 4-ch z pośród zastępców kandydatów na posłów według kolejności, w której są umieszczeni na liście zastępców. W tym wypadku przewodniczący Komisji okręgowej zawiadomi niezwłocznie zastępcę o wpisaniu go na listę kandydatów.

Głosowanie. Władze administracji ogólnej nie później, niż 21 dnia po zarządzeniu wyborów, ogłaszają we wszystkich gminach zapomocą plakatów,

o podziale powiatu na obwody głosowania, ze wskazaniem biur obwodowych Komisij wyborczych; w tym samym terminie przewodniczący obwodowych Komisij wyborczych podadzą do wiadomości publicznej godziny urzędowania obwodowej Komisji wyborczej, tudzież termin i miejsce wyłożenia spisu wyborców i wnoszenia reklamacyj (art. 53 ustawy).

Nie później, niż 45 dnia po zarządzeniu wyborów, przewodniczący okręgowych Komisij wyborczych ogłoszą zapomocą plakatów we wszystkich gminach okręgu wyborczego listę kandydatów na posłów oraz dzień i godzinę głosowania (art. 53 ustawy).

Głosowanie odbywa się jednego dnia w całym Państwie, trwa od godziny 9-ej do 21-ej bez przerwy, a przeprowadza je obwodowa Komisja wyborcza. Podczas aktu głosowania obecni są w lokalu wyborczym bez przerwy przewodniczący lub jego zastępca i co najmniej dwaj członkowie Komisji lub ich zastępcy, a mogą być obecni mężowie zaufania, zgłoszeni po jednym na obwód przez każdego z kandydatów (art. 54—56 ustawy). W dniu głosowania nie wolno w promieniu stu metrów od lokalu wygłaszać przemówień ani też w inny jakiś sposób agitować. Nie wolno też wchodzić do lokalu osobom, nie biorącym udziału w głosowaniu lub czynnościach wyborczych (art. 57 ustawy). Nad porządkiem w czasie głosowania i zabezpieczeniem tajności czuwa przewodniczący, któremu władze administracji ogólnej oddadzą do rozporządzenia straż w odpowiedniej sile (art. 58 ustawy).

Przed rozpoczęciem głosowania Komisja zbada, czy urna jest próżna, poczem urna zostaje zamknięta i nie wolno jej otwierać do ukończenia głosowania (art. 59 ustawy). Każdy wyborca głosuje osobiście i tylko w jednym obwodzie. Wyborcy ułomni mogą się posługiwać przy głosowaniu pomocą osoby zaufanej. Przewodniczący, członkowie Komisji i członkowie straży mogą oddać głos w obwodzie, w którym urzędują. W tym celu obwodowa Komisja wciąga ich do spisów dodatkowych. Od każdego wyborcy może Komisja zażądać ustalenia jego tożsamości, w razie braku dokumentów może się wyborca powołać na świadectwo dwóch wiarogodnych osób, znanych Komisji. Kart do głosowania i kopert urzędowych, opatrzonych pieczęcią okręgowej Komisji wyborczej, dostarczy Komisjom obwodowym przewodniczący okręgowej Komisji. Karta do głosowania ma być sporządzona z białego papieru (nieprzeźroczystego) i ma zawierać odbite sposobem mechanicznym: numer, nazwę okręgu wyborczego, numery porządkowe, imiona i nazwiska kandydatów na posłów i objaśnienie dla wyborcy o sposobie wypełnienia karty.

Sposób oddania głosu przez wyborcę został objaśniony przy art. 32 Konstytucji w ustępie, dotyczącym tajności głosowania.

Głosowania przerywać nie wolno. Odroczyć głosowanie może Komisja jedynie z powodu wydarzeń siły wyższej i nie dłużej, jak do dnia następnego.

Zarządzenie takie poda przewodniczący do publicznej wiadomości, zaś Komisja opieczętuje urnę i odda wraz z aktami wyborczemi przewodniczącemu w przechowanie, pod jego osobistą odpowiedzialnością. Przed ponownem podjęciem głosowania Komisja zbada, czy pieczęcie były nienaruszone (art. 65 ustawy). O godzinie 21-ej przewodniczący zarządzi zamknięcie lokalu wyborczego; odtąd głosować mogą tylko ci wyborcy, którzy przybyli do lokalu przed godziną 21-ą.

Ustalenie wyniku głosowania. Komisja obwodowa po zamknięciu głosowania oblicza ilość kopert i liczbę głosujących, bada ważność kart do głosowania i oblicza ilość głosów ważnych, oddanych na każdego kandydata. Nieważne są karty: a) wrzucone do urny bez kopert, lub w kopertach nieurzędowych, b) nieopatrzone pieczęcią okręgowej Komisji wyborczej, c) wypełnione niezgodnie z przepisami art. 62-go.

Karty do głosowania, niewypełnione przez wyborcę, są ważne, przyczem uważa się, że wyborca oddał głos na kandydatów, umieszczonych na liście na pierwszym i na drugim miejscu.

Jeżeli na karcie oznaczone jest nazwisko jednego tylko kandydata, uważa się, że wyborca oddał głos ważny na tego tylko kandydata.

Z kilku kart, znalezionych w kopercie, jednakowo wypełnionych, uznana za ważną będzie jedna tylko karta; jeżeli w kopercie znaleziono karty różnie wypełnione, wszystkie są nieważne.

Protokół z arkuszami obliczenia, kartami, spisami wyborców Komisja obwodowa przesyła Komisji okręgowej. Zaś okręgowa Komisja w 3-cim dniu po głosowaniu przystąpi do ustalenia wyniku głosowania w okręgu i przyznania mandatów kandydatom na posłów.

Okręgowa Komisja po ustaleniu wyniku przyzna mandaty dwom kandydatom na posłów, którzy otrzymali największe ilości głosów, niemniej jednak, niż po 10 000. Jeżeli żaden z kandydatów nie otrzymał co najmniej 10 tysięcy głosów, Minister Spraw Wewnętrznych w ciągu 3-ch miesięcy od ogłoszenia wyniku wyborów zarządzi ponowne wybory w okręgu. Ponowne wybory przeprowadzają Komisje wyborcze na podstawie tych samych spisów i — o ile możliwości — w tym samym składzie.

Po ukończeniu czynności protokoły i zestawienia przesyła się Generalnemu Komisarzowi wyborczemu, resztę akt — miejscowemu Sądowi okręgowemu.

Ogłoszenie wyników wyborów i wydanie listów wierzytelnych. W dwunastym dniu po głosowaniu Generalny Komisarz wyborczy ogłasza w gazecie rządowej wynik wyborów do Sejmu, a nie później, niż 3-go dnia potem przesyła każdemu posłowi list wierzytelny.

Sprawdzenie ważności wyborów. Każdy obywatel, mający prawo wybierania do Sejmu, może w ciągu dni 7-miu (na piśmie lub ustnie do protokołu) na

ręce przewodniczącego Okręgowej Komisji wyborczej wnieść do Sądu Najwyższego protest przeciwko wyborom w swoim okręgu. Przewodniczący właściwej Komisji Okręgowej ogłasza o wpłynięciu protestu w Wojewódzkim Dzienniku urzędowym, wyznaczając 7-miodniowy termin dla sprzeciwu. Przed upływem tego terminu wolno każdemu obywatelowi, uprawnionemu do wybierania, przeglądać protesty w lokalu Komisji, czynić odpisy i wnieść sprzeciw.

Po upływie tego terminu protesty i sprzeciwy odsyła się Sądowi Najwyższemu, a odpisy Biuru Sejmowemu.

Sąd Najwyższy rozpoznaje sprawy wyborcze jako pilne na posiedzeniu jawnem z udziałem prokuratora i osób, wnoszących protest i sprzeciwy, jeżeli się stawiają na rozprawie. Termin rozprawy Sąd Najwyższy ogłosi za pomocą wokandy, wywieszonej w lokalu Sądu, nikogo na rozprawę nie wzywając. Sąd Najwyższy unieważni wybory w okręgu albo głosowanie w poszczególnym obwodzie, a) jeżeli zostanie stwierdzone, że dopuszczono się przy wyborach przestępstw przeciw głosowaniu w sprawach publicznych, b) jeżeli wybory przeprowadzone zostały niezgodnie z przepisami ustawy.

Unieważnienie wyborów w okręgu lub głosowania w obwodzie następuje w wypadku stwierdzenia, że popełnione przestępstwo lub uchybienie mogło wpłynąć na wynik wyborów w całym okręgu.

Sąd Najwyższy może poza tem: a) unieważnić wybór posła, b) sprostować uchwałę Okręgowej Komisji wyborczej o przyznaniu mandatu kandydatom na posłów (art. 81 ustawy). Ponowne wybory może zarządzić Minister Spraw Wewn. w ciągu 3-ch dni od daty wyroku Sądu Najwyższego i ogłosić w Dzienniku Ustaw o dniu głosowania (art. 83 ustawy).

Przepisy, dotyczące funkcjonarjuszów publicznych i wojska.

Funkcjonarjusze państwowi, sędziowie i prokuratorzy oraz pracownicy samorządowi, wybrani na posłów, otrzymują z mocy samego prawa urlop bezpłatny na czas piastowania mandatu poselskiego; w razie zaś piastowania mandatu w ciągu co najmniej 10 lat w następujących po sobie kadencjach Izb Ustawodawczych, będą przeniesieni w stan spoczynku, jeżeli przyjmą mandat do nowowybranego Sejmu. Przepis ten nie dotyczy ministrów, podsekretarzy stanu i profesorów szkół akademickich (art. 84 ustawy).

Żołnierze, pełniący czynną służbę wojskową, nie mogą być powołani do komisij wyborczych w żadnym charakterze.

Żołnierze zawodowi, wybrani na posłów, będą przeniesieni w stan nieczynny na czas piastowania mandatu poselskiego. W razie zaś piastowania mandatu w ciągu 10 lat w następujących po sobie kadencjach Izb, będą przeniesieni w stan spoczynku, jeżeli przyjmą mandat do nowowybranego Sejmu.

Wygaśnięcie i utrata mandatu. Wygaśnięcie mandatu następuje w razie: a) śmierci posła, b) zrzeczenia się mandatu.

Utrata mandatu następuje z samego prawa w razie: a) kandydowania na posła w więcej niż w jednym okręgu, b) nieuczestniczenia posła w 15-tu z kolei posiedzeniach Sejmu bez usprawiedliwionego powodu, c) odmówienia złożenia ślubowania lub złożenia go z zastrzeżeniem (art. 39 Konstytucji), d) przyjęcia mandatu senatorskiego (art. 43 Konstytucji), e) objęcia płatnej służby państwowej z wyjątkiem stanowiska ministra, podsekretarza stanu lub profesora szkoły akademickiej (art. 43 Konstytucji), f) objęcia stanowiska funkcjonariusza publicznego, jeżeli powołanie na to stanowisko nastąpiło nie na podstawie wyboru, albo wniosku organów samorządu terytorjalnego lub gospodarczego, g) utraty prawa wybieralności.

Posel, skazany nieprawomocnym wyrokiem sądowym na utratę praw publicznych, bądź na karę wydalenia z wojska, marynarki wojennej lub z korpusu oficerskiego, nie może wykonywać mandatu aż do prawomocnego rozstrzygnięcia sprawy.

Jeżeli wskutek wygaśnięcia lub utraty mandatu oba mandaty w danym okręgu są nieobsadzone, odbędą się w tym okręgu wybory ponowne.

Wybory uzupełniające w okręgach, w których obsadzony jest tylko jeden mandat, odbędą się w przypadku, gdyby skład Sejmu zmniejszył się więcej niż o $\frac{1}{10}$ -tą.

Wybory ponowne lub uzupełniające nie będą zarządzone w ostatnich 8-miu miesiącach przed upływem kadencji, jeżeli na ten czas nie przypada sesja zwyczajna, w żadnym zaś razie w ostatnim kwartale kadencji.

Środki przymusowe. Osoby, które bez dostatecznego usprawiedliwienia uchylają się od obowiązku pracy w komisjach wyborczych, będą karane przez przewodniczących komisji karą pieniężną porządkową do 50 zł. Przewodniczący uchylili orzeczenie o karze, jeżeli osoba ukarana w ciągu trzech dni od doręczenia orzeczenia przedstawi dostateczne usprawiedliwienie. Kara porządkowa, nałożona dwukrotnie na tę samą osobę, pociąga za sobą z mocy samego prawa utratę piastowanej godności (art. 89 ustawy).

Koszty wyborów. Wszelkie pisma, podania, odpisy, pełnomocnictwa i poświadczenia podpisów w sprawach wyborczych są wolne od opłat stempowych.

Generalny Komisarz wyborczy i przewodniczący okręgowych komisji wyborczych pobierają za czas urzędowania diety i otrzymują zwrot kosztów podróży w sprawach wyborczych.

Członkowie komisji wyborczej, utrzymujący się z zarobku dziennego, pobierają diety za dni rzeczywistej pracy w komisji; zamieszkałym poza miejscem urzędowania służy prawo do zwrotu kosztów podróży.

Wysokość diet i kosztów oraz zasady ich pobierania ustali Minister Spraw Wewnętrznych (art. 91 ustawy).

Lokalu, urny, sprzętów i przyborów do pisania dla komisij wyborczych dostarcza gmina. Ona również ponosi koszty sporządzania spisu wyborców, urządzenia osłon w lokalach wyborczych oraz diet członków komisij obwodowych. Wszystkie inne wydatki ponosi Skarb Państwa (art. 92 ustawy).

Przepisy, dotyczące województwa śląskiego. Do czasu wprowadzenia na obszarze województwa śląskiego jednolitego ustroju samorządu gmin wiejskich, miast i powiatów prawo wyboru delegatów samorządu terytorjalnego do zgromadzenia okręgowego służyć będzie w tem województwie: a) tymczasowym organom stanowiącym powiatowych związków samorządowych, w powiatach zaś bielskim i cieszyńskim powiatowym zgromadzeniom przeznaczonych gmin — po jednym delegacie na 20 tysięcy mieszkańców, b) radom miejskim (radom gminnym i wydziałom gminnym w miastach) — po jednym delegacie na 4 tysiące mieszkańców miasta, wydzielonego z powiatowego związku samorządowego, a na 6 tysięcy mieszkańców w pozostałych miastach, c) radom gminnym (wydziałom gminnym) w gminach wiejskich — po jednym delegacie na 6 tysięcy mieszkańców danej gminy, przyczem rady gminne (wydziały gminne) gmin wiejskich, liczących poniżej 3 tysiące mieszkańców, wybierają delegatów na wspólnem posiedzeniu; w tym celu należy łączyć rady (wydziały) gminne tylko tylu gmin, aby ich przedstawicielstwom umożliwić wybór nie więcej, jak dwóch delegatów.

*Ordynacja wyborcza do Sejmu śląskiego.*¹ Art. 95 ordynacji wyborczej do Sejmu postanawia, że przepisy ordynacji stosuje się odpowiednio przy wyborach do Sejmu śląskiego z następującemi zmianami:

1) Sejm śląski składać się będzie z 24 posłów, wybranych w dwunastu dwumandatowych okręgach wyborczych. (Wykaz okręgów w załączniku do ustawy).

2) Wybory do Sejmu śląskiego zarządza Prezydent Rzplitej w ciągu 30 dni od rozwiązania Sejmu śląskiego; zarządzenie będzie ogłoszone w Dzienniku Ustaw śląskich.

3) Prawo wybierania i wybieralności do Sejmu śląskiego służy obywatelom, zamieszkałym na obszarze woj. śląskiego w przededniu zarządzenia wyborów.

4) Przewodniczących okręgowych komisij wyborczych powołuje Generalny Komisarz wyborczy z pośród sędziów, sprawujących urząd na obszarze woj. śląskiego; okręgowych komisarzy wyborczych powołuje wojewoda śląski.

5) W skład zgromadzeń okręgowych jako delegaci samorządu terytorjalnego wchodzi delegaci, wybrani: a) przez tymczasowe organa stanowiące powiatowych związków samorządowych, a w powiatach bielskim i cieszyń-

¹ Postanowienia te są wydane na podstawie art. 81 nowej Konstytucji. Patrz objaśnienia do art. 81 Konstytucji.

skim — przez powiatowe zgromadzenia przełożonych gmin — po jednym delegacie na 8 tysięcy mieszkańców danego powiatu lub jego części, która należy do danego okręgu wyborczego, b) przez rady miejskie (rady gminne i wydziały gminne w miastach) po jednym delegacie na 3 tysiące mieszkańców danego miasta, c) przez rady gminne (wydziały gminne) po jednym delegacie na 3 tysiące mieszkańców danej gminy.

6) Izba przemysłowo-handlowa i Izba rzemieślnicza wybierają po jednym delegacie na 250 wyborców do Izby.

7) Mandaty do Sejmu śląskiego będą przyznane w każdym okręgu dwom kandydatom na posłów, którzy otrzymali największe ilości głosów, niemniej jednak, niż po 5 tysięcy głosów.

8) Sądem właściwym dla rozstrzygnięcia protestów przeciw wyborom do Sejmu śląskiego będzie Sąd Apelacyjny w Katowicach.

9) Wydatki, połączone z wyborami do Sejmu śląskiego, ponosi Skarb śląski z wyjątkiem tych wydatków, które zgodnie z postanowieniem ustawy mają ponieść gminy.

Art. 34.

(1) Sejm wybiera ze swego grona Marszałka na okres kadencji.

(2) Do czasu ukonstytuowania się następnego Sejmu, Marszałek zachowuje uprawnienia, służące mu przy wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej.

Artykuły: 34-y do 45-go, zgodnie z postanowieniem art. 48, odnoszą się zarówno i do Sejmu i do Senatu. A więc z ustępu 1-go art. 34-go wynika, że Marszałek Sejmu jest wybierany przez Sejm, a Marszałek Senatu przez Senat. (Szczegółowe postanowienia, dotyczące sposobu przeprowadzenia wyboru przez Izby, będą zawierać regulaminy, przez te Izby uchwalone.

Ustęp 2-gi art. 34-go stanowi, że obaj Marszałkowie zachowują swe uprawnienia, służące im przy wyborze Prezydenta Rzplitej, także w czasie od rozwiązania Izb aż do ukonstytuowania się nowego Sejmu i Senatu. Wynikają z tego następujące prawa Marszałka Sejmu: 1) uczestnictwo w Zgromadzeniu Elektorów w charakterze wirylisty, oraz prawo zastępowania Marszałka Senatu w przewodnictwie tego Zgromadzenia (art. 17 ust. 1).

Marszałek Senatu po myśli postanowień art. 17-go i 48-go Konstytucji w czasie od rozwiązania Izb aż do ukonstytuowania się Izb nowowybranych zachowuje prawo uczestnictwa i przewodnictwa w Zgromadzeniu Elektorów, a według postanowień art. 23-go ma prawo w tym czasie, w wypadku opróżnienia urzędu Prezydenta, pełnienia funkcji zastępcy Prezydenta Rzplitej.

Art. 35.

(1) Sejm będzie zwołany na pierwsze posiedzenie w nowej kadencji nie później niż trzydziestego dnia po ogłoszeniu wyniku wyborów do Izb Ustawodawczych.

(2) Sesja zwyczajna Sejmu będzie otwarta corocznie najpóźniej w listopadzie i nie może być zamknięta przed upływem czterech miesięcy, chyba że budżet będzie uchwalony w terminie wcześniejszym.

(3) Sesja zwyczajna może być odroczone na dni trzydzieści.

(4) Odroczenie na okres dłuższy lub ponowienie odroczenia wymaga zgody Sejmu.

(5) Okresu przerwy, spowodowanej odroczeniem sesji, nie wlicza się do biegu terminów, przepisanych Konstytucją dla czynności Sejmu.

Art. 35-ty (w związku z art. 48-ym) zawiera postanowienia, odnoszące się do sesyj Izb Ustawodawczych. A mianowicie: postanawia w ust. 1-ym, że Sejm i Senat nowowybrany mają być zwołane na pierwsze posiedzenie w nowej kadencji nie później, niż 30-go dnia po ogłoszeniu wyników wyboru do Izb Ustawodawczych.

Końcowe cztery ustępy artykułu 35-go zawierają postanowienia, dotyczące sesyj zwyczajnych Izb Ustawodawczych.

Sejm i Senat mają być zwoływane na sesję zwyczajną corocznie najpóźniej w listopadzie, a ta nie może być zamknięta przed upływem 4-ch miesięcy, przeznaczonych na uchwalenie budżetu, chyba że budżet będzie uchwalony w terminie wcześniejszym. Dwa następne ustępy zajmują się kwestją odroczenia sesji zwyczajnej i postanawiają, że sesja zwyczajna Izb może być odroczone na dni 30, naturalnie zarządzeniem Prezydenta Rzplitej, — natomiast odroczenie na czas dłuższy lub ponowne odroczenie wymaga zgody Sejmu, ale według artykułu 48-go także i zgody Senatu. Występuje tu pewna niejasność: gdyż może zająć wypadek, że jedna z Izb na odroczenie się zgodzi, a druga nie. Ten wypadek w Konstytucji nie jest przewidziany.

Postanowienie o niewliczaniu czasu przerwy, spowodowanej odroczeniem sesji, do biegu terminów, przepisanych Konstytucją dla czynności Izb Ustawodawczych, odnosi się do terminów, ustalonych dla Izb art. 58-ym, przy uchwalaniu budżetu.

Art. 36.

(1) Prezydent Rzeczypospolitej według swego uznania może w każdym czasie zarządzić otwarcie sesji nadzwyczajnej Sejmu,

a uczyni to w ciągu dni trzydziestu na wniosek co najmniej połowy ustawowej liczby posłów.

(2) Podczas sesji nadzwyczajnej przedmiotem obrad Sejmu mogą być wyłącznie sprawy, wymienione w zarządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej albo we wniosku o otwarcie takiej sesji, zgłoszonym przez posłów, oraz sprawy, których załatwienie na najbliższej sesji wymagają ustawy lub regulamin, albo które Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Prezesa Rady Ministrów lub Marszałka Sejmu uzna za nagłe.

Artykuł ten mówi o sesjach nadzwyczajnych Izb Ustawodawczych, które może zwoływać Prezydent Rzplitej albo w każdym czasie według swego uznania, albo też na żądanie, wyrażone we wniosku połowy ustawowej liczby posłów (ewentualnie senatorów). Program prac sesyj nadzwyczajnych Konstytucja ściśle określa, ustalając, że przedmiotem obrad Izb Ustawodawczych mogą być wyłącznie sprawy: 1) wymienione w zarządzeniu Prezydenta Rzplitej, albo 2) we wniosku o otwarcie takiej sesji, zgłoszonym przez posłów (ewentualnie senatorów), 3) sprawy, których załatwienie na najbliższej sesji wymagają ustawy lub regulaminy, 4) sprawy, które Prezydent na wniosek Prezesa Rady Ministrów lub Marszałka Sejmu uzna za nagłe.

Jak wynika z postanowień z art. 29 ust. 2, w żadnym wypadku nie może być wniosek, żądający ustąpienia Prezesa Rady Ministrów lub Ministrów, zgłoszony i traktowany w czasie sesji nadzwyczajnej.

Art. 37.

Uchwały Sejmu zapadają zwykłą większością głosów przy obecności co najmniej $\frac{1}{3}$ ustawowej liczby posłów, jeżeli Konstytucja inaczej nie stanowi.

Artykuł ten mówi o quorum, czyli określa większość głosów, potrzebną do prawomocności uchwał w Izbach Ustawodawczych a zarazem postanawia, że do prawomocności potrzebna jest obecność co najmniej $\frac{1}{3}$ -ej liczby członków ciała ustawodawczego. Zarazem zaznacza, że wyjątki od tego przepisu są wyrażnie w Konstytucji wskazane. Wyjątki te są następujące: 1) Art. 53 postanawia, że do odrzucenia zmian, poczynionych przez Senat w projekcie ustawy, potrzebna jest większość $\frac{3}{5}$ -ych głosów w Sejmie. 2) Art. 54 ust. 3 ustala, że w wypadku, gdy Prezydent Rzplitej w ciągu 30-tu dni po otrzymaniu ustawy zwróci ją Sejmowi z żądaniem ponownego rozpatrzenia, to ponowna uchwała Izb Ustawodawczych musi zapaść w Izbach większością ustawowej liczby posłów i senatorów. 3) Art. 80. Przy zmianie Konstytucji z inicjatywy Rządu lub Sejmu wymagane są również uchwały, powzięte większością ustawowej liczby posłów wzgl. senatorów. (Obacz objaśnienie do artykułu 80).

Art. 38.

- (1) Posiedzenia Sejmu są jawne.
- (2) Sejm może uchwalić tajność obrad.
- (3) Protokół i stenogram, wydawany z polecenia Marszałka, są wyłącznem stwierdzeniem przebiegu obrad Sejmu.
- (4) Nikogo nie można pociągać do odpowiedzialności za ogłaszanie i rozpowszechnianie sprawozdań z jawnych obrad Sejmu, jeżeli odtwarzają one w pełni i ściśle przebieg tych obrad.

Różnica między posiedzeniem jawnem a tajnem polega jedynie na tem, że protokołu posiedzenia tajnego nie ogłasza się, t. zn. nie stwarza się dokumentu dowodowego i to jest jedyna gwarancja tajności obrad według współczesnych poglądów. Nowa Konstytucja przewiduje, że tylko Sejm może uchwalić tajność obrad, natomiast Konstytucja marcowa w art. 30-ym wskazywała, że Sejm uchwała tajność posiedzenia na wniosek Marszałka, przedstawiciela Rządu lub 30-tu posłów.

W regulaminach Izb Ustawodawczych były dodane postanowienia, że wniosek, domagający się tajnego posiedzenia, głosowany jest bez dyskusji — po usunięciu publiczności i wysłuchaniu motywów wniosku, oraz że na posiedzeniu tajnem Sejm nie może głosować nad ustawami. Poza tem regulaminy parlamentarne przewidują możliwość opróżnienia galerji i usunięcia publiczności, w razie zakłócenia spokoju, na zarządzenie Marszałka.

W związku z ustępem 4-tym art. 38 należy zauważyć, że przepisem nie są objęte wyraźnie sprawozdania z posiedzeń Komisji Izb, a tylko sprawozdanie z plenum.¹

Art. 39.

- (1) Posłowie składają przed objęciem mandatu ślubowanie treści następującej:

Świadom obowiązku wierności wobec Państwa Polskiego, ślubuję uroczyście i zaręczam honorem, jako poseł na Sejm Rzeczypospolitej, w pracy na rzecz dobra Państwa nie ustawać, a troskę o jego godność, zwartość i moc za pierwsze mieć sobie przykazanie.

- (2) Odmowa ślubowania lub ślubowanie z zastrzeżeniem równoznaczne jest z nieprzyjęciem mandatu.

Artykuł zawiera tekst nowego ślubowania poselskiego (i senatorskiego), przyczem zwraca uwagę, że w ust. 1-ym artykułu pominięto zaznaczenie, że

¹ Por. uwagi w artykule J. Czerwińskiego: „Wolność prasy w świetle nowej Konstytucji”, Gazeta Sądowa Warszawska z 1 lipca 1935, Nr. 25—26.

posłowie są przedstawicielami całego Narodu i nie są krępowani instrukcjami wyborców, co zawierała w art. 20-ym Konstytucja marcowa. Nowa Konstytucja nie podkreśla tego charakteru członków Izb Ustawodawczych, natomiast główny nacisk kładzie na świadomość obowiązku wierności wobec Państwa i troskę o jego godność, zwartość i moc. Natomiast ust. 2-gi artykułu 39-go zawiera bardzo pożyteczne uzupełnienie przepisów Konstytucji marcowej, gdyż postanawia, że odmowa ślubowania lub ślubowanie z zastrzeżeniem pozbawia mandatu posła, względnie senatora.¹

Art. 40.

Posłowie otrzymują diety i mają prawo do bezpłatnego korzystania z państwowych środków komunikacji w granicach Państwa.

Art. 41.

(1) Posłowie korzystają tylko z takich rękojmi nietykalności, jakich wymaga ich uczestnictwo w pracach Sejmu.

(2) Za treść ogłoszonych w Sejmie przemówień lub zgłoszonych wniosków i interpelacyj oraz za niewłaściwe zachowanie się podczas obrad — posłowie odpowiadają tylko przed Sejmem.

(3) Jednakże za wystąpienia sprzeczne z obowiązkiem wierności wobec Państwa Polskiego albo zawierające znamiona przestępstwa, ściganego z urzędu, — poseł może być uchwałą Sejmu albo na żądanie Marszałka Sejmu lub Ministra Sprawiedliwości oddany pod sąd Trybunału Stanu i orzeczeniem tego Trybunału pozbawiony mandatu poselskiego.

(4) Za naruszenie praw osoby trzeciej podczas obrad Sejmu poseł może być pociągnięty do odpowiedzialności sądowej tylko za zezwoleniem Sejmu.

Bardzo obszernie traktuje nowa Konstytucja kwestję odpowiedzialności posłów, poświęca jej cztery obszerne artykuły (art. 41, 42, 43, 44).

Art. 41 zawiera postanowienia, odnoszące się do rękojmi nietykalności poselskiej i odpowiedzialności za działalność w związku z uczestnictwem w pracach Sejmu. Z postanowień tych wynika, że 1) za treść przemówień lub

¹ Zastrzeżenia tego nie zawierał art. 20 Konstytucji marcowej; odpowiedni przepis znajdował się w ordynacji wyborczej do Sejmu z 28 lipca 1922.

zgłoszonych wniosków i interpelacji, tudzież za niewłaściwe zachowanie się podczas obrad odpowiadają członkowie Izb Ustawodawczych tylko przed Sejmem (wzgl. Senatem), zgodnie z przepisami regulaminów obu Izb, 2) jeżeli jednakże członek Izby Ustawodawczej w związku z wykonywaniem swego mandatu dopuści się wystąpień, sprzecznych z obowiązkiem wierności wobec Państwa Polskiego, albo zawierających znamiona przestępstwa, ściganego z urzędu (przez oskarżyciela publicznego lub z oskarżenia prywatnego, na podstawie przepisów kodeksu karnego), wtedy może być uchwałą Izby lub na żądanie jej Marszałka, albo Ministra Sprawiedliwości oddany pod Sąd Trybunału Stanu i mocą orzeczenia tego Trybunału pozbawiony mandatu poselskiego, 3) za naruszenie praw osoby trzeciej podczas obrad Sejmu może być pociągnięty członek Izby Ustawodawczej do odpowiedzialności sądowej tylko za zezwoleniem Izby.

Art. 42.

(1) Posłowie odpowiadają za działalność, niezwiązaną z uczestnictwem w pracach Sejmu, narówni z innymi obywatelami.

(2) Jednakże karne postępowanie sądowe lub administracyjne a także postępowanie dyscyplinarne, wszczęte przeciw posłowi przed lub po uzyskaniu mandatu, należy na żądanie Sejmu zawiesić do wygaśnięcia mandatu.

(3) Przedawnienie nie biegnie w czasie zawieszenia postępowania karnego lub dyscyplinarnego.

(4) Poseł, zatrzymany w czasie trwania sesji nie z nakazu sądu, — będzie na żądanie Marszałka Sejmu niezwłocznie wypuszczony na wolność.

Artykuł ten (w związku z art. 48) poświęcony jest odpowiedzialności członków Izb Ustawodawczych za działalność niezwiązaną z uczestnictwem w pracach tych Izb i zawiera krótkie i jasne postanowienie, że członkowie Izb ponoszą tu równą odpowiedzialność z innymi obywatelami. Przewidziane są jednak i pewne ograniczenia tego przepisu, a mianowicie: 1) karne postępowanie sądowe, oraz postępowanie administracyjne albo dyscyplinarne, wszczęte przeciw członkowi Izby Ustawodawczej przed albo po uzyskaniu mandatu, należy zawiesić na czas do wygaśnięcia mandatu, o ile odpowiednia Izba tego zażąda. Oczywiście, że czas zawieszenia postępowania karnego lub dyscyplinarnego nie wlicza się do okresu przedawnienia, t. zn. po wygaśnięciu mandatu postępowanie może być bezzwłocznie podjęte.

Ustęp 4-ty art. 42-go powiada, że członek Izby Ustawodawczej, zatrzymany w czasie trwania sesji nie z nakazu sądowego (a więc na polecenie władz administracyjnych), ma być niezwłocznie wypuszczony na wolność, jeżeli

tego zażąda Marszałek Izby. W wypadku aresztowania z nakazu Sądu obowiązujące będą przepisy, zawarte w ust. 2-im artykułu 42-go.

Przy tej sposobności warto przypomnieć, że najliberalniejsza pod tym względem była ustawa z 8 kwietnia 1919 r., obowiązująca za czasów Sejmu Ustawodawczego (1919—1922), gdzie było przewidziane, że posłowie nie mogą w żadnym wypadku — przez cały czas trwania Sejmu Ustawodawczego być pozbawieni wolności a zatem nawet w wypadku schwytania na gorącym uczynku. Konstytucja marcowa zakreśliła odpowiedzialności poselskiej ciśniejsze granice (por. art. 21 Konst. marcowej).

Art. 43.

(1) Poseł nie może sprawować mandatu senatorskiego.

(2) Ustawa oznaczy urzędy i stanowiska, których przyjęcie pociąga za sobą utratę mandatu poselskiego.

(3) Posłowi nie wolno wykonywać czynności, nie dających się pogodzić ze sprawowaniem mandatu, pod skutkami określonymi w ustawie.

Artykuł ten: 1) zabrania łączyć mandat poselski z senatorskim w jednej osobie, 2) przewiduje wydanie ustawy, ustalającej urzędy i stanowiska, których przyjęcie pociągnie za sobą utratę mandatu posła lub senatora,¹ 3) orzeka, że członkowi Izby Ustawodawczej nie wolno wykonywać czynności, nie dających się pogodzić ze sprawowaniem mandatu, a skutki wykonywania takich czynności określi ustawa.

Art. 44.

(1) Posłowi nie wolno na swoje, ani na obce imię, ani też w imieniu przedsiębiorstw, spółek lub towarzystw na zysk obliczonych, nabywać dóbr państwowych ani uzyskiwać ich dzierżaw, podejmować się dostaw i robót rządowych, ani otrzymywać od Rządu koncesyj lub innych korzyści osobistych.

(2) Za naruszenie powyższych zakazów poseł będzie na żądanie Marszałka Sejmu lub Prezesa Najwyższej Izby Kontroli oddany pod sąd Trybunału Stanu i orzeczeniem tego Trybunału pozbawiony mandatu poselskiego i korzyści osobistych, od Rządu otrzymanych.

¹ Konstytucja marcowa postanawiała w art. 17, że poseł, obejmujący płatną służbę państwową, traci mandat (wyjątek stanowią powołania na stanowisko ministrów, podsekretarzy stanu i profesorów szkół wyższych) — zaś w art. 23 stanowiła, że poseł nie może być redaktorem odpowiedzialnym.

(3) Marszałek Sejmu może na podstawie uchwały Komisji Regulaminowej, powziętej większością 3/5 głosów, udzielić posłowi w poszczególnym przypadku zezwolenia na wejście z Rządem w stosunek prawny, jeżeli stosunek ten nie jest sprzeczny z dobrymi obyczajami.

Artykuł 44-ty zabrania łączyć mandat członka Izby Ustawodawczej z korzystaniem z zysków, płynących z kupna i dzierżaw dóbr państwowych, z przyjmowania dostaw publicznych, robót rządowych, koncesyj i t. p., przy czem nie wolno członkowi Izby Ustawodawczej takich transakcyj przeprowadzać ani na swoje, ani na obce imię, ani też w imieniu przedsiębiorstw, spółek, lub towarzystw, na zysk obliczonych. Z powyższego zakazu wynika po prostu nieważność prawna dokonania przez Rząd sprzedaży, oddania dzierżawy, udzielenia koncesji, przysporzenia dostawy lub roboty rządowej członkowi Izby Ustawodawczej. Celem tych przepisów jest zapewnienie członkom Izb Ustawodawczych niezależności od Rządu.

W wypadku naruszenia powyższych zakazów członek Izby Ustawodawczej będzie oddany pod Sąd Trybunału Stanu, a to na żądanie Marszałka Sejmu lub Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, a orzeczenie Trybunału pozbawi winnego mandatu i korzyści osobistej, od Rządu otrzymanej.

Ustęp 3-ci zawiera postanowienie, ograniczające poniekąd zakazy, zawarte w ust. 1-ym o tyle, że przewiduje możliwość uchylenia zakazu w poszczególnym wypadku, a mianowicie: gdy Marszałek Izby na podstawie uchwały Komisji Regulaminowej, powziętej większością $\frac{3}{5}$ -ych głosów, udzieli posłowi specjalnego zezwolenia na wejście z Rządem w stosunek prawny, jeżeli stosunek ten nie jest sprzeczny z dobrymi obyczajami. Należy przypuszczać, że takie wypadki i wyjątki również będą ustawowo określone i przewidziane.

Art. 45.

(1) Prezes Rady Ministrów, Ministrowie i delegowani przez nich urzędnicy mają prawo brać udział w posiedzeniach Sejmu oraz przemawiać poza kolejną mówców.

(2) Posłowie mogą zwracać się do Prezesa Rady Ministrów i Ministrów z interpelacjami w sprawach, dotyczących ich zakresu działania, w sposób określony regulaminem.

(3) Prezes Rady Ministrów lub interpelowany Minister obowiązany jest udzielić odpowiedzi w ciągu czterdziestu pięciu dni albo podać powody, uzasadniające odmowę udzielenia wyjaśnień.

Przywilej przedstawicieli Rządu przemawiania poza kolejną mówców w Izbach, zapisanych do głosu, podobnie jak przywilej pierwszeństwa dla wniosków rządowych — jest uzasadniony charakterem programowej działalności Rządu.

W zakresie przepisów o interpelacjach nowa Konstytucja w porównaniu z Konstytucją marcową wprowadziła następujące zmiany: 1) przedłużyła termin udzielenia obowiązkowej odpowiedzi na interpelację posła lub senatora z 6-ciu tygodni do 45 dni, 2) uchyliła przepis, że na żądanie interpelantów odpowiedź członka Rządu musi być Izbie zakomunikowana, 3) pominęła postanowienie Konstytucji marcowej (art. 33 Konst. marcowej), że Izba może odpowiedź Rządu uczynić przedmiotem dyskusji i uchwały.

V. Senat.

Art. 46.

(1) Senat, jako druga Izba Ustawodawcza, rozpatruje budżet i projekty ustaw, uchwalone przez Sejm, oraz uczestniczy w wykonywaniu kontroli nad długami Państwa.

(2) Nadto Senat narówni z Sejmem, choć bez prawa początkowania, bierze udział w rozstrzyganiu następujących spraw:

- a) o wniosku, żądającym ustąpienia Rządu lub Ministra;
- b) o ustawach, zwróconych Izbowi Ustawodawczemu przez Prezydenta Rzeczypospolitej do ponownego rozpatrzenia;
- c) o zmianie Konstytucji;
- d) o uchyłaniu zarządzeń, wprowadzających stan wyjątkowy.

Nowa Konstytucja zachowała system dwuizbowy, ale drugą Izbę Ustawodawczą utworzyła na nowych podstawach, a chociaż nie dała Senatowi prawa inicjatywy ustawodawczej, to jednak rozszerzyła zakres działania tej Izby, jak to widać z postanowień, zawartych w art. 46 ust. 2, art. 22, 29, 30, 52, 53, 78. Poza tem stanowisko Marszałka Senatu jest postawione wyżej, aniżeli w Konstytucji marcowej, gdyż właśnie Marszałek Senatu, a nie Marszałek Sejmu pełni funkcje zastępcze w wypadku opróżnienia urzędu Prezydenta Rzplitej (art. 21, 22, 23, 34), a w razie, gdyby Senat był rozwiązany, spełnia te funkcje Marszałek rozwiązanego Senatu (art. 23).

Art. 46 określa specjalnie kompetencję Senatu. Zgodnie z tem Senat jako druga Izba Ustawodawcza: 1) rozpatruje budżet i projekty ustaw, uchwalone przez Sejm, 2) uczestniczy w wykonaniu kontroli nad długami Państwa,

3) narówni z Sejmem, chociaż bez prawa inicjatywy ustawodawczej, uczestniczy w rozstrzyganiu: a) o wnioskach, żądających ustąpienia Rządu lub Ministra, b) o ustawach, zwróconych Izbowi Ustawodawczemu przez Prezydenta Rzplitej do ponownego rozpatrzenia (art. 54), c) o zmianie Konstytucji (art. 80), d) o uchylaniu zarządzeń, wprowadzających stan wyjątkowy (obacz objaśnienie do art. 78).

Art. 47.

(1) Senat składa się z senatorów, powołanych w 1/3 przez Prezydenta Rzeczypospolitej, a w 2/3 w drodze wyborów.

(2) Kadencja Senatu rozpoczyna się i kończy jednocześnie z kadencją Sejmu.

(3) Ordynacja wyborcza do Senatu określi liczbę senatorów oraz sposób ich powoływania tudzież oznaczy kategorie osób, którym służyć będzie prawo wybierania i wybieralności.

Art. 47 jest artykułem ordynacyjnym dla Senatu, gdyż określa sposób tworzenia tej drugiej Izby Ustawodawczej. Nowa Konstytucja odstępuje od zasad tworzenia Senatu, zawartych w Konstytucji marcowej, która oparła tworzenie Senatu na zasadzie podwójnej integralnej reprezentacji, polegającej na tem, że Senat był wybierany na tych samych zasadach, co Sejm (odmienne postanowienia dotyczyły kwalifikacji wieku, miejsca zamieszkania, ilości mandatów i wielkości okręgów wyborczych.¹ Nowa Konstytucja przewiduje tworzenie Senatu w jednej trzeciej drogą mianowania przez Prezydenta Rzplitej (art. 47 Konst. ust. 1), przyczem powoływanie senatorów z nominacji jest prerogatywą Prezydenta i nie wymaga kontrasygnaty ministerjalnej. Pozostałe dwie trzecie senatorów pochodzą z wyboru, przyczem Konstytucja postanawia w ustępie 3-im art. 47-go, że szczegóły co do liczby senatorów, sposobu ich wybierania oraz kategorii osób, którym będzie przysługiwać prawo wybierania i wybieralności, określi Ordynacja wyborcza do Senatu.

Ordynacja wyborcza do Senatu została uchwalona 8-go lipca 1935 r. (ustawa z d. 8 lipca 1935 Dz. U. Rzp. z d. 10 lipca Nr. 47, poz. 320), a uzupełniona Rozp. Min. Spraw Wewnętrznych z dnia 11 lipca 1935 o spisach wyborców do Senatu (Dz. U. Rzp. z 13 lipca 1935, Nr. 48, poz. 326) — oraz zarządzeniem Prezydenta z dnia 15 lipca 1935 o wyborach do Senatu, które zawiera dokładny terminarz wyborczy dla pierwszych wyborów, przeprowadzanych na podstawie wymienionej ordynacji (Dz. U. Rzp. z 15 lipca 1935, Nr. 49, poz. 328).

Skład Senatu. Senat składa się z 96 senatorów², z czego Prezydent Rzplitej

¹ Por. art. 36 Konstytucji marcowej.

² Ordynacja wyb. z d. 28/VII 1922 ustalała liczbę senatorów na 111 (1/4 w stosunku do ilości mandatów sejmowych, art. 36 Konst.).

powołuje 32-ch senatorów, zaś 64-ch wybierają obywatele, mający prawo wybierania do Senatu na podstawie zasługi, wykształcenia lub zaufania. Wybory do Senatu są pośrednie, gdyż obywatele wybierają delegatów do Wojewódzkich Kolegiów wyborczych, zaś te dopiero wybierają senatorów.

Liczbę 64 senatorów wybieranych, dzieli się między województwa i m. st. Warszawę (jako okręgi wyborcze do Senatu) w sposób następujący: m. st. Warszawa, województwo kieleckie i lwowskie — po 6-ciu senatorów; woj. warszawskie i łódzkie po 5-ciu senatorów; woj. lubelskie, wołyńskie, krakowskie i poznańskie — po 4-ch senatorów; woj. wileńskie, białostockie, tarnopolskie i śląskie — po 3-ch senatorów; woj. nowogródzkie, poleskie, stanisławowskie i pomorskie — po 2-ch senatorów (art. 1 ustawy).

Prawo wybierania i wybieralności. Prawo wybierania do Senatu mają:

1) z tytułu zasługi osobistej obywatele, odznaczeni orderem „Orła Białego“, orderem „Virtuti Militari“, „Krzyżem lub Medalem Niepodległości“, „Krzyżem Walecznych“, orderem „Odrodzenia Polski“, lub „Krzyżem Zasługi“,

2) z tytułu wykształcenia: a) obywatele, którzy ukończyli szkołę wyższą lub zawodową stopnia licealnego, liceum pedagogiczne, albo szkołę podchorążych, b) obywatele, którzy ukończyli szkołę równorzędną z określonymi powyżej¹ albo posiadają stopień oficerski,

3) z tytułu zaufania obywateli: a) obywatele, piastujący stanowiska z wyboru w samorządzie terytorjalnym: członkowie rad wojewódzkich, powiatowych, gminnych i miejskich, tudzież członkowie zarządów miejskich, b) obywatele, piastujący stanowiska we władzach samorządu gospodarczego, oraz w zarządach organizacji gospodarczych i zawodowych, a to radcowie Izb Rolniczych, Przemysłowo-Handlowych i Rzemieślniczych, przewodniczący zarządów cechów, oraz oddziałów tych zrzeszeń przemysłowych i rzemieślniczych związków gospodarczych, które są objęte prawem przemysłowem, przewodniczący zarządów Kółek Rolniczych, zrzeszonych w Związku Izb i organizacji rolniczych oraz przewodniczący zarządów oddziałów (kół) tych pracowniczych organizacji zawodowych, które liczą co najmniej tysiąc członków, płacących składki, c) przewodniczący zarządów kół miejscowych (oddziałów, organizacji miejscowych), stowarzyszeń wyższej użyteczności,² d) członkowie zarządów wyższych szczebli organizacyjnych tych zrzeszeń, które są określone pod literą b) i c).

¹ Rozporządzenie Ministra Spraw Wewn. z dnia 11 lipca 1935 o spisach wyborców do Senatu — podaje w załącznikach Nr. 1 i 2 szkoły, których ukończenie stanowi jeden z tytułów prawa wybierania do Senatu (Dz. U. R. P. z d. 13/7 1935, Nr. 48, p. 326).

² Ob. Prawo o stowarzyszeniach — Rozp. Pr. Rzplitej z d. 27/X 1932 (Dz. U. R. P. Nr. 94, p. 808) Rozdział IV. Stowarzyszenie wyższej użyteczności.

Do tych należą np.: Polski Czerwony Krzyż, Ogólnopolski Związek Straży Pożarnych, Towarz. Budowy Szkół Powszechnych, L. O. P. P., Tow. Przyjaciół Młodzieży Akademickiej i t. p.

Prawo wybierania do Senatu z tytułu przewodnictwa lub uczestnictwa w zarządzie zrzeszenia, określonego w ust. poprzednim, służy tylko wówczas, gdy to zrzeszenie (jednostka organizacyjna) działa co najmniej trzy lata przed zarządzeniem wyborów do Senatu (art. 2 ustawy).

W art. 49 ustawy warunek trzyletniej działalności, przewidziany powyżej, nie jest uznany jako obowiązujący przy pierwszych wyborach, które się odbędą na podstawie tej ordynacji.

Prawo wybierania do Senatu nie służy obywatelom, którzy przed dniem zarządzenia wyborów nie ukończyli lat 30-tu, a także i tym, którzy zgodnie z postanowieniami Konstytucji i ordynacji nie mają prawa wybierania do Sejmu (art. 32 ust. 6 i art. 33 ustęp 1 i 3 Konstytucji oraz art. 3 i art. 60 ustęp 4 ordynacji wyborczej do Sejmu).

Prawo wybieralności do Senatu służy obywatelowi, mającemu prawo wybierania do Sejmu, który przed dniem zarządzenia wyborów ukończył lat 40-ci. Kandydować można tylko w jednym wojewódzkim kolegium wyborczem.

Zarządzenie wyborów. Wybory do Senatu zarządza Prezydent Rzplitej jednocześnie z zarządzeniem wyborów do Sejmu, a do aktu zarządzenia wyborów będzie dołączony kalendarz wyborczy, określający terminy poszczególnych czynności wyborczych.

Wybór delegatów do wojewódzkich kolegiów wyborczych odbędzie się w niedzielę, na dwa tygodnie przed dniem głosowania do Sejmu; wybór senatorów w wojewódzkich kolegiach wyborczych w niedzielę następną po dniu głosowania do Sejmu, zaś powołanie senatorów przez Prezydenta Rzplitej w ciągu dni 7-miu od ogłoszenia wyników wyborów do Senatu (art. 5 ustawy).

Wojewódzkie kolegia wyborcze i zebrania obwodowe.

W każdym województwie i w mieście st. Warszawie powstaje jedno wojewódzkie kolegium wyborcze, składające się z delegatów, wybranych na zebraniach obwodowych. Przewodniczącym wojewódzkich kolegiów wyborczych i ich zastępców powołuje Generalny Komisarz wyborczy, przewodniczącym zaś zebrań obwodowych i ich zastępców przewodniczący Okręgowej Komisji Wyborczej do Sejmu, na której obszarze odbędą się te zebrania. Przewodniczącymi i ich zastępcami mogą być tylko osoby, mające prawo wybierania do Senatu.

Obwody wyborcze i spisy wyborców. Każdy powiat dzieli się na obwody wyborcze, liczące 90—120 wyborców do Senatu. Na każdy obwód przypada jeden delegat do wojewódzkiego kolegium wyborczego.

Władze administracji ogólnej dokonają podziału powiatu na obwody i przeprowadzą spisy wyborców dla każdego obwodu. Obywatele polscy, zamieszkali na obszarze w. m. Gdańska, będą wpisani w obwodach m. Gdyni.

Spisy wyborców do Senatu będą — co najmniej — raz na rok poddawane rewizji (podobnie jak podział powiatu na obwody).

Postanowienia, dotyczące wyłożenia spisu wyborców i reklamacyj, są podobne do odpowiednich przepisów, obowiązujących przy wyborach do Sejmu (art. 12 ustawy).

Postanowienia o spisach wyborców uzupełnia Rozp. Ministra Spraw Wewn. z dn. 11 lipca 1935 o spisach wyborców do Senatu (Dz. U. Rzplitej z d. 13 lipca 1935, Nr. 48, poz. 326). § 1 tego rozporządzenia postanawia, że spisy wyborców do Senatu prowadzą powiatowe władze administracji ogólnej (starostowie powiatowi i grodzczy, starosta morski, komisarz rządu w Gdyni, dyrektorowie policji na obszarze woj. śląskiego) a w m. st. Warszawie komisarz rządu. W § 3-im rozporządzenie zaznacza, że obywatele, mający prawo wybierania do Senatu z tytułu zasługi lub wykształcenia (art. 2 ustęp 1-y, ad 1 i ad 2 lit. a) i b) będą wciągnięci do spisów, jeżeli udowodnią, że im to prawo przysługuje. Obywatele, mający prawo wybierania do Senatu z tytułu zaufania obywateli (art. 2, ust. 1. ad 3) lit. a) do d), będą wciągnięci do spisu z urzędu.

Wybór delegatów do wojewódzkich kolegiów wyborczych (art. 14—20 ustawy). Delegatów do wojewódzkich kolegiów wyborczych wybierają zebrania obwodowe w jednym dniu w całym Państwie. Uchwały zebrania obwodowego są ważne bez względu na ilość obecnych. Wszelkie obrady są niedopuszczalne, a uchwały, nieprzewidziane ustawą, z mocy samego prawa — nieważne.

Przewodniczący otwiera zebranie, powołuje trzech sekretarzy z pośród obecnych i wzywa obecnych do zgłaszania kandydatów na delegatów. Każdy wyborca ma prawo zgłosić jednego kandydata z pośród uprawnionych do udziału w zebraniu. Przewodniczący ogłasza nazwiska kandydatów i zarządza głosowanie. Głosowanie odbywa się przy pomocy kart, zawierających imię i nazwisko jednego ze zgłoszonych kandydatów. Za wybranego na delegata uważa się kandydata, który uzyskał bezwzględną większość głosów ważnych. Jeżeli w pierwszym głosowaniu żaden z kandydatów takiej większości nie uzyskał, głosowanie jest nieważne; przewodniczący zarządza ponowne zgłaszanie kandydatów i powtórne głosowanie. Jeżeli powtórne głosowanie nie da wyniku, przewodniczący zarządza głosowanie ściślejsze, skreślając osoby, które otrzymały najmniejsze ilości głosów tak, by liczba kandydatów nie była wyższa od trzech. Głosowanie ściślejsze jest ostateczne a za wybranego delegata uważa się kandydata, który otrzymał największą ilość głosów; w razie równości głosów rozstrzyga los, wyciągnięty przez przewodniczącego.

Po zatwierdzeniu protokołu przez zebranie przewodniczący rozwiązuje zebranie, oryginał protokołu przesyła przewodniczącemu wojewódzkiego kolegium wyborczego, zaś odpisy wybranemu delegatowi i przewodniczącemu właściwej Okręgowej Komisji Wyborczej do Sejmu (który zgodnie z art.

22-im ma nadzór nad wyborem delegatów, a nawet prawo unieważnienia wyborów w razie niezgodności z przepisami ustawy).

Powołanie senatorów w wojewódzkich kolegiach wyborczych.

Zebrania w wojewódzkich kolegiach wyborczych odbywają się jednego dnia w całym Państwie, w miastach wojewódzkich, w niedzielę — na dwa tygodnie przed dniem głosowania do Sejmu. Uchwały wojewódzkich kolegiów, przewidziane ustawą, są ważne bez względu na ilość obecnych delegatów, zaś wszelkie obrady są niedopuszczalne a uchwały, nieprzewidziane ustawą, z samego prawa — nieważne. Delegatom służy prawo bezpłatnego przejazdu z miejsca pobytu do miejsca zebrania — i zpowrotem.

Przewodniczący kolegiów otwiera zebranie, powołuje 3-ch sekretarzy z pośród obecnych delegatów i zarządza wybór Komisji Głównej, składającej się z 15-tu członków, celem ułożenia przez nią listy kandydatów na senatorów. Obrady Komisji Głównej są niejawne, uchwały zapadają zwykłą większością, przewodniczący głosuje narówni z członkami a w razie równości głosów — rozstrzyga.

Po wznowieniu zebrania przewodniczący ogłasza listę kandydatów, ułożoną przez Komisję Główną. Lista ta nie może przewyższać podwójnej ilości mandatów, przypadających na województwo. O kolejności umieszczania kandydatów na liście rozstrzyga przewaga głosów; w razie równości głosów — los, wyciągnięty przez przewodniczącego.

Po ogłoszeniu listy Komisji Głównej grupa delegatów, złożona — co najmniej — z 20-tu, ma prawo zażądać na piśmie wpisania na listę i jej kandydata, proponować jednak może tylko jednego, a każdy delegat może podpisać tylko jeden wniosek. Do wniosku musi być dołączona zgoda kandydata proponowanego. Przewodniczący uzupełnia odpowiednio listę kandydatów, ogłasza ją ponownie i zarządza głosowanie, o ile liczba kandydatów na liście jest wyższa od ilości mandatów, przypadających na dane województwo.

Jeżeli liczba kandydatów nie jest wyższa, głosowanie nie odbywa się, a za wybranych uważa się wszystkich zgłoszonych kandydatów.

Głosowanie odbywa się w ten sposób, że jeden z sekretarzy odczytuje spis delegatów, a ci podchodząc do prezydium, składają głosy na kartach do głosowania, zawierających imiona i nazwiska tyłu najwyżej z pośród zgłoszonych kandydatów, ile mandatów przypada na dane województwo.

Za wybranych na senatorów uważa się kandydatów, którzy otrzymali w pierwszym głosowaniu głosy większości głosujących (głosy ważne). Jeżeli pierwsze głosowanie nie da wyników, albo da wynik częściowy, następuje głosowanie ściślejsze, przyczem skreśla się z listy kandydatów osoby, które otrzymały najmniejsze ilości głosów, w ten sposób, żeby liczba pozostałych kandydatów nie była większa od podwójnej ilości mandatów, pozostałych

do obsadzenia; w głosowaniu ściślejszem każdy delegat ma prawo oddać głos na tylu najwyżej kandydatów, ile mandatów pozostało do obsadzenia.

Głosowanie ściślejsze jest ostateczne; za wybranych uważa się kandydatów, którzy otrzymali największe ilości ważnych głosów; w razie równości rozstrzyga los, wyciągnięty przez przewodniczącego.

Po ukończeniu tych czynności kolegijum przystąpi do powołania zastępców senatorów w trybie, określonym dla wyborów senatorów. Protokoły przesyła przewodniczący Generalnemu Komisarzowi Wyborczemu, który ogłosi w Gazecie wynik wyborów do Senatu jednocześnie z wynikiem wyborów do Sejmu, a nie później, niż trzeciego dnia po ogłoszeniu wyników — prześle wybranym senatorom listy wierzytelne.

Przepisy, dotyczące wnoszenia protestów przeciwko wyborowi senatora, są podobne, jak było to określone przy protestach przeciwko wyborom posłów do Sejmu (obacz odpowiednie ustępy przy obj. do art. 33 Konstytucji).

Powołanie senatorów przez Prezydenta Rzeczypospolitej (art. 40 i art. 41 ustawy). Prezydent Rzplitej powołuje senatorów z pośród obywateli, mających prawo wybieralności do Senatu w ciągu 7-miu dni od ogłoszenia wyników wyborów do Senatu.

Akt powołania senatorów będzie przesłany Generalnemu Komisarzowi Wyborczemu, który wydaje powołanym w ciągu 3-ch dni listy wierzytelne i niezwłocznie po otrzymaniu aktu Prezydenta ogłosi jego treść w Gazecie rządowej.

Przepisy, dotyczące funkcjonarjuszów publicznych i wojska, są identyczne z odpowiedniami przepisami ordynacji wyborczej do Sejmu, z tą tylko zmianą, że postanowienie o urlopie bezpłatnym na czas piastowania mandatu senatorskiego i przeniesienie w stan spoczynku po 10-cio letniem piastowaniu mandatu — w następujących po sobie kadencjach Izb — nie odnoszą się także (poza ministrami, podsekretarzami stanu i profesorami szkół akademickich) i do przedstawicieli dyplomatycznych.

Wygaśnięcie i utrata mandatu. Postanowienia ordynacji wyborczej do Senatu, dotyczące wygaśnięcia i utraty mandatu, są analogiczne do odpowiednich przepisów, dotyczących posłów (ob. objaśnienia do art. 33 Konstytucji).

Jeżeli senator, którego mandat wygasł, lub który mandat utracił — nie ma już zastępcy z powodu uprzedniego przyznania mandatu senatorskiego wszystkiemu zastępcom w danem kolegijum, albo z innych przyczyn (np. śmierci, zrzeczenia się), mandat pozostanie nieobsadzonym do końca kadencji.

Przepisy, dotyczące kosztów wyborów, zawarte w ordynacji wyborczej do Sejmu — stosuje się odpowiednio przy wyborach do Senatu (obacz objaśn. do art. 33).

Przepisy, odnoszące się do województwa śląskiego. Do czasu wprowadzenia

na obszarze województwa śląskiego jednolitego ustroju samorządu gmin wiejskich, miast i powiatów prawo wybierania do Senatu z tytułu zaufania obywateli, służące obywatelom, piastującym stanowiska z wyboru w samorządzie terytorjalnym (art. 2 ustęp 1, punkt 3-ci, lit. a) służy w gminach wiejskich, liczących poniżej 3 tysiące mieszkańców, tylko położonym tych gmin.

Art. 48.

Art. 34—45, dotyczące Sejmu, stosuje się odpowiednio do Senatu.

Artykuły 34—45, patrz objaśnienia do tych artykułów.

VI. Ustawodawstwo.

Art. 49.

(1) Aktami ustawodawczymi są:

a) ustawy,

b) dekrety Prezydenta Rzeczypospolitej.

(2) Żaden akt ustawodawczy nie może stać w sprzeczności z Konstytucją.

Konstytucja rozróżnia następujące akty ustawodawcze: 1) ustawy, t. j. akty ustawodawcze, dokonane przez Izby Ustawodawcze (art. 53-ci), których moc stwierdza podpisem Prezydent Rzplitej i zarządza ich ogłoszenie w Dzienniku Ustaw, 2) dekrety Prezydenta Rzplitej, które mają znaczenie zupełnie równorzędne jak i ustawy (art. 55, 57), a nawet w niektórych wypadkach nie mogą być zmienione przez ustawę (dekrety, dotyczące organizacji Rządu, zwierzchnictwa sił zbrojnych i organizacji administracji rządowej).

W każdym razie wszelkie akty ustawodawcze muszą dopełniać zasadniczego warunku, postawionego przez art. 49 Konstytucji — nie mogą stać w sprzeczności z Konstytucją.

Poza tem każdy akt ustawodawczy ma być ogłoszony w Dzienniku Ustaw.

Art. 50.

(1) Prawo inicjatywy ustawodawczej służy Rządowi i Sejmowi.

(2) Inicjatywa ustawodawcza w sprawach budżetu, kontyngentu rekruta i ratyfikacji umów międzynarodowych należy wyłącznie do Rządu.

(3) Sejm nie może bez zgody Rządu uchwalić ustawy, pociągającej za sobą wydatki ze Skarbu Państwa, dla których niema pokrycia w budżecie.

Prawo inicjatywy ustawodawczej przysługuje: 1) Rządowi, a to: a) w całym zakresie narówni z Sejmem, b) wyłącznie i specjalnie w sprawach budżetu, kontygentu rekruta i ratyfikacji umów międzynarodowych, 2) Sejmowi, z wyłączeniem spraw wyliczonych pod 1) b).

Poza tem na uchwalenie ustawy, pociągającej za sobą wydatki ze Skarbu Państwa, na które niema pokrycia w budżecie, tudzież na uchwalenie wydatków, niezaprojektowanych w budżecie lub na podwyższenie zaprojektowanych, Sejm musi uzyskać zgodę Rządu.

Wreszcie, w myśl postanowień art. 80 prawo inicjatywy w sprawie zmiany konstytucji mają: 1) Prezydent Rzplitej, 2) Rząd, 3) Sejm ($\frac{1}{4}$ ustawowej liczby posłów).

W rezultacie więc w zestawieniu z postanowieniami Konstytucji marcowej ograniczone zostało prawo inicjatywy ustawodawczej Sejmu na korzyść uprawnień, w tym kierunku przyznanych Rządowi.

Natomiast, jak wyżej wspomniano, Senat nie ma prawa inicjatywy ustawodawczej.

Art. 51.

Zaciągnięcie pożyczki państwowej, zbycie lub obciążenie nieruchomości państwowego, oszacowanego na kwotę ponad 100.000 złotych, nałożenie podatków lub opłat publicznych, ustanowienie cel lub monopolu, ustalenie systemu monetarnego, jak również przyjęcie gwarancji finansowej przez Skarb Państwa — może nastąpić tylko na mocy aktu ustawodawczego.

Art. 51 jest prawie analogiczny do art. 6-go Konstytucji marcowej. Różnice polegają jedynie na tem, że 1) zbycie lub obciążenie nieruchomości państwowego, oszacowanego na kwotę do 100.000 zł. włącznie nie wymaga aktu ustawodawczego, 2) że Konstytucja marcowa domagała się dla ważności wymienionych w art. 6-ym aktów gospodarki państwowej — ustawy, zaś nowa Konstytucja żąda aktu ustawodawczego, z czego wynika, że załatwienie może być dokonane albo drogą ustawy, albo przez dekret Prezydenta Rzplitej.

Budżet może się zamykać równowagą dochodów i wydatków (zdarza się to względnie rzadko), albo przewyżką dochodów nad wydatkami, wtedy pozostaje wolna gotowizna skarbu, którą można obrócić na spłatę długów publicznych, albo na wielkie inwestycje, w każdym razie przelewa się ją na na-

stępny okres administracyjny. Przewyżka pozycji wydatkowych nad dochodami w skutku daje deficyt budżetowy. Są wtedy trzy sposoby ratowania sytuacji finansowej Państwa. Pierwszym sposobem jest zmniejszenie niektórych preliminarzy budżetowych, niezawsze to jednak da się skutecznie bez szkody dla całokształtu gospodarczego państwa. Drugim sposobem jest podwyższenie podatków, co z dwóch powodów jest rzeczą trudną, dlatego że: 1) nałożenie nowego ciężaru na ludność wymaga pod względem formalnym długiej procedury ustawodawczej, 2) ze względów społecznych (może wywołać niezadowolenie wśród szerokich warstw ludności). Zostaje więc sposób trzeci, jeżeli te dwa środki zawodzą, — zaciągnięcie pożyczki państwowej.

I. Państwo zaciąga pożyczkę przez wypuszczenie specjalnych papierów wartościowych, z których każdy odpowiada określonej sumie i jest zaopatrzone w kupony, odcinane w terminach wypłaty procentu.

Przy pożyczce 4 $\frac{1}{6}$ -owej każdy, kto wpłaci do kasy państwowej np. 100 zł., otrzymuje obligację, opiewającą na tę samą wysokość, przyczem, o ile procent jest płatny zgóry, 4 zł. odlicza się na korzyść kupującego. Pożyczka bywa wewnętrzną, jeżeli pieniądze wpłacają kapitaliści krajowi, lub wogóle obywatele, albo zewnętrzną, jeżeli nabywcami są kapitaliści zagraniczni, albo wierzycielem jest inne państwo. Zdarza się często, że państwo, potrzebujące pieniędzy, sprzedaje zobowiązania pożyczkowe po niższej cenie, np. 100-złotową rentę sprzedaje po 95 złotych. Nazywa się to emisją pożyczki po kursie 95. Zależnie od obrotów pieniężnych kurs pożyczek państwowych waha się, procent jednakże bywa zawsze obliczany od sumy nominalnej, a więc kupony pożyczki zachowują stałą wartość.

Oprócz zwykłych pożyczek Państwo, chcąc zachęcić kapitalistów, wypuszcza czasem tak zwane premjówki, t. j. pożyczki, zaopatrzone w zwykłe kupony, a oprócz tego dające nadzieję wygranej.

II. Nieruchomy majątek państwowy stanowią państwowe dobra ziemskie, lasy państwowe, kopalnie i zdrojowiska skarbowe i wreszcie domy, stanowiące własność Państwa.

III. Podatki, opłaty skarbowe, cła i monopole, zgodnie z nauką skarbowości, można podzielić na dwie grupy, t. j. podatki i opłaty, gdyż cła i monopole można zaliczyć do podatków (pośrednich).

Podatkiem nazywamy świadczenie przymusowe na rzecz Państwa (lub samorządowych związków publicznych), nałożone na osoby, kapitały, rzeczy, na produkcję, obrót i konsumpcję, niezależnie od wzajemnych świadczeń i usług publicznych.¹

Osoby, zobowiązane do płacenia podatków, nazywamy podatnikami lub kontrybuentami. Podatnikami są nie tylko obywatele Państwa, ale i cudzo-

¹ Por. Głębiński: Nauka skarbowości, wyd. III, 1925, str. 220 i nast.

ziemcy, o ile albo żyją w społeczeństwie, albo utrzymują z niem stosunki gospodarcze.

Najogólniej przyjętym jest podział podatków na bezpośrednie i pośrednie.¹

Podatkiem bezpośrednim nazywamy podatek, nałożony wprost na kontrybuenta, na jego majątek czy też dochód, z którego podatek ma być uiszczony. Takim jest np. podatek gruntowy, podatek dochodowy, podatek od kapitałów i rent, podatek przemysłowy, podatek od nieruchomości miejskich i wiejskich, podatek majątkowy i t. d.

Podatkiem pośrednim nazywamy podatek, nałożony na cenę przedmiotów majątkowych i towarów, kupowanych i sprzedawanych lub też na produkcję i sprzedaż towarów, przeznaczonych do handlu. Jeżeli podatek bezpośredni jest wprost skierowany do kontrybuenta, to podatek pośredni obciąża pozornie producenta, a właściwie płaci go konsument w cenie towaru.

Do podatków pośrednich należą: podatek od wina, piwa, cukru, drożdży, oleju skalnego, zapalek i t. d. Do tych podatków należą też cła i monopole. Cłem² nazywamy podatek, opłacany od towarów, przechodzących granicę państwową. Cło jest podatkiem a nie opłatą (patrz niżej), albowiem niema tu żadnego wzajemnego świadczenia ze strony Państwa. Ponieważ cło, pobierane jest przy przekraczaniu towarów przez granicę państwową, przekraczanie zaś to może mieć kierunek wywozowy lub przywozowy, przeto rozróżniamy ze stanowiska kierunku przekraczania granicy cła wywozowe i przywozowe. Prócz tego towar może tylko przejść przez terytorjum państwa, dążąc do innego państwa. Opodatkowanie takiego towaru stanowiłoby cło tranzytowe. Dzisiaj cła wywozowe (eksportowe) są niezmierną rzadkością; zdarzać się mogą, gdy Państwu ze szczególnych względów chodzi o zatrzymanie danego towaru wewnątrz kraju. Również niezmierną rzadkością są cła tranzytowe (przewozowe), gdyż państwo zainteresowane jest, ażeby jego kolejami żelaznemi największą ilość towarów przewieziono i w tym przewozie znajduje zysk w cenie t. zw. frachtu. Ze stanowiska polityki celnej rozróżniamy cła fiskalne i cła ochronne. Cłami fiskalnemi nazywamy takie cła, które nie mają na celu ochrony produkcji krajowej i są nakładane na towary, które w kraju wytwarzane być nie mogą, np. u nas cła od herbaty, kawy, bawełny. Celem takiego cła jest przysporzenie dochodów Państwu. Cło ochronne natomiast, oprócz przysporzenia dochodów skarbowi, ma na celu stworzenie takich warunków, aby krajowa wytwórczość mogła powstać lub rozwinąć się.

¹ Ob. tegoż autora: „Ustrój skarbowy Rzeczypospolitej Polskiej“ (w Encyklopedji prawa obowiązującego w Polsce, wyd. prof. Peretiatkowicza, cz. I, zeszyt 4), str. 67 i nast.

² Ob. Encyklopedia Cybichowskiego (cytowane poprzednio), tom I, str. 179, artykuł „Handel“ dr. Juljana Makowskiego.

Cło ochronne w zasadzie powinno być obliczone w takiej wysokości, by towar cudzoziemski nie znalazł się na rynku wewnętrznym w warunkach korzystniejszych, niż towar krajowy, i wówczas cło ochronne nosi nazwę cła wyrównawczego. Cło, uniemożliwiające przywóz towaru, t. j. tak wysokie, że sprowadzanie towaru się wprost nie opłaca, nosi nazwę cła prohibicyjnego. Cło pobierane jest wedle taryfy, zawartej w ustawie celnej, lub wedle taryfy, umieszczonej w traktacie handlowym. W polityce celnej państw współczesnych panuje system protekcjonizmu, który może wyrażać się nietylko w formie wysokich ceł na towary importowane, ale także w formie utrudnień lub zakazu importu towarów obcych, wypłacania premij wywozowych, zwracania podatków pobranych od wyrobów krajowych, wywiezionych zagranicę, ułożenia taryf kolejowych tak, aby przewóz w stronę granicy taniej kosztował, niż odwrotnie.

Jak już wyżej wspomniano, i monopole możemy zaliczyć do podatków pośrednich. Monopol państwowy jest właściwie rozciągnięciem działalności Państwa na pewne dziedziny życia gospodarczego, bądź ze względu na wyższe względy publiczne (monopol administracyjny, bicie monety, poczta, telegraf), bądź też ze względu na stworzenie nowych źródeł dochodu państwowego (monopol skarbowy w Polsce: monopol tytoniowy, solny, spirytusowy, zapalczany). Zyski tych monopolów płyną z ceny monopolowej, w której się właśnie mieści podatek pośredni (konsumcyjny).

Drugą kategorię ciężarów publicznych stanowią opłaty skarbowe, które Państwo pobiera z tytułu świadczonych usług i wykonywanych czynności publicznych. Trzeba jednakże zaznaczyć, że opłaty nie są wynagrodzeniem ze strony interesowanych, płaconem Państwu za jego usługi. Czynności i usługi publiczne są świadczone przez Państwo bez względu na wysokość opłaty, jako też bez względu na to, czy ją uiszczono, czy też nie. Opłaty skarbowe są pobierane bądź w formie stempla, bądź też w pieniądzu. Do opłat należą: opłaty sądowe i administracyjne, opłaty za używanie zakładów publicznych (opłaty szkolne, opłaty za badanie środków żywności, badanie miar i wag i t. d., opłaty stemplowe przy wydawaniu świadectw, zaświadczeń, dokumentów i t. d.).

Artykuł 6 żąda dalej, aby ustalenie systemu monetarnego przychodziło do skutku z mocy ustawy. Chodzi tu o ustalenie systemu normującego, co będzie obowiązującym pieniądzem obiegowym, jaka będzie jego wartość kruszcowa i t. p. Pieniądz ma w życiu gospodarczem następujące zadanie:

- 1) jest środkiem, utrwalającym wartość dóbr,
- 2) stanowi miarę wartości,
- 3) jest pośrednikiem w wymianie,
- 4) jest urzędowym środkiem wpłat.

Dlatego też pieniądź obiegowy powinien mieć trzy cechy:

- 1) pełną zdolność zwalniania od wszelkich zobowiązań,
- 2) pełną siłę kupna,
- 3) przywilej przymusu przyjmowania go w każdej ilości.

Oczywiście prawo bicia pieniędzy słusznie przyznano wyłącznie państwu. Powstał państwowy monopol monetarny. Był on uwarunkowany cechą pieniądza jako prawnego środka wypłat. Stało się to tem konieczniejsze, że, jak wiemy z praktyki, pogarszanie monet, nawet oparcie pieniądza na materialnej wartości metalu, nie zapewniło mu wartości niewzruszonej, gdyż materiał monetarny jako kruszec podlegał wahaniom rynkowym. Rękojmnią więc monety był przede wszystkim stempel państwa.

W starożytności bito monety z czystego kruszcu (złota lub srebra) bez wszelkich domieszek. Potem jednakże przekonano się, że większą trwałość zapewnia monetom przymieszka innych metali (miedź). Wagą czystą nazywa się wagą szlachetnego kruszcu, wagą surową — rzeczywistą. Stosunek kruszcu do aljażu, czyli tak zwana próba, wynosi zazwyczaj $\frac{9}{10}$ albo jak w Anglii $\frac{11}{12}$.

Granica niewielkich, ale dozwolonych uchybień, nazywa się remedium albo tolerancją. Naprzykład w Polsce, w rozporządzeniu Prezydenta Rzeczypospolitej z 20 stycznia 1924 r. w art. 8 (Dz. U. Rz. P. Nr. 7 ex 1924) jest przewidziane pełnomocnictwo dla Ministra Skarbu, dopuszczające odchylenia w obie strony od norm, określających stosunek przymieszki w monetach złotych i srebrnych.

Pieniądze dzielimy na obiegowe i zdawkowe.¹ Różnica polega na tem, że pieniądź zdawkowy nie ma trzech wymienionych zalet pieniądza obiegowego. W Rzeczypospolitej pieniądzem zdawkowym są monety srebrne (po 5, 2, złote), monety niklowe (po 1 zł, 50, 20 i 10 groszy) i bronzowe (po 5, 2 i 1 groszu).²

Natomiast pieniądzem obiegowym zgodnie z ustawami i rozporządzeniami, normującymi system monetarny,³ jest złoty, zawierający $\frac{9}{53,32}$ części grama czystego złota (z 1 kg czystego złota wybija się 5924,44 zł.); ponieważ jednak wybite pieniądza o tak małej wadze byłoby technicznie prawie niewykonalne, a w użyciu praktycznem niemożliwe, dlatego ustawy przewidują monety złote od sztuk 10-złotowych (10, 20, 50, 100-złotowe). Jednak obok pieniędzy metalowych spotykamy się z pieniądzem papierowym. Potrzeba pieniądza papierowego wynika z wielu stron ujemnych, które posiada pieniądź kruszcowy, a przede wszystkim z trudności czynienia znacznych wy-

¹ Rozp. Prez. Rzp. z d. 13/X 1927 zapowiada osobne unormowanie monet zdawkowych.

² 5- i 2-groszówki są bite ze specjalnego aljażu „yellow“.

³ Rozp. Prez. Rzp. z d. 20/I 1924, ustawa z d. 28/XI 1925 Nr. 119/925, poz. 859 Dz. U. R. P. Rozp. Prez. Rzp. z d. 13/X 1927 (Dz. U. R. P. z d. 13/X 1927 Nr. 88, poz. 7) „O stabilizacji złotego“.

płat w gotowiznie, połączonych z koniecznością przenoszenia w miejsce odległe nadmiernie ciężkich worów złota i srebra. To sprawiło, że już w XIV i XV wieku, specjalnie we Włoszech i Holandji, oddawano wielkim domom bankowym znaczne sumy pieniężne w monecie kruszcowej, otrzymując w zamian kwity depozytowe, które stanowiły pewny środek płatniczy. System ten kwitów rozwinął się specjalnie w bankach lombardzkich, skąd też pochodzi sam wyraz (bank, banca, lombard, bankrut); wyraz „banca“ oznacza w wiekach średnich ławkę, na której kupcy kładą towary i pieniądze. Łamanie tej ławki (banca rotto) było równoznacznem z ogłoszeniem niewypłacalności kupca.

Lombardczycy, przywykły do tych obrotów depozytowych, zaczęli następnie wystawiać zobowiązania bez rękoi i bez podkładu; podkładem jedynym było zaufanie do firmy (kredyt). Do obiegu wprowadzić nie dochodziły te znaki jako pieniądze, namnożyło ich się jednak bardzo wiele, powodując bankructwa i przesilenia. Zasada jednak papierowych pieniędzy już się ustalała i czekała tylko na prawidłową formę. W r. 1720 we Francji bankier Filipa Orleańskiego, Regenta (1715—1723), John Law (czytaj: Lass) próbował oprzeć pieniądz papierowy na wartości ziemi w obszarach kolonialnych francuskich Ameryki Północnej, jednakże ta spekulacja zawiodła, kiedy się okazało, że wartość wypuszczonych znaków papierowych nawet w tysiącznej części nie mogła być pokryta przez wartość eksploatacji upatrzonych terenów. Afera Lawa skończyła się kompromitacją rządu francuskiego, a jedyną smutną korzyścią był fakt, że rząd zdołał spłacić w nieuczciwy sposób olbrzymie swoje długi papierami w czasie ich wysokiego kursu. Za czasów rewolucji francuskiej Zgromadzenie Narodowe, chcąc wyratować kraj od bankructwa skarbowego, skonfiskowało olbrzymie dobra duchowne i na tej podstawie upoważniono rząd do wypuszczenia asygnat, które początkowo miały kurs korzystny. Kiedy jednakże w miarę postępów rewolucji w zupełności prawie przestały napływać normalne dochody Państwa i emisję asygnat w ciągu kilku lat doprowadził rząd do chorobliwego maximum, wartość asygnat spadła do takiego poziomu, że dopiero rządowi konsularnemu Bonapartego udało się przez stworzenie nowych środków dochodu, płynących z olbrzymich kontrybucyj wojennych, wreszcie przez zorganizowanie Banku Francuskiego, opartego o kredyt wewnętrzny, uratować Francję od ruiny finansowej.

Pierwszymi jednak, którzy wprowadzili banknoty w ścisłym tego słowa znaczeniu, byli Anglicy, którzy powołali do życia w r. 1694 Bank Angielski. Noty tego banku, czyli banknoty, mają już zgoła inną podstawę, aniżeli pieniądze papierowe. Korzystają one z prawa wymiany na metal i opierają się bądź w całości na podkładzie metalu, bądź w znaczniejszej części, a w każdym razie na poważnych zabezpieczeniach handlowych. System prawie całkowitego pokrycia kruszczem nazywa się systemem obiegowym. Inny system, zwa-

ny bankowym, polega na tem, że bank musi mieć zabezpieczenie do wysokości $\frac{1}{3}$ obiegu w kruszcu, reszta zaś emisji opiera się na zasadzie dobrze zabezpieczonych weksli, zastawie papierów procentowych, zapasie obcych walut i t. p.

Wprowadzenie w życie banknotów stało się koniecznem z chwilą olbrzymiego rozwoju wielkiego przemysłu w wieku XIX, kiedy banknot ułatwiał dokonywanie większych wpłat i wypłat pieniężnych, niemożliwych do uskutecznienia skromnemi zapasami pieniędzy kruszczowych. Nawewnątrz na krajowym rynku zbytu pieniądza może długo nie ulegać wstrząśnieniom, bo poręczeniem jest tutaj prawo, które nakazuje przyjmować go za wszelkie towary i pozwala płacić nim podatki. Ale na rynku międzynarodowym, światowym, cena pieniądza danego kraju zależy od wyników handlu przywozowego i wywozowego. Jeżeli bilans handlowy jest zły, waluta kraju spada, oczywiście tem więcej, im słabiej zabezpieczono banknoty zapasem kruszcu. Poza bilansem handlowym o sytuacji gospodarczej kraju decyduje jednak bilans płatniczy, t. j. ogół pretensyj i zobowiązań płatniczych, na podstawie których pieniądza przychodzi bądź wychodzi z kraju (należytości za przewóz towarów, procenty od kapitałów obcych, ulokowanych w kraju, procenty, otrzymywane od kapitałów krajowych, ulokowanych zagranicą, opłaty asekuracyjne, wygrane loteryj zagranicznych, wydatki podróżujących i t. d.).¹

Wymiana banknotów na kruszec jest zasadą, ale w razie przesileni pieniężnych lub politycznych następuje z reguły zawieszenie wymiany. To prowadzi do upadku waluty. Wszystkie niemal państwa, uczestniczące w ostatniej wielkiej wojnie światowej, zawiesiły wymianę, zaprzestały płacić w złocie, a zaczęły wypuszczać coraz większe sumy banknotów, nie oglądając się na prawo walutowe. Obieg został przesycony (nadmierna inflacja) olbrzymim nadmiarem znaków pieniężnych.

W Polsce przywilej wyłączny emisji biletów bankowych ma założony w r. 1924 Bank Polski.² Bilety te są prawnym środkiem płatniczym i mają nieograniczoną zdolność umarzania zobowiązań. Obieg wypuszczonych biletów Banku Polskiego ma być zabezpieczony systemem bankowym (patrz wyżej), z tem, że minimalne pokrycie w kruszcu wynosi 40⁰/₀ emisji banknotów.

Gwarancje państwowe. Z gwarancją państwową mamy do czynienia wtedy, gdy Państwo, chcąc ułatwić kredyt instytucjom społecznym (nau-

¹ Por. Tomanek: Handel towarowy i pieniężny, 1927, str. 144.

² Bank Polski jest spółką akcyjną — o kapitale zakładowym 100 milionów złotych — podzielonym na milion akcji imiennych po 100 złotych. Zgodnie z rozp. Prez. Rzp. z d. 13/X 1927, Nr. 789) kapitał zakładowy Banku Pol. jest podwyższony do 150 milionów złotych.

kowym, gospodarczym), bądź związkom samorządowym albo też spółkom, stowarzyszeniom, występuje jako ręczyciel. W razie niewypłacalności dłużników odpowiedzialnym jest skarb Państwa.¹

Art. 52.

(1) Umowy z innemi państwami: handlowe, celne, obciążające stale Skarb Państwa, zawierające zobowiązanie nałożenia nowych ciężarów na obywateli albo powodujące zmianę granic Państwa — wymagają przed ratyfikacją zgody Izby Ustawodawczych, wyrażonej w ustawie.

(2) Prezydent Rzeczypospolitej w przypadkach niecierpiących zwłoki może przed ratyfikacją, na wniosek Rady Ministrów, wprowadzić tymczasowo w życie wszystkie lub niektóre postanowienia, zawarte w umowach handlowych lub celnych.

Zgodnie z art. 12 Prezydent Rzplitej jako reprezentant Państwa nazewnątrz zawiera umowy z innemi państwami i ratyfikuje je. Do zawarcia umów handlowych, celnych, obciążających stale Skarb Państwa, zawierających zobowiązanie nałożenia nowych ciężarów na obywateli lub powodujących zmianę granic Państwa, wymaga art. 52-gi przed ratyfikacją zgody Izby Ustawodawczych (Konst. marcowa wymagała tylko zgody Sejmu).

Wniosek w sprawie ratyfikacji wychodzi od Rządu, który ma wyłączne prawo inicjatywy w tych sprawach (art. 58 ust. 2).

Ust. 2 art. 52-go zawiera postanowienie wyjątkowe tej treści, że Prezydent Rzplitej w przypadkach niecierpiących zwłoki może przed ratyfikacją, na wniosek Rady Ministrów, wprowadzić tymczasowo w życie wszystkie lub niektóre postanowienia, zawarte w umowach handlowych lub celnych.

Z postanowień ustępu 1-go art. 52-go wynika, że umowy, niewymienione w tym ustępie, nie wymagają zgody Izby Ustawodawczych. Prezydent Rzplitej ratyfikuje je za zgodą Rządu i ogłasza w Dzienniku Ustaw Rzplitej.

Dokument ratyfikacyjny, jak wynika z art. 13 ust. 1, wymaga podpisu Prezydenta Rzplitej i kontrasygnaty Prezesa Rady Ministrów i Ministra Spraw Zagranicznych (ewentualnie innych właściwych ministrów.)

Art. 53.

(1) Każdy projekt ustawy, przez Sejm uchwalony, będzie przekazany Senatowi do rozpatrzenia.

¹ Bliższe postanowienia w sprawie gwarancji zawiera ustawa z 10 marca 1932 o udzielaniu poręki państwowej.

(2) Uchwałę Senatu, odrzucającą projekt lub wprowadzającą w nim zmiany, uważa się za przyjętą, jeżeli Sejm nie odrzuci jej większością 3/5 głosów.

W artykule tym jest krótko przedstawiony obraz powstawania ustawy. Pierwsze stadium to uchwalenie ustawy przez Sejm według szczegółowych przepisów, zawartych w regulaminie sejmowym. Projekt ustawy, przez Sejm uchwalony, zostaje przekazany Senatowi. Senat projekt albo 1) przyjmie bez zmian (wtedy podpisuje ustawę Prezydent Rzplitej, stwierdzając jej moc prawną i zarządza ogłoszenie jej w Dzienniku Ustaw Rzplitej), — albo 2) odrzuci projekt lub wprowadzi w nim zmiany. W obu wymienionych wypadkach (ad 2) projekt ustawy wraca do Sejmu, a jeżeli Sejm nie odrzuci decyzji Senatu $\frac{3}{5}$ -emi głosów większością, uchwałę Senatu uważa się za przyjętą — ustawę jako konstytucyjnie uchwaloną, której moc prawną stwierdza Prezydent Rzplitej swoim podpisem i którą następnie poleca ogłosić w Dzienniku Ustaw Rzplitej (art. 54 ust. 1).

Art. 54 zawiera jednak postanowienia, które mogą wpłynąć odmiennie na tok powstania ustawy. Następuje to w tym wypadku, gdy Prezydent skorzysta z swego konstytucyjnego prawa veto i zwróci uchwalony przez Izby Ustawodawcze projekt Sejmowi w ciągu dni 30-tu (patrz obj. do art. 54).

Art. 54.

(1) Prezydent Rzeczypospolitej stwierdza podpisem moc ustawy konstytucyjnie uchwalonej oraz zarządzi jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw.

(2) Prezydent Rzeczypospolitej może w ciągu trzydziestu dni od otrzymania projektu ustawy zwrócić go Sejmowi z żądaniem ponownego rozpatrzenia, które może nastąpić nie wcześniej niż na najbliższej sesji zwyczajnej.

(3) Jeżeli Izby Ustawodawcze większością ustawowej liczby posłów i senatorów uchwalą ponownie projekt bez zmian, Prezydent Rzeczypospolitej, stwierdziwszy podpisem moc ustawy, zarządzi jej ogłoszenie.

Prezydent Rzplitej po otrzymaniu projektu ustawy, uchwalonego przez Izby Ustawodawcze, może go albo podpisać i stwierdziwszy przez to moc prawną ustawy, zarządzić jej ogłoszenie w Dzienniku Ustaw, albo nie podpisać i w ciągu dni 30-tu zwrócić Sejmowi z żądaniem ponownego rozpatrzenia. Ust. 2-gi art. 54-go postanawia przytem, że ponowne rozpatrzenie nie może nastąpić wcześniej niż na najbliższej sesji zwyczajnej (art. 35 ust. 2).

Ponowne uchwalenie projektu ustawy przez Izby Ustawodawcze musi być

dokonane kwalifikowaną większością głosów w obu Izbach; Konstytucja tu wymaga wyraźnie nie zwykłej większości przepisanej art. 37, ale większości ustawowej liczby głosów poselskich w Sejmie (105 głosów) a senatorskich w Senacie (49 głosów). Dopiero w takich warunkach ponownie uchwalony projekt ustawy Prezydent Rzplitej ostatecznie podpisuje i poleca ogłosić w Dzienniku Ustaw. (Jak widzimy z tego konstytucyjne veto Prezydenta Rzplitej ma charakter sprzeciwu zawieszającego, a wynika konsekwentnie ze stanowiska Prezydenta Rzplitej w nowej Konstytucji, jako czynnika nadrzędnego i czynnika najwyższej kontroli).

Art. 55.

(1) Ustawa może upoważnić Prezydenta Rzeczypospolitej do wydawania dekretów w czasie i zakresie, przez nią oznaczonym; upoważnieniem tem nie może być objęta zmiana Konstytucji.

(2) Prezydent Rzeczypospolitej ma prawo w czasie, gdy Sejm jest rozwiązany, wydawać w razie konieczności państwowej dekrety w zakresie ustawodawstwa państwowego z wyjątkiem:

- a) zmiany Konstytucji,
- b) ordynacji wyborczej do Sejmu i Senatu,
- c) budżetu,
- d) nakładania podatków i ustanawiania monopolu,
- e) systemu monetarnego,
- f) zaciągania pożyczek państwowych,
- g) zbywania i obciążania nieruchomości majątku państwowego, oszacowanego na kwotę ponad 100.000 złotych.

(3) Dekrety, oparte na przepisach artykułu niniejszego, będą wydawane na wniosek Rady Ministrów i mogą być zmieniane lub uchylane tylko aktem ustawodawczym.

Mowa tu o dekretach Prezydenta Rzplitej, wydawanych przez Niego w charakterze aktów ustawodawczych, a art. 55 przewiduje dwa ich rodzaje: 1) dekrety, wydawane na podstawie ustawy, uchwalonej przez Izby Ustawodawcze a upoważniającej Prezydenta Rzplitej do wydawania dekretów w czasie i zakresie przez tę ustawę oznaczonym, przyczem upoważnienia te w żadnym razie nie mogą dotyczyć zmiany Konstytucji, 2) bez upoważnienia Izb Ustawodawczych ma prawo Prezydent Rzplitej wydawać dekrety w czasie, gdy Izby są rozwiązane w wypadku konieczności państwowej — w zakresie ustawodawstwa państwowego z wyjątkiem: a) zmiany Konstytucji, b) ordynacji wyborczej, c) budżetu, d) nakładania podatków i ustanawiania mono-

poli, e) systemu monetarnego, f) zaciągania pożyczek państwowych, g) zbywania i obciążania nieruchomości państwowego, oszacowanego na kwotę ponad 100 tysięcy złotych.

Dekrety takie wymienione ad 1) i ad 2) mają być wydawane na wniosek Rady Ministrów i mogą być zmieniane lub uchylane tylko aktem ustawodawczym (a więc ustawą albo dekretem Prezydenta Rzplitej).

Należy nadmienić, że na podstawie art. 56 i 79 może Prezydent Rzplitej wydawać ponadto dekryty bez upoważnienia Izby Ustawodawczych, a to: 1) dekryty, dotyczące organizacji Rządu, Zwierzchnictwa Sił Zbrojnych oraz organizacji administracji rządowej, (por. obj. do art. 56), 2) podczas trwania stanu wojennego Prezydent Rzplitej ma prawo wydawać dekryty bez upoważnienia Izby Ustawodawczych w zakresie ustawodawstwa państwowego z wyjątkiem zmiany Konstytucji (por. obj. do art. 79, gdzie mowa o całym szeregu innych uprawnień Prezydenta Rzplitej w czasie stanu wojennego).

Art. 56.

Dekrety, dotyczące organizacji Rządu, zwierzchnictwa Sił Zbrojnych oraz organizacji administracji rządowej, mogą być wydawane w każdym czasie, a zmieniane lub uchylane tylko przez także dekryty Prezydenta Rzeczypospolitej.

Z treści tego artykułu wynika, że sprawy, dotyczące organizacji Rządu, zwierzchnictwa sił zbrojnych, oraz organizacji administracji rządowej, są wyłączone z zakresu kompetencji Izby Ustawodawczych; normowane są dekretami Prezydenta Rzplitej, wydawanymi z kontrasygnatą ministerjalną, przewidzianą w art. 14-ym, ust. 1-szy. Dekryty te nie mogą być zmieniane lub uchylane przez ustawę, tylko przez także dekryty Prezydenta Rzplitej. Należy nadto zwrócić uwagę i na ten szczegół, że do wydania tych dekretów nie jest wymagany wniosek Rady Ministrów, a więc wydawane mogą być zupełnie samodzielnie przez Prezydenta.

Art. 57.

(1) Dekryty Prezydenta Rzeczypospolitej mają moc ustawy i będą z powołaniem się na podstawę konstytucyjną ogłaszane w Dzienniku Ustaw.

(2) Ilekroć Konstytucja lub ustawy dla unormowania poszczególnej dziedziny z zakresu ustawodawstwa wymagają ustawy, dziedzina ta może być unormowana również dekretem Prezydenta Rzeczypospolitej, wydanym w warunkach, Konstytucją oznaczonych.

Artykuł ten stwierdza zasadniczą równorzędność dekreto¹w Prezydenta i ustaw, o czem niejednokrotnie już była mowa powyżej, a specjalnie wskazują na to art. 49 i 55. Poza tem z brzmienia art. 56 wynika, że niektóre dekrety przez ustawę zmienione być nie mogą.

VII. Budżet.

Art. 58.

(1) Ustawa ustala corocznie budżet Państwa.

(2) Rząd składa Sejmowi na sesji projekt budżetu nie później niż na cztery miesiące przed rozpoczęciem roku budżetowego.

(3) Na rozpatrzenie budżetu pozostawia się Sejmowi dwięćdziesiąt dni od złożenia projektu przez Rząd, Senatowi — dwadzieścia dni od upływu terminu, przepisanego dla Sejmu.

(4) Na rozpatrzenie zmian, zaproponowanych przez Senat, pozostawia się Sejmowi dziesięć dni od upływu terminu, przepisanego dla Senatu.

(5) Prezydent Rzeczypospolitej zarządzi ogłoszenie budżetu:

- a) w brzmieniu, nadanem mu przez Izby Ustawodawcze, jeżeli Sejm i Senat w przepisanych terminach budżet rozpatrzyły,
- b) w brzmieniu, nadanem mu przez Sejm, jeżeli Senat w przepisanym terminie budżetu nie rozpatrzył,
- c) w brzmieniu, nadanem mu przez Senat, jeżeli Sejm w przepisanym terminie budżetu lub zmian Senatu nie rozpatrzył,
- d) w brzmieniu projektu rządowego, jeżeli ani Sejm, ani Senat w przepisanych terminach budżetu nie rozpatrzyły.

Jeżeli żadne gospodarstwo prywatne nie może się normalnie rozwijać bez planu, opartego na przewidywaniu wydatków i dochodów, to tem bardziej olbrzymie organizacje państwowe nie mogą żyć bez planu gospodarczego, który musi być układany na pewien ściśle określony czas. Taki plan gospodarczy, a zarazem zestawienie przewidzianych dochodów i wydatków Państwa nazywamy budżetem państwowym.

Wyrazem „bougette“ (zresztą pochodzenia normandzkiego) nazywali Anglicy worek skórzany, czyli tekę, w której noszono na posiedzenia parlamentu sprawozdania z wydatków i dochodów w państwie.¹

Ustawa budżetowa jest pełnomocnictwem dla Rządu do rozporządzania środkami skarbowymi.

Art. 4 zawiera dwa postanowienia:

1. Że budżet jest ustalany w formie ustawy. (Obacz objaśnienie do art. 25).
2. Że jest ustalany corocznie.

Jednakże niezawsze i nie we wszystkich państwach rok kalendarzowy pokrywa się z rokiem budżetowym. Np. w Anglii, Japonii, Niemczech i państwach skandynawskich rok budżetowy zaczyna się 1 kwietnia — kończy się 31 marca, we Włoszech, Hiszpanii, Portugalii, Brazylii, Stanach Zjednoczonych Am. Półn. rok budżetowy sięga od 1 lipca do końca czerwca.² W Polsce przyjęto (w r. 1927) jako rok budżetowy czas od 1 kwietnia do 31 marca. Poprzednio rok budżetowy pokrywał się z rokiem kalendarzowym. Zmianę taką umożliwiło zmienione brzmienie artykułu 4 ustawy z d. 2 sierpnia 1926.

W każdym razie, ponieważ budżet jest aktem gospodarczym — ujętym w wykaz cyfrowy wydatków i przychodów³ — dlatego też stosunki gospodarcze Państwa muszą mieć pierwszorzędnę znaczenie dla określenia roku budżetowego.

Naczelną zasadą budżetu jest konieczność przedstawienia całokształtu zamierzonych wydatków i dochodów w państwie. Pod względem układu budżet dzieli się na zwyczajny i nadzwyczajny. Ściślej mówiąc, na budżet wydatków i dochodów zwyczajnych i budżet wydatków i dochodów nadzwyczajnych.⁴

To, co odpowiada potrzebom stałym Państwa, co stanowi jego środki pewne i źródła, dające się z przybliżoną dokładnością obliczyć i przewidzieć, to wszystko wchodzi w skład budżetu zwyczajnego.

W budżecie nadzwyczajnym przeto powinny figurować po stronie dochodów np. wpływy ze sprzedaży nieruchomości skarbowych, wpływy zaciągniętego długu publicznego i t. d., — po stronie zaś wydatków: koszty wojenne, koszty inwestycji nadzwyczajnych, słowem wszystko, co odpowiada potrzebom chwilowym i przemijającym, a nie powinno figurować w dziale pozycji stałych.

Rozdział budżetu na zwyczajny i nadzwyczajny ma wielkie znaczenie.

¹ Por. Cybichowski: Encyklopedia podr. prawa publiczn. Warszawa 1926, tom I., str. 75.

² Głabiński: Nauka skarbowości, wyd. III, 1925, str. 140.

³ Np. Wł. L. Jaworski: Ankieta o konstytucji 17 marca 1921, Kraków, 1924, str. 76. (Dr. Krzetuski: Projekt ustawy o prawie budżetowym).

⁴ Por. art. 92. Głabiński: Nauka skarbowości, wyd. III, 1925, str. 139 i n., Mogilnicki: Ogólne zasady prawa, str. 54.

Budżet wydatków nadzwyczajnych powinien być pokryty z dochodów nadzwyczajnych, gdyż, o ile w tym budżecie znajdują się wydatki istotnie nadzwyczajne, zaciągnięcie długów na ich pokrycie nie może budzić obaw na przyszłość.

Pod względem formalnym dzieli się zwykle budżet na działy, odpowiadające poszczególnym działom zarządu państwowego. (W Polsce: dział administracji, przedsiębiorstw i monopolów.)¹ W każdym z tych działów wyszczególnione są po jednej stronie przewidziane dochody, po drugiej stronie zamierzone wydatki. Wyszczególnienie jednych i drugich dzieli się na rozdziały i paragrafy, co sprawia, że budżet jest jasny i przejrzysty. Obok każdej pozycji znajdują się dane, dotyczące zamierzeń, a nieraz i wykonania zeszłorocznego budżetu.

Uchwalenie budżetu przez Izby prawodawcze różni się od uchwalenia każdej innej ustawy. Istnieje przede wszystkim różnica, jeżeli chodzi o inicjatywę prawodawczą, gdyż w zakresie budżetu prawo inicjatywy ustawodawczej ma tylko władza wykonawcza. Dlatego też i w organizacjach komunalnych i gminach, powiatach i t. d. wypracowanie i przedłożenie zamierzenia budżetowego jest obowiązkiem władzy wykonawczej (magistraty, zarządy gminy). Izba prawodawcza ma jedynie prawo proponowania (i uchwalania) zmian w budżecie. Budżet przygotowuje więc władza wykonawcza, gdyż jest najbliższą i najdokładniej obznajomioną z całym układem stosunków gospodarczych państwa. Rzeczą każdego ministerjum jest zebranie przez organa podwładne materiałów i ułożenie przedwstępnego swego zamierzenia (preliminarza).

Zamierzenia te zbiegają się w ręku Ministra Skarbu, który je odpowiednio układa, w porozumieniu z innymi ministrami modyfikuje, następnie układa projekt budżetu przewidzianych dochodów i redaguje tak zwane exposé, czyli wprowadzenie budżetu do izb prawodawczych, dające wyjaśnienia, dotyczące stanu gospodarczego i finansowego kraju.

Projekt budżetu staje się dopiero budżetem obowiązującym wtedy, gdy staje się ustawą.

Minister Skarbu, wnosząc do Izb prawodawczych projekt budżetu, wygłasza mowę, w której wyjaśnia Izbie ważniejsze cechy budżetu, poczem rozpoczyna się dyskusja generalna. Dyskusja budżetowa to jeden z najważniejszych momentów w życiu ciał prawodawczych i daje możność członkom Izb Ustawodawczych wypowiedzania się w zakresie ogólnej polityki, której budżet jest najlepszym odzwierciedleniem. Po ukończeniu dyskusji generalnej, o ile projekt budżetu nie zostaje od razu en bloc przez Izbę odrzucony, Izba odsyła go do komisji budżetowej Izby. Komisje budżetowe są wybierane przez Izbę

¹ Obacz Cybichowski: Encyklopedia podr. prawa publ. Warszawa 1926, tom I, str. 78 sq., „Budżet“ dr. J. Czumy.

zwykle na czas jednego roku. Członkowie komisji rozdzielają pomiędzy siebie poszczególne działy budżetu, są referentami działów w komisji, a następnie zazwyczaj referentami swych działów na plenarnem posiedzeniu Izby. Komisja ma prawo żądania wyjaśnień od przedstawicieli rządu.

Uchwalony przez Izby budżet staje się prawem po dopełnieniu wszystkich wymaganych formalności i wówczas znów wraca do Ministra Skarbu, jako do władzy wykonawczej, celem wykonania. Zanim jednak budżet przejdzie przez Izby, natrafić może na niejedną komplikację: na odrzucenie, na zmiany poszczególnych części, oraz na konflikty dwu Izb (Sejmu i Senatu). Nadmienić wkońcu należy, że budżet nie może przewidzieć wszystkich ewentualności, jakie mogą się w ciągu roku wydarzyć. W razie powstania nowej potrzeby władza wykonawcza zwraca się do Izb celem uchwalenia kredytów dodatkowych.

W życiu politycznem dawnej Polski znane są już w XVI wieku rejestry pobranych dochodów i poczynionych wydatków — a z końcem tego wieku już spotykamy zestawienie przewidzianych rozchodów i dochodów, co się równa dzisiejszemu pojęciu budżetu.¹

Jak wynika z treści art. 58, budżet staje się ustawą w sposób odmienny, aniżeli inne projekty ustaw. Przedewszystkiem jest wyraźnie określone, że prawo inicjatywy budżetu przysługuje tylko Rządowi, który ma obowiązek zgodnie z ust. 2 artykułu przedłożyć projekt budżetu nie później, niż na 4 miesiące przed rozpoczęciem roku budżetowego. Ponieważ obecnie początek roku budżetowego w Polsce przypada na 1 kwietnia, wobec tego termin wniesienia przedłożenia budżetowego przez Rząd ma wypadać zgodnie z Konstytucją na 1 grudnia. Od tej chwili zwyczajna sesja sejmowa nie może być zamknięta, dopóki budżet nie będzie uchwalony, chyba że uchwalenie budżetu nastąpiłoby w terminie wcześniejszym (art. 35 ust. 2).

Na rozpatrzenie budżetu pozostawia Konstytucja Sejmowi 90 dni od złożenia projektu przez Rząd. Termin jest więc ściśle określony, niedotrzymanie terminu pozbawia Sejm prawa pierwszeństwa, gdyż w takim wypadku projekt budżetowy przechodzi pod obrady Senatu. Senat ma termin konstytucyjnie określony daleko krótszy, w ciągu 20 dni bowiem musi odesłać projekt wraz z przyjętymi zmianami do Sejmu. Jeżeli terminu nie dotrzyma, Sejm otrzymuje projekt, nieuwzględniający poprawek Senatu (więc albo w brzmieniu zgodnem z uchwałą Sejmu, albo też pierwotne przedłożenie rządowe). Na ostateczne rozpatrzenie i uchwalenie budżetu przez Sejm przernacza Konstytucja 10 dni od upływu terminu, przepisane go dla Senatu. Jeżeliby w tym terminie Sejm nie przeprowadził uchwał ostatecznych, projekt staje się usta-

¹ Por. Głębiński: Nauka skarbowości, wyd. III, str. 142. — Ob. też Cybichowskiego: Encyklopedję podr. prawa publ., tom I, art. dr. Czumy „Budżet“, str. 74—82.

wą w tej formie, jak przyszedł powtórnie pod obrady Sejmu. Więc albo uważa się poprawki Senatu za przyjęte, (jeżeli Senat w przepisany terminie ustawę odesłał), albo jest obowiązująca pierwotna uchwała Sejmu (jeżeli Senat terminu nie dotrzymał), albo też ustawą staje się pierwotny projekt rządowy, jeżeli ani Sejm ani Senat terminów przewidzianych nie dotrzymały.

Stosownie też do wszystkiego, co powiedziane powyżej, Prezydent Rzeczypospolitej zarządzi ogłoszenie ustawy budżetowej albo w brzmieniu:

a) nadaniem mu przez Izby Ustawodawcze, jeżeli Sejm i Senat w przepisanych terminach budżet rozpatrzyły,

b) albo w brzmieniu, nadaniem mu przez Sejm, jeżeli Senat w przepisany terminie budżetu nie rozpatrzył,

c) albo w brzmieniu, nadaniem mu przez Senat, jeżeli Sejm w przepisany terminie budżetu lub zmian Senatu nie rozpatrzył,

d) albo wreszcie w brzmieniu projektu rządowego, jeżeli ani Sejm, ani Senat budżetu w przepisanych terminach nie rozpatrzyły.

Art. 59.

(1) Wydatki, niezaprojektowane w budżecie, nie mogą być uchwalone, a zaprojektowane nie mogą być podwyższone bez zgody Rządu.

(2) Rząd nie może czynić wydatków bez upoważnienia ustawowego, chyba że zachodzi konieczność państwowa; w tym przypadku Rząd, na podstawie uchwały Rady Ministrów, dokona niezbędnego wydatku, przesyłając do Sejmu w terminie siedmiodniowym od powzięcia uchwały projekt ustawy o przyznaniu kredytów dodatkowych. Uchwała Rady Ministrów będzie jednocześnie ogłoszona w gazecie rządowej i podana do wiadomości Najwyższej Izby Kontroli.

Ustęp 1-szy tego artykułu wprowadza nowe ograniczenia Izb Ustawodawczych w układaniu budżetu, gdyż postanawia, że Izdom nie wolno wstawiać do projektu rządowego nowych pozycji wydatkowych, a podwyższyć zaprojektowane mogą Izby jedynie za zgodą Rządu. Z tego wynika, że w obrębie wydatków mogą z inicjatywy Izb Ustawodawczych następować tylko wnioski w kierunku zmniejszania pozycji wydatkowych.

Ustęp 2-gi tego artykułu przewiduje ograniczenia uprawnień Rządu w zakresie czynienia wydatków, a mianowicie postanawia, że Rząd nie może czynić wydatków bez upoważnienia ustawowego, chyba że zachodzi konieczność państwowa. W tym wypadku Rząd na podstawie uchwały ministrów dokona niezbędnego wydatku, ale jest zobowiązany w terminie 7-mio dniowym od

powzięcia uchwały projekt ustawy o przyznaniu kredytów dodatkowych przesłać do Sejmu. Uchwała Rady Ministrów ma być jednocześnie ogłoszona w gazecie rządowej i przesłana do wiadomości Najwyższej Izby Kontroli.

Art. 60.

(1) Państwo nie może pozostawać bez budżetu.

(2) Jeżeli z powodu rozwiązania Izby Ustawodawczych budżet lub przynajmniej prowizorium budżetowe do dnia, w którym rozpoczyna się nowy okres budżetowy, nie jest uchwalony, — Rząd ma prawo pobierać dochody i czynić wydatki w granicach zeszłorocznego budżetu aż do czasu uchwalenia prowizorium budżetowego lub budżetu, który Rząd złoży nowoobranemu Sejmowi na pierwszym posiedzeniu.

(3) Zasadę powyższą stosuje się odpowiednio w przypadku, gdy Sejm złożony mu projekt budżetu w całości odrzuci, z tem, że Rząd w ciągu dni siedmiu od odrzucenia prześle do Sejmu nowy projekt budżetu lub prowizorium budżetowego i że wydatki, czynione przez Rząd według zeszłorocznego budżetu, nie mogą być wyższe w poszczególnych pozycjach od zaprojektowanych w budżecie odrzuconym.

Poza stwierdzeniem, że Państwo nie może pozostawać bez budżetu t. zn. bez normalnego (rocznego) planu gospodarczego, zawiera art. 60-ty postanowienia na wypadek, gdyby Izby były rozwiązane a budżet lub nawet prowizorium budżetowe — do dnia, w którym rozpoczyna się nowy okres budżetowy, nie było uchwalone.

W takim wypadku — mówi Konstytucja — Rząd ma prawo pobierać dochody i czynić wydatki w granicach zeszłorocznego budżetu aż do czasu uchwalenia przez Izby prowizorium budżetowego lub budżetu, a przedłożenie w tym kierunku Rząd złoży nowoobranemu Sejmowi na pierwszym posiedzeniu.

Powyższą zasadę stosuje się również odpowiednio w tym przypadku, gdy Sejm złożony mu projekt budżetu w całości odrzuci (art. 58) z tem, że Rząd w ciągu dni 7-miu od odrzucenia prześle do Sejmu nowy projekt budżetu lub prowizorium budżetowego i że wydatki, czynione przezeń w granicach zeszłorocznego budżetu, nie mogą być wyższe w poszczególnych pozycjach od zaprojektowanych w budżecie odrzuconym.

Rozważając postanowienia nowej Konstytucji w związku z uchwaleniem budżetu można dojść do następujących wniosków:

1) Zmiana Konstytucji, dokonana dnia 2 sierpnia 1926 r., wprowadziła po raz pierwszy pewne ogólne zasady prawa budżetowego, które nowa Kon-

stytucja zasadniczo zachowała, a w niektórych kierunkach uporządkowała i sprecyzowała (59 i 60 art. ust. 3).

2) Ograniczenie swobody Izb Ustawodawczych w kwestji uchwalenia budżetu przez ścisłe określenie terminu i przewidzianych sankcyj w wypadku ich niedotrzymania, zainicjowane przez wyżej wymienioną zmianę Konstytucji z d. 2 sierpnia 1926, — przez nową Konstytucję doznało jeszcze większego ścieśnienia, gdyż ogólny czasokres uchwalenia budżetu przez Izby skrócono z 5-ciu miesięcy do 4-ech, czas pierwszego okresu pracy sejmowej z 3-ech i pół miesiąca do 90 dni, czas pracy dla Senatu z 30-tu dni do dni 20-tu, zaś końcowy termin drugiego okresu prac Sejmu z 15-tu dni do dni 10-ciu.

3) Nowa Konstytucja ograniczyła również prawo czynienia zmian w rządowem przedłożeniu budżetowem w pozycjach podatkowych o tyle, że nie pozwala Izbom wstawiać nowych wydatków do budżetu a zaprojektowanych podwyższyć bez zgody Rządu (art. 59, ust. 1).

4) Możliwość powstania budżetu, jako ustawy bez interwencji organów ustawodawczych wprowadzoną już przez ustawę z dnia 2 sierpnia 1926, nowa Konstytucja ustala przez postanowienia art. 58, ust. 5, lit. d).

5) Nowa Konstytucja stwarza możliwość czynienia wydatków przez Rząd bez upoważnienia ustawowego w wypadku konieczności państwowej z zastrzeżeniem dopełnienia warunków, przewidzianych przez art. 59, ust. 2.

6) Art. 79, ust. 2 Konstytucji dopuszcza też możliwość uchwalenia budżetu w czasie trwania stanu wojennego przez nieznaną dotychczas instytucję Izb Ustawodawczych w zmniejszonym składzie, które mają w tym wypadku być wyłonione przez Izby i powołane do pracy ustawodawczej przez Prezydenta.

VIII. Siły Zbrojne.

Art. 61.

(1) Siły Zbrojne stoją na straży bezpieczeństwa i praw zwierzchniczych Rzeczypospolitej.

(2) Wszyscy obywatele są obowiązani do służby wojskowej i świadczeń na rzecz obrony Państwa.

W związku z art. 61 należy omówić zasady powszechnego obowiązku wojskowego, opartego na postanowieniach ustawy o powszechnym obowiązku wojskowym z d. 23 maja 1924 (Dz. U. Rzplitej z d. 18 lipca 1924 poz. 609) znowelizowanej Rozp. Prezydenta Rzplitej z dnia 11 stycznia 1928 (Dz. U. Rzplitej 1928, Nr. 4, poz. 26, przyczem jednolity tekst ustawy z dnia 23 maja 1924 ogłoszony został w Dz. U. z r. 1933 Nr. 60, poz. 455). W końcu Rozp. Ministra Spraw Wojsk. z d. 8 sierpnia 1934 (Dz. U. Rz. P. Nr. 83, p. 757).

Ustawa z dnia 23 maja 1924 deklaruje w art. 1, że „Wojsko narodowe, siła zbrojna Państwa, będąca ochroną i ostoją niepodległości i wolności Rzeczypospolitej, po wsze czasy podlegać będzie opiece Narodu“. (Porównaj art. XI Konstytucji 3-go maja).

Wiek poborowy rozpoczyna się dnia 1 stycznia tego roku, w którym obowiązany do służby wojskowej kończy 21 lat życia (w razie wybuchu wojny 19 lat życia [art. 5 ustawy]), i trwa do końca tego roku, w którym poborowy kończy lat 23, zaś całkowite zwolnienie od powszechnego obowiązku wojskowego następuje z dniem 31 grudnia tego roku, w którym obowiązany ukończył lat 50 (oficerowie pospolitego ruszenia lat 60 [art. 79 p. 1]).

Powszechny obowiązek wojskowy obejmuje:

1) obowiązek zgłaszania się do spisów poborowych i obowiązek stawienia się do poboru,

2) obowiązek służby czynnej, służby w rezerwie i pospolitem ruszeniu,

3) obowiązek meldowania się.

Służba czynna trwa dwa lata (z wyjątkiem jazdy i artylerji konnej, gdzie służba trwa dwa lata i 1 miesiąc. W marynarce wojennej 2 lata i 3 miesiące).

W rezerwie po odbyciu służby w wojsku stałem do końca tego roku kalendarzowego, w którym rezerwista kończy 40 lat życia (dla oficerów 50).

Rezerwiści są obowiązani do odbywania ćwiczeń, a to w pierwszych czterech latach do 2 czterotygodniowych ćwiczeń, w następnych czterech do 2 trzytygodniowych ćwiczeń. U oficerów rezerwy obowiązek ten trwa do ukończenia służby w rezerwie.

W pospolitem ruszeniu obowiązani są służyć ci, którzy albo ukończyli służbę rezerwową, 2) albo jako poborowi zostali uznani za zdolnych do służby tylko w pospolitem ruszeniu, 3) wreszcie ci, którzy zostali na podstawie ustawy zaliczeni do służby w pospolitem ruszeniu (art. 74 ust.).

Obowiązek służby w pospolitem ruszeniu trwa do końca tego roku kalendarzowego, w którym obowiązany kończy lat 50, dla oficerów pospolitego ruszenia do końca tego roku kalendarzowego, w którym kończą lat 60.

Obowiązek meldunkowy rozpoczyna się od 1 września tego roku, w którym mężczyźni kończą 18 lat życia i trwa aż do terminu stawienia się do poboru. Obowiązkowi temu podlegają także poborowi (i ochotnicy) od chwili uznania ich za zdolnych do czynnej służby wojskowej, lub czasowo niezdolnych do tej służby, jak również szeregowi rezerwy i pospolitego ruszenia oraz szeregowi urlopowani i osoby wykluczone od służby wojskowej.

Rozp. Prezydenta z dnia 29 listopada 1930 (Dz. U. 1930 Nr. 82, poz. 645) rozciągnęło obowiązek meldowania się na oficerów rezerwy i pospolitego ruszenia.

Ustawa stoi na stanowisku, że służba wojskowa jest służbą honoru, wobec czego wyłącza od służby wojskowej osoby skazane za zbrodnie, albo na kary, połączone z pozbawieniem lub ograniczeniem praw. Wyłączenie może być czasowe lub zupełne. Osoby te podlegają kontroli władz wojskowych.

Czynności, związane z wykonaniem obowiązku służby wojskowej, załatwiają władze cywilne i wojskowe. Uprawnioną władzą cywilną jest władza administracyjna I instancji.

Władzą wojskową w tych sprawach są Powiatowe Komendy Uzupełnień (P. K. U.), obejmujące obszar jednego lub kilku powiatów, a podległe Dowódcy Korpusu, zaś w najwyższej instancji Ministrowi Spraw Wojskowych.

Władzami, załatwiającymi te sprawy poza granicami Państwa, są konsulatory (I inst. Konsularne Komisje poborowe, II inst. Konsularne Komisje rozpoznawcze).

Władzą, powołaną do odbywania przeglądu poborowych i orzekania o ich zdolności jest w I instancji Komisja poborowa, w II instancji Komisje rozpoznawcze. Komisja rozpoznawcza bada zdolność fizyczną poborowych, co do której nastąpiła różnica zdań w I instancji, załatwia reklamacje i t. d.

Rejestr osób, obowiązanych do służby wojskowej (od 18 skończonego roku życia), prowadzą urzędy gminne. Spis poborowych przesłany ma być każdego roku najpóźniej do 1 stycznia władzy administracyjnej I instancji, która sporządza listę poborowych i przesyła Komendzie uzupełnień.

Pobór zarządza Minister Spraw Wojskowych, a przeprowadza Minister Spraw Wewnętrznych. Pobór ogólny odbywa się corocznie między 1 maja a 30 czerwca (art. 33). Komisja poborowa wydaje orzeczenie, że albo poborowy jest:

- a) zdolny do służby czynnej;
- b) czasowo niezdolny do służby czynnej;
- c) zdolny do służby w pospolitem ruszeniu z bronią;
- d) zdolny do służby w pospolitem ruszeniu bez broni;
- e) zupełnie niezdolny.

Popisowi kategorii a) zostają zaliczeni do służby czynnej; u popisowych kat. b) trwa nadal obowiązek stawiania do poboru; popisowi kategorii c) i d) są zaliczeni do pospolitego ruszenia, zaś kategorii e) są wolni od służby wojskowej.

Poborowych, którzy nie mogli być powołani do czynnej służby wojskowej w ramach stanu liczebnego wojska, zalicza się do ponadkontygentowych, powołanie ich do czynnej służby wojskowej może nastąpić do końca tego roku, w którym kończą oni 25 lat życia.

Skrócenie i odroczenie czasu służby wojskowej.

Poborowi i ochotnicy, uznani za zdolnych do służby wojskowej, którzy do dnia 25 czerwca roku ich wcielenia wykażą się świadectwem ukończenia państwowej lub prywatnej (uznanej za równorzędną) szkoły średniej ogólnokształcącej albo uznanej za równorzędną szkoły zawodowej i wykażą, że zdali egzamin dojrzałości, względnie inny przez władze szkolne wymagany egzamin, korzystają z prawa półtorarocznej służby wojskowej. Osoby te odbywają służbę w dwóch okresach. Pierwszy wynosi 15 miesięcy, drugi okres 3 miesiące (w rok później). Jeżeli jednak korzystający z tego prawa nie uzyska w tym czasie warunków do otrzymania stopnia podporucznika rezerwy, traci prawo półtorarocznej służby.

Duchowni uznanych przez Państwo wyznań chrześcijańskich, którzy otrzymali wyższe święcenie, klerycy i zakonni nowicjusze, którzy dostali tonsurę, jako też zakonnicy, którzy złożyli śluby zakonne, wreszcie zatwierdzeni przez władzę rządową rabini i podrabini — oraz duchowni innych wyznań niechrześcijańskich zostają przy poborze zaliczeni do pospolitego ruszenia bez ogędzin lekarskich.

W razie powołania do służby wojskowej pełnią obowiązki duszpasterskie (klerycy i nowicjusze zakonni mogą być użyty do służby sanitarnej).

Odroczenie służby wojskowej może być udzielone: 1) jednemu żywicielowi rodziny; 2) właścicielom odziedziczonych gospodarstw rolnych; 3) osobom, odbywającym studia teoretyczne i praktyczne:

- a) uczniom szkół średnich najdalej do 22 roku życia;
- b) słuchaczom szkół wyższych do 23 roku życia (słuch. teol. do 25 r.);
- c) uczniom zakładów rabinackich do 25 r. życia;
- d) osobom z wykształceniem średnim lub wyższym, odbywającym praktykę w zakładach handlowych, przemysłowych lub rolniczych, do 26 roku życia;
- e) terminatorom do 22 roku życia.

Ogłoszenie mobilizacji znosi te ulgi.

Osoby, obowiązane do służby wojskowej, które wykażą się czynnym udziałem w pracach Przysposobienia Wojskowego, otrzymają pewne ulgi. (Rozp. Min. Spr. Wojsk. z d. 29 czerwca 1935 w sprawie ulg w wykonywaniu obowiązku służby wojskowej dla członków organizacji przysposobienia wojskowego (Dz. U. R. P. 1935 Nr. 54, p. 348).

Termin do składania podań o odroczenie służby wojskowej oznacza się najpóźniej na 14-ty dzień po uznaniu poborowego za zdolnego do czynnej służby wojskowej. O przyznaniu lub odmowie prawa do odroczenia orzeka władza administracji ogólnej bez porozumienia z Powiatową Komendą Uzupełnień.

Ustawa z dnia 17 marca 1933 (Dz. U. 1933 Nr. 36, poz. 299) zmieniła niektó-

re przepisy zasadniczej ustawy z dnia 23 maja 1924. Między innemi orzekła, że pozbawienie prawa do ulg i odroczeń służby wojskowej może nastąpić wtedy, gdy naruszono przepisy karne ustawy przez przestępstwo, zagrożone karą więzienia.

Służba ochotnicza. Do służby tej może się zgłosić, kto nie został powołany do służby wojskowej, a jest: 1) obywatelem polskim; 2) ma skończonych lat 17, a nie ukończył lat 28; 3) jest fizycznie zdolny; 4) przedstawi świadectwo moralności; 5) przedłoży pozwolenie ojca lub opiekuna. Ochotnikowi służy prawo wyboru broni, zobowiązuje się służyć 2 lata, a w razie wojny do czasu demobilizacji (art. 62—63).

Cudzoziemcy mogą służyć jako ochotnicy, jeżeli otrzymają pozwolenie Prezydenta Rzeczypospolitej Polskiej, ale przez fakt służby wojskowej nie stają się obywatelami Państwa.

Wyjazd zagranicę obywateli, podlegających obowiązkowi powszechnej służby wojskowej, jest uzależniony od przepisów, które wydaje Minister Spraw Wojskowych w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych.

Osoby, uzyskujące obywatelstwo polskie, obowiązują stawiennictwo przed komisję poborową do 38-go roku życia.

Art. 8 ustawy określa, że osoby o nieustalonym obywatelstwie przez samo spełnienie obowiązku wojskowego nie nabywają obywatelstwa polskiego, lecz mogą to obywatelstwo uzyskać przez nadanie.

Państwo ma na czas trwania wojny prawo żądania od ludności świadczeń wojennych, a w szczególności płatnego odstępowania na rzecz Państwa własności lub prawa użytkowania ruchomości i nieruchomości bezpośrednio lub pośrednio dla celów obrony Państwa.

Sprawę tę regulują dwa rozporządzenia Prez. Rzplitej z dnia 24 października 1934 a mianowicie 1) o osobistych świadczeniach wojennych (Dz. U. Rzplitej 1934, Nr. 95, poz. 858) i o świadczeniach rzeczowych (Dz. U. Rzplitej 1934, Nr. 95, poz. 859), które postanawiają, że z chwilą wybuchu wojny lub zarządzenia mobilizacji powstaje z samego prawa na obszarze całego Państwa obowiązek ludności wykonywania na rzecz Państwa za wynagrodzeniem robót i usług bezpośrednio lub pośrednio potrzebnych do obrony Państwa. Podobny obowiązek powstaje również ze strony ludności w zakresie świadczeń rzeczowych (kwaterunek, dostarczanie środków przewozu, odstąpienie lub ograniczenie na rzecz Państwa prawa własności na ruchomościach i nieruchomościach i t. d.

Art. 62.

(1) Prezydent Rzeczypospolitej zarządza corocznie pobór rekruta w granicach ustalonego kontyngentu.

(2) Zmiana kontyngentu wymaga aktu ustawodawczego.

Jak już zaznaczono przy obj. do art. 50, inicjatywa ustawodawcza w sprawie kontyngentu rekruta należy wyłącznie do Rządu, a art. 62 postanawia, że w granicach ustalonego ustawą kontyngentu Prez. Rzplitej zarządza co-rocennie pobór rekruta. Z postanowień tego artykułu wynika dalej, że o ile w danym roku wysokość kontyngentu nie ma być zmieniona w stosunku do roku poprzedniego, określenie kontyngentu nie wymaga aktu ustawodawczego. Akt ustawodawczy (t. j. ustawa albo dekret Prezydenta) jest koniecznym tylko w wypadku zmiany wysokości kontyngentu.

Art. 63.

(1) Prezydent Rzeczypospolitej wydaje dekrety w zakresie zwierzchnictwa Sił Zbrojnych, a w szczególności określi dekretem organizację naczelných władz wojskowych, oznaczając w nim sposób kontrasygnowania aktów, wydawanych przez siebie, jako Zwierzchnika Sił Zbrojnych.

(2) Prezydent Rzeczypospolitej postanawia o użyciu sił zbrojnych do obrony Państwa.¹

(3) W razie mianowania Naczelnego Wodza prawo dysponowania siłami zbrojnymi przechodzi na niego.

(4) Za akty, związane z dowództwem, Naczelný Wódz odpowiada przed Prezydentem Rzeczypospolitej, jako Zwierzchnikiem Sił Zbrojnych.

Jak wynika z zasad artykułu 2-go ust. 3-ci, art. 3, ust. 1. art. 12 lit. d) — 13, lit. d) Prez. Rzplitej w zakresie Zwierzchnictwa Sił Zbrojnych Państwa i organizacji naczelných władz wojskowych jest czynnikiem decydującym. Z tego też wynikają postanowienia art. 63, stanowiące, że Prez. Rzplitej wydaje dekrety w zakresie zwierzchnictwa sił zbrojnych oraz organizacji naczelných władz wojskowych.

W dekretach Prez. Rzplitej, dotyczących Zwierzchnictwa Sił Zbrojnych, będzie oznaczony sposób kontrasygnowania aktów Głowy Państwa w powyższym zakresie (por. obj. do art. 56). W związku z tem należy podkreślić, że dekrety te nie mogą być zmieniane ani uchylane przez ustawy a tylko przez także dekrety Prezydenta.

¹ Komitetowi Obrony Państwa, do którego należy załatwianie spraw i zagadnień, związanych z obroną Państwa i opracowywaniem wytycznych programów i projektów ustaw w zakresie obrony i mobilizacyjnego zorganizowania sił Państwa, przewodniczy Prezydent Rzeczypospolitej; zaś do Komitetu należą: Prezes Rady Ministrów, oraz Ministrowie: Spraw Wojskowych — Spraw Wewnętrznych — Spraw Zagranicznych — Skarbu i Generalny Inspektor Sił Zbrojnych. (Rozp. Prezydenta Rzeczypospolitej z 25 października 1926. Dz. U. Nr. 108, poz. 633).

Poza tem Prez. Rzplitej decyduje o użyciu Sił Zbrojnych do obrony Państwa a w razie mianowania Naczelnego Wodza jemu przekazuje prawo dysponowanie siłami zbrojnymi.

Jak już wyżej powiedziano, nowa Konstytucja, uchylając niejasne przepisy Konstytucji marcowej (zawarte w art. 46 tej Konstytucji)¹, ustala jasno i zwięźle, że za akty, związane z dowództwem, Naczelny Wódz odpowiada przed Prez. Rzplitej, jako Zwierzchnikiem Sił Zbrojnych Państwa.

IX. Wymiar sprawiedliwości.

Art. 64.

(1) Sądy wymierzają sprawiedliwość w imieniu Rzeczypospolitej Polskiej.

(2) Przez wymiar sprawiedliwości sądy strzegą ładu prawnego w Państwie i kształtują poczucie prawne społeczeństwa.

(3) Sędziowie są w sprawowaniu swego urzędu sędziowskiego niezawisli.

(4) Orzeczenia sądowe nie mogą być zmieniane ani uchylane przez inne organa władzy.

(5) Sądy nie mają prawa badać ważności aktów ustawodawczych, należycie ogłoszonych.

Artykuł ten jest zasadniczo prawie analogiczny w swem brzmieniu do 3-ch artykułów Konst. marcowej, a mianowicie do art. 74, 77 i 81. Jediną nowością jest ust. 2, w którym bardzo pięknie określa prawodawca rolę Sądu, jako czynnika strzegącego ładu prawnego w Państwie i kształtującego poczucie prawne społeczeństwa. Poza tem ust. 1, art. 64 stwierdza, że wymiar sprawiedliwości dokonywany jest w imieniu Rzplitej Polskiej t. j. w imieniu Państwa, którego sądy są jednym z organów (art. 3).

Za gwarancję niezawisłości sędziowskiej uważać należy:

1) że sędziowie podlegają tylko prawom, które przy wyrokowaniu mają stosować,

2) że orzeczenie sędziego nie może być zmienione ani uchylone przez inne organa władzy, jedynie Prezydent Rzplitej, jako czynnik nadrzędny w Pań-

¹ Art. 46 Konstytucji marcowej:

Prezydent Rzeczypospolitej jest zarazem najwyższym zwierzchnikiem sił Zbrojnych Państwa, nie może jednak sprawować naczelnego dowództwa w czasie wojny.

Naczelnego Wodza sił zbrojnych Państwa na wypadek wojny mianuje Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów, przedstawiony przez Ministra Spraw Wojskowych, który za akty, związane z dowództwem w czasie wojny, jak i za wszelkie sprawy kierownictwa wojskowego — odpowiada przed Sejmem.

stwie i zwierzchniczy w stosunku do organów Państwa, ma wśród uprawnień osobistych (prerogatyw) również prawo łaski (art. 13, lit. j). Aktem takim, nie wymagającym kontrasygnaty ministerjalnej, może Prez. Rzplitej darować lub złagodzić skazanemu karę, wymierzoną orzeczeniem prawomocnem, tudzież uchylić skutki skazania (art. 69),

3) że zgodnie z art. 66 sędzia może być złożony z urzędu, zawieszony w urzędowaniu, przeniesiony na inne miejsce, lub w stan spoczynku wbrew swojej woli jedynie mocą orzeczenia sądowego i w wypadkach przewidzianych ustawą. (Wyjątek od tej zasady może być spowodowany zmianą w organizacji sądów, postanowioną przez akt ustawodawczy).

Ustęp 4-ty artykułu 64 stwierdza, że sądy nie mają prawa badać ważności aktów ustawodawczych t. j. ani ustaw, ani dekretów Prez. Rzplitej, gdy akty te są należycie ogłoszone. Natomiast mogą badać ważność rozporządzeń w kierunku zgodności tych rozporządzeń z powyższymi aktami.

W związku z niezawisłością sędziowską należy nadmienić, że niezawisłość sędziowska nie wyłącza obowiązku spełniania zleceń w zakresie administracji sądowej w granicach uprawnień władzy, dającej zlecenia (zlecenie kierownika lub prezesa sądu w zakresie administracyjnym). Sędzia w takim wypadku ma jedynie prawo żądać, by mu zlecenie doręczono na piśmie. (Art. 80 prawa o ustroju sądów powszechnych — jednolity tekst w obwieszczeniu Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 listopada 1932, Dz. U. Rzplitej 1932, Nr. 102, poz. 863).

Art. 65.

(1) Sędziów mianuje Prezydent Rzeczypospolitej, jeżeli ustawy inaczej nie stanowią.

(2) Organizację sądów tudzież odrębne stanowisko sędziów, ich prawa i obowiązki oraz uposażenie — określa ustawy.

Przepis ust. 1-go art. 65 Konstytucji uzupełnia art. 90 prawa o ustroju sądów powszechnych,¹ który postanawia, że sędziów mianuje Prezydent Rzplitej na wniosek Ministra Sprawiedliwości, przedstawiony w porozumieniu z Prezesem Rady Ministrów. Art. 82 tego prawa² stanowi, że na stanowisko sędziego może być mianowany ten, kto: a) posiada obywatelstwo polskie i korzysta w pełni z praw cywilnych i obywatelskich, b) jest nieskazitelnego charakteru, c) ma dwadzieścia pięć lat ukończonych, d) włada językiem polskim w słowie i piśmie, e) ukończył uniwersyteckie studia prawnicze, z przepisanimi w Polsce egzaminami, f) odbył aplikację sądową, g) złożył egzamin sędziowski.

¹ Dz. U. R. P. 1932, Nr. 102, poz. 863.

² jak ¹.

Od wymagań wymienionych pod f) i g) są wolni: 1) profesorowie i docenci nauk prawniczych na polskich uniwersytetach państwowych, 2) adwokaci i stali urzędnicy referendarscy Prokuratorji Generalnej Rzplitej Polskiej, 3) oficerowie korpusu sądowego, którzy są lub byli sędziami albo prokuratorami lub podprokuratorami wojskowymi (art. 83 cytowanego prawa).

Wyżej wymienione prawo o ustroju sądów powszechnych przewiduje wybieralność sędziów pokoju (wyjątek od prawa nominacji Prezydenta Rzplitej, przewidziany w art. 65 Konstytucji). Sędziego pokoju i jego zastępcę wybierają mieszkańcy danego okręgu na 5 lat (art. 189 wymienionego prawa o ustroju sędziów).

Organizację sądów powszechnych ustaliło rozp. Prez. Rzplitej z dnia 6 lutego 1928, zawierające „prawo o ustroju sądów powszechnych“ (Dz. U. Rzplitej Polskiej 1928, Nr. 12, poz. 93), które z uwzględnieniem zmian, wprowadzonych ustawą z dnia 4 marca 1929 (Dz. U. Rzplitej 1930, Nr. 5, poz. 43) i późniejszymi rozporządzeniami Prezydenta Rzplitej z 1930 i 32 zostało ogłoszone w jednolitym tekście obwieszczeniem Ministra Sprawiedliwości z dnia 15 listopada 1932 r. (Dz. U. Rzplitej Polskiej z dnia 22 listopada 1932 Nr. 102, poz. 863). Według postanowień wymienionego prawa organizacja wymiaru sprawiedliwości przedstawia się na obszarze Rzplitej następująco:

Sprawy drobniejsze, (cywilne spory o roszczenia majątkowe do wartości 300 zł. i o naruszenie i przywrócenie zakłóconego posiadania) sądzą sędziowie pokoju, wybierani przez ludność (przyczem według art. 2-go prawa o ustroju sądu Minister Sprawiedliwości postanawia, dla których gmin mają być ustanowieni sędziowie pokoju, zaś art. 189—208 ustalają sposób wybierania sędziów pokoju). Od orzeczeń sędziego pokoju można się odwołać do Sądu grodzkiego, przyczem ten środek odwoławczy jest ostateczny (art. 293 prawa o ustroju sądów).

*Sądy grodzkie*¹ rozpoznają drobne sprawy cywilne i niektóre karne o drobne przestępstwa oraz środki odwoławcze od orzeczeń sędziów pokoju. Sąd grodzki składa się z jednego sędziego lub większej liczby sędziów, przyczem jeden z sędziów, wyznaczony przez Prezesa właściwego sądu apelacyjnego, jest kierownikiem sądu. Odwołania od orzeczeń sądów grodzkich załatwiają sądy okręgowe. Sprawy, należące do zakresu działania sądów grodzkich (i sądów pokoju), rozpoznaje jeden sędzia.

*Sądy okręgowe*² rozpoznają sprawy cywilne i karne, powierzone im przez ustawy postępowania sądowego i ustawy szczególne oraz są sądami drugiej

¹ Sądów grodzkich na obszarze Państwa mamy 548 (Mały Rocznik Statystyczny, 1935, str. 233).

² Sądów okręgowych jest 48 (Mały Rocznik Statystyczny, 1935, str. 233).

Art. 22 Kodeksu postępowania karnego (Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 19 marca 1928 r. Dz. U. Nr. 33, p. 313 w jednolitym tekście, ogłoszonym przez Min. Spraw dnia 30 września 1932 (Dz. U. Nr. 83, p. 725), wymienia przestępstwa, o których orzeka

instancji dla spraw, w których wydał orzeczenie sąd grodzki. Sąd okręgowy składa się z prezesa, jednego lub kilku wice-prezesów oraz sędziów. We wszystkich sprawach sądy okręgowe orzekają w składzie 3-ch sędziów (wyjątek stanowią niektóre sprawy handlowe oraz sprawy karne, należące do zakresu działania sądów dla nieletnich, gdzie orzeka jeden sędzia). O przestępstwach, zagrożonych cięższymi karami i politycznych orzeka sąd okręgowy z udziałem przysięgłych, a jako sąd przysięgłych składa się z trybunału i ławy przysięgłych. Trybunał składa się z przewodniczącego i dwóch sędziów okręgowych, zaś ława przysięgłych składa się z 12-tu przysięgłych.

Przysięgli. Prawo o ustroju sądów powszechnych¹ postanawia w art. 214 do 230 w sprawie sposobu powoływania przysięgłych oraz ustala ich obowiązki. Listę pierwotną osób, które można powołać do sprawowania obowiązku przysięgłych, układa w sierpniu każdego roku zarząd gminy z pośród osób płci męskiej, które:

1) posiadają obywatelstwo polskie i korzystają w pełni z praw cywilnych i obywatelskich,

2) ukończyły pierwszego stycznia tego roku lat 30 a nie przekroczyły 70 r. życia,

3) w dniu 1 stycznia tego roku, w którym się listę układa, mieszkają przynajmniej od 2-ch lat na obszarze gminy,

4) rozumieją po polsku,

5) umieją czytać i pisać.

Nie mogą być przysięgłymi osoby: a) skazane na karę pozbawienia wolności za czyn przeciw Państwu lub aresztu za czyn hańbiący, jak również osoby, przeciw którym toczy się postępowanie sądowe o przestępstwo, grożące takimi karami, b) które odbywają karę pozbawienia wolności, lub są aresztowane na mocy postanowienia sądu, c) które nie mogą pełnić obowiązków przysięgłego z powodu wady umysłowej lub fizycznej, d) które utrzymują się z dobroczynności publicznej, e) które czerpią zyski z nierządu.

Nie powołuje się do sprawowania obowiązku przysięgłych: członków Izb Ustawodawczych, sędziów, prokuratorów, urzędników sądowych, funkcjonariuszy policji państwowej i wojskowych w służbie czynnej — oraz duchownych i zakonników, lekarzy w miejscowościach, gdzie niema więcej niż dwóch lekarzy praktykujących, aptekarzy (nie mających pomocników) i sanitariuszy w szpitalach.

Trybunał z udziałem sądów przysięgłych, a mianowicie: a) przestępstwa, za które ustawa przepisuje karę śmierci lub bezterminowe pozbawienie wolności, b) przestępstwa, za które najniższy ustawowy wymiar kary wynosi 10 lat pozbawienia wolności, c) przestępstwa, które ustawa poczytuje za polityczne.

¹ Dz. U. R. P. 1932, Nr. 102, poz. 863.

Od obowiązku przysięgłego uwalnia się — w razie zgłoszenia żądania — osoby: którym stan zdrowia nie pozwala na pełnienie obowiązków lub osoby, mające 65 lat skończonych; osoby, które w ubiegłym roku pełniły obowiązki przysięgłego; wyższych urzędników państwowych do IV-go stopnia służbowego włącznie, oraz osoby, uznane przez właściwego ministra za niezbędne w służbie publicznej — wreszcie: nauczycieli szkół powszechnych, posiadających tylko jedną siłę nauczycielską.

Na podstawie list pierwotnych Komisja Okręgowa Sądu — (składająca się z Prezesa Sądu Okręgowego, 2-ch sędziów okręgowych, przez niego wyznaczonych, prokuratora Sądu Okręgowego, przedstawiciela Izby adwokackiej, przedstawiciela wojewódzkiej władzy administracji ogólnej, 2-ch mężów zaufania, wyznaczonych przez prezesa Sądu z pośród osób, umieszczonych na listach pierwotnych, oraz delegatów wydziałów powiatowych i magistratów, znajdujących się w okręgu sądu), układa przed dniem 1 grudnia każdego roku listę przysięgłych. Przysięgli pełnią swe obowiązki bezpłatnie (utrzymujący się z dziennego zarobku otrzymują odszkodowanie, a zamiejscowi — koszty przejazdu). Przysięgłego, który nie stawił się do sądu bez usprawiedliwienia, może sąd skazać na grzywnę do 1000 złotych.

Sądami II instancji od spraw, w których wydał wyrok Sąd Okręgowy, są sądy apelacyjne.

*Sądy apelacyjne*¹ składają się z Prezesa, jednego lub kilku wiceprezesów, oraz sędziów i dzielą się na wydziały (art. 31 i 32 prawa o ustroju sądu). Sądy apelacyjne rozpoznają środki odwoławcze od orzeczeń sądów okręgowych oraz orzekają w sprawach, przekazanych im przez ustawę. Sądy te orzekają w składzie 3-ch sędziów.

Sąd Najwyższy w Warszawie składa się z Pierwszego Prezesa, Prezesów i sędziów. Sąd Najwyższy dzieli się na Izby cywilne i karne. Sąd Najwyższy rozpoznaje środki odwoławcze od orzeczeń sądów apelacyjnych (o ile ustawy inaczej nie stanowią) oraz w wypadkach wskazanych w ustawach — środki odwoławcze od orzeczeń sądów okręgowych i sądów przysięgłych; nadto Sąd Najwyższy orzeka w innych sprawach, przekazanych mu przez ustawy (np. sprawy protestów wyborczych według postanowień ustaw o ordynacji wyborczej do Sejmu i do Senatu oraz ustawy o wyborze Prezydenta Rzeczypospolitej (ob. objaśnienie do art. 16, 33 i 47).

Sąd Najwyższy orzeka w składzie 3-ch sędziów. Skład sądzący może przedstawić zasadę prawną, budzącą wątpliwość, do rozstrzygnięcia składowi 7-miu sędziów Sądu Najwyższego, poczem uchwaloną zasadę wpisuje się do księgi zasad prawnych. Sąd Najwyższy wydaje zbiór swoich orzeczeń, zawierających rozstrzygnięcia zasadniczych zagadnień prawnych.

¹ Sądów apelacyjnych na terenie Państwa jest 8.

Funkcje oskarżycieli publicznych przy sądach pełnią prokuratorowie.¹ Naczelny nadzór nad wszystkimi sądami i sędziami sprawuje Minister Sprawiedliwości.

Art. 66.

(1) Sędzia może być złożony z urzędu, zawieszony w urzędowaniu, przeniesiony na inne miejsce lub w stan spoczynku wbrew swojej woli jedynie mocą orzeczenia sądowego i tylko w przypadkach, ustawą przewidzianych.

(2) Zasada ta nie dotyczy przypadku, gdy przeniesienie sędziego na inne miejsce urzędowania lub w stan spoczynku jest wywołane zmianą w organizacji sądów, postanowioną przez akt ustawodawczy.

Artykuł ten omawia zasadę nieusuwalności sędziów i przewiduje tylko dwie przyczyny, które mogą spowodować złożenie z urzędu, zawieszenie w urzędowaniu lub przeniesienie na inne miejsce urzędowania lub w stan spoczynku. Pierwszą przyczyną może być orzeczenie sądowe, drugą zmiana w organizacji sądów. Poza tem art. 102 wymienionego powyżej prawa o ustroju sądów przewiduje wypadki mianowania sędziego na inne stanowisko lub przeniesienie na inne miejsce służbowe, bez jego zgody, a to: 1) z powodu powstałego powinowactwa pomiędzy sędziami lub sędziami a prokuratorami danego sądu, 2) dla dobra wymiaru sprawiedliwości lub powagi stanowiska sędziowskiego na podstawie orzeczenia sądu wyższego, powziętego w składzie 3-ch sędziów tegoż sądu na posiedzeniu niejawnem na wniosek Prezesa Sądu, po wysłuchaniu zainteresowanego, 3) w drodze dyscyplinarnej.

¹ Rozp. Min. Sprawiedliwości z d. 20 lipca 1935 (Dz. U. Rzpłitej, Nr. 55, poz. 357), dotyczące regulaminu urzędowania prokuratorów Sądów apelacyjnych i okręgowych. W § 5-ym tego rozporządzenia powiedziane jest, że prokurator jest obowiązany czuwać nad tem, aby wymiar sprawiedliwości był zgodny z prawem i odpowiadał duchowi ustaw oraz wymaganiom represji karnej.

§ 63: Prokurator jest obowiązany wszcząć postępowanie karne z powodu przestępstwa, ściganego z urzędu, o którym go zawiadomiono, lub które w inny sposób doszło do jego wiadomości. Prokurator przeprowadza dochodzenia za pośrednictwem Policji Państwowej albo jeżeli tego wymagają szczególne względy, — osobiście. Może też przeprowadzać dochodzenia za pośrednictwem innych organów władz państwowych lub samorządowych, jeżeli przestępstwo popełniono w zakresie działania tych organów. Do prokuratora też należy składanie wniosku o wyznaczenie sędziego śledczego, wygotowanie aktu oskarżenia, wnoszenie aktu oskarżenia i popieranie oskarżenia na rozprawie oraz zarządzenie wykonania wyroku.

Przy Sądzie Najwyższym są czynni: pierwszy prokurator — prokuratorowie i wiceprokuratorowie S. N.; przy sądach apelacyjnych — prokuratorowie i wiceprokuratorowie apelacyjni. Przy sądach okręgowych — prokuratorowie, wiceprokuratorowie i podprokuratorowie okręgowi. Naczelnym Prokuratorem jest Minister Sprawiedliwości.

Art. 67.

Sędzia nie może być pociągnięty do odpowiedzialności karnej bez zezwolenia właściwego sądu dyscyplinarnego ani zatrzymany bez nakazu sądu, chyba że został schwytany na gorącym uczynku.

Artykuł ten określa granice odpowiedzialności karnej sędziów. Pod tym względem możnaby przeprowadzić pewną analogję między stanowiskiem sędziów a członków Izb Ustawodawczych w Państwie.

Art. 68.

(1) Żadna ustawa nie może zamykać obywatelowi drogi sądowej dla dochodzenia krzywdy lub szkody.

(2) Poręcza się wolność osobistą, nietykalność mieszkania i tajemnicę korespondencji.

(3) Ustawy określają warunki, w jakich może być dokonana rewizja osobista lub domowa albo naruszona tajemnica korespondencji.

(4) Nikt nie może być pozbawiony sądu, któremu z prawa podlega, ani karany za czyn, niezabroniony przez prawo przed jego popełnieniem, ani też zatrzymany bez nakazu sądu dłużej niż czterdzieści osiem godzin.

(5) Sądy wyjątkowe są dopuszczalne tylko w przypadkach, przewidzianych w ustawie.

(6) Ustawy przeprowadzają zasadę, że sprawy, w których karę orzekła władza administracyjna, będą na żądanie strony przekazane na drogę postępowania sądowego.

Artykuł 68 zawiera przepisy, które Konstytucja marcowa zamieściła w rozdziale o powszechnych obowiązkach i prawach obywatelskich a mianowicie w artykułach: 97, 98, 100 i 106-ym. Treść tych artykułów Konstytucji marcowej jest równa mniej więcej treści ustępów 1—5-go artykułu 68 nowej Konstytucji. Ust. 6-ty art. 68 — jest równy mniej więcej w treści art. 72-mu Konstytucji marcowej.

Ust. 1-szy art. 68-go ustala, że nie może być wydana żadna ustawa, któraby zamykała obywatelowi drogę sądowego zadośćuczynienia. Postanowienia ust. 2-go i 3-go zabezpieczają obywatela przed dowolnem ograniczeniem jego wolności osobistej, rewizją i aresztowaniem, co zresztą jest jednym z czołowych postulatów Państwa nowożytnego i jednym z zasadniczych praw obywatelskich. Nietykalność mieszkania podobnie jest obwarowana, jak i oso-

bista wolność jednostki a mianowicie przepisem ustawy i wyraźnem poleceniem władzy sądowej, podobnie w zakresie ochrony tajemnicy korespondencji ustawa może tylko określić wypadki odstąpienia od tego prawa, które uważa, że list jest własnością adresata i znajduje się pod ochroną nietykalności. Wyjątkiem będzie tutaj śledztwo sądowe, kiedy zaznajomienie się z treścią korespondencji posądzonego jest koniecznem do wyświeślenia prawdy.

W związku z ustępem 4-ym art. 68-go należy zaznaczyć, że ustawy określają ściśle, które sądy dla jakich spraw są właściwe, oraz że nikt nie może być karany za czyn, niezabroniony przez prawo przed jego popełnieniem, ani też zatrzymany bez nakazu sądowego dłużej, niż 48 godzin. Ustęp 5-ty art. 68-go pozostaje w związku z postanowieniami art. 78-go. Sądy wyjątkowe mogą być wprowadzone tylko w określonych w ustawie wypadkach i kompetencja ich rozciąga się tylko na określone przestępstwa. Ustęp 6-ty świadczy o tendencji Konstytucji, by karne orzeczenia władz administracyjnych mogły być kontrolowane przez sądy. Sposób postępowania w takich wypadkach określają ustawy.¹

Art. 69.

(1) Prezydent Rzeczypospolitej władny jest aktem łaski darować lub złagodzić skazanemu karę, wymierzoną orzeczeniem prawomocnem, tudzież uchylić skutki skazania.

(2) Amnestja wymaga aktu ustawodawczego.

Prawo łaski Prezydenta Rzplitej jest w Konstytucji pojęte bardzo obszernie, dlatego że obejmuje nie tylko prawo darowania i złagodzenia kary, ale także i prawo darowania skutków zasądzenia karno-sądowego. Należy zaznaczyć w związku z art. 13-ym ust. 2, lit. j), że prawo łaski jest prerogatywą Prez. Rzplitej, a więc że takie akty Głowy Państwa nie wymagają kontrasygnaty ministerjalnej.

Amnestje, w odróżnieniu od ulaskawienia, (które dotyczy poszczególnych wypadków), są aktami o charakterze ogólnym, które przychodzą do skutku w drodze ustawy, a odnoszą się do określonych kategorii przestępców. Konstytucja postanawia, że amnestje mogą być dokonywane drogą aktów ustawodawczych, t. j. albo ustaw, albo dekretów Prezydenta Rzplitej. Dekret amnestyjny Prez. Rzplitej w odróżnieniu od aktu łaski musi mieć kontrasygnatę ministerjalną.

¹ Szczegółowe postanowienie w Rozp. Prez. R. P. z d. 22/3 1928 (Dz. U. R. P. 1928, p. 365, uzupeł. Ustawą z d. 19. II. 1929 (Dz. U. R. P. 1929, p. 135).

Obacz: Zimerman: „Artykuł 72 Konstytucji a dotychczasowe ustawodawstwo polskie”, str. 131 i nast.

Art. 70.**(1) Powołuje się:**

- a) Sąd Najwyższy do spraw sądowych cywilnych i karnych,
- b) Najwyższy Trybunał Administracyjny do orzekania o legalności aktów administracyjnych, oraz
- c) Trybunał Kompetencyjny do rozstrzygania sporów o właściwość między sądami a innymi organami władzy.

(2) Odrębną organizację sądów wojskowych, ich właściwość, tok postępowania oraz prawa i obowiązki członków tych sądów określa ustawy.

Rola Sądu Najwyższego przy sądownictwie powszechnem została już omówiona przy objaśnieniach do art. 65. Poza tem, jak już wspomniano, Sąd Najwyższy, w myśl postanowień ustaw ordynacyjnych do Izb Ustawodawczych, rozpatruje protesty wyborcze; jest to specjalna funkcja Sądu Najwyższego, do której jest delegowany, ale która nie wynika z istoty samego urzędu.

Wreszcie art. 32 Ustawy Konstytucyjnej Śląskiej z 15 lipca 1920 przewiduje prawo decyzji Sądu Najwyższego w razie zawieszenia uchwał Rady Wojewódzkiej Śląskiej przez Wojewodę śląskiego.

W myśl postanowień zaś art. 71 nowej Konstytucji Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego przewodniczy Trybunałowi Stanu, powołanemu do orzekania w sprawach ministrów, senatorów i posłów, pociągniętych do odpowiedzialności konstytucyjnej.

Najwyższy Trybunał Administracyjny (art. 70 ust. 1, lit. c) powołany został do życia na podstawie art. 73 Konstytucji marcowej ustawą z dnia 3 sierpnia 1922 (Dz. U. 1922, Nr. 67, poz. 600), przyczem według postanowień Konstytucji marcowej miało być zorganizowane sądownictwo administracyjne dwustopniowe z Najwyższym Trybunałem Administracyjnym na czele. Nowa Konstytucja przeprowadza zmiany w organizacji sądownictwa administracyjnego w dwóch kierunkach: ogranicza to sądownictwo do jednej instancji t. j. Najwyższego Trybunału Administracyjnego (a więc nie przewiduje już powołania do życia Sądów Administracyjnych z udziałem czynnika obywatelskiego), a następnie postanawia, że Najwyższy Trybunał Administracyjny będzie orzekać o legalności aktów administracyjnych a tem samem nie będzie miał prawa badania ważności dekretoów Prez. Rzplitej, które są aktami ustawodawczymi.

Jeszcze przed uchwaleniem Konstytucji kwietniowej ustawa z dnia 3 sierpnia 1922 (po parokrotnych zmianach i uzupełnieniach) została ostatecznie uchylona rozp. Prez. Rzplitej z dnia 27 października 1932 (Dz. U. Rzplitej Pol. 1932, poz. 806). Najważniejsze postanowienia Rozp. tego przedstawiają się następująco:

Trybunał Administracyjny rozpoznaje skargi na orzeczenia i zarządzenia ostateczne w toku postępowania administracyjnego (art. 3-ci rozp.). Trybunał Administracyjny ma siedzibę w Warszawie a składa się z Pierwszego Prezesa, Prezesów i Sędziów, którym przysługują prawa sędziowskie, zastrzeżone w Konstytucji (art. 5 i 8 rozp.). Trybunał orzeka w składzie 3-ch sędziów.

Z pod orzecznictwa Trybunału Administracyjnego wyłącza się:

1) sprawy, podlegające właściwości sądów powszechnych lub sądów szczególnych oraz sprawy, rozpoznawane przez ogólne zgromadzenia i kolegia administracyjne wszelkich sądów,

2) sprawy, w których władze administracyjne uprawnione są do rozstrzygania według swobodnego uznania w granicach, pozostawionych temu uznaniu,

3) sprawy mianowania na publiczne urzędy i stanowiska, o ile nie dotyczą naruszenia prawa ich obsadzania lub przedstawiania na nie kandydatów,

4) sprawy, dotyczące reprezentacji Państwa i obywateli wobec państw i władz obcych,

5) sprawy dotyczące działań wojennych, ustroju Siły Zbrojnej i mobilizacji, z wyjątkiem spraw zaopatrzenia i uzupełnienia armji,

8) sprawy, dotyczące odpowiedzialności służbowej,

7) inne sprawy, jeżeli przepisy szczególne tak stanowią.

Trybunał nie ma prawa badania ważności ustaw należycie ogłoszonych (art. 6, 7, rozp.).

Bezpośredni nadzór nad Trybunałem i sędziami należy do Pierwszego Prezesa — naczelnny nadzór sprawuje Prezes Rady Ministrów (art. 21).

Do zaskarżenia orzeczenia lub zarządzenia przed Trybunałem uprawniony jest każdy, kto twierdzi, że naruszono jego prawa lub że go obciążono obowiązkiem bez podstawy prawnej (art. 49). Władzą pozwaną jest władza, która wydała zaskarżone orzeczenie lub zarządzenie (art. 50 rozp.). Skargę należy wnieść bezpośrednio do Trybunału w terminie dwumiesięcznym, licząc od dnia prawidłowego doręczenia lub ogłoszenia zaskarżonego orzeczenia lub zarządzenia (art. 57 ust. 2 rozp.). Skarga do Trybunału nie wstrzymuje wykonania wydanego orzeczenia lub zarządzenia. Jeżeli jednak skarżący po wniesieniu skargi zwróci się do władzy o wstrzymanie wykonania, władza winna żądaniu temu zadośćuczynić, o ile względy publiczne nie stoją na przeszkodzie, a skarżący mógłby ponieść w razie wykonania niepowetowaną szkodę (art. 62 ust. 1 i 2 rozp.).

Trybunał orzeka na podstawie stanu faktycznego, jaki okazuje się z akt, którymi rozporządzała władza pozwana przy wydaniu zaskarżonego orzeczenia lub zarządzenia, a w razie nieprzedstawienia przez nią akt — na podstawie stanu faktycznego, przedstawionego w skardze lub na rozprawie (art. 83 ust. 1 rozp.).

Trybunał uchyła wyrokiem zaskarżone orzeczenie lub zarządzenie z powodu wadliwego postępowania, jeżeli uzna: 1) że stan faktyczny sprawy wymaga uzupełnienia, 2) że pozwana władza przyjęła stan faktyczny sprzeczny z aktami, 3) że ze szkodą skarżącego naruszono formę postępowania administracyjnego (art. 84).

Władza, której zarządzenie lub orzeczenie zostało przez Trybunał uchylone, obowiązana jest wydać nowe orzeczenie lub zarządzenie w tej sprawie w ciągu miesiąca od dnia doręczenia jej wypisu wyroku, a w danej sprawie związana jest zapatrywaniami, zawartymi w uzasadnieniu wyroku. Nad wykonaniem wyroku Trybunału przez władze czuwa Prezes Rady Ministrów.

Najwyższy Trybunał Administracyjny wydaje zbiór swoich orzeczeń, zawierających rozstrzygnięcia zasadniczych zagadnień prawnych.

Trybunał Kompetencyjny został utworzony już na podstawie ustawy o Trybunale Kompetencyjnym z dnia 25 listopada 1925 (Dz. U. Rzpłitej r. 1925 Nr. 126, poz. 897) w myśl postanowień art. 86 Konstytucji marcowej, z tem, że był powołany do rozstrzygania sporów o właściwość między władzami administracyjnymi a sądami. Nowa Konstytucja odpowiednio do brzmienia art. 70 zdaje się zapowiadać rozszerzenie kompetencji tego Trybunału, gdyż postanawia, że Trybunał Kompetencyjny jest powołany do rozstrzygania sporów o właściwość między sądami a innymi organami władzy. Ponieważ zaś, zgodnie z art. 3-im nowej Konstytucji, do organów władzy należą: Rząd, Sejm, Senat, Siły Zbrojne, Sądy i Kontrola Państwowa — należałoby się spodziewać, że Trybunał Kompetencyjny będzie powołany do rozstrzygania sporów o właściwość między sądami a pozostałymi organami. Sprawa ta zostaje do rozstrzygnięcia przez akty ustawodawcze. Trzeba się liczyć i z tem, że Prez. Rzpłitej — zgodnie z brzmieniem art. 3 i 11-go Konstytucji — jako czynnik zwierzchniczy, nadrzędny i harmonizujący działania naczelných organów państwowych, będzie również powołany do rozstrzygania sporów o właściwość między organami władzy.

W każdym razie, licząc się z tem, że wymieniona ustawa o Trybunale Kompetencyjnym z r. 1925 jest dotychczas obowiązującą, podajemy najważniejsze jej postanowienia.

Trybunał Kompetencyjny¹ nie wchodzi w skład organizacji sądowej, rozstrzyga spory o właściwość między sądami a władzami administracyjnymi, a to z tego względu, że między właściwością jednych a drugich władz mogą zachodzić kolizje kompetencji.

Trybunał Kompetencyjny składa się z 2 prezesów i 14 członków, mianowanych przez Prezydenta Rzpłitej na wniosek Rady Ministrów.

¹ Ustawa o Trybunale Kompetencyjnym z dnia 25/XI 1925, Dz. U. R. P. Nr. 126 z r. 1925, poz. 897.

Prezesi są mianowani z grona sędziów Sądu Najwyższego i Najwyższego Trybunału Administracyjnego (po jednym). Członkowie Trybunału Komp. są mianowani:

4 z grona sędziów Sądu Najwyższego;

3 z grona sędziów Najwyższego Trybunału Administracyjnego;

6 z pośród osób, odznaczających się szczególną znajomością prawa.

Prezesi i członkowie są mianowani na lat 5, co nie wyklucza ponownej nominacji (art. 5 ustawy).

Do powstania konfliktu kompetencyjnego potrzebne jest: 1) stwierdzenie, że jedna władza (np. sądowa) przekroczyła z uszczerbkiem drugiej (administracyjnej) zakres swego działania, 2) podjęcie działań w celu zapobieżenia temu przekroczeniu kompetencji (t. j. sprzeciw w drodze przepisanej ustawą).¹

Postępowanie w sporze kompetencyjnym określa rozdział III ustawy (art. 10—28).

Zapowiedzenie sporu, skierowane do sądu, wychodzi od władzy administracyjnej II instancji (lub władzy naczelnej) — [władze I instancji nie są uprawnione do działania, mogą tylko zawiadamiać władzę II instancji o wypadku przekroczenia kompetencyjnego przez sąd (art. 10)]. Jeżeli sąd uzna swą niekompetencję, umarza postępowanie — jeżeli zaś odrzuca motywy, podane w zapowiedzeniu — zawiesza postępowanie w sprawie kwestjonowanej. W terminie miesięcznym od dnia zapowiedzenia władza administracyjna jest zobowiązana wytoczyć sprawę w sądzie a ten bezzwłocznie akta sprawy wraz z motywami przesyła Trybunałowi Kompetencyjnemu. Po rozstrzygnięciu przez Trybunał władza, której przyznano właściwość w orzeczeniu Trybunału, podejmuje zawieszone postępowanie (art. 26).

Inicjatywa do wszczęcia sporu kompetencyjnego może wyjść i od sądu. Jeżeli sąd zawiadomi władzę administracyjną o postępowaniu sądowym w sprawie, w której władza administracyjna już orzekła, albo też prowadzi postępowanie administracyjne (14 art.), wtedy władza administracyjna może uznać kompetencję sądu albo jej też nie uznać, zapowiedzieć i wytoczyć spór. Za władzę administracyjną uznaje ustawa zgodnie z art. 29 i samorządowe władze wojewódzkie, z tem jednak zastrzeżeniem, że prawo zapowiedzenia i wytoczenia sporu mają tylko organy wykonawcze samorządu wojewódzkiego (tam, gdzie ich niema — narazie — tam występuje władza administr. II instancji).²

¹ Por. Cybichowski: Encyklopedia. Artykuł: „Konflikty kompetencyjne i sądownictwo kompetencyjne” Wacława Miszewskiego. Tom I, str. 290—305.

² Ob. Jaworski: Ankieta o Konstytucji marcowej, artykuł prof. Gołąba: „Sądownictwo cywilne”, str. 325/6 (VII. Konflikty Kompetencyjne).

W ustępie 2-im art. 70 postanawia nowa Konstytucja odrębną organizację Sądów Wojskowych. Ich właściwość, tok postępowania oraz prawa i obowiązki członków tych sądów określa ustawy.¹

Art. 71.

(1) Do orzekania w sprawach ministrów, senatorów i posłów, pociągniętych do odpowiedzialności konstytucyjnej, powołuje się Trybunał Stanu, złożony z Pierwszego Prezesa Sądu Najwyższego, jako przewodniczącego, oraz sześciu sędziów.

(2) Sędziów Trybunału Stanu i ich zastępców powołuje na okres trzyletni Prezydent Rzeczypospolitej z pośród sędziów sądów powszechnych, przedstawionych w liczbie podwójnej w połowie przez Sejm, a w połowie przez Senat, z równomiernem uwzględnieniem kandydatów każdej z Izb Ustawodawczych.

Trybunał Stanu. Według Konstytucji marcowej (art. 51, ust. 2, 59 i 64) był powołany do orzekania w sprawach odpowiedzialności konstytucyjnej Prez. Rzplitej i Ministrów, zaś nowa Konstytucja zmieniła właściwość Trybunału Stanu, postanawiając, że należy doń orzekanie w sprawach odpowiedzialności konstytucyjnej ministrów a także członków Izb Ustawodawczych. Kwestja odpowiedzialności Prez. Rzplitej według zasad nowej Konstytucji jest uchylona ze względu na Jego stanowisko w Państwie, jako czynnika nadrzędnego i nieodpowiedzialnego. Także i ustrój Trybunału Stanu został zmieniony z wyjątkiem osoby przewodniczącego, którym pozostał Pierwszy Prezes Sądu Najwyższego. Natomiast Sędziów Trybunału Stanu w liczbie sześciu i ich zastępców powołuje na okres trzyletni Prezydent Rzplitej z pośród sędziów sądów powszechnych, przedstawionych w liczbie podwójnej w połowie przez Sejm a w połowie przez Senat, z równomiernem uwzględnieniem kandydatów każdej z Izb Ustawodawczych. Należy przewidywać, że inne szczegółowe postanowienia, specjalnie jeżeli chodzi o tok postępowania, określi ustawa (obacz obj. do art. 13, 30, 41, i 44).

X. Administracja państwowa.

Art. 72.

(1) Administracja państwowa jest służbą publiczną.

(2) Administrację państwową sprawuje:

¹ Organizację sądów wojskowych normują: ustawa z d. 29 lipca 1919 (Dz. U. Nr. 65, poz. 389), rozp. Min. Spraw Wojskow. z d. 10 maja 1920 (Dz. U. Nr. 59, poz. 368), zmienione ustawą z d. 28. X. 1925 (Dz. U. Nr. 119, poz. 858), oraz rozp. Prezydenta Rzeczypospolitej z d. 22 marca 1928 (Dz. U. Nr. 36, poz. 328).

- a) administracja rządowa,**
- b) samorząd terytorjalny,**
- c) samorząd gospodarczy.**

Myślą przewodnią art. 72 jest stwierdzenie, że administracja państwowa jest służbą publiczną, ma charakter jednolity i działa w trzech kierunkach, przyczem nowością jest uznanie samorządu terytorjalnego i gospodarczego za organa administracji państwowej. W związku z art. 56 należy wskazać na to, że dekrety Prez. Rzplitej, odnoszące się do organizacji administracji rządowej, mają charakter odrębny i specjalny, gdyż mogą być wydawane w każdym czasie a zmieniane lub uchylane tylko przez takież dekrety Prez. Rzplitej. Postanowienie to nie odnosi się do dekretów Prezydenta, dotyczących organizacji samorządu terytorjalnego i gospodarczego.

Art. 73.

(1) Dla celów administracji ogólnej Państwo będzie podzielone pod względem terytorjalnym na obszary administracyjne, a mianowicie województwa, powiaty oraz gminy miejskie i wiejskie.

(2) Podział na województwa wymaga aktu ustawodawczego.

(3) Gminy miejskie mogą w warunkach, oznaczonych ustawą, tworzyć powiat lub województwo grodzkie.

Dla celów administracji ogólnej¹ (t. j. ogólnego zarządu państwowego) podzielone jest Państwo Polskie na województwa, powiaty i gminy wiejskie i miejskie.

Województwa. Ustawą tymczasową z dnia 2 sierpnia 1919 zorganizowano wojew. warszawskie, łódzkie, kieleckie, lubelskie i białostockie.

Ustawą z dnia 1 września 1919 utworzono województwo poznańskie i pomorskie.

Ustawą konstytucyjną z dnia 15 lipca 1920 zostało utworzone woj. śląskie.

Ustawą z dnia 3 grudnia 1920 wprowadzono w życie województwa południowe: krakowskie, lwowskie, stanisławowskie i tarnopolskie.

Ustawą z dnia 4 lutego 1921 zostało utworzone województwo wołyńskie, poleskie i nowogródzkie.

Po przyłączeniu „Litwy środkowej“ utworzono na mocy rozp. Rady Mi-

¹ Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 19 stycznia 1928 o organizacji i zakresie działania władz administracji ogólnej (Dz. U. R. P. Nr. 11, poz. 86).

Obacz też: Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 28 grudnia 1934 o unormowaniu właściwości władz i trybu postępowania w niektórych działach administracji państwowej (Dz. U. R. P. 1934, Nr. 110, poz. 976).

nistrów z 8 czerwca 1922 Delegaturę Ziemi Wileńskiej, przemianowaną następnie na województwo ustawą z dnia 28 grudnia 1925.

Stolica Rzplitej, Warszawa, stanowi odrębną jednostkę administracyjną z Komisarzem Rządu na czele, który podlega bezpośrednio Ministrowi Spraw Wewnętrznych i ma w hierarchji administracyjnej również stanowisko wojewody.

Wojewoda — stoi na czele województwa a mianuje go Prezydent Rzplitej na wniosek Rady Ministrów, przedstawiony przez Ministra Spraw Wewnętrznych. Wojewoda jest władzą jednoosobową (monokratyczną) a ustrój urzędu wojewódzkiego jest biurowy, tylko w niektórych sprawach administracyjnych orzekają organy kolegjalne, w skład których wchodzi element obywatelski. Wojewoda podlega personalnie Ministrowi Spraw Wewnętrznych, służbowo zaś tym Ministrom, którzy są właściwi dla działu administracji, w urzędzie wojewódzkim zespolonego. (Ministrowie Opieki Społecznej, Handlu i Przemysłu, Rolnictwa i Reform Rolnych i Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego).

Wojewoda jest na obszarze województwa przedstawicielem Rządu,¹ sprawującym z jego ramienia władzę państwową, posiada on wyłączne prawo reprezentowania Rządu, o ile Rząd nie wyśle specjalnego delegata. Ma on prawo i obowiązek uzgadniania administracji państwowej na obszarze województwa w myśl zasadniczej linii działalności Rządu. W tym celu odbywają się pod przewodnictwem wojewody perjodyczne zebrania naczelników władz II instancji, wyłączonych z pod zwierzchnictwa wojewody. Uczestniczą więc w tych zebraniach Prezesa Izb Skarbowych, Dyrekcji Kolei, Okręgowych Urzędów Ziemskich, Dyrekcji Poczty i Telegrafów, biorą w nich udział również przedstawiciele Prokuratury i Kuratorowie Okręgów Szkolnych a za zezwoleniem właściwych Ministrów także Dowódcy Okręgów Korpusnych i Prezesi Sądów. Poza tem kierownicy władz i urzędów, niezespolonych we władzach administracji ogólnej, mają obowiązek uzgadniania z wojewodą projektów zarządzeń natury ogólnej, specjalnie o charakterze politycznym, a wojewoda ma prawo żądać od nich wyjaśnień, wglądać w urzędowanie tych instytucyj i przedkładać spostrzeżenia i wnioski władzom centralnym. Te uprawnienia wojewody nie odnoszą się do administracji wojskowej, sądowej, szkolnej; w dziale kolejnictwa nie dotyczą spraw technicznych i bezpieczeństwa ruchu kolejowego, wyłączone są również przedsiębiorstwa państwowe.

W interesie porządku publicznego i bezpieczeństwa wojewoda wykonywa

¹ Stanowisko wojewodów i starostów jako przedstawicieli Rządu normuje Rozp. Rady Ministrów z d. 2/VII 1931 (Dz. U. Nr. 66, p. 611). Przedstawienie organizacji władz administracji ogólnej według Wasiutyńskiego „Ustrój władz administracyjnych rządowych i samorządowych“, Poznań 1933, str. 42 i nast.

również nadzór nad sprawami osobowymi funkcjonariuszów państwowych, zatrudnionych w obrębie województwa, a mianowicie:

1) przed przyjęciem do służby państwowej urzędników i funkcjonariuszów niższych (wyjątek stanowi tu administracja wojskowa, szkolna i sądowa) należy uprzednio zasięgnąć opinii wojewody. Wojewoda jest również uprawniony postawić wniosek do każdej władzy państwowej o usunięcie lub przeniesienie podległego tej władzy funkcjonariusza. Władza jest obowiązana wniosek rozpatrzyć, a jeżeli uzna go za nieuzasadniony, przedłożyć do decyzji swemu Ministerstwu.

2) Przed nadaniem odznaczeń, z wyjątkiem wojskowych, należy zasięgnąć opinii wojewody.

W wypadku całkowitej lub częściowej mobilizacji albo wówczas, gdy Rada Ministrów ze względu na interes Państwa uzna to za konieczne, specjalnie w razie ogłoszenia stanu wyjątkowego, wojewoda staje na czele całej administracji państwowej na obszarze województwa, z wyjątkiem administracji wojskowej, wymiaru sprawiedliwości, komunikacji oraz poczty i telegrafów.¹ Wówczas jest zwierzchnikiem wszystkich władz, urzędów i organów państwowych i przełożonym służbowym ich funkcjonariuszów.

Powyżej wymienione funkcje wynikają ze stanowiska wojewody jako przedstawiciela Rządu a poza tem występuje on jeszcze jako szef administracji ogólnej.

Jako taki jest on przede wszystkim organem Ministerstwa Spraw Wewnętrznych i z tego tytułu należą do niego: 1) sprawy bezpieczeństwa publicznego. Podlegają mu w tym zakresie Okręgowe Komendy Policji Państwowej, mające siedziby w miastach wojewódzkich. W wyjątkowych wypadkach wojewoda może zażądać nawet pomocy wojskowej. Prócz tego sprawuje on nadzór nad prasą, widowiskami, sprawami paszportowymi, sprawami obcych poddanych, ruchem ludności, zgromadzeniami, stowarzyszeniami i związkami. 2) Wojewoda sprawuje nadzór nad działalnością samorządu gminnego i powiatowego a poza tem 3) należą do niego sprawy nadawania obywatelstwa polskiego i zmiany nazwisk, 4) sprawy aprowizacji i walki z lichwą, 5) orzecznictwo w sprawach wywłaszczeń na rzecz urządzeń użyteczności publicznej, 6) współdziałanie w sprawach wojskowych z władzami wojskowymi (w sprawach poboru wojskowego, rzeczowych i osobistych świadczeń wojennych, mobilizacji i demobilizacji osobowej i rzeczowej), 7) sprawy budowlane.

Z zakresu spraw Ministerstwa Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego należą do wojewody sprawy wyznaniowe.

Z zakresu spraw Ministerstwa Rolnictwa i Reform Rolnych: a) podział zasiłków, udzielanych na cele rolnicze i kontrola nad ich prawidłowym użytkow-

¹ Wasiutyński, o. c., str. 44 i 45.

waniem, b) sprawy nadzoru nad lasami niepaństwowymi, c) zarząd majątków państwowych oraz dóbr, pozostających pod zarządem państwowym (z wyjątkiem lasów).¹

Z zakresu spraw Ministerstwa Przemysłu i Handlu — administracja przemysłowa na mocy przepisów ustawowych, normujących działalność przemysłową i handlową.

Z zakresu Ministerstwa Komunikacji budowa i utrzymanie państwowych dróg kołowych i mostów, (o ile nie zostały przekazane związkom samorządowym) i sprawy budowy dróg wodnych i regulacji rzek żeglownych.

W zakresie Ministerstwa Opieki Społecznej należą do wojewody:

- 1) sprawy, wchodzące w zakres państwowych Urzędów pośrednictwa pracy,
- 2) sprawy z zakresu opieki społecznej,
- 3) sprawy zdrowia i walki z alkoholizmem.

Wojewoda rozstrzyga w II i ostatniej instancji odwołania od orzeczeń i zarządzeń, wydanych przez władze I instancji. Zastępcą wojewody jest wicewojewoda, wyznaczony² przez Ministra Spraw Wewnętrznych z pośród urzędników urzędu wojewódzkiego z działu administracji spraw wewnętrznych.

Wojewoda wykonywa swą władzę przy pomocy urzędu wojewódzkiego, który składa się z wydziałów, względnie samoistnych oddziałów. Na czele wydziałów stoją naczelnicy, odpowiedzialni za prawidłowy tok czynności wydziału — przed wojewodą.

Do chwili zorganizowania samorządu wojewódzkiego jako organy kolegjalne działają przy wojewodzie: 1) Rada Wojewódzka³ i 2) Wydział wojewódzki. Rada Wojewódzka składa się z przedstawicieli Rad powiatowych i Rad miejskich miast, wydzielonych z powiatowego związku komunalnego, (po jednym od każdego powiatu i miasta) oraz przedstawicieli poszczególnych działów administracji, zarówno wyłączonych z pod zwierzchnictwa wojewody, jak i jemu podległych. Zadaniem Rady jest wydawanie opinii w sprawach przedłożonych jej przez wojewodę, lub przekazanych ustawą. Przewodniczącym Rady jest wojewoda lub mianowany przez niego zastępca.

Wydział wojewódzki składa się z wojewody, jako przewodniczącego, 2-ch urzędników państwowych i 3-ch członków, wybranych przez Radę wojewódzką. Wydział wojewódzki ma głos doradczy w sprawach, przekazanych

¹ Rozp. Prez. Rzplitej z d. 27/X 1933 (Dz. U. R. P. Nr. 85, p. 635) zespolono Urzędy Ziemskie z władzami administracji ogólnej i zorganizowano przy urzędach wojewódzkich — wojewódzkie Komisje Ziemskie — pod przewodnictwem Wojewody.

² Według Rozp. Prez. Rzplitej z d. 12. VI. 1934 (Dz. U. Nr. 80, p. 743) wicewojewodę mianuje Minister Spraw Wewnętrznych za zgodą Prezesa Rady Ministrów.

³ Na terenie województw: krakowskiego, lwowskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego Rady wojewódzkie będą utworzone dopiero po przeprowadzeniu wyborów do Rad powiatowych. W województwach: poznańskim i pomorskim funkcje Rad wojewódzkich pełnią Sejmiki wojewódzkie, istniejące tam, jako organa samorządu wojewódzkiego.

mu przez wojewodę i głos stanowczy w sprawach, oznaczonych przez przepisy prawne, np. w sprawach wydawania rozporządzeń policyjnych.

W województwie poznańskim i pomorskiem czynności wydziałów wojewódzkich spełniają Izby wojewódzkie, których skład tem się różni od Wydziałów wojewódzkich w innych dzielnicach, że 3-ej przedstawiciele samorządu są wybierani przez Wydział wojewódzki,¹ który w tych województwach jest organem wykonawczym związku samorządowego (obacz samorząd wojew. na terenie wojew. poznańskiego i pomorskiego); w miejsce drugiego urzędnika, wyznaczonego przez wojewodę z działu administracji spraw wewnętrznych, w tych województwach wchodzi sędzia Wojewódzkiego Sądu Administracyjnego, powołany przez Ministra Spraw Wewnętrznych.

Wojewódzki Sąd Administracyjny funguje jako organ kolegialny przy wojewodzie, a kompetencja jego określona jest w ten sposób, że ma on rozstrzygać w sprawach, w których przewidziane jest postępowanie sporno-administracyjne. O tem, jakie sprawy podlegają rozpatrzeniu w spornem postępowaniu administracyjnem, rozstrzygają ustawy. W każdym razie jako Sąd administracyjny jest Wojewódzki Sąd Administracyjny w pewnych wypadkach pierwszą, w innych wypadkach — drugą instancją (gdy pierwszą jest wydział powiatowy).

Wojewódzki Sąd Administracyjny składa się z przewodniczącego, jego zastępcy (których mianuje dożywotnio Prez. Rzplitej), sędziów zawodowych, (mianowanych dożywotnio przez Ministra Spraw Wewnętrznych) i sędziów niezawodowych w liczbie 6-ciu i ich zastępców, których wybiera Wydział wojewódzki (organ wykonawczy samorządu wojewódzkiego) z pośród mieszkańców województwa.

Zupełnie odrębne stanowisko zajmuje wojewoda śląski zgodnie z ustawą konstytucyjną z dnia 15 lipca 1920. Na czele administracji kraju stoi wojewoda i Rada Wojewódzka. Wojewoda łączy w sobie zakres praw dawnego naczelnego Prezesa Regencji, względnie Prezydenta kraju. Rada Wojewódzka (którą należy odróżnić od Rad Wojewódzkich, istniejących na terenie innych województw) składa się z wojewody śląskiego, jego zastępcy i 5-ciu członków, wybranych przez Sejm śląski w głosowaniu stosunkowem i tajnem. Rada jest organem wykonawczym samorządu wojewódzkiego i przysługuje jej prawo zatwierdzania rozporządzeń administracyjnych wojewody.²

Województwa pod względem administracji państwowej dzielą się na powiaty, a państwowa władza administracji pierwszej instancji nosi nazwę sta-

¹ Rozp. Min. Spr. Wewn. o wyborach członków do Izb wojewódzkich w województwie pomorskiem i poznańskim (Dz. U. R. P. 1934, Nr. 87, poz. 796).

§ 1. Rozp. postanawia, że 3 członków izby wydziału wojewódzkiego oraz ich 3 zastępców wybiera wydział wojewódzki w głosowaniu stosunkowem z pośród mieszkańców województwa, mających prawo wybieralności do sejmiku wojewódzkiego.

² Obacz objaśnienia do artykułu 75 — ustęp, dotyczący województwa śląskiego.

rostwa. Starosta, stojący na czele starostwa, a mianowany przez Ministerstwo Spraw Wewnętrznych, jest podległy dyscyplinarnie wojewodzie. Starosta na obszarze powiatu jest reprezentantem Rządu i Szefem administracji ogólnej i w obrębie powiatu załatwia te sprawy, które w obrębie województwa załatwia wojewoda. Wchodzący w skład personelu starostwa urzędnicy z etatu innych Ministerstw, jak to organy państwowych urzędów pośrednictwa pracy, inżynier powiatowy, architekt powiatowy, lekarz powiatowy, są z urzędu powołani do załatwiania wszelkich spraw, związanych z odnośną dziedziną administracji państwowej w powiecie i bez ich wniosku starosta nie wydaje rozporządzeń ani zarządzeń z odnośnej dziedziny administracji. Starosta jest władzą przełożoną zarządu gmin i miast (nie stanowiących powiatów miejskich) w zakresie administracji rządowej.

Powiaty miejskie. Miasta, które według przeprowadzonego spisu ludności mają powyżej 75 tysięcy mieszkańców, stanowią odrębne powiaty miejskie. Wyjątkowo Rada Ministrów może tworzyć powiaty miejskie z miast, liczących poniżej 75 tysięcy mieszkańców. Powiatami miejskimi są miasta: Białystok, Bydgoszcz, Częstochowa, Gdynia, Gniezno, Grudziądz, Inowrocław, Kraków, Lublin, Lwów, Łódź, Poznań, Radom, Sosnowiec, Toruń i Wilno (rozp. Rady Ministrów z dnia 27 kwietnia 1932, Dz. U. Nr. 41, poz. 408 i rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych 3 września 1932 Dz. U. Nr. 95, poz. 823).

Na czele powiatu miejskiego stoi starosta grodzki, mianowany przez Ministra Spraw Wewnętrznych, który w zakresie zespolonej administracji ma te same prawa i obowiązki, jak starosta powiatowy. Poza tem prezydenci miast, stanowiących odrębne powiaty, mogą mieć przekazane — aż do odwołania — funkcje starostów grodzkich zarówno w dziedzinie administracji zespolonej, jak i w zakresie uprawnień przedstawiciela Rządu. W tych wypadkach decydują rozporządzenia Rady Ministrów, które ustalają, czy prezydentom przysługują wszystkie czy tylko poszczególne funkcje starostów (w tym ostatnim wypadku obok prezydenta jest i starosta grodzki). W Gdyni Komisarz Rządu stoi na czele powiatu miejskiego.¹

Powiatowe organy kolegjalne. Taką rolę, jaką przy wojewodzie spełniają Rady i Wydziały wojewódzkie, pełnią przy staroście Sejmiki powiatowe i Wydziały powiatowe, które są organami doradczymi starosty w zakresie administracji rządowej. Ustawy mogą dać im w oznaczonych wypadkach głos stanowczy.

W czterech województwach południowych organy te zaczną fungować dopiero po dokonanych wyborach do Rad powiatowych.

Miasto stoł. Warszawa stanowi odrębną jednostkę administracyjną — jako samodzielny okręg wojewódzki, nie podlegający wojewodzie warszawskiemu

¹ Ob. Wasiutyński, o. c., str. 60.

Sprawami administracji ogólnej zarządza Komisarz Rządu, mający stanowisko, prawa i obowiązki, odpowiadające urzędowi wojewody, zaś miasto podzielone jest dla celów administracji ogólnej na powiaty grodzkie, na których czele stoją starostowie grodzcy z zakresem działania starostów powiatowych.

Art. 74.

Organizację administracji rządowej, a w szczególności zakres działania jej organów — określi dekret Prezydenta Rzeczypospolitej.

Obacz objaśnienia do art. 56 i 73.

Art. 75.

(1) Stosownie do podziału Państwa na obszary administracyjne powołuje się do urzeczywistniania zadań administracji państwowej w zakresie potrzeb miejscowych samorząd wojewódzki, powiatowy i gminny.

(2) Samorządy mają prawo w zakresie, ustawą oznaczonym, wydawać dla swego obszaru normy obowiązujące pod warunkiem zatwierdzenia tych norm przez powołaną do tego władzę nadzorczą.

(3) Samorządy mogą być łączone w związki dla wykonywania zadań szczególnych.

(4) Ustawa może nadać związkom osobowość publiczno-prawną.

(5) Nadzór nad działalnością samorządu sprawuje Rząd przez swoje organa lub przez organa samorządu wyższego stopnia.

Stosownie do podziału Państwa na obszary administracyjne samorząd terytorjalny według postanowień art. 75 ma być trójstopniowy: gminny, powiatowy i wojewódzki.

Nowa ustawa „o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorjalnego“ z dnia 23 marca 1933 (Dz. U. Rzplitej P. 1933, Nr. 35. poz. 294) wprowadza w zasadniczych sprawach jednolity ustrój gmin wiejskich i miejskich oraz powiatowych związków samorządowych w całym Państwie z wyjątkiem wojew. śląskiego. Tylko w drugorzędnych sprawach mają obowiązywać nieuchylone ustawy dzielnicowe. Samorządu wojewódzkiego ustawa ta narazie nie wprowadza a zarazem nie zmienia istniejącego już przedtem samorządu wojewódzkiego w obrębie wojew. poznańskiego i pomorskiego.

Samorząd gmin wiejskich. Nowa ustawa przyjmuje jako zasadę gminę zbiorową przez wprowadzenie określenia, że do obszaru gminy wiejskiej wchodzi jedna lub więcej miejscowości (osad, miasteczek, wsi, siół, osiedli, przysiółków, kolonij, zaścianków, folwarków i. t. p.).¹ Dla określenia terytorjum gmin przewidziane są dwa kryteria: 1) obszar gminy powinien odpowiadać naturalnemu — w miarę możliwości — zasięgowi wspólnego zainteresowania miejscowemi sprawami publicznemi ogółu mieszkańców połączonych miejscowości, 2) zapewnić gminie zdolność wykonywania ciężących na niej zadań.

Gromady. Obszar gminy zbiorowej dzieli się na gromady. Gromadą z reguły jest każda miejscowość; mogą jednakże miejscowości być złączone w jedną gromadę (art. 15 ustawy).

Organami gromady są: Rada gromadzka, lub Zebranie gromadzkie, jako organ uchwalający — i sołtys, oraz zastępujący go podsołtys, jako organ wykonawczy. (Art. 18 i 20 ustawy).

Rada gromadzka musi być ustanowiona w gromadach, liczących ponad 200 mieszkańców, oraz w gromadach z mniejszem zaludnieniem, jeżeli te gromady były dawniej gminami, posiadającymi Rady gminne. W pozostałych gromadach ciałem uchwalającym jest Zebranie gromadzkie (Art. 18 ust. 2 i 3 ustawy).

Wybory do Rad gromadzkich są powszechne, równe i bezpośrednie.² Prawo wybierania do Rad gromadzkich ma każdy obywatel bez różnicy płci, który ukończył w dniu zarządzenia wyborów lat 24-ry i nie utracił prawa wybierania do Sejmu Rzplitej. Ponadto wymagane jest zamieszkanie na obszarze gromady od roku, przepis ten nie dotyczy wszakże właścicieli nieruchomości, funkcjonarjuszów państwowych oraz funkcjonarjuszów samorządu terytorjalnego i gospodarczego, duchowieństwa, wojskowych w służbie czynnej i obywateli honorowych. Wojskowi, należący do zmobilizowanej części wojska lub marynarki wojennej, prawa wybierania nie posiadają.³ Prawo wybieralności ma każdy, mający prawo wybierania, który ukończył lat 30. Głosowanie jest w zasadzie jawne, a na żądanie $\frac{1}{5}$ wyborców — tajne. Jeżeli gromada stanowi jeden okręg wyborczy, wyborca głosuje na nazwiska kandydatów, ale tylko w ilości $\frac{1}{4}$ liczby mandatów, przypadających na gromadę. Wybrani są kandydaci, którzy otrzymali największą kolejną ilość głosów, ale nie mniejszą, niż $\frac{1}{10}$ oddanych głosów ważnych. Jeżeli nikt nie otrzymał jednej 10-ej głosów, albo nie wszystkie mandaty zostały obsadzone, odbywa

¹ Art. 10 ustawy. Przedstawienie organizacji samorządu terytorjalnego według układu Wasiutyńskiego: Ustrój władz administracyjnych i samorządowych, Poznań 1933.

Poza tem obacz: B. Trzebski: Podstawowe idee i założenia nowej ustawy samorządowej (Gazeta Policji i Administracji Państwowej z d. 13 czerwca 1933, Nr. 12/1933).

² Art. 3 i art. 26 ustawy.

³ Rozp. Min. Spr. Wewn. w sprawie regulaminu wyborczego do Rad gromadzkich na obszarze województw krakowskiego, lwowskiego, pomorskiego, poznańskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego (Dz. U. 1934, Nr. 84, poz. 760).

się głosowanie ściślejsze, odpadają ci kandydaci, którzy w pierwszym głosowaniu otrzymali najmniejsze ilości głosów, tak, żeby liczba pozostałych kandydatów nie była większa od podwójnej liczby mandatów nieobsadzonych. Głosowanie ściślejsze jest ostateczne i wybrane są te osoby, które otrzymały największą liczbę głosów. Następnie tak samo odbywa się głosowanie na zastępców. Jeżeli gromada jest podzielona na okręgi wyborcze, na jeden okręg przypada jeden do 3-trzech radnych w zależności od liczby mieszkańców okręgów. Wyborca ma prawo głosować tylko na jedną osobę z pośród zgłoszonych kandydatów. Głosowanie odbywa się w podobnym trybie, jak powyżej.¹

Radę gromadzką wybiera się na lat 5. Członkami Rady gromadzkiej są sołtys, podsołtys i radni, których liczba w gromadach, liczących do 500 mieszkańców, wynosi 12-tu i dochodzi — proporcjonalnie — w gromadach, liczących ponad 2 tysiące mieszkańców, do 30-tu. Liczba zastępców jest równa liczbie radnych.

Zebranie gromadzkie składa się z osób, posiadających prawo wyborcze.²

Sołtysa i podsołtysa wybierają na 3 lata Rady gromadzkie (względnie Zebrania gromadzkie). Sołtys i podsołtys musi mieć ukończonych lat 30 i władać językiem polskim w mowie i piśmie. Wybór sołtysa i podsołtysa zatwierdza starosta po wysłuchaniu opinii Wydziału powiatowego. W razie niezatwierdzenia odbywają się nowe wybory, jeżeli i te nie zyskają zatwierdzenia, starosta mianuje sołtysa lub podsołtysa po wysłuchaniu opinii Wydziału powiatowego. Starosta może również mianować sołtysa, gdy normalne wybory nie dojdą do skutku.³

Zakres działania gromady. Gromada jest osobą prawną, zarządza majątkiem i dobrem gromadzkim a w zakresie administracji publicznej współdziała z gminą w wykonywaniu jej zadań (art. 17 ustawy).

Organem wykonawczym gromady jest sołtys (lub podsołtys); zarządza on majątkiem gromady, reprezentuje nazewnątrz gromadę, przygotowuje wnioski na Radę gromadzką lub Zebranie gromadzkie i wykonywa ich uchwały. Ponadto sołtys jest organem pomocniczym zarządu gminnego na obszarze

¹ Art. 27 ustawy.

² Art. 19 ustawy.

³ Art. 20 ustawy oraz: Rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 3 listopada 1934 w sprawie regulaminu wyboru sołtysa i podsołtysa na obszarze województw: krakowskiego, lwowskiego, pomorskiego, poznańskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego (Dz. Ustaw 1934, Nr. 101, poz. 916).

Rozp. Min. Spr. Wewn., dotyczące regulaminu wyborczego do Rad gromadzkich na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego, nowogródzkiego, poleskiego, warszawskiego, wileńskiego i wołyńskiego (Dz. U. Rzplitej, Nr. 83, poz. 606).

Rozp. Min. Spr. Wewn. z d. 23 października 1933, dotyczące regulaminu wyboru sołtysa i podsołtysa na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego, nowogródzkiego, poleskiego, warszawskiego, wileńskiego i wołyńskiego (Dz. U. Rzplitej Nr. 83, poz. 608).

gromady i podlega w tym zakresie pod względem służbowym wójtowi.¹ Władzą nadzorczą nad gromadami jest Wydział powiatowy a bezpośredni nadzór wykonywa — wójt, który powinien być zawiadomiony o porządku dziennym obrad Rady gromadzkiej, a gdy jest obecnym, może na niej przewodniczyć.

Władza nadzorcza ma prawo zatwierdzania uchwał gromady w sprawie zbycia, zamiany, obciążenia i oddania nieruchomości, zakładu lub przedsiębiorstwa w dzierżawę ponad trzy lata, likwidacji dobra gromadzkiego, darowizn, oraz zaciągnięcia zobowiązań ponad 500 złotych. Poza tem ma prawo uchylania uchwał, sprzecznych z prawem. Starosta ma prawo nakładać na sołtysa kary dyscyplinarne, upomnienia, nagany, grzywny do 50 zł., oraz prawo zawieszania z tem, że zainteresowany może odwołać się do wojewody. Starosta ma poza tem prawo po zasięgnięciu opinii Wydziału powiatowego rozwiązać Radę gromadzką. W takim wypadku wybory mają się odbyć w ciągu 3-ch miesięcy a do ukonstytuowania się nowej Rady pieczę nad majątkiem gromady wykonywa sołtys pod kontrolą zarządu gminnego (art. 24 ustawy).

*Gmina.*¹ — Organami samorządu gminnego są: Rada gminna i Zarząd gminny.

Rada gminna składa się z przewodniczącego — wójta, podwójciego, ławników oraz radnych. Liczba radnych w gminach, liczących do 5 tysięcy mieszkańców, wynosi — 12-tu, do 10 tysięcy — 16-tu, powyżej 10 tysięcy — 20-tu i jest wybierana na lat 5. Wybory do Rady są pośrednie. Radnych wybiera kolegium wyborcze, złożone z członków Rad gromadzkich; od gromad, które nie posiadają Rad gromadzkich, do kolegium wchodzi sołtysi i podsołtysi, oraz delegaci gromad. Jeżeli gmina składa się z jednej miejscowości, wybory do Rady gminnej odbywają się, jak do Rad gromadzkich. O ile okręgów jest więcej, wtedy jako wyborcy w okręgach głosują radni gromadzcy, delegaci, sołtysi i podsołtysi z tych gromad, które są położone w granicach danego okręgu. Wybory są stosunkowe i tajne, głosuje się na listę kandydatów; wybrani są z danej listy kandydaci według kolejności nazwisk na listach, pozostali kandydaci stają się zastępcami radnych (art. 29 ustawy).

Zażalenia i protesty wyborcze przeciw wyborom do organów ustrojowych gminy i do Rady gromadzkiej rozstrzyga po wysłuchaniu opinii Wydziału powiatowego — starosta; jego decyzje mogą być zaskarżone do Najwyższego Trybunału Administracyjnego.²

¹ Art. 20 ustawy.

Rozp. III Min. Spr. Wewn. z dnia 2 sierpnia 1934 w sprawie wykonania ustawy o częściowej zmianie ustroju samorządowego (Przepisy, dotyczące gmin wiejskich) — (Dz. U. R. P. Nr. 71, poz. 688).

² Jako ostateczne w administracyjnym toku instancji. Ob. Rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 6 grudnia 1934 w sprawie regulaminu wyborczego do rad gminnych na obszarze województw: krakowskiego, łwowskiego, stanisławowskiego, tarnopolskiego, poznańskiego i pomorskiego (Dz. U. R. P. Nr. 108, poz. 959).

Zarząd gminy¹ składa się z wójta, podwójciego i 2-ch ławników. W gminach zaś, liczących powyżej 10 tysięcy mieszkańców, trzech ławników. Wójta, podwójciego i ławników wybiera Rada w głosowaniu tajnem. Wójt i podwójci mogą być wybrani z poza mieszkańców gminy, muszą mieć jednak prawo wybieralności do jakiegokolwiek Rady gminnej w Państwie i władać językiem polskim w słowie i piśmie. Radni muszą mieć ukończonych lat 30. Wybór wójta i podwójciego zatwierdza starostwo. Gmina wiejska może uchwalić powołanie zawodowego wójta. Uchwała ma być zatwierdzona przez Wydział powiatowy a wybór zatwierdza wojewoda po zasięgnięciu opinii Wydziału wojewódzkiego. Zawodowi wójtowie wybierani są na lat 10 (art. 12 ustawy).

Rozgraniczenie kompetencji Rady gminnej, zarządu gminnego oraz kompetencji wójta jest takie same, jak w miastach (obacz samorząd miejski).

W każdej gminie powinien być sekretarz gminny (wyjątek stanowią gminy do 5 tysięcy mieszkańców, mające wójta zawodowego i gminy, w których wójt ma kwalifikację na sekretarza a sprawowanie urzędu jest jego głównem zajęciem). Sekretarz gminy musi mieć przepisane przez rozporządzenie ministerjalne wykształcenie, odbyłą praktykę i egzamin z zakresu wymagań fachowych i umiejętności praktycznych (art. 13 ustawy).

Z ustaw dzielnicowych pozostały przepisy o posiedzeniach rad gminnych i sposobie głosowania.

Samorząd miejski. Organami samorządu miejskiego jest Rada miejska i Zarząd miejski. Prawo wybierania do Rady miejskiej posiadają obywatele polscy, bez różnicy płci, którzy do dnia zarządzenia wyborów ukończyli lat 24 i nie utracili prawa wybierania do Sejmu. Poza tem prawo głosowania uzależnione jest od tych samych warunków, co przy wyborach do Rad gromadzkich (obacz Rady gromadzkie). Prawo wybieralności mają ci wyborcy, którzy ukończyli lat 30. Kandydaci na radnych i ławników muszą władać językiem polskim w słowie i piśmie. Nie mogą być wybrani: wojskowi w służbie czynnej, funkcjonariusze powiatowych i wojewódzkich władz administracji ogólnej, powiatowych związków samorządowych, policji państwowej i straży granicznej, a w Warszawie również funkcjonariusze Ministerstwa Spraw Wewnętrznych. Funkcjonariusze miejscy, wybrani do organów miejskich, jeżeli

¹ Rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 6 grudnia 1934 w sprawie regulaminu wyborczego do zarządu gminnego na obszarze województwa krakowskiego, lwowskiego, pomorskiego, poznańskiego, stanisławowskiego i tarnopolskiego (Dz. U. R. P. Nr. 108, poz. 960).

Rozp. Min. Spr. Wewn. z d. 17 listopada, 1933, dotyczące regulaminu wyborczego do Rad gminnych na obszarze województw: białostockiego, kieleckiego, lubelskiego, łódzkiego, nowogrodzkiego, poleskiego, warszawskiego, wileńskiego i wołyńskiego (Dz. U. R. P. Nr. 92, poz. 711). Uzupełnienie w Rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 6 grudnia 1933 r. (Nr. 97, poz. 752).

Rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 31 stycznia 1934 w sprawie kwalifikacji kandydatów na wójtów zawodowych (Dz. U. Nr. 13, poz. 108).

przyjmą wybór — tracą posady. Liczba radnych w miastach do 5 tysięcy mieszkańców wynosi 12, przy 25 tysiącach — 32, przy 100 tysiącach — 48, ponad 250 tysięcy — 72. W Warszawie 100.¹

Wybory do Rad miejskich są powszechne, równe, tajne, bezpośrednie i stosunkowe.² Miasta dzielą się na okręgi wyborcze; tylko miasta, liczące do 5 tysięcy mieszkańców, stanowią jeden okręg. Liczba mandatów w danym okręgu jest zależna od liczby mieszkańców. Nie może być mniejsza niż 3. W okręgu głosuje się imiennie na nazwiska kandydatów, umieszczonych na zgłoszonych listach. Wyborca rozporządza tyłu głosami, ile jest mandatów, przeznaczonych na okręg, może też dowolnie oddać wszystkie głosy na jednego kandydata albo ilość głosów dowolnie podzielić między kandydatów; zawsze jednak może głosować tylko na kandydatów, umieszczonych na jednej ze zgłoszonych list. Z pomiędzy kandydatów danej listy wybrani są ci, którzy otrzymali największą liczbę głosów, oddanych na daną listę. Jeżeli wszakże liczba kandydatów, na którą głosowano z danej listy, nie wyczerpie pełnej liczby mandatów, przyznanych danej liście, pozostałe mandaty przypadają innym kandydatom w kolejności, ustalonej na liście. Zastępcami radnych z danej listy są ci kandydaci, którzy z kolei otrzymali największe ilości głosów, liczba zastępców równa się liczbie wybranych z danej listy radnych (art. 39 ustawy).

Jeżeli liczba radnych zmniejszy się o 20⁰/₀, (po wyczerpaniu listy zastępców), władze administracji ogólnej mogą zarządzić wybory uzupełniające; winne są to uczynić, jeżeli liczba radnych zmniejszy się o 30⁰/₀ (art. 40 ustawy).

Zarząd miejski składa się w miastach, niewydzielonych ze związku powiatowego, z burmistrza i wice-burmistrza, oraz ławników, a w miastach wydzielonych z prezydenta, wiceprezydentów oraz ławników. W miastach do 50 tysięcy mieszkańców może być tylko jeden wiceprezydent; w miastach, liczących ponad 50 tysięcy, Rada miejska może powiększyć ilość wiceprezydentów z tem ograniczeniem, że w Warszawie ilość ta nie może przekraczać 5-ciu, w Krakowie, Lwowie, Łodzi, Poznaniu i Wilnie — 3-ch, w innych miastach 2-ch. Liczba ławników wynosi 10⁰/₀ ustawowej liczby radnych, a nie może być mniejszą od 3-ch (art. 37 ustawy).

Prezydenta i wiceprezydentów, burmistrza i wiceburmistrza wybierają radni w głosowaniu tajnem większością głosów ustawowej liczby radnych, zaś ławników w głosowaniu tajnem i stosunkowym (art. 37 ustawy). Członkowie zarządu miejskiego mogą być zawodowi lub niezawodowi; ławnicy

¹ Wasiutyński, o. c., str. 104.

² Art. 39 ustawy. Rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 30 marca 1934 w sprawie regulaminu wyborczego da rad miejskich (Dz. U. R. P. Nr. 29, poz. 259).

wszyscy są niezawodowi. Prezydenci i wiceprezydenci (w miastach wydzielonych) są zawsze zawodowi. W miastach niewydzielonych mogą być powoływani burmistrzowie zawodowi, bądź niezawodowi. Wiceburmistrzowie tylko w miastach ponad 15 tysięcy mieszkańców mogą być zawodowi. Powołanie zawodowego burmistrza i wiceburmistrza wymaga zatwierdzenia władzy nadzorczej (art. 49 ustawy).

Burmistrzowie niezawodowi w miastach, liczących do 5 tysięcy mieszkańców, oraz wiceburmistrzowie niezawodowi we wszystkich miastach muszą władać językiem polskim w słowie i piśmie. W miastach, liczących ponad 5 tysięcy, niezawodowy burmistrz musi posiadać wykształcenie w zakresie gimnazjum lub szkoły zawodowej typu gimnazjalnego, albo wykształcenie w zakresie klas szkoły średniej.¹ Zawodowi prezydenci, wiceprezydenci, burmistrzowie i wiceburmistrzowie muszą mieć: 1) egzamin dojrzałości, 2) przygotowanie zawodowe w postaci 3-letniej pracy w charakterze członka zarządu miejskiego bądź na samodzielnym stanowisku w samorządzie terytorjalnym, bądź na stanowisku urzędnika państwowego pierwszej kategorii — we władzach administracji ogólnej. Wybory niezawodowych burmistrzów i ich zastępców mają być zatwierdzone przez starostę z wyjątkiem miast, będących siedzibą władz powiatowych. Burmistrzów i ich zastępców oraz zawodowych burmistrzów i wiceburmistrzów zatwierdza wojewoda, wybór prezydentów i wiceprezydentów — Minister Spraw Wewnętrznych, wybór Prezydenta Warszawy — Rada Ministrów. Prezydenci, wiceprezydenci, burmistrzowie i wiceburmistrzowie składają przysięgę w ręce władz zatwierdzających (art. 50 i 51 ustawy).

Okres urzędowania zawodowych członków zarządu miejskiego trwa 10 lat, — niezawodowych — 5 lat.² Zawodowość polega na tem, że obowiązki urzędowe stanowią ich główne zajęcie; nie mogą też wykonywać innych płatnych zajęć, pozostających w sprzeczności z obowiązkami. Zawodowi członkowie zarządu miejskiego mają prawo do zaopatrzenia emerytalnego względnie odprawy (art. 53 ustawy).

Do kompetencji Rady miejskiej należy: 1) uchwalanie statutów lokalnych, 2) wybór członków zarządu i członków komisji, 3) uchwalanie regulaminów obrad Rady i komisji, 4) regulowanie stosunków służbowych funkcjonariuszów gminnych, 5) uchwalanie w sprawach finansowych i gospodarczych, 6) kontrola nad działalnością gminy, 7) nadawanie obywatelstwa honorowego, 8) ustalanie i zmiana nazw dzielnic, ulic i placów, oraz uchwały w sprawie wznoszenia pomników, 9) uchwalanie wniosków i petycji w sprawie potrzeb gmin.³

¹ Art. 49, ustęp 6 ustawy.

² Art. 2 ustawy.

³ Art. 43 ustawy.

Rady miejskie nie mogą sprawować czynności zarządzających i wykonawczych.

Zarząd gminy ma ustrój monokratyczny; decyzje należą do prezydenta lub burmistrza z wyjątkiem spraw, rozstrzyganych kolegalnie przez magistrat. (Prezydent lub burmistrz, wiceprezydent lub wiceburmistrz oraz ławnicy).

Magistrat (zarząd kolegalny) ma kompetencję ograniczoną do spraw, w ustawie wyliczonych a mianowicie: 1) przygotowuje sprawy, o których stanowi Rada miejska, 2) ustala swój regulamin obrad, 3) w sprawach budżetowych ustala plan wykonania budżetu, 4) w sprawach finansowych decyduje o zaciągnięciu pożyczki krótkoterminowej na warunkach, ustalonych przez Rady miejskie, o ustanawianiu opłat za korzystanie z urządzeń zakładów i przedsiębiorstw gminnych, o ustalaniu opłat administracyjnych oraz umarzaniu nieściągalnych należności publiczno-prawnych, 5) w sprawach gospodarczych uchwała: o dzierżawie nieruchomości, zakładów i przedsiębiorstw na okres do lat 6-ciu i o udzielaniu koncesji na te zakłady na taki okres zgodnie z warunkami, ustalonymi przez Radę miejską, o wykonaniu uchwał Rady, dotyczących wznoszenia budowli, założenia, reorganizacji lub zwinienia zakładów i przedsiębiorstw gminnych, oraz innych ważniejszych inwestycji, o zatwierdzaniu ofert i t. p., 6) decyduje o wszczęciu lub odstąpieniu od sporu sądowego oraz o warunkach ewentualnej ugody, 7) wydaje opinie w sprawach, o których decyduje przełożony gminy (prezydent lub burmistrz), jeżeli ten zażąda takiej opinii (art. 44 ustawy).

Sprawy, niezastrzeżone Radzie miejskiej lub zarządowi kolegalnemu, należą do uprawnień przełożonych gmin.

Na posiedzeniach Rady miejskiej przewodniczy prezydent lub burmistrz. Rada miejska i Zarząd kolegalny mogą powoływać w celu przygotowania wniosków lub opinijowania komisje.

Odrębne statuty miejskie: Prezydent Rzeczypospolitej jest upoważniony w ciągu lat 3-ch od wejścia w życie ustawy w drodze rozporządzeń wydać odrębne statuty, określające ustrój miast: Krakowa, Lwowa, Łodzi, Poznania, Warszawy¹ i Wilna. Statuty będą wydawane na wniosek Ministra

¹ Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 14 września 1934 o tymczasowych organach ustrojowych m. st. Warszawy (Dz. U. R. P. Nr. 86, poz. 778).

Prezydenta m. Warszawy mianuje na wniosek Ministra Spraw Wewnętrznych — Rada Ministrów, pięciu wiceprezydentów — Minister Spraw Wewnętrznych, który też powołuje 36 członków Tymczasowej Rady miejskiej. Tymczasowe organa ustrojowe sprawują swe czynności do chwili ukonstytuowania się organów ustrojowych gminy m. st. Warszawy po wydaniu ustawy o stołecznym samorządzie wojewódzkim, — nie dłużej jednak, jak do dnia 31 marca 1936.

Spraw Wewnętrznych. Wniosek taki może Minister przedstawić po zasięgnięciu opinii Rady miejskiej (art. 38 ustawy).

Samorząd powiatowy (art. 56—60 ustawy).

Powiaty, zgodnie z art. 75 Konstytucji, są jednostkami administracji rządowej i samorządu terytorjalnego. Zakres działania samorządu powiatowego obejmuje interesy gospodarcze, zdrowotne i kulturalne powiatu. Zadania te mają głównie charakter uzupełniający, gdyż samorząd powiatowy wykonywa je o tyle, o ile nie mogą ich wykonywać gminy; poza tem jednak ustawy nakładają w tej dziedzinie na samorząd powiatowy konkretne obowiązki.

Miasta, liczące ponad 25 tysięcy mieszkańców, są wydzielone z powiatowego samorządu, miasta mniejsze mogą być wyjątkowo wydzielone aktem ustawodawczym (w b. dzielnicy pruskiej rozporządzeniem Rady Ministrów, na podstawie opinii Sejmiku wojewódzkiego). Miasta wydzielone spełniają funkcje samorządu powiatowego.

Organami powiatowego związku samorządowego są: Rada powiatowa, Wydział powiatowy i Starosta.

Do Rady powiatowej wchodzi — obok wybranych radnych — członkowie Wydziału powiatowego. Radnych wybierają kolegia wyborcze, do których należą członkowie Rad i zarządów gmin wiejskich i miast, niewydzielonych z samorządu powiatowego. Te kolegia mogą obejmować wyborców również z 2-ch lub więcej gmin. Liczba radnych wynosi od każdej gminy wiejskiej po 2-ch, od gmin miejskich — zależnie od liczby mieszkańców — od 2-ch do 5-ciu. Wybory są jawne, na żądanie $\frac{1}{5}$ wyborców — tajne. Jeżeli kolegium wyborcze wybiera 2-ch radnych, wyborca oddaje głos na jednego ze zgłoszonych kandydatów; wybrani są dwaj kandydaci, którzy otrzymali największą liczbę głosów. Jeżeli kolegium wybiera więcej niż 2-ch radnych, wybory są stosunkowe.¹ Mandat radnego trwa 5 lat.

Wydział powiatowy składa się z przewodniczącego Sejmiku, — starosty lub jego zastępcy i 6-ciu członków, wybranych na 5 lat w głosowaniu tajnem i stosunkowem z pośród mieszkańców powiatu, posiadających prawo wybieralności (tak, jak w gminach).²

Protesty wyborcze rozstrzyga wojewoda po wysłuchaniu opinii wydziału wojewódzkiego (Izby wojewódzkiej). Od tej decyzji przysługuje prawo skargi do Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Ponieważ Wydział powiatowy sprawuje nadzór nad gminami i miastami niewydzielonemi, przeto

¹ Rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 8 sierpnia 1934 w sprawie regulaminu wyborczego do Rad powiatowych (Dz. U. R. P. Nr. 74, poz. 703).

² Rozp. Min. Spr. Wewn. z dnia 3 listopada 1934 w sprawie regulaminu wyborczego do Wydziałów powiatowych (Dz. U. R. P. Nr. 101, poz. 918).

liczba wójtów i burmistrzów, zasiadających w Wydziale powiatowym, ograniczona jest włącznie do 2-ch.

Rada powiatowa jest organem uchwalającym i kontrolującym. Ma prawo wydawania postanowień obowiązujących i regulaminów dla Rady, Wydziału powiatowego i komisij, które może wybierać. Przewodniczy Radzie starosta lub jego urzędowy zastępca.

Wydział powiatowy jest organem zarządzającym; przygotowuje sprawy na obrady Rady, określa sposób wykonania uchwał Rady i decyduje w sprawach, niewymagających uchwał Rady. Ponadto wykonywa czynności, przekazane przez administrację rządową.

Starosta załatwia bieżące sprawy, powierzone Wydziałowi, przygotowuje i wykonywa uchwały Wydziału oraz zastępuje Wydział nazewnątr.

Nadzór nad samorządem częściowo sprawują władze administracji ogólnej, częściowo specjalne władze nadzorcze. Władzami nadzorcami dla gmin wiejskich i miast niewydzielonych są Wydziały powiatowe, dla miast wydzielonych — wojewoda przy współudziale Wydziału wojewódzkiego (Izby wojewódzkiej), dla miasta Warszawy — Minister Spraw Wewnętrznych.

Nadzór nad skarbowością samorządów spełniają te same organy nadzorcze, z tym tylko wyjątkiem, że dla miasta Warszawy i Gdyni oraz dla wojewódzkich związków komunalnych władzą nadzorczą jest w tym wypadku Minister Spraw Wewn., działający w porozumieniu z Ministrem Skarbu.

Art. 75 Konstytucji w ust. 3 i 4-ym przewiduje, że samorządy mogą być łączone w związki dla wykonywania zadań szczególnych i że ustawa może nadać związkom takim osobowość publiczno-prawną.

Organizowanie takich związków międzykomunalnych regulują już poprzednio wydane rozporządzeniem Prez. Rzplitej z dnia 22 marca 1928 (Dz. U. Nr. 39, poz. 386) i rozporządzenie wykonawcze Ministra Spraw Wewn. z dnia 22 lipca 1929 (Dz. U. Nr. 60, poz. 469).

Organizacje samorządu terytorjalnego wszelkich stopni mogą się łączyć dla przeprowadzenia poszczególnych zadań w związki międzykomunalne. Do tych związków mogą należeć także inne korporacje prawa publicznego za zgodą Ministra Spraw Wewn. oraz tego Ministra, którego nadzorowi dana korporacja podlega. O zadaniach i ustroju związku takiego rozstrzyga statut, który zatwierdza władza nadzorcza. Związek musi mieć przynajmniej dwa organy: Radę i Zarząd. Z chwilą zatwierdzenia związek uzyskuje osobowość prawną. Jeżeli zadania związku wchodzą w zakres administracji publicznej, może on otrzymać prawa korporacji publicznej. Nadaje to prawo Rada Ministrów drogą rozporządzenia. Wtedy związek może pobierać opłaty za używanie swych przedsiębiorstw, urządzeń i zakładów. Osoby, zamieszkałe na obszarze korporacji samorządowych, tworzących związek, mają prawo do korzystania z urządzeń i zakładów związku.

Samorząd wojewódzki na obszarze województw: pomorskiego i poznańskiego.

Samorząd ten, istniejący zresztą tylko na obszarach tych dwóch województw, wywodzi się z dawnego pruskiego samorządu prowincjonalnego, przekształconego — rozporządzeniem Ministra b. dzielnicy pruskiej z dnia 12 sierpnia 1921, które go dostosowało do nowych stosunków politycznych. Rozporządzenie powyższe zostało zmienione ustawą z dnia 14 marca 1927 (Dz. U. Nr. 33, poz. 288). Ustawa z 10 marca 1932, poz. 331. przedłużyła okres urzędowania organów samorządowych wojew. poznańskiego i pomorskiego, zaś ustawa o częściowej zmianie ustroju samorządu terytorjalnego z dnia 23 marca 1933 (Dz. U. Nr. 35, poz. 294) nie zmieniła istniejącego samorządu.¹

Organizacja samorządu wojewódzkiego na obszarze tych dwóch województw przedstawia się następująco:

Województwo stanowi związek samorządowy, którego organami są: Sejmik wojewódzki, Wydział wojewódzki i Starostwa krajowe.

Sejmik wojewódzki jest organem uchwalającym i kontrolującym. Składa on się z delegatów, wybieranych na 4 lata przez poszczególne powiaty wiejskie i miejskie, w liczbie oznaczonej, odpowiadającej ilości mieszkańców powiatów. Wybory są tajne, a tam, gdzie wybiera się przynajmniej 3-ch posłów, tajne i stosunkowe. W powiatach wiejskich wybierają członków Sejmiku wojewódzkiego i ich zastępców — Sejmiki powiatowe, w miastach wydzielonych — Rady miejskie. Prawo wybieralności posiada każdy, bez różnicy płci, obywatel Państwa, który: 1) ukończył 25 rok życia, 2) ma miejsce stałego zamieszkania od roku w obrębie województwa, 3) używa w pełni praw obywatelskich, 4) włada językiem polskim w słowie i piśmie. Sejmik poznański składa się z 85 członków, pomorski z 60-ciu.

Sejmik wojewódzki zwołuje, odracza i zamyka wojewoda z upoważnienia Ministra Spraw Wewnętrznych.

Do kompetencji Sejmiku należy: 1) wydawanie statutów, dotyczących spraw ustroju samorządu, co do których ustawa odsyła do unormowania statutowego, albo nie zawiera wyraźnych przepisów. Statuty takie winny być zatwierdzone przez Radę Ministrów i ogłoszone w Dziennikach urzędowych. 2) Sejmik uchwała regulaminy dla urządzeń krajowych, 3) wydaje opinie o projektach ustaw, dotyczących województwa i o innych przedmiotach, przekazanych mu w tym celu przez Rząd:

*Wydział wojewódzki.*² Członków Wydziału i zastępców wybiera Sejmik z pośród posiadających bierne prawo wyborcze mieszkańców województwa.

¹ Wasiutyński, o. c., str. 96.

² Wasiutyński, o. c., str. 97.

Wydział składa się w województwie poznańskim: z przewodniczącego, jego zastępcy, starosty krajowego i 12-tu członków (w województwie pomorskim z 8-miu członków).

Wydział wojewódzki zarządza sprawami samorządu wojewódzkiego, a najważniejszą jego funkcją jest przygotowywanie i wykonywanie uchwał Sejmiku, o ile ustawa lub uchwała Sejmiku nie powierzyły ich specjalnym komisjom lub urzędnikom (np. Staroście Krajowemu). Prócz tego Wydział zarządza majątkiem i zakładami krajowymi oraz mianuje urzędników samorządu (o ile nominacja nie została zastrzeżona Sejmikowi), kieruje ich czynnościami i nadzoruje je. Członkowie Wydziału otrzymują odszkodowanie za poniesione wydatki, związane z urzędowaniem, w wysokości uchwalonej przez Sejmik.

Starostwo Krajowe. Starosta Krajowy zarządza bieżącymi sprawami samorządu wojewódzkiego; przygotowuje on i dba o wykonanie uchwał Wydziału wojewódzkiego; jest przełożonym wszystkich urzędników samorządu wojewódzkiego i zastępuje związek wojewódzki nazewnątrz. Prócz tego ma on prawo żądać czynności pośredniczących i opinii od władz powiatowych, wójtowskich i gminnych.

Starostę Krajowego wybiera co najmniej na lat 6, a nie więcej niż na 12-cie — Sejmik wojewódzki, a zatwierdza Minister Spraw Wewnętrznych.

Nadzór nad samorządem sprawuje: w pierwszej instancji Wojewoda, w drugiej — Minister Spraw Wewnętrznych.

Rozwiązanie Sejmiku wojewódzkiego może zarządzić Rada Ministrów. Nowe wybory winny się odbyć w ciągu 3-ch miesięcy, a nowy Sejmik ma być zwołany po 6-ciu miesiącach — od rozwiązania. Do chwili zebrania się nowego Sejmiku członkowie dawnego Wydziału i komisyj pełnią swe funkcje.

Ustrój administracyjny Województwa śląskiego.¹

Statut organizacyjny Województwa śląskiego (ustawa z dnia 15 lipca 1920 — Dz. U. Nr. 73, poz. 497, nowele z dnia 8 marca 1921, Dz. U. Nr. 26, poz. 146, z dnia 30 lipca 1921, Dz. U. Nr. 69, poz. 449, z dnia 18 października 1921, Dz. U. Nr. 85, poz. 608, z dnia 18 marca 1926, Dz. U. Nr. 36, poz. 240) zastrzegł Sejmowi śląskiemu ustawodawstwo o ustroju śląskich władz administracyjnych i o samorządzie powiatowym i gminnym, tudzież podział administracyjny Śląska. Już ustawa konstytucyjna postanawiała, że Sejm śląski ma uchwalić ustawę o wewnętrznym ustroju województwa śląskiego. Ustawa ta jednakże dotychczas nie została uchwalona. Obowiązują zatem dawne przepisy pruskie (w górnośląskiej części województwa), ustawy au-

¹ Wasiutyński, o. c., str. 151.

strjackie i krajowe śląskie w części cieszyńskiej ze zmianami, wprowadzonymi przez ustawy Sejmu śląskiego.

Wojewoda i Rada Wojewódzka. Wojewoda i wicewojewoda mianowani są i zwalniani z urzędu przez Prez. Rzplitej na wniosek Rady Ministrów, a podlegają służbowo państwowym władzom centralnym. Urząd wojewódzki dzieli się na 11 wydziałów: 1) prezydjalny, 2) administracyjny i samorządowy, 3) bezpieczeństwa publicznego, 4) zdrowia publicznego, 5) przemysłowo-handlowy, 6) rolnictwa, weterynarii, leśnictwa, domen państwowych, 7) spraw wyznaniowych, 8) oświecenia publicznego, 9) skarbowy, 10) pracy i opieki społecznej, 11) aprowizacji.

Jak z tego widać, zespolenie urzędów jest obszerniejsze, niż w innych województwach, wojewodzie bowiem podlegają sprawy szkolne i sprawy skarbowe. W sprawach szkolnych, wyznaniowych i dóbr państwowych decydują — jako ciała kolegjalne — wydziały; wojewoda może ich uchwałę uchylić i winien zwrócić się o rozstrzygnięcie do Ministra. W razach nagłych wojewoda jest uprawniony wydać decyzję zamiast wydziału.

Rada Wojewódzka składa się z wojewody, jako przewodniczącego, wicewojewody i 5-ciu członków, wybranych przez Sejm w głosowaniu stosunkowym na jeden rok. Prawo bierne wyborcze przysługuje wszystkim zamieszkałym w dniu wyborów w województwie śląskim, o ile ukończyli lat 30.

Rada Wojewódzka działa w podwójnej roli:

1) jako organ wykonawczy samorządu, a) przygotowuje i wykonywa uchwały Sejmu w sprawach samorządu, b) zarządza sprawami związku samorządowego (majątkiem, zakładami i funduszami), c) mianuje urzędników samorządu wojewódzkiego i nadzoruje ich działalność, d) jest władzą nadzorczą nad samorządem gminnym na Śląsku Cieszyńskim

2) jako organ kolegjalny administracji ogólnej.

Wojewoda i Rada wojewódzka mogą przedkładać Sejmowi projekty ustawodawcze. Sejm ma prawo interpelowania wojewody, wojewoda wszakże nie jest odpowiedzialny przed Sejmem. Nad działalnością Rady wojewódzkiej, o ile ta występuje w charakterze organu wykonawczego samorządu wojewódzkiego, Sejm rozciąga kontrolę. Rada Wojewódzka corocznie stawia wniosek w sprawie kwoty, która ma być przelaną ze skarbu śląskiego na potrzeby ogólnopaństwowe; kwotę tę ustala Rada Ministrów. Wojewoda, wicewojewoda, członkowie Rady wojewódzkiej i delegowani przezeń urzędnicy mają prawo zabierać głos w Sejmie poza kolejną mowców.

Samorząd: W części górnośląskiej system wyborczy do Rad miejskich i gminnych oparto na głosowaniu równym, tajnym, powszechnym, bezpośrednim i stosunkowym. Czynne prawo wyborcze przysługuje obywatelom polskim, którzy ukończyli 25 rok życia i mieszkają stale w gminie

od 6-ciu miesięcy. Bierne prawo wyborcze przysługuje wyborcom, którzy ukończyli 30 lat. Udział uprawnionych w wyborach — jest obowiązkowy. Prawo rozwiązywania Rad gminnych ma wojewoda, który może — po rozwiązaniu Rady — zamianować Radę komisaryczną. Wybory członków (bezpłatnych) Magistratu, delegacji miejskich i członków kolegjalnych zarządów gmin wiejskich odbywają się systemem proporcjonalnym.

Obszary dworskie zostały zniesione i bądź wcielone do gmin sąsiednich, bądź przekształcone w samodzielne gminy.

Sejmiki i wydziały powiatowe zostały rozwiązane. Do czasu reorganizacji samorządu powiatowego wojewoda, po wysłuchaniu opinii starosty, mianuje członków komisarycznych Wydziałów powiatowych.

Na Śląsku Cieszyńskim ustrój gminy jest jednakowy dla miast i wsi. (Bielsko rządzi się osobnym statutem). Organem uchwalającym i kontrolującym w gminach jest Wydział gminny (odpowiadający Radzie gminnej), liczący 9—36 członków i wybierany na cztery lata; organem wykonawczym jest przełożństwo gminne, do którego wchodzi: przełożony gminy, jeden lub dwóch zastępców i radni, wybierani systemem proporcjonalnym (przełożństwo składa się z 3—9-ciu członków). Wybór przełożonego w miastach i miasteczkach zatwierdza wojewoda (burmistrza Bielska — Minister Spraw Wewnętrznych).

Wybory do Wydziału gminnego są: powszechne, tajne i stosunkowe. Czynne prawo wyborcze posiadają wszyscy obywatele polscy, którzy ukończyli lat 21 i mieszkają w gminie przynajmniej od 6-ciu miesięcy, — bierne prawo ci wyborcy, którzy ukończyli 25 lat i mieszkają w gminie od roku.

Samorządu powiatowego na Śląsku Cieszyńskim nie było. Dopiero w r. 1934 utworzono komisaryczne Wydziały dróg powiatowych (w Cieszyźnie i Bielsku) pod przewodnictwem starosty, złożone z 6-ciu członków, mianowanych przez wojewodę na podstawie wniosków, przedstawionych przez gminę i po zasięgnięciu opinii starosty.

Wojewódzki Sąd administracyjny.

Podobnie, jak na obszarze województwa poznańskiego i pomorskiego, tak i w górnośląskiej części wojew. śląskiego istnieje dwustopniowe sądownictwo administracyjne, zachowane według systemu pruskiego. Pierwszą instancją jest — w postępowaniu sporno-administracyjnym — Wydział powiatowy, zaś, drugą instancją jest Wojewódzki Sąd Administracyjny, rozstrzygający w postępowaniu sporno-administracyjnym sprawy, wyliczone w ustawach. Trzecią instancją jest Najwyższy Trybunał Administracyjny. (Dz. U. Rzplitej 1924, Nr. 50, poz. 505).

Wojewódzki Sąd Administracyjny składa się z przewodniczącego, jego zastępcy i sędziów zawodowych, mianowanych dożywotnio na wniosek wojewody przez Prez. Rzplitej, oraz sędziów niezawodowych, wybranych przez Radę Wojewódzką. Sędziowie posiadają niezawisłość (Dz. U. śląskich, ustawa z dnia 9 maja 1923, Nr. 20, poz. 129).

Władzami administracji ogólnej w części górnośląskiej są starosta i Wydział powiatowy, burmistrz i wójt, jako władze miejscowe policyjne. W Katowicach (z rozciągnięciem władzy na powiat wiejski katowicki) i w Królewskiej Hucie, stanowiących odrębne powiaty miejskie, utworzono dyrekcje policji, jako lokalne władze policyjne, powierzając czasowo kierownictwo dyrekcji starostom powiatowym sąsiednich powiatów wiejskich. Na Śląsku Cieszyńskim władzą administracyjną jest starosta. W Bielsku, mieście, rządzącym się własnym statutem, zwierzchność gminna jest władzą administracyjną pierwszej instancji. W mieście tem dla spraw bezpieczeństwa publicznego utworzono dyrekcję policji.

Organizacja policji w województwie śląkiem jest wzorowana na odpowiedniej ustawie, obowiązującej w Rzplitej. Koszty utrzymania ponosi województwo, gminy obowiązane są dostarczyć lokalu. Główna Komenda policji wojewódzkiej z Głównym Komendantem zależna jest od wojewody, a jej podlegają: komendy powiatowe, komisariaty, posterunki w gminach i miasteczkach.

Art. 76.

(1) Dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego powołuje się samorząd gospodarczy, obejmujący izby rolnicze, przemysłowo-handlowe, rzemieślnicze, pracy, wolnych zawodów oraz inne zrzeszenia publiczno-prawne.

(2) Ustawy mogą łączyć izby w związki i nadawać im osobowość publiczno-prawną.

(3) Do rozważania zagadnień, dotyczących całokształtu życia gospodarczego, opinjowania o projektach ustaw gospodarczych, tudzież harmonizowania poczynań w poszczególnych gałęziach gospodarstwa narodowego — może być ustawą powołana Naczelna Izba Gospodarcza.

(4) Nadzór nad działalnością samorządu gospodarczego sprawuje Rząd przez powołane do tego organa.

Nowa Konstytucja, stojąc na stanowisku jednolitości administracji państwowej, uważa za jeden z jej organów — obok administracji rządowej i samorządu terytorjalnego — także samorząd gospodarczy, który — zgodnie z postanowieniami art. 76 — ma być zorganizowany dwustopniowo, a to:

pierwszy stopień samorządu gospodarczego w Izbach Rolniczych, Przemysłowo-Handlowych, Rzemieślniczych, w Izbach Pracy, wolnych zawodów, oraz w innych zrzeszeniach publiczno-prawnych, zaś drugi stopień ma stanowić ustawą powołana Naczelna Izba Gospodarcza. Z tych postanowień art. 76 dają się wyprowadzić następujące wnioski: 1) Nowa Konstytucja wiąże samorząd gospodarczy ściśle z administracją państwową, stawiając go w jednym rzędzie z administracją rządową i samorządem terytorjalnym jako trzy gałęzie administracji państwa. 2) Prawodawca przewiduje możliwość zorganizowania Naczelnej Izby Gospodarczej, powołanej do rozważania zagadnień, dotyczących całokształtu życia gospodarczego, opinjowania o projektach ustaw gospodarczych, tudzież harmonizowania poczynąń w poszczególnych gałęziach gospodarstwa narodowego. Jest to niejako gotowa koncepcja parlamentu gospodarczego, któryby pracował obok parlamentu politycznego. Choćby nawet Naczelna Izba Gospodarcza nie miała być czynnikiem samodzielnym w zakresie inicjatywy ustawodawczej, to jej wnioski, opinie i propozycje mogą być poważnym substratem dla rozważań i poczynąń gospodarczych rządu. 3) Powołanie samorządu gospodarczego dla poszczególnych dziedzin życia gospodarczego jest już nieomal faktem dokonany w sensie organizacji prawnej. Istnieje już faktycznie samorząd w formie zorganizowanych Izb Rolniczych,¹ Rzemieślniczych,² Przemysłowo-Handlowych,³ poszczególnych grup wolnych zawodów⁴ i innych; tak więc podwaliny są już stworzone i należy oczekiwać, że dalsza praca ustawodawcza przyniesie organizację związków Izb gospodarczych⁵ i Naczelnej Izby Gospodarczej. Państwo Polskie w pracy około zorganizowania życia gospodarczego a przede wszystkim w dążeniu do zharmonizowania poczynąń w poszczególnych gałęziach pracy gospodarczej, staje w szeregu z innymi państwami współczesnymi, które w ostatnich czasach wytworzyły instytucje centralne w tem przekonaniu, że rozwijające się i komplikujące życie gospodarcze należy organizować i nadzorować, aby uniknąć niebezpiecznych tarć i łagodzić przesilenia.

¹ Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 22 marca 1928 (Dz. U. R. P. Nr. 39, poz. 385).

² Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 27 października 1933 o Izbach rzemieślniczych i ich związku (Dz. U. R. P. Nr. 85, poz. 638).

³ Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 15 lipca 1927 o Izbach przemysłowo-handlowych (Dz. U. R. P. 1927, Nr. 67, poz. 591). Zmiany w ustawach: z dnia 10 marca 1932 (Dz. U. R. P. Nr. 29, poz. 292) — z 24 marca 1933 (Dz. U. R. P. Nr. 25, poz. 210) i z dnia 10 marca 1934 r. (Dz. U. R. P. Nr. 26, poz. 203).

⁴ Prawo o notariacie Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 27 października 1933 (Dz. U. R. P., 1933, Nr. 84, poz. 609). Prawo o ustroju adwokatury Rozp. Prez. Rzplitej (Dz. U. R. P., 1932, Nr. 86, poz. 733). Ustawa o Izbach lekarskich z dnia 15 marca 1934 (Dz. U. R. P., 1934, Nr. 31, poz. 275).

⁵ Art. 18 Rozp. Prez. Rzplitej z dnia 27 października 1933 o Izbach rzemieślniczych i ich związku (Dz. U. R. P. Nr. 85, poz. 638) ustala organizację związku Izb rzemieślniczych, to samo odnośnie do Izb handl.-przemysł. ustawa z dnia 10 marca 1934 (Dz. U. R. P. Nr. 26, poz. 203).

XI. Kontrola państwowa.

Art. 77.

(1) Do kontroli pod względem finansowym gospodarki Państwa oraz związków publiczno-prawnych, badania zamknięć rachunków Państwa, przedstawiania Sejmowi corocznie wniosków o absolutorjum dla Rządu — powołuje się Najwyższą Izbę Kontroli, opartą na zasadzie kolegjalności i niezawisłości członków jej kolegium.

(2) Najwyższa Izba Kontroli jest niezależna od Rządu.

(3) Prezydent Rzeczypospolitej mianuje i odwołuje Prezesa Najwyższej Izby Kontroli, a na jego wniosek i z jego kontrasygnatą mianuje i odwołuje członków jej kolegium.

(4) Prezes Najwyższej Izby Kontroli jest za sprawowanie swego urzędu odpowiedzialny według zasad, ustalonych dla odpowiedzialności ministrów.

Najwyższa Izba Kontroli¹ jest specjalnym organem Państwa (art. 3 Konstytucji), powołanym do kontroli pod względem finansowym gospodarki Państwa oraz związków publiczno-prawnych, badania zamknięć rachunkowych Państwa oraz przedstawiania Sejmowi corocznie wniosków o absolutorjum dla Rządu.

Określając w pierwszym ustępie zadania Najwyższej Izby Kontroli, nowa Konstytucja — w porównaniu z Konstytucją marcową — ujmuje je o tyle inaczej, że po pierwsze rozszerza kontrolę na związki publiczno-prawne, po drugie nie przewiduje możliwości postawienia wniosku Sejmowi o odmówienie absolutorjum dla Rządu.

W dalszym ciągu ust. 1, art. 77 stwierdza, że Najwyższa Izba Kontroli jest oparta na zasadzie kolegjalności i niezawisłości członków jej kolegium, nie używając zwrotu, zawartego w art. 9-ym Konstytucji marcowej o niezależności sędziowskiej, z czegoby wynikało, że niezawisłość członków kolegium Najwyższej Izby Kontroli będzie ustawowo inaczej określona, aniżeli niezawisłość sędziów. Do pewnego stopnia wyjaśnieniem jest ust. 2 art. 77,

¹ Określenie organizacji i kompetencji Najwyższej Izby Kontroli zawiera ustawa o kontroli państwowej z 3 czerwca 1921 (Dz. U. R. P. Nr. 51 ex 1921, poz. 314).

Ustawą tą zorganizowano fachową kontrolę finansową, kierowaną przez Najwyższą Izbę Kontroli i Okręgowe Izby Kontroli. Są one powołane do rewizji dochodów i wydatków Państwa, oraz jego stanu majątkowego, a na żądanie Rady Ministrów mogą przeprowadzić rewizję gospodarki finansowej ciał samorządowych tudzież instytucyj, zakładów, fundacyj, stowarzyszeń i spółek, działających przy udziale finansowym Skarbu Państwa lub pod jego gwarancją.

który mówi, że Najwyższa Izba Kontroli jest niezależna od Rządu, co zresztą jasno wynika ze stanowiska tej instytucji w Państwie i z charakteru jej zadań, wyrażonych w początkowej części ust. 1-go. Najwyższa Izba Kontroli jest jednym z organów Państwa, pozostającym pod zwierzchnictwem Prez. Rzplitej (art. 3) a stanowisko Prezesa Najwyższej Izby Kontroli przez nową Konstytucję zostało ujęte w sposób zupełnie różny, niż w Konstytucji marcowej. Przedewszystkiem mianowanie i odwoływanie Prezesa Najwyższej Izby Kontroli jest jedną z prerogatyw Prez. Rzplitej, a więc aktem, nie wymagającym kontrasygnaty ministerjalnej (art. 13, ust. 2, lit. c), powtóre Prezes Najwyższej Izby Kontroli — zgodnie z brzmieniem ust. 4-go, art. 77 — jest odpowiedzialny według zasad, ustalonych dla odpowiedzialności Ministrów, — a więc politycznie przed Prez. Rzplitej, parlamentarnie — przed Sejmem (względnie Izbami Ustawodawczymi) a konstytucyjnie przed Trybunałem Stanu.

Zgodnie z postanowieniami art. 44, ust. 2 Prezes Najwyższej Izby Kontroli ma prawo żądania oddania posła lub senatora pod sąd Trybunału Stanu za przekroczenie przepisów, zawartych w ust. 1-ym art. 44.

Członków Najwyższej Izby Kontroli mianuje i odwołuje Prezydent Rzplitej na wniosek Prezesa Najwyższej Izby Kontroli i z jego kontrasygnatą.

XII. Stan zagrożenia państwa.

Art. 78.

(1) W razie zagrożenia Państwa z zewnątrz, jak również w razie rozruchów wewnętrznych lub rozległych knowań o charakterze zdrady stanu, zagrażających ustrojowi lub bezpieczeństwu Państwa albo bezpieczeństwu obywateli — Rada Ministrów za zezwoleniem Prezydenta Rzeczypospolitej zarządzi stan wyjątkowy na obszarze całego Państwa lub części zagrożonej.

(2) Zarządzenie takie będzie przesłane do Sejmu w ciągu siedmiu dni od ogłoszenia.

(3) Jeżeli Sejm jest rozwiązany, zarządzenie o ogłoszeniu stanu wyjątkowego będzie złożone nowoobranemu Sejmowi na pierwszym posiedzeniu.

(4) Sejm może zażądać uchylenia zarządzenia.

(5) Wniosek taki nie może być głosowany na posiedzeniu, podczas którego został zgłoszony.

(6) Jeżeli Senat wypowie się za uchwałą Sejmu, Rząd niezwłocznie uchyli zarządzenie.

(7) Ogłoszenie stanu wyjątkowego daje Rządowi prawo zawieszania na czas trwania tego stanu swobód obywatelskich oraz możliwość korzystania z uprawnień szczególnych, przewidzianych ustawą o stanie wyjątkowym.

Art. 78 omawia warunki, w jakich może być zarządzony na obszarze całego Państwa i jego części zagrożonej — stan wyjątkowy.

Może to nastąpić — według art. 78 — w wypadku zagrożenia Państwa z zewnątrz (a więc gdy grozi atak nieprzyjacielskiego państwa, względnie wybuch wojny), w razie rozruchów wewnętrznych, lub też rozległych knowań o charakterze zdrady stanu, zagrażających ustrojowi Państwa lub jego bezpieczeństwu, albo bezpieczeństwu obywateli. Zarządzenie stanu wyjątkowego należy do kompetencji Rady Ministrów po uzyskaniu zezwolenia na takie zarządzenie od Prezydenta Rzplitej. Konstytucja przy tem postanawia, że zarządzenie o stanie wyjątkowym musi być przesłane do Sejmu w ciągu dni 7-miu od ogłoszenia, a w wypadku, gdy Sejm jest rozwiązany, ma być przedłożone nowoobranemu Sejmowi na I posiedzeniu. Gdyby na posiedzeniu Sejmu został postawiony wniosek o uchylenie zarządzenia, nie może on być głosowany na tem samem posiedzeniu. W wypadku, gdyby Sejm uchwalił uchylenie zarządzenia stanu wyjątkowego, uchwała taka ma być przedłożona Senatowi do decyzji. Dopiero gdyby Senat aprobował uchwałę Sejmu, Rząd niezwłocznie ma uchylić zarządzenie.

W każdym razie ogłoszenie stanu wyjątkowego daje Rządowi prawo zawieszania na czas trwania tego stanu swobód obywatelskich, oraz daje mu możliwość korzystania z uprawnień szczególnych, przewidzianych ustawą o stanie wyjątkowym.

Konstytucja marcowa w art. 124, dotyczącym postanowień o stanie wyjątkowym, wymieniła wyraźnie prawa obywatelskie, które na czas trwania stanu wyjątkowego mają ulec zawieszeniu. (Wolność osobista, netykalność mieszkania, wolność prasy, tajemnica korespondencji oraz prawa koalicji, zgromadzania się i zawiązywania stowarzyszeń).

Nowa Konstytucja w kwestji swobód obywatelskich, które mają być zawieszone, oraz szczególnych uprawnień Rządu odsyła do ustawy. W tym wypadku miarodajne będą postanowienia rozporz. Prez. Rzplitej (z mocą ustawy), wydanego dnia 16 marca 1928 o stanie wyjątkowym (Dz. U. R. P. Nr. 32, poz. 307), które się przedstawiają mniej więcej następująco:

Rozporządzenie Rady Ministrów, wprowadzające stan wyjątkowy, ogłasza się w Dzienniku Ustaw, a nadto obwieszcza się w sposób, zapewniający jego rozpowszechnienie, podając równocześnie skutki, jakie zawieszenie

praw obywatelskich za sobą pociąga. Rozporządzenie wskazuje szczegółowo, jakie zwiększone kompetencje posiadają władze administracji ogólnej skutkiem zawieszenia praw obywatelskich. Władze te mogą np. poddać rewizji osobistej i aresztowaniu osoby, zagrażające bezpieczeństwu Państwa lub porządkowi publicznemu, bez polecenia władz sądowych; mogą — we własnym zakresie działania — przytrzymać te osoby na okres nie dłuższy, niż 3 miesiące, w miejscach, które nie są przeznaczone dla osób skazanych lub aresztowanych z powodu przestępstw;¹ mogą nakazać im zamieszkanie na okres nie dłuższy, niż 6 miesięcy, na oznaczonym obszarze lub w pewnej miejscowości z równoczesnym zakazem opuszczenia obszaru wyznaczonego.² Czasowe zawieszenie prawa tajemnicy korespondencji nadaje administracji ogólnej prawo zarządzenia bez polecenia władz sądowych: otwierania i przeglądania przesyłek pocztowych, jako też kontrolowania treści telegramów i rozmów telefonicznych, zatrzymywania, zajmowania i konfiskowania całości lub części przesyłek pocztowych oraz telegramów, lub też przerywania rozmów telefonicznych, zagrażających bezpieczeństwu Państwa lub porządkowi publicznemu.

Rada Ministrów może upoważnić Ministra Spraw Wewnętrznych do wydawania w porozumieniu z właściwymi Ministrami wyjątkowych rozporządzeń i zarządzeń o wyrabianiu, sprzedaży, posiadaniu, przechowywaniu i noszeniu broni i amunicji, o dowodach osobistych i meldunkach, o wprowadzeniu ograniczeń ruchu osobowego na drogach publicznych, kolejach, drogach wodnych, lotniczych i t. d.

Na obszarze stanu wyjątkowego mogą być zorganizowane sądy doraźne, przyczem Rada Ministrów może upoważnić Ministra Sprawiedliwości do wydania rozporządzenia, że w stosunku do przestępstw, popełnionych na obszarze stanu wyjątkowego w czasie jego istnienia, dozwolone jest stosowanie postępowania doraźnego, bez zachowania zwykłych terminów przesłuchania oskarżonego, trwania dochodzeń, złożenia wniosku stawienie oskarżonego przed sądem doraźnym, wyznaczenia rozprawy głównej i czasu jej trwania.

Władze administracyjne mają do swej dyspozycji szereg kar (grzywna do 3 tysięcy złotych i areszt do 6-ciu miesięcy) na wypadek przekroczenia prawa o stanie wyjątkowym lub przepisów, na jego podstawie wydanych. Od orzeczenia karnego władzy administracyjnej można się odwołać do sądu.

Władze cywilne w porozumieniu z władzami wojskowymi mogą — w razie potrzeby — korzystać z pomocy siły zbrojnej, a Rada Ministrów może upoważnić Ministra Spraw Wewnętrznych do przekazywania pew-

¹ Internowanie.

² Konfinowanie.

nych funkcij władz administracyjnych cywilnych władzom wojskowym, a również do uzależnienia władz administracyjnych cywilnych od dowództwa wojskowego.¹

Art. 79.

(1) W razie konieczności użycia sił zbrojnych do obrony Państwa Prezydent Rzeczypospolitej zarządzi stan wojenny na obszarze całego Państwa lub jego części.

(2) Podczas trwania stanu wojennego Prezydent Rzeczypospolitej ma prawo bez upoważnienia Izb Ustawodawczych wydawać dekrety w zakresie ustawodawstwa państwowego z wyjątkiem zmiany Konstytucji, przedłużyć kadencję Izb Ustawodawczych do czasu zawarcia pokoju oraz otwierać, odraczać i zamykać sesje Sejmu i Senatu w terminach, dostosowanych do potrzeb obrony Państwa, jak również powoływać do rozstrzygania spraw, wchodzących w zakres działania Izb Ustawodawczych, Sejm i Senat w zmniejszonym składzie, wyłonionym przez te Izby.

(3) W czasie trwania stanu wojennego Rząd korzysta z uprawnień, przewidzianych ustawą o stanie wyjątkowym, a nadto z uprawnień szczególnych, określonych ustawą o stanie wojennym.

Nowa Konstytucja poświęca osobny artykuł postanowieniom, związanym z zarządzeniem stanu wojennego na obszarze całego Państwa lub jego części i wiąże z tem cały szereg szczególnych uprawnień Prez. Rzplitej, przysługujących Mu podczas trwania stanu wojennego a dotyczących specjalnie kompetencji ustawodawczej. W ust. 3-im art. 79-go przewidziane są specjalne uprawnienia dla Rządu na okres trwania stanu wojennego, określone ustawami o stanie wyjątkowym (obacz objaśn. do art. 78-go) i o stanie wojennym. Już poprzednie artykuły Konstytucji wskazują na specjalne uprawnienia Głowy Państwa w razie wojny. Przedewszystkiem art. 12 daje Prez. Rzplitej prawo decyzji w sprawie wypowiedzenia wojny, a akt wypowiedzenia wojny wymaga jedynie kontrasygnaty ministerjalnej. Art. 13 uprawnia Prezydenta do wyznaczania na czas wojny następcy (prerogatywa Prezydenta), zaś art. 24 postanawia, że w razie wojny okres urzędowania Prezydenta Rzplitej (względnie Jego następcy) przedłuża się

¹ Cybichowski: Encyklopedia prawa publicznego. Art. „Stan wyjątkowy“, str. 981.

Obacz: Rozporządzenie Ministra Spraw Wewnętrznych z dnia 12 lutego 1931, poz. 219 o właściwości toku instancyj i trybie postępowania władz administracyjnych na obszarze, objętym stanem wyjątkowym, — oraz rozporz. Prez. Rzplitej z 19 marca 1928 o postępowaniu doraźnem (Dz. U. Nr. 33, poz. 315).

automatycznie do upływu 3-ch miesięcy od zawarcia pokoju. Art. 78 powiada, że w wypadku zagrożenia Państwa z zewnątrz od Prezydenta Rzplitej zależy udzielenie zezwolenia Radzie Ministrów na zarządzenie stanu wyjątkowego.

Art. 79 powyższe przepisy uzupełnia następująco:

1) Prezydent Rzplitej zarządza stan wojenny na obszarze całego Państwa lub jego części w wypadku konieczności użycia sił zbrojnych do obrony Państwa (wymagana tu jest jedynie kontrasygnata ministerjalna),

2) Prezydent Rzplitej ma prawo podczas trwania stanu wojennego bez upoważnienia Izb ustawodawczych wydawać dekrety w zakresie ustawodawstwa państwowego (z wyjątkiem zmiany Konstytucji),

3) Prezydent Rzplitej ma prawo przedłużyć kadencję Izb ustawodawczych do czasu zawarcia pokoju,

4) Prezydent Rzplitej ma prawo otwierać, odraczać i zamykać sesje Izb ustawodawczych w terminach, dostosowanych do potrzeb obrony Państwa,

5) Prezydent Rzplitej ma prawo powoływać do rozstrzygania spraw, wchodzących w zakres działania Izb ustawodawczych, Sejm i Senat w zmniejszonym składzie, wyłonionym przez te Izby.

Instytucja Izb Ustawodawczych w zmniejszonym składzie jest czemś zupełnie nowem; nie ulega wątpliwości, że sposób powoływania Sejmu i Senatu w tej formie oraz sposób wybierania przez Izby, wreszcie granice ilościowe zmniejszenia będą określone aktem ustawodawczym.

Uprawnienia Rządu, wynikające z ogłoszenia stanu wyjątkowego — omówiliśmy powyżej. Zaś uprawnienia, związane z ogłoszeniem stanu wojennego, dadzą się w przybliżeniu określić na podstawie postanowień o stanie wojennym, wynikających z rozporz. Prez. z dnia 16 stycznia 1928 (z mocą ustawy), Dz. U. Rzplitej Nr. 8, poz. 54.

Stan wojenny może być wprowadzony w czasie wojny na obszarze, objętym działaniami wojennymi, t. j. a) na obszarze wojennym, b) w rejonach umocnionych, c) na obszarach warownych wraz z rejonami tychże.

Wprowadzenie stanu wojennego należy do kompetencji Naczelnego Wodza. Powoduje w każdym razie zawieszenie praw obywatelskich (określonych w ogłoszeniu), a wyłącza na danym obszarze stosowanie przepisów o stanie wyjątkowym (jeżeli takie są wprowadzone).

Wprowadzenie stanu wojennego powoduje rozszerzenie kompetencji władz administracyjnych cywilnych, zaś w miejscowościach, w których ze względu na działanie wojenne one nie funkcjonują, ich uprawnienia przechodzą na władze wojskowe, wyznaczone przez Naczelnego Wodza. Na obszarze stanu wojennego Naczelnny Wódz ma prawo wydawania rozporządzeń i zarządzeń.

Wprowadzenie stanu wojennego stanowi dostateczną podstawę do wprowadzenia na obszarze wojennym sądów doraźnych.¹ Sądy doraźne może wprowadzić rozporządzeniem Naczelný Wódz, który jest kompetentnym — oprócz władz zwykłych, do tego powołanych.

XIII. Zmiana Konstytucji.

Art. 80.

(1) Zmiana Konstytucji może być dokonana z inicjatywy Prezydenta Rzeczypospolitej, Rządu lub $\frac{1}{4}$ ustawowej liczby posłów.

(2) Wniosek, postawiony przez Prezydenta Rzeczypospolitej, może być głosowany tylko w całości i bez zmian lub ze zmianami, na które Rząd imieniem Prezydenta Rzeczypospolitej wyrazi zgodę.

(3) Ustawa, zmieniająca Konstytucję z inicjatywy Prezydenta Rzeczypospolitej, wymaga zgodnych uchwał Sejmu i Senatu, powziętych zwykłą większością głosów; z inicjatywy zaś Rządu lub Sejmu — zgodnych uchwał, powziętych większością ustawowej liczby posłów i senatorów.

(4) Prezydent Rzeczypospolitej może w ciągu trzydziestu dni od otrzymania projektu ustawy, zmieniającego Konstytucję, zwrócić go Sejmowi z żądaniem ponownego rozpatrzenia, które może nastąpić nie wcześniej, niż na następnej kadencji.

(5) Jeżeli Izby Ustawodawcze uchwalą ponownie projekt bez zmian, Prezydent Rzeczypospolitej, stwierdziwszy podpisem moc ustawy, zarządzi jej ogłoszenie, chyba że rozwiąże Sejm i Senat.

Prawo inicjatywy ustawodawczej w sprawie zmiany Konstytucji przysługuje:

1) Prezydentowi Rzplitej, 2) Rządowi, 3) jednej czwartej ustawowej liczby posłów.

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z mocą ustawy z dnia 19 marca 1928 o postępowaniu doraźnem (Dz. U. Nr. 33, poz. 315).

Obacz: Cybichowski: Encyklopedia prawa publicznego, art. „Stan wojenny” — str. 979.

Inicjatywa Prezydenta Rzplitej.

Ustęp 2-gi, art. 80 specjalnie zastrzega, że wniosek, postawiony przez Prezydenta Rzplitej, może być głosowany tylko w całości i bez zmian, lub ze zmianami, na które Rząd — imieniem Prezydenta — wyrazi zgodę.

Dla uchwalenia ustawy, zmieniającej Konstytucję z inicjatywy Prezydenta Rzplitej, wymagają postanowienia, zawarte w ust. 3-im, zgodnych uchwał Sejmu i Senatu, powziętych zwykłą większością głosów (art. 37).

Inicjatywa Rządu lub jednej czwartej posłów.

Wniosek rządowy i poselski w odróżnieniu od wniosku Prezydenta może ulec zmianom w ciągu obrad Sejmu, gdyż — jak wynika z postanowień ust. 3-go — uchwały Izby muszą być zgodne, więc Senat albo zaaprobuje uchwałę Sejmu większością ustawowej liczby Senatorów — lub aprobaty taką kwalifikowaną większością nie udzieli. (Najmniejszą zmianę, dokonaną przez Senat, należy uważać jako uchwałę niezgodną).

Odraczające veto Prezydenta.

W wypadku uchwalenia przez Izby zgodnego wniosku o zmianę Konstytucji Prezydent może w ciągu dni 30-tu albo stwierdzić podpisem moc ustawy i zarządzić jej ogłoszenie, albo też zwrócić projekt, uchwalony przez Izby, Sejmowi — z żądaniem ponownego rozpatrzenia, z tem jednak ważnem zastrzeżeniem, że to ponowne rozpatrzenie przez Izby może nastąpić dopiero na następnej kadencji Izby. (Por. art. 54, ust. 2).

Jeżeli Izby Ustawodawcze uchwalą ponownie projekt bez zmian, Prezydent Rzplitej ma prawo: albo stwierdzić podpisem moc ustawy i zarządzić jej ogłoszenie, albo rozwiązać Izby Ustawodawcze. (Por. art. 54, ust. 3).

XIV. Przepisy końcowe.**Art. 81.**

(1) Niniejsza ustawa konstytucyjna wchodzi w życie z dniem ogłoszenia.

(2) Jednocześnie uchyla się ustawę z dnia 17 marca 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 44, poz. 267) wraz ze zmianami, wprowadzonymi ustawą z dnia 2 sierpnia 1926 r. (Dz. U. R. P. Nr. 78, poz. 442) z wyjątkiem art. 99, 109—118 oraz 120.

(3) Ustawa konstytucyjna z dnia 15 lipca 1920 r., zawierająca statut organiczny Województwa Śląskiego (Dz. U. R. P.

Nr. 73, poz. 497) wraz ze zmianami, wprowadzonymi ustawami z dnia 8 marca 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 26, poz. 146), z dnia 30 lipca 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 69, poz. 449), z dnia 18 października 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 85, poz. 608) oraz z dnia 18 marca 1925 r. (Dz. U. R. P. Nr. 36, poz. 240) zachowuje swą moc z tem, że art. 44 ustawy z dnia 15 lipca 1920 r. (Dz. U. R. P. Nr. 73, poz. 497) nadaje się brzmienie:

„Zmiana niniejszej ustawy konstytucyjnej wymaga ustawy państwowej“.

i że uchyla się art. 2 ustawy z dnia 8 marca 1921 r. (Dz. U. R. P. Nr. 26, poz. 146).

Dwa postanowienia tego artykułu zasługują na uwagę:

1) Włączenie do nowej Konstytucji art. 99, 109—118, oraz 120-go Konstytucji marcowej.

2) Przeprowadzenie zasadniczej zmiany ustawy konstytucyjnej z dnia 15 lipca 1920, zawierającej statut organiczny województwa śląskiego (Dz. U. Rzpłitej, Nr. 73, poz. 497) przez nadanie nowego brzmienia jej artykułowi 44-mu, oraz przez uchylenie art. 2-go ustawy z dnia 8 marca 1921 (Dz. U. Rzpłitej, Nr. 26, poz. 46).

Oba wymienione artykuły mają podobne brzmienie, a brzmienie to przedstawia się następująco:

Art. 44 (ustawy z dnia 15 lipca 1920): „Ustawa zmieniająca niniejszą ustawę konstytucyjną a ograniczająca prawo ustawodawstwa lub samorządu śląskiego (art. 1, 4—12, 13—33, 36—42 i 44), wymagać będzie zgody Sejmu śląskiego“. Według postanowienia art. 81-go Konstytucji Rzpłitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935 brzmienie tego artykułu ma wyglądać następująco: „Zmiana niniejszej ustawy konstytucyjnej wymaga ustawy państwowej“.

Należy zaznaczyć, że wymienione w dawnem brzmieniu artykułu 44-go artykuły ustawy z 15 lipca 1920 dotyczą kwestyj następujących: granic województwa śląskiego, ustawodawstwa i samorządu śląskiego, kompetencji ustawodawczej Sejmu śląskiego, ordynacji wyborczej do Sejmu śląskiego, organizacji sądownictwa na Śląsku, zorganizowania Rady Wojewódzkiej i jej uprawnień, zaś art. 44-ty zawiera postanowienia zasadnicze, dotyczące warunków, na podstawie których ustawa konstytucyjna śląska może być zmieniona.

Brzmienie artykułu 2-go ustawy z dnia 8 marca 1921 przedstawia się następująco: „Art. 2. Ustawa zmieniająca niniejszą ustawę konstytucyjną wymagać będzie zgody Sejmu śląskiego“.

Nowa Konstytucja ten artykuł uchyla. Tak więc zmiana ustawy kon-

stytucyjnej śląskiej może być dokonana zwykłą ustawą państwową albo dekretem Prezydenta Rzplitej (art. 57, ust. 2 Konstytucji Rzplitej Polskiej z dnia 23 kwietnia 1935).

Utrzymane w mocy artykuły dawnej Konstytucji (z 17 marca 1921 r., ze zmianami, wprowadzonymi ustawą z dnia 2 sierpnia 1926 r.).

Art. 99.

Rzeczpospolita Polska uznaje wszelką własność czyto osobistą poszczególnych obywateli, czyto zbiorową związków obywateli, instytucyj, ciał samorządowych i wreszcie samego Państwa, jako jedną z najważniejszych podstaw ustroju społecznego i porządku prawnego, oraz poręcza wszystkim mieszkańcom, instytucjom i społecznościom ochronę ich mienia, a dopuszcza tylko w wypadkach, ustawą przewidzianych, zniesienie lub ograniczenie własności, czyto osobistej, czyto zbiorowej, ze względów wyższej użyteczności za odszkodowaniem. Tylko ustawa może postanowić, jakie dobra i w jakim zakresie, ze względu na pożytek ogółu, mają stanowić wyłącznie własność Państwa, oraz o ile prawa obywateli i ich prawnie uznanych związków do swobodnego użytkowania ziemi, wód, minerałów i innych skarbów przyrody — mogą, ze względów publicznych, doznać ograniczenia.

Ziemia, jako jeden z najważniejszych czynników bytu Narodu i Państwa, nie może być przedmiotem nieograniczonego obrotu. Ustawy określą przysługujące Państwu prawo przymusowego wykupu ziemi, oraz regulowania obrotu ziemią, przy uwzględnieniu zasady, że ustrój rolny Rzeczpospolitej Polskiej ma się opierać na gospodarstwach rolnych, zdolnych do prawidłowej wytwórczości i stanowiących osobistą własność.

Art. 99 poręcza prócz własności indywidualnej, także własność zbiorową instytucyj, związków, ciał samorządowych a nawet samego Państwa. Artykuł ten da się podzielić na 5 części.

Część pierwsza orzeka, że Rzeczpospolita uznaje wszelką własność indywidualną, czy też zbiorową, jako jedną z najważniejszych podstaw ustroju społecznego i porządku prawnego.

W drugiej części poręcza tak jednostkom fizycznym jak i osobom prawnym ochronę posiadania.

W trzeciej części przewiduje jednak możliwość wydania ustaw, ogra-

niczających lub znoszących własność osobistą, czy też zbiorową ze względów wyższej użyteczności i za odszkodowaniem.

Część czwarta głosi, że pewne dobra na podstawie ustawy mogą ze względu na pożytek ogółu być przeznaczone na wyłączną własność Państwa, oraz że prawa obywateli i ich prawnie uznanych związków mogą być ograniczone w swobodnem użytkowaniu ziemi, wód, minerałów i innych skarbów przyrody.

Część piąta art. 99 obejmuje cały II ustęp artykułu i jest poświęcona specjalnie kwestji własności ziemi. Tu wysunięto trzy zasady:

1) że ziemia nie może być przedmiotem nieograniczonego obrotu i że ustawy określają prawo Państwa do regulowania tego obrotu,

2) że Państwo na podstawie ustawy otrzyma prawo przymusowego wykupu ziemi,

3) że ustroj rolny Rzeczypospolitej ma się opierać na gospodarstwach rolnych, zdolnych do prawidłowej wytwórczości i stanowiących osobistą własność.

Zasługuje na uwagę w części pierwszej fakt, że Konstytucja uznaje własność osobistą i zbiorową jako podstawę ustroju społecznego i porządku prawnego Państwa. A więc możliwe jest uspołecznienie środków produkcji drogą ustaw.

Brmienie drugiej i trzeciej części artykułu 99 przypomina punkt 17 „Deklaracji praw człowieka i obywatela“ z r. 1789.¹ Zgodnie z tem ustawa może częściowo lub zupełnie wywłaszczyć osobę fizyczną lub prawną dla celów, związanych z wyższą użytecznością (jak przeprowadzenie drogi publicznej, linii kolejowej, urządzenie kopalni i t. d.) We wszystkich tych wypadkach przewidziane jest odszkodowanie.

Szczegółowe postanowienia o wywłaszczeniu zawiera rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dnia 24 września 1934 (Dz. U. Rzplitej Polskiej, Nr. 86, poz. 776). Zgodnie z treścią tego rozporządzenia wywłaszczenie jest dopuszczalne wyłącznie ze względów wyższej użyteczności — za odszkodowaniem — w przypadkach, w których przepis prawa przewiduje możność wywłaszczenia. Do orzekania o wywłaszczeniu i odszkodowaniu za wywłaszczenie powołany jest właściwy wojewoda (według położenia przedmiotu wywłaszczenia).

Do orzekania co do odszkodowania powołany jest Sąd, który wydaje w sprawie odszkodowania za wywłaszczenie orzeczenie w trybie postępowania niespornego. Po przeprowadzeniu rozprawy wojewoda wydaje orzeczenie o wywłaszczeniu lub odmawia jego wydania. Od tego orzeczenia służy 14-to dniowe odwołanie do Ministra Spraw Wewnętrznych.

¹ „La propriété, étant un droit inviolable et sacré, nul ne peut en être privé, si ce n'est lorsque la nécessité publique, légalement constatée, l'exige évidemment“.

Orzeczenie co do odszkodowania wydaje wojewoda na podstawie wyroku rozprawy. Od orzeczenia wojewody co do odszkodowania niema środka prawnego w administracyjnym toku instancji. O ile strona nie godzi się na odszkodowanie, ustalone orzeczeniem wojewody, może żądać ustalenia odszkodowania przez właściwy sąd.

Poza tem to rozporządzenie Prezydenta Rzplitej normuje wypadki wywłaszczenia, wywołane siłą wyższą lub nagłą potrzebą Państwa.¹

Oba zdania części czwartej wiążą się poniekąd z tem, co mówi część druga i trzecia, mówią jednak wyraźnie, że pewne dobra mogą stanowić własność Państwa (nie wymieniając ich). Mówiąc zaś o ograniczeniu własności obywateli i ich prawnie uznanych związków, wymienia, jaka własność może być ograniczona ze względów publicznych, a więc własność ziemi, wód, minerałów i innych skarbów przyrody.

Ustęp II art. 99 został dodany (w 3-em czytaniu Konstytucji) marcowej zdaje się w tym celu, aby stworzyć punkt oparcia w ustawie zasadniczej dla ustawy o reformie rolnej.

Przeprowadzona już 10 lipca 1919 „uchwała o zasadach reformy rolnej“ została rozszerzona i uzupełniona przedewszystkiem ustawą z dnia 15/VII 1920 r. „o wykonaniu reformy rolnej“,² następnie ustawami: z 17/XII 1920,³ z 25/IX 1922 („w przedmiocie uzupełnienia ustawy z dnia 15/VII 1920 o wykonaniu reformy rolnej“,⁴ wreszcie ustawą⁵ z dnia 28/XII 1925 (oraz rozporządzeniami ministerjalnemi do tej ostatniej ustawy z dnia 26/VIII 1926, z 7 i 23/XII 1926). Celem tych ustaw (sprecyzowanym ostatecznie w ostatniej z 28/XII 1925) jest:

- 1) tworzenie nowych samodzielnych gospodarstw rolnych;
- 2) powiększenie karłowatych gospodarstw do rozmiaru samodzielnych jednostek gospodarczych;
- 3) tworzenie gospodarstw drobnych dla produkcji ogrodniczo-warzywniczej;
- 4) tworzenie kolonij i ogródków robotniczych, urzędniczych i t. p. w pobliżu miast i ośrodków przemysłowych;
- 5) zabezpieczenie odpowiednich terenów dla szkół rolniczych i t. p.

Na cele przeprowadzenia reformy rolnej przeznacza ustawa: 1) dobra, będące własnością Państwa, 2) dobra „martwej ręki“ (duchowne, biskupie, kapitulne, klasztorne, plebańskie, kościelne — ob. objaśnienia do art. 114), 3) nieruchomości ziemskie innych kościołów i gmin wyznaniowych, 4) nie-

¹ Rozporządzenie Prezydenta Rzplitej z dnia 24 września 1934 o wywłaszczeniu na cele kolejowe (Dz. U. R. P. 1934, Nr. 86, poz. 777).

² Dz. U. R. P. 1920, Nr. 70, poz. 462.

³ Dz. U. R. P. 1921, Nr. 4, poz. 17.

⁴ Dz. U. R. P. 1922, Nr. 89, poz. 806.

⁵ Dz. U. R. P. 1926, Nr. 1, poz. 1.

ruchomości ziemskie innych instytucyj publicznych (z wyjątkiem samorządowych), a w szczególności fundacje (z wyjątkiem utworzonych przed rokiem 1795), 5) nadwyżki pozostałe innych nieruchomości ziemskich poza maximum stanu posiadania.

Nie ulegają parcelacji obszary o następujących rozmiarach:

a) w nieruchomościach ziemskich, położonych w okręgach przemysłowych i podmiejskich — 60 hektarów;

b) w nieruchomościach ziemskich na pozostałym obszarze Państwa — 180 hektarów.

Jednak w 4 województwach wschodnich i 5 powiatach województwa białostockiego — o ile wstępni właściciele majątków gospodarowali przed 1 stycznia 1864 — nie podlega parcelacji obszar rolny 300 ha.

Do tych maksymalnych norm posiadania nie zostają wliczone: drogi, sady, tereny zabudowane oraz obszary leśne ponad 30 ha na obszarze całego Państwa, a na kresach wschodnich (j. w.) ponad 50 ha oraz obszary wód spuszczalnych stawów rybnych, o ile powierzchnia stawu przenosi 3 ha, a innych obszarów wodnych 20 ha.

Obszar, mający być parcelowany, ustalony będzie corocznie przez Radę Ministrów, przyczem kontyngent roczny ustala się na 200.000 ha (na najbliższych 10 lat — art. 11).

Ustalone wynagrodzenie za nieruchomości ziemskie, przymusowo wykupione, będzie uiszczane częścią w gotówce, częścią w listach 5⁰/₀ Państwowej Renty Ziemskiej (art. 31).

Wykonanie parcelacji powierza ustawa:

1) Ministrowi Reform Rolnych przez podległe mu organy: Okręgowe Urzędy Ziemskie i Państwowy Bank Rolny,

2) instytucjom, do parcelacji upoważnionym, względnie właścicielom, którzy zgłosili swe dobra do parcelacji (art. 46) i uzyskali na to zezwolenie Urzędów Ziemskich.

1) Obszar nowotworzonych gospodarstw, jak również obszar, do którego mają być powiększane gospodarstwa istniejące, nie może przekroczyć 20 ha (na wschodzie 35 ha);

2) obszar parcel dla produkcji ogrodniczo-warzywniczej nie może przekroczyć 5 ha;

3) obszar parceli rzemieślniczej wiejskiej nie może przekroczyć 2 ha;

4) obszar parceli robotniczej, urzędniczej i t. p. przy miastach 1 ha.

Nabywcami parcel mogą być obywatele Państwa Polskiego, posiadający kwalifikacje zawodowe i gospodarcze, a w pierwszym rzędzie powinni być uwzględnieni:

1) dzierżawcy i oficjaliści majątków parcelowanych,

2) zasłużeni żołnierze i inwalidzi,

- 3) rodziny po poległych żołnierzach pol.
- 4) absolwenci szkół rolniczych
- 5) reemigranci, którzy musieli obce państwa opuścić ze względów politycznych.

Grunty, nabyte w drodze ustawy, do czasu spłaty obciążających je pożyczek nie mogą być dzielone, sprzedawane, wdzierżawiane lub zastawiane bez zezwolenia urzędów ziemskich.¹

Obok parcelacji zaczęto przeprowadzać likwidację serwitutów (prawa małych rolników do korzystania z części ziemi wielkiej własności). Zarazem uskutecznia się komasację (scalanie rozrzuconych gruntów).²

Przewidziane prawo regulowania obrotu ziemią przez Państwo jest już częściowo dopełnione przez rozporządzenia, które określają, że przeniesienie własności ziemskiej nie może być dokonane (pominąwszy wyjątkowe wypadki) bez zezwolenia Urzędów Ziemskich, zaś ustawa z 24 marca 1920 uzależnia nabycie własności ziemskiej przez cudzoziemców od zezwolenia Rady Ministrów.

Art. 109.

Każdy obywatel ma prawo zachowania swej narodowości i pielęgnowania swojej mowy i właściwości narodowych.

Osobne ustawy państwowe zabezpieczą mniejszościom w Państwie Polskim pełny i swobodny rozwój ich właściwości narodowościowych przy pomocy autonomicznych związków mniejszości o charakterze publiczno-prawnym, w obrębie związków samorządu powszechnego.

Państwo będzie miało w stosunku do ich działalności prawo kontroli oraz uzupełnienia w razie potrzeby ich środków finansowych.

Jest to pierwszy artykuł, włączony do Konstytucji marcowej na podstawie zobowiązań, wynikających z t. zw. traktatu o mniejszościach, zawartego z Polską przez mocarstwa koalicyjne, które w myśl tych postanowień,

¹ Celem sfinansowania przebudowy ustroju rolnego stworzono ustawą z dnia 9 marca 1932 (Dz. U. R. P. Nr. 26, poz. 236) [jednolity tekst ustawy zawarty w Rozp. Min. Rolnictwa i Reform Rolnych z dnia 30 marca 1934. Dz. U. R. P. 1934, Nr. 40, poz. 364] Fundusz obrotowy Reformy Rolnej, którym zarządza Minister Rolnictwa i Reform Rolnych. Administrowanie Funduszem może przekazać Minister Bankowi Rolnemu.

² Wyniki prac, związanych z reformą rolną za okres 1919—1934, są następujące:

1. Parcelacja: Utworzono kolonij i parcel 604.800 na obszarze 2,246.800 hektarów.
2. Prace regulacyjne: a) Liczba gospodarstw scalonych 505.500 na obszarze 3,578.400 hektarów. b) Likwidacje serwitutów: Liczba gospodarstw 246.900. Obszar, otrzymany za serwituty: 562.100 hektarów. Dane na podstawie „Małego Rocznika Statystycznego 1935”, str. 34 (Wydawnictwo Głównego Urzędu Statyst. Rzeczypospolitej Polskiej).

zamieszczonych w art. 1 traktatu, zaistniały w naszej Konstytucji (art. 109, 110 i 111). Treścią tych artykułów jest stanowisko prawne mniejszości narodowościowych i wyznaniowych w Polsce. Podstawą tych postanowień jest art. 93 Wielkiego Traktatu Wersalskiego, zawierający dwa ustępy następującej treści:¹

1. Polska przyjmuje postanowienia, które główne mocarstwa sprzymierzone i stowarzyszone uznają za konieczne dla ochrony w Polsce interesów mieszkańców, różniących się od większości ludności rasą, językiem i religią i godzi się na zamieszczenie tych postanowień w traktacie z temi mocarstwami.

2. Polska godzi się również na zamieszczenie w traktacie z mocarstwami sprzymierzonymi i stowarzyszonymi postanowień, które te mocarstwa uznają za konieczne dla ochrony wolności tranzytu, oraz dla słusznego traktowania handlu innych narodów.

Pierwszy zatem ustęp tyczy się kwestji ochrony t. zw. mniejszości, drugi zaś tranzytu i handlu.

Polska więc miała podpisać traktat z mocarstwami¹ co do tych dwóch kwestyj, godząc się zgóry na treść taką, jaką ustalać te mocarstwa.

Traktat cały ogólnie da się podzielić na 3 grupy:

1. Artykuły 2 i 7 ust. 1 do 3, które orzekają równe traktowanie wszystkich mieszkańców lub obywateli, więc także należących do mniejszości.

2. Art. 9 ust. 4 oraz art. 8 i 9, tyčzący się specjalnie praw mniejszości, wreszcie

3. Art. 10 i 11, traktujący wyłącznie o prawach żydów, jako mniejszości.

Ponieważ wyraźnie zaznaczono w traktacie (art. 1), że tylko art. 2 do 8 mają mieć dla Polski charakter zasadniczy, dlatego też te zobowiązania wypełniła Polska jak najściślej przez treść artykułów ustawy zasadniczej: 109, 110 i 111.

W traktacie tym, który zresztą rozwinięty jest w art. 109—111 Konstytucji, tak zwane główne mocarstwa (Anglja, Francja, Włochy, Japonja i Stany Zjednoczone Ameryki), tworzące zwycięską koalicję, uznały za stosowne zapewnić gwarancje międzynarodowe ochronie praw obywatelskich tych obywateli Państwa Polskiego, którzy należą do mniejszości rasowych, religijnych i językowych. Jak silnie zaakcentowaną jest troska mocarstw o warunki życia mniejszości narodowych w Państwie Polskiem, widać z artykułu pierwszego tego traktatu, gdzie jest określone, że specjalne postanowienia, zawarte w dalszych artykułach (od 2 do 8), mają być uznane za prawa zasadnicze, że żadna ustawa, żadne rozporządzenie i żadna dzia-

¹ Kutrzeba: Mniejszości w najnowszym prawie międzynarodowym, 1925.

Obacz: Peretiatkowicz: Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Książnica-Atlas, Lwów - Warszawa 1935, str. 48.

łałość urzędowa nie stanie w sprzeczności ani w przeciwieństwie do tych postanowień i że żadna ustawa, żadne rozporządzenie i żadna działalność urzędowa nie będzie miała wbrew nim mocy. I właśnie artykuł drugi traktatu nakłada na Rząd Polski obowiązek udzielenia wszystkim mieszkańcom bez różnicy urodzenia, narodowości, rasy, czy religji — zupełnej i całkowitej ochrony i wolności. Dalej ten artykuł w drugim ustępie gwarantuje wszystkim mieszkańcom prawo swobodnego wykonywania praktyk swej wiary, zarówno publicznie, jak i prywatnie, o ile praktyki te nie będą w niezgodzie z porządkiem publicznym i dobrami obyczajami.

Artykuł 7 określa zasadę równości wobec Państwa wszystkich obywateli polskich bez różnicy rasy, języka lub religji, a mianowicie korzystania z tych samych praw cywilnych i politycznych, dopuszczenia do urzędów publicznych, obowiązków i zaszczytów, lub wykonywania różnych zawodów i przemysłu. Nie będzie też wydane żadne ograniczenie swobodnego używania przez obywatela polskiego jakiegokolwiek języka i to w stosunkach prywatnych lub handlowych, czyto w sprawach religijnych, prasowych, lub w publikacjach wszelkiego rodzaju, czyto na zebraniach publicznych. Wkońcu postanawia artykuł 7, że bez względu na ustanowienie przez Rząd Polski języka urzędowego¹ mają być poczynione obywatelom polskim, władającym językiem innym, niż polski, odpowiednie ułatwienia w używaniu ich języka w sądach zarówno ustnie jak i na piśmie.

Artykuł 8 traktatu gwarantuje obywatelom polskim, należącym do mniejszości etnicznych, religijnych lub językowych, korzystanie z takiego samego traktowania i z takich samych gwarancji ustawowych oraz faktycznych, jakie mają inni obywatele polscy.

Jeżeli chodzi o grupę III pierwszej części traktatu (art. 10 i 11), mówiącą o prawach żydów, należy zaznaczyć, że ona nie znalazła pomieszczenia w Konstytucji.

W rezultacie jednak żydzi, jako obywatele, korzystają w Polsce nie tylko z gwarancji konstytucyjnych, ale mają nadto specjalne prawa, które według słów traktatu mają charakter zobowiązania o znaczeniu międzynarodowym dlatego, że zostały oddane pod gwarancję Związku Narodów. Z gwarancji tej wynikają dwa prawa Ligi Narodów:

1. Każdy członek Rady Ligi Narodów ma prawo zwracać uwagę Rady na przekroczenie lub niebezpieczeństwo przekroczenia któregośkolwiek z tych

¹ Por. Ustawa z dnia 31 lipca 1924 o języku państwowym i języku urzędowania rządowych i samorządowych władz administracyjnych (Dz. U. Nr. 73/1924, poz. 724). Ustawa z dnia 31 lipca 1924 o języku urzędowania sądów, urzędów prokuratorskich i notariatu (Dz. U. Nr. 78/1924, poz. 757, Ustawa z dnia 31 lipca 1924, zawierająca niektóre postanowienia o organizacji szkolnictwa (Dz. U. Nr. 79/1924, poz. 766. Ob. Peretiakowicz: Nowa Konstytucja, 1935, str. 161.

zobowiązań, a Rada Ligi może postąpić w taki sposób i dać takie instrukcje, jakie uzna za wskazane i t. d.¹

Pozostalaby kwestja, czy Rada Ligi ma możność egzekwowania swoich postanowień, czy też, jak to w praktyce się okazało, może ograniczać się jedynie do rozważań i wskazań.

2. Drugie prawo Ligi Narodów polega na tem, że Rada Ligi ma prawo udziału w sprawie zmiany postanowień traktatu specjalnego o mniejszościach. Do zmiany takiej potrzeba zgody Polski z jednej strony i większości członków Rady Ligi, a w konsekwencji powstałby nowy traktat między Polską a 5 głównymi mocarstwami. Z postanowieniami artykułu 109 związaną jest niewykonana dotąd ustawa o samorządzie trzech województw południowo-wschodnich z r. 1922.

Art. 110.

Obywatele polscy, należący do mniejszości narodowościowych, wyznaniowych i językowych, mają równe z innymi obywatelami prawo zakładania, nadzoru i zawiadywania swoim własnym kosztem zakładów dobroczynnych, religijnych i społecznych, szkół i innych zakładów wychowawczych, oraz używania w nich swobodnie swej mowy i wykonywania przepisów swej religji.

Artykuł ten jest oparty prawie dosłownie na art. 8 traktatu o mniejszościach (por. objaśnienia do art. 109).

Art. 111.

Wszystkim obywatelom poręcza się wolność sumienia i wyznania. Żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania i przekonań religijnych ograniczony w prawach, przysługujących innym obywatelom.

Wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego mają prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie jak prywatnie swej wiary i wykonywania przepisów swej religji lub obrządku, o ile to nie sprzeciwia się porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej.

¹ W związku z tem właśnie postanowieniem Minister Spraw Zagranicznych Józef Beck — zażądał generalizacji traktatów o ochronie mniejszości — składając deklarację, że do czasu takiej generalizacji, obowiązującej wszystkie państwa w równej mierze, Polska uchyla się od uznawania jakiegokolwiek kontroli nad wykonywaniem tych traktatów w Polsce. Deklaracja Ministra Becka nastąpiła na Zgromadzeniu Ligi Narodów dnia 13 września 1934 w Genewie. Obacz Peretiatkowicz: Nowa Konstytucja, 1935, str. 227. Statut Ligi Narodów.

Artykuł ten poręcza wolność sumienia i wyznania wszystkim obywatelom, dzieli się zaś na trzy części:

1. Wszyscy mieszkańcy Państwa Polskiego mają prawo wolnego wyznawania zarówno publicznie jak prywatnie swej religji, lub obrządku.

2. Żaden obywatel nie może być z powodu swego wyznania lub religji ograniczony w prawach.

3. Wyznawanie wiary lub wykonywanie przepisów swej religji nie może się sprzeciwiać porządkowi publicznemu, ani obyczajności publicznej.

Wolność sumienia polega na możności wierzenia, względnie niewierzenia w jakąkolwiek doktrynę religijną, ale praktyczne znaczenie wolności sumienia polega na swobodnem wykonywaniu praktyk przyjętej religji za pomocą obrzędów i propagandy, czyli na t. zw. wolności wyznania.¹

Artykuł ten oparty jest na art. 7 traktatu o mniejszościach.

Art. 112.

Wolności wyznania nie wolno używać w sposób, przeciwny ustawom. Nikt nie może uchylać się od spełnienia obowiązków publicznych z powodu swoich wierzeń religijnych. Nikt nie może być zmuszony do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych, o ile nie podlega władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej.

Jeżeli art. 111 mówi o wolności sumienia i wyznania, to art. 112 w trzeciem zdaniu go uzupełnia, mówiąc, że nikt nie może być zmuszony do udziału w czynnościach lub obrzędach religijnych, o ile nie podlega władzy rodzicielskiej lub opiekuńczej, a w pierwszych dwóch ustępach mówi o granicach wolności wyznania.

Granice wolności religijnej są takie same, jak każdej innej wolności jednostkowej w państwie, a mianowicie jest nią wolność innych jednostek i interes publiczny. Państwo więc z obowiązku czuwa nad tem, aby np. agitacja religijna nie mąciła spokoju i swobody jednostek, nie stawiała w sprzeczności z moralnością, oraz nie wzniecała nastrojów, wrogich Państwu, lub pewnym grupom ludności.²

Art. 113.

Każdy związek religijny, uznany przez Państwo, ma prawo urządzić zbiorowe i publiczne nabożeństwa, może samodziel-

¹ Dalszą konsekwencją zasady wolności sumienia i wyznania jest wolność zmiany wyznania. Por. Piekarski, Wyznania religijne w Polsce, Warszawa 1927, str. 1—4.

² Komarnicki: Polskie prawo polityczne, str. 573.

nie prowadzić swe sprawy wewnętrzne, może posiadać i nabywać majątek ruchomy i nieruchomy, zarządzać nim i rozporządzać, pozostaje w posiadaniu i używaniu swoich fundacyj i funduszów, tudzież zakładów dla celów wyznaniowych, naukowych i dobroczynnych. Żaden związek religijny jednak nie może stawać w sprzeczności z ustawami Państwa.

Artykuł ten poręcza wolność kościelną, przyczem uznaje związki religijne, jako swobodnie działające osoby prawne, przepisy zaś jego są uzupełnione art. 116 i 114 ust. 1.

Wolność kościelna ma charakter społeczny i przedstawia się jako specjalny rodzaj wolności stowarzyszania się. Jest ona społeczną konsekwencją indywidualnej wolności sumienia i wyznania. Wolność ta również ma swoje granice zgodnie ze zdaniem ostatniem art. 113 w ustawach państwowych, z którymi nie może być niezgodną. Granicą wolności jest więc interes Państwa.

Należy zaznaczyć, że w art. 113 Konstytucja określa stosunek Państwa do wszystkich związków religijnych, uznanych przez Państwo.

Art. 114.

Wyznanie rzymsko-katolickie, będące religją przeważającą większości Narodu, zajmuje w Państwie naczelne stanowisko wśród równouprawnionych wyznań.

Kościół rzymsko-katolicki rządzi się własnymi prawami. Stosunek Państwa do Kościoła będzie określony na podstawie układu ze Stolicą Apostolską, który podlega ratyfikacji przez Sejm.

Specjalne stanowisko Kościoła rzymsko-katolickiego opiera się zgodnie z art. 114 na następujących zasadach:¹

1. Kościół rzymsko-katolicki nie potrzebuje uznania ze strony Państwa, gdy wszystkie inne wyznania muszą uzyskać to uznanie, jeżeli mają stanowić kościół, względnie związek religijny.

2. Kościół rzymsko-katolicki rządzi się własnymi prawami a Państwo to zgóry uznaje, podczas kiedy inne kościoły wprowadzie rządzą się własnymi ustawami, ale Państwo je wtedy tylko uzna, jeżeli nie są sprzeczne z ustawami Państwa.

3. Kościół rzymsko-katolicki ma stanowisko naczelne, t. zn. że przy

¹ Nr. 72 Dz. U. R. P. z r. 1925. Konkordat Polski ze Stolicą Apostolską.

Obacz Peretiatkowicz: Nowa Konstytucja, wydanie VI popr. Książnica-Atlas, 1935, str. 243. Tekst konkordatu.

wszystkich czynnościach państwowych o charakterze religijnym reprezentacji kościoła rzymsko-katolickiego należy się pierwsze miejsce, wreszcie:

4. Kościół rzymsko-katolicki zgodnie z brzmieniem 2 ustępu art. 114 traktowany jest jako udzielne państwo, a stosunek Państwa Polskiego do Stolicy Apostolskiej jest ustalony konkordatem, który ma charakter traktatu między dwoma udzielnymi państwami.

Dnia 10 lutego 1925 zawarto konkordat Polski ze Stolicą Apostolską, którego postanowienia najważniejsze są następujące:

W art. 1 zagwarantowano Kościołowi swobodę wykonywania jego władzy duchownej i jurysdykcji oraz swobodną administrację i zarząd sprawami jego i majątkiem zgodnie z prawem kanonicznem.

W art. 2 poręczono biskupom i duchowieństwu oraz wiernym swobodne znoszenie się ze Stolicą Świętą, jakoteż i kierowanie zarządzeń do organów podwładnych i do wiernych bez specjalnego pozwolenia władzy państwowej.

Art. 3 przewiduje utrzymywanie normalnych międzypaństwowych stosunków między Polską a Stolicą Apostolską i w myśl tego artykułu przez utrzymywanie ambasady polskiej w Watykanie, a nuncjatury papieskiej przy Rządzie Polskim, rozciągającej prawo przedstawicielstwa także na Wolne Miasto Gdańsk, Polska uznała tem samem w całej rozciągłości suwerenność państwową Stolicy Apostolskiej.

W art. 4 władze cywilne przyrzekają pomoc przy wykonywaniu postanowień i dekretów kościelnych a mianowicie w wypadkach: złożenia duchownego z urzędu, poboru taks i opłat kościelnych i t. p.

Art. 5 zapewnia duchownym w działalności urzędowej państwową opiekę prawną.

Duchowni, którzy otrzymali święcenia, zakonnicy, którzy złożyli śluby, uczniowie seminarjum i nowicjusze, którzy wstąpili do seminarjów i nowicjatów przed wypowiedzeniem wojny, będą zwolnieni ze służby wojskowej z wyjątkiem pospolitego ruszenia, a w tym ostatnim wypadku będą wykonywać w wojsku systemizowany urząd kapłański, inne zaś osoby duchowne będą przydzielone do służby sanitarnej.

Prócz tego będą duchowni zwolnieni z pewnych czynności obywatelskich, niezgodnych z powołaniem kapłańskim, jako to: sądów przysięgłych, udziału w trybunałach i t. p.

Art. 6 zapewnia nienaruszalność kościołów, kaplic i cmentarzy z zastrzeżeniem bezpieczeństwa publicznego.

Duchowieństwo wojskowe w sprawach, dotyczących służby wojskowej, podlega władzom wojskowym.

W art. 8 postanowiono, że w niedziele i w dzień 3 maja księża będą odmawiać modlitwy liturgiczne za pomyślność Rzeczypospolitej i Jej Prezydenta.

Art. 9 obejmuje kwestję organizacji Kościoła Katolickiego. Na czele tego artykułu znajduje się ważne postanowienie, że żadna część Rzeczypospolitej nie może podlegać biskupowi, którego siedziba znajduje się poza granicami Państwa Polskiego.

Hierarchja katolicka zorganizowana będzie w obrębie Państwa w sposób następujący:

A) Obrządek łaciński.

I. Prowincja gnieźnieńsko-poznańska obejmuje arcybiskupstwo gnieźnieńsko-poznańskie, diecezję chełmińską i włocławską.

II. Prowincja warszawska obejmuje arcybiskupstwo warszawskie, diecezję płocką, sandomierską, lubelską, podlaską i łódzką.

III. Prowincja wileńska obejmuje arcybiskupstwo wileńskie, diecezję łomżyńską i pińską.

IV. Prowincja lwowska obejmuje arcybiskupstwo lwowskie, diecezję przemyską i łucką.

V. Prowincja krakowska obejmuje arcybiskupstwo krakowskie, diecezję tarnowską, kielecką, częstochowską i śląską.¹

B) Obrządek grecko-rusiński.

Prowincja lwowska obejmuje arcybiskupstwo lwowskie, diecezję przemyską i stanisławowską.

C) Obrządek ormiański obejmuje arcybiskupstwo lwowskie.

Najważniejszym postanowieniem art. 10 jest to, że cudzoziemcy nie będą otrzymywać stanowisk przełożonych prowincyj zakonnych, chyba za zezwoleniem Rządu.

Art. 11 mówi, że mianowanie arcybiskupów i biskupów należy do Stolicy Świętej, która jednak zgadza się zwracać do Prezydenta Rzeczypospolitej z zapytaniem, czy tenże przeciw nominacji nie podniesie zarzutów natury politycznej.

Art. 12 zawiera przysięgę, którą ordynariusze (arcybiskupi i biskupi) składają na ręce Prezydenta Rzeczypospolitej, a której treścią jest zapewnienie lojalności i wierności wobec Państwa Polskiego.

Art. 13 poświęcony jest szkole. We wszystkich szkołach, z wyjątkiem szkół wyższych, nauka religii jest obowiązkową.

Nauczycieli religii mianują władze szkolne wyłącznie z pośród osób, upoważnionych przez ordynariuszów do nauczania religii. Prawo kontroli nad nauką religii mają władze kościelne.

¹ Patrz Stanisław Pawłowski: Mapa Kościoła rzymsko-katolickiego w Polsce. Lwów-Warszawa 1926. „Książnica-Atlas”.

Art. 14 zapewnia ochronę prawną stanowi posiadania duchowieństwa, zarazem zapewnia ochronę obiektom, dokumentom, dziełom sztuki, będącym własnością Kościoła.

Art. 15 przewiduje opodatkowanie dóbr kościelnych wedle norm ogólnie obowiązujących, przyczem postanawia, że lokale urzędowe i prywatne osób kościelnych będą traktowane przez skarb równomiernie z lokalami funkcjonariuszy i urzędników świeckich.

Z następnych artykułów na uwagę zasługuje postanowienie art. 19, którego drugi ustęp powiada, że na ziemiach Rzeczypospolitej nie mogą otrzymywać beneficjów proboszczowskich bez zezwolenia Rządu Polskiego:

1. cudzoziemcy, jakoteż osoby, które nie odbyły studjów teologicznych w Polsce lub w Rzymie,

2. osoby, których działalność jest sprzeczną z bezpieczeństwem Państwa.

Duchowni i zakonnicy, o ile nie zostali pozbawieni godności kościelnych, będą odbywać areszt lub więzienie w pomieszczeniach oddzielnych.

Art. 24 poświęcony jest uzgodnieniu praw ekonomicznych Kościoła z temi zasadami, które zostały wprowadzone przez ustawy Rzeczypospolitej, a dotyczą reformy rolnej.

W ustępie 5 tego artykułu jest przewidziane, co następuje:

Aby polepszyć gospodarcze i społeczne położenie ludności rolniczej i aby wzmóc tem bardziej pokój chrześcijański w kraju, Stolica Święta przystaje, aby Rzeczpospolita wykupiła od beneficjów biskupich, kapitularnych, proboszczowskich, oraz seminarjów, posiadających dobra ziemskie, te ilości ziemi rolnej, któreby przewyższały dla każdej z wyżej wymienionych jednostek 15 do 30 ha zależnie od gatunku ziemi dla probostwa i zwykłego beneficjum, 180 ha dla kapituły, 180 ha dla mensy biskupiej i 180 ha dla seminarjów.

W ustępie 7 art. 24 ustalone jest oznaczenie ceny wykupu ziemi, zgodnie z ustawą.

W ustępie 8 objęte są zezwoleniem Stolicy Świętej odnośnie do wykupu także ziemie, należące do domów zakonnych, kongregacyj, oraz do ich zakładów dobroczynnych z prawem zachowania dla każdego co najmniej 180 ha ziemi rolnej.

Oto są najważniejsze postanowienia konkordatu Polski ze Stolicą Apostolską, przyczem załącznik A) dodatkowo ustala uposażenie miesięczne duchowieństwa według zasad i mnożnej, określonych dla urzędników państwowych.

Art. 115.

Kościoły mniejszości religijnych i inne prawnie uznane związki religijne rządzą się same własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, o ile nie zawierają postanowień, sprzecznych z prawem.

Stosunek Państwa do tych Kościołów i wyznań będzie ustalany w drodze ustawowej po porozumieniu się z ich prawnymi reprezentacjami.

W artykule 115 mówi Konstytucja o samorządzie i autonomji wyznaniowej. Wprawdzie kościoły mniejszości religijnej nie potrzebują specjalnego aktu uznania ze strony Państwa i rządzą się same własnymi ustawami, których uznania Państwo nie odmówi, jeżeli nie zawierają postanowień sprzecznych z prawem, ale stosunek Państwa do kościołów tych mniejszości religijnych jest określony jednostronną ustawą po porozumieniu się z prawną reprezentacją kościoła mniejszości i w tem tkwi właśnie zasadnicza różnica, jaka zachodzi między stanowiskiem Kościoła rzymsko-katolickiego w Państwie a innych kościołów.

Z kościołów mniejszości religijnych na pierwszym planie należy wymienić Kościół prawosławny, który uchwałą synodu biskupów prawosławnych ogłosił się autokefalicznym a przez to zerwał związek z cerkwią moskiewską. Ta niezależność Kościoła prawosławnego w Polsce została uznana przez patriarchę konstantynopolitańskiego Grzegorza VI w r. 1924. Odtąd władzą naczelną w Kościele tym jest synod biskupów pod przewodnictwem metropolity, jako głowy Kościoła.

Diecezji jest 5: Wołyńska (Krzemieniec), Poleska (Pińsk), Grodzieńsko-Nowogrodzka (Grodno), Wileńska (Wilno) i Warszawska. Diecezje dzielą się na dekanaty — a te na parafje. Stosunek do Państwa został narazie prowizorycznie unormowany rozporządzeniem Ministra Wyznań Rel. i O. P. z dnia 30/I 1922.

Drugą grupę mniejszości wyznaniowej tworzą ewangelicy — a na obszarze b. zaboru pruskiego istnieją 3 organizacje ewangelickie:

- 1) Kościół ewangelicko-unijny z konsystorzem w Poznaniu (obejmujący luteran i kalwinów Pomorza i Poznańskiego),
- 2) Kościół ewangelicko-unijny w polskiej części Górnego Śląska z własnymi władzami w Katowicach,
- 3) Kościół staro-luterski (najmniejszy, obejmuje kilka parafij).

Na obszarze b. zaboru rosyjskiego istnieją następujące Kościoły ewangelickie:

- 1) Kościół ewangelicko-augsburski z siedzibą konsystorza i superintendenta w Warszawie. Do tego związku należą i ewangelicy Śląska Cieszyńskiego.

2) Kościół ewangelicko-reformowany z synodem w Warszawie.

3) Kolegium ewangelicko-reformowane czyli Jedność Wileńska z synodem w Wilnie.

Na obszarze Małopolski istnieje tylko jeden Kościół ewangelicki: „Ewangelicki Kościół augsburskiego i helweckiego wyznania“, do którego należą luteranie i kalwini całej Małopolski (4 województwa). Organizacja tych wszystkich kościołów jest podobna: podstawą ustroju jest gmina parafjalna (zbór) z zarządem świeckim, wybieranym przez członków gminy (kolegium kościelne, prezbyterstwo). Wyższe miejsce w ustroju stanowią gminy powiatowe (senjoraty), obejmujące pewną ilość zborów. Na czele stoi senjor i reprezentacja senjoralna. Trzecim stopniem są superintendenty (diecezje). Najwyższymi władzami są Generalni Superintendenci lub Synody.

Obok prawosławnych i ewangelików istnieje cały szereg wyznań chrześcijańskich uznanych.

Są one następujące:

1) „Adwentyści dnia siódmego“ (w b. zab. pruskim), 2) Anglikanie (tamże), 3) „Badacze Pisma św.“ (w b. zab. rosyjskim), 4) Baptyści, 5) „Bracia Morawscy“ (w b. zab. pruskim i austr.), 6) Darbyści (w b. zab. pruskim), 7) „Ewangeliczni Chrześcijanie“ („sztundyści“) (w b. zab. ros.), 8) Irwininganie czyli gminy apostołskie (b. zab. pruski), 8) „Kościół Boży“ (tamże), 10) Kwakrzy (tamże), 11) Marjawici (w b. zab. ros.), 12) Menonici, 13) Metodyści, 14) Niemieccy katolicy (w b. zab. pruskim), 15) Gminy nowoapostołskie (w b. zab. pruskim i rosyjskim), 16) „Pierwochrześcijanie“ (w b. zab. ros.), 17) Starokatolicy (w b. zab. austr. i pruskim), 18) Staroobrzędowcy (w b. zab. ros.), 19) „Wolne gminy“ (w b. zab. pruskim).

Z wyznań niechrześcijańskich na pierwszym planie należy wymienić wyznanie żydowskie, które jest zorganizowane w szeregu gmin autonomicznych, nie podlegających żadnej wyższej władzy organizacyjnej.

Odrębną sektą wyznania mojżeszowego są karaici (karaimi), mieszkający w części wschodniej Państwa (Troki, Wilno, Łuck, Halicz). Ich przełożonym jest Gaham z siedzibą w Trokach.

Wreszcie należy wspomnieć o wyznaniu mahometańskim. Mahometan mamy w Polsce około 6.000. Głową Kościoła jest Mufti w Wilnie. Parafij mahometańskich (z muftymi i muezzinami) jest 19.

Art. 116.

Uznanie nowego lub dotąd prawnie nieuznanego wyznania nie będzie odmówione związkom religijnym, których urzą-

dzenia, nauka i ustrój nie są przeciwne porządkowi publicznemu ani obyczajności publicznej.

Konstytucja, dotykając kwestji wyznaniowej, rozróżnia trzy grupy wyznań: 1) rzymsko-katolickie, 2) już istniejące kościoły mniejszości wyznaniowych, 3) nowe lub dotąd prawnie nieuznane wyznania, a art. 116 rozstrzyga tę kwestję w ten sposób, że uzależnia akt uznania (którego nie przewiduje w dwóch grupach poprzednich) od zgodności z zasadami porządku publicznego i obyczajności.

Stosunek Państwa do tych nowych wyznań jest uregulowany na podstawie ustaw.

Art. 117.

Badania naukowe i ogłaszanie ich wyników są wolne. Każdy obywatel ma prawo nauczać, założyć szkołę lub zakład wychowawczy i kierować niemi, skoro uczyni zadość warunkom, w ustawie przepisany w zakresie kwalifikacji nauczycieli, bezpieczeństwa powierzonych mu dzieci i lojalnego stosunku do Państwa.

Wszystkie szkoły i zakłady wychowawcze, zarówno publiczne jak i prywatne, podlegają nadzorowi władz państwowych w zakresie przez ustawy określonym.

Artykuł 117 i trzy następne określają stosunek Państwa do szkoły. Naczelne zdanie art. 117 stwierdza, że Państwo nie ingeruje w kwestji badań naukowych i w ogłaszaniu ich wyników, a przez to samo nie ma zamiaru wydawać jakichkolwiek bądź postanowień, określających doktrynę oficjalną. Z tego wynika w pierwszym rzędzie niezależność naukowa szkół akademickich. Nazwę szkół akademickich noszą najwyższe uczelnie, poświęcone pielęgnowaniu i szerzeniu wiedzy. Zadaniem tych zakładów jest przygotowanie młodzieży do tych zawodów praktycznych, które wymagają wyższego wykształcenia.

Drugi ustęp art. 117 przewiduje podział szkół na publiczne i prywatne.

Szkoły publiczne są utrzymywane przez Państwo, względnie przez związki samorządowe.

Władzą centralną dla administracji szkolnej (por. obj. do art. 25 ust. 4) jest Ministerstwo W. R. i O. P. (Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego), jemu też podlega szkolnictwo wszystkich stopni, t. j. szkoły wyższe (akademickie), szkoły średnie i szkoły powszechne.

Poza tem cała administracja szkolna (z wyłączeniem szkół akademickich) opiera się na podziale na okręgi szkolne. Należy zaznaczyć, że administracja szkół śląskich jest zupełnie odrębna (wydział oświecenia publicz-

nego w Katowicach). Na czele każdego okręgu stoi kurator (podległy personalnie Ministrowi W. R. i O. P.), a zarządzający szkołami średnimi (ogólnokształcącymi zawodowymi) przez wizytatorów szkół, zaś szkołami powszechnymi i oświatą pozaszkolną przez inspektorów szkolnych powiatowych.

Zasadniczą reformę ustroju i organizacji szkolnictwa Rzplitej przyniosła ustawa z dnia 11 marca 1932 o ustroju szkolnictwa (Dz. Ustaw Rzplitej Polskiej, Nr. 38, poz. 389).

Celem ustawy — jak mówią słowa wstępu — ma być wprowadzenie takich zasad ustroju szkolnictwa, któreby Państwu ułatwiły organizację wychowania i kształcenia ogółu na świadomych swych obowiązków i twórczych obywateli Rzplitej. Ustawa ma zapewnić tym obywatelom jak najwyższe wyrobienie religijne, moralne, umysłowe i fizyczne, oraz jak najlepsze przygotowanie do życia, zdolniejszym zaś i dzielniejszym jednostkom ze wszelkich środowisk umożliwić osiągnięcie najwyższych szczebli naukowego i zawodowego wykształcenia.

Szkoły i zakłady naukowe i wychowawcze dzieli ustawa na:

- a) państwowe — utrzymywane wyłącznie przez Państwo,
- b) publiczne — utrzymywane przez Państwo wspólnie z samorządem terytorjalnym lub gospodarczym na mocy osobnych ustaw,
- c) prywatne — wszystkie inne, niepodpadające pod kategorię a) i b).

Podstawę organizacyjną i programową ustroju szkolnictwa stanowi 7-mioletnia szkoła powszechna, najwyżej zorganizowana (III stopnia). Programy będą tak ułożone, aby umożliwiały młodzieży — odpowiednio uzdolnionej — przejście ze szkół jednych typów do drugich oraz ze szkół niższych stopni do wyższych, zaś organizację wszelkich typów szkolnictwa, (z wyjątkiem organizacji szkół akademickich, określonej osobną ustawą) czas trwania nauki oraz warunki przejścia z jednych szkół do drugich określa Minister Wyznań Religijnych i Oświecenia Publicznego. Programy przedmiotów zawodowych w szkołach zawodowych ustala Minister W. R. i O. P. po wysłuchaniu opinii Ministrów, zainteresowanych w zakresie ich ustawowo zakreślonej właściwości.

Poza tem może Minister W. R. i O. P. zakładać szkoły dla celów doświadczalnych, zorganizowane na zasadach odmiennych od zasad, określonych w ustawach.

I. Przedszkola.

Dla dzieci w wieku od ukończonych lat 3-ich do czasu rozpoczęcia obowiązków szkolnego (lat 7) organizuje się przedszkola. Mają one na celu wychowanie fizyczne i psychiczne dzieci przez stwarzanie dla nich odpowiednich ku temu warunków. Zgodne z postanowieniem art. 39 ustawy przed-

szkół państwowe mają istnieć z reguły przy seminarjach i liceach dla wychowawczyń przedszkoli, gdzie kandydatki mają sposobność odbywania praktyki.

Dzieci w przedszkolu, ze względu na stopień rozwoju, dzieli się zwykle na klasę dzieci młodszych i klasę dzieci starszych.¹

II. Szkolnictwo powszechne.

Nauka w zakresie szkoły powszechnej jest obowiązkowa (art. 5 ustawy). (Obacz obj. do art. 118 Konstytucji).

Szkola powszechna obejmuje zasadniczo 7-mio letni kurs nauki. Zaczyna on się (zgodnie z ustawowym obowiązkiem szkolnym) z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat życia. Minister W. R. i O. P. może na pewnych obszarach lub w poszczególnych miejscowościach opóźnić lub przyspieszyć rozpoczęcie obowiązku szkolnego o jeden rok; przyspieszenie obowiązku szkolnego nie może dotyczyć dzieci, które przed rozpoczęciem roku szkolnego nie ukończą lat 6-ciu. Dzieci, które ukończyły 6 lat życia, jeżeli wykazą odpowiedni rozwój fizyczny i umysłowy, mogą być przyjmowane do publicznych szkół powszechnych w miarę wolnych miejsc.

Szkola powszechna ma za zadanie dać na poziomie, odpowiadającym wiekowi i rozwojowi dziecka, potrzebne ogólni obywateli jednolite podstawy wychowania i wykształcenia ogólnego, oraz przygotowanie społeczno-obywatelskie z uwzględnieniem potrzeb życia gospodarczego.

W programie szkoły powszechnej rozróżnia się 3 szczeble: pierwszy obejmuje elementarny zakres wykształcenia ogólnego, drugi jest rozszerzeniem szczebla pierwszego, trzeci ma przysposobić młodzież pod względem społeczno-obywatelskim i gospodarczym.

Pod względem organizacyjnym rozróżnia się szkoły powszechne trzech stopni. Szkołą stopnia I-go jest szkoła, która realizuje pierwszy szczebel programowy wraz z najważniejszymi składnikami szczebla drugiego i trzeciego; szkoła stopnia II-go realizuje pierwszy i drugi szczebel programowy wraz z najważniejszymi składnikami programowymi szczebla III-go, szkoła stopnia III-go realizuje wszystkie trzy szczeble programowe, a to w ten sposób, że pierwszy szczebel realizuje w 4-ch pierwszych latach nauki, drugi szczebel w V i VI roku nauki, trzeci szczebel programowy w VII roku nauki (w szkole 8-mioletniej w VII i VIII r. nauki).

¹ Obecnie istniejące przedszkola są przeważnie utrzymywane przez samorządy, instytucje społeczne i osoby prywatne. Program zajęć w przedszkolu wypełniają: gry i zabawy ruchowe, gimnastyka rytmiczna, praca ręczna, rysunki, pogadanki, ćwiczenia oddechowe i t. p. Korzystają z nich głównie dzieci, których rodzice, zajęci pracą zawodową, nie mogą się ich wychowaniu poświęcić. — Obacz: F. Śliwiński, „Zasady nowego ustroju szkolnictwa polskiego”.

Szkola powszechna jest z reguły koedukacyjna, w wyjątkowych wypadkach może być męska lub żeńska (§ 5 rozp. Min. W. R. i O. P. z dnia 21 listopada 1933, Dz. U. M. W. R. i O. P. Nr. 14, poz. 194).

Uczniowie, którzy ukończyli z wynikiem pomyślnym szkołę powszechną stopnia I, II lub III, otrzymują świadectwa ukończenia szkoły odpowiedniego stopnia. Ukończenie szkoły powszechnej stopnia II i III, względnie przynajmniej kl. VI szkoły powszechnej stopnia III daje podstawy do nauki w gimnazjach, seminarjach dla wychowawczyń przedszkoli i w szkołach zawodowych, opierających się na II szczeblu programowym szkoły powszechnej. Ukończenie z pomyślnym wynikiem kl. 4 szkoły powszechnej stopnia III lub II albo pierwszego roku nauki w kl. 4-ej szkoły powszechnej stopnia I-go uprawnia do pobierania nauki w szkołach zawodowych stopnia niższego, oraz w szkołach dokształcających zawodowych, opierających się na I szczeblu programowym szkoły powszechnej (§ 87 do 91 rozp. M. W. R. i O. P. z dnia 21 listopada 1933).

Na czele szkoły powszechnej stoi kierownik, który reprezentuje szkołę nazewnątrz i jest bezpośrednim przełożonym wszystkich pracujących w niej osób. Kierownik organizuje w powierzonej sobie szkole pracę wychowawczą i dydaktyczną i kieruje nią, wnikając w plan, metody i wyniki pracy wszystkich nauczycieli. Prócz tego prowadzi on sprawy administracyjno-gospodarcze szkoły.

W szkołach stopnia II i III istnieje Rada Pedagogiczna, składająca się z kierownika, jako przewodniczącego, wszystkich nauczycieli i lekarza szkolnego. Rada Pedagogiczna omawia i opracowuje ważniejsze sprawy wychowawcze i dydaktyczne, a jej uchwały mają charakter bądź opiniodawczy, bądź decydujący (Kwestję tę normują rozporządzenia ministerjalne).

III. Dokształcanie.

Młodzież, która wypełni obowiązek szkolny, a nie uczęszcza do żadnej szkoły, podlega do 18 r. życia obowiązkowemu dokształcaniu. Dokształcanie odbywa się bądź w szkołach i na kursach dokształcających — ogólnych, bądź w szkołach dokształcających — zawodowych. Zadaniem dokształcania jest pogłębienie indywidualnego i społeczno-obywatelskiego wychowania młodzieży, oraz rozszerzenie ogólnego wykształcenia w dostosowaniu do potrzeb życia gospodarczego i zawodów, w których młodzież pracuje. Ponadto zorganizowano odpowiedni system egzaminów, co umożliwi uzdolnionym jednostkom uzyskanie takich uprawnień, jakie zapewniają świadectwa odpowiednich szkół (art. 18 ustawy).

IV. Szkolnictwo średnie ogólnokształcące.

Szkola średnia ogólnokształcąca ma za zadanie dać młodzieży podstawy pełnego rozwoju kulturalnego, przygotować ją do czynnego udziału w życiu zorganizowanego w ramach państwowych społeczeństwa, oraz przygotować ją do studiów w szkołach wyższych.

Szkola średnia ogólnokształcąca jest 6-cioletnia i składa się z 4-roletniego gimnazjum i 2-letniego liceum. Obok szkół, obejmujących gimnazjum i liceum, mogą być tworzone szkoły, obejmujące tylko gimnazjum lub tylko liceum. Gimnazjum jest pod względem programowym w zasadzie jednolite i obejmuje naukę języka łacińskiego. Minister W. R. i O. P. może jednak tworzyć gimnazja bez łaciny. Gimnazjum jest męskie, żeńskie, lub koedukacyjne; gimnazjum koedukacyjne może być utworzone tam, a) gdzie nie ma żeńskiej szkoły średniej, lub b) gdzie są specjalne, sprzyjające temu warunki. (§ 6 i 7 rozp. Ministra W. R. i O. P. z dnia 31 października 1933 „O organizacji gimnazjów państwowych“, Dz. U. M. W. R. i O. P. Nr. 13, poz. 184.).

Do szkoły średniej ogólnokształcącej, a mianowicie do klasy I gimnazjalnej, mogą być przyjęci uczniowie, którzy ukończyli lat 12 — a nie przekroczyli lat 16 i posiadają wykształcenie, odpowiadające wykształceniu, jakie daje ukończenie szkoły powszech. II stopnia, lub 6 klas szkoły powsz. III stopnia; uczniowie ci będą poddawani przed przyjęciem do kl. pierwszej 4-roletniego gimnazjum wstępnemu egzaminowi z języka polskiego, geografii i arytmetyki z geometrią. Wszyscy inni kandydaci, mający odpowiedni wiek, będą musieli złożyć pełny egzamin ze wszystkich przedmiotów w zakresie programu II szczebla szkoły powszechnej — prócz rysunków, zajęć praktycznych, śpiewu i ćwiczeń cielesnych. W programie nauki gimnazjum uwzględnione są następujące przedmioty obowiązkowe: religja, język polski, j. łaciński, jeden z języków obcych nowożytnych, historia, geografia, przyroda, fizyka i chemia, matematyka, zajęcia praktyczne i ćwiczenia cielesne, oraz nadobowiązkowe: drugi język obcy nowożytny (przedewszystkiem jednego z państw ościennych), rysunek i śpiew.

Życie zbiorowe uczniów w gimnazjum znajduje swój wyraz przedewszystkiem w życiu klasy, jako grupy społecznej, a także w organizacjach klasowych i międzyklasowych, oraz w organizacjach międzyszkolnych, dopuszczonych przez władze szkolne. Nad organizacjami temi czuwają wybrani nauczyciele, oraz dyrektor gimnazjum (przełożona).

Na czele gimnazjum męskiego stoi dyrektor, żeńskiego z reguły przełożona, koedukacyjnego zaś dyrektor lub przełożona. Dyrektor, nauczyciele i lekarz szkolny (a tam, gdzie jest, i psycholog szkolny) tworzą Radę pedagogiczną gimnazjum.

Uczeń, który otrzymał w kl. IV gimnazjalnej oceny roczne co najmniej dostateczne ze wszystkich przedmiotów obowiązkowych oraz z zachowania się, otrzymuje zamiast świadectwa rocznego — świadectwo ukończenia gimnazjum. Świadectwo to uprawnia absolwentów gimnazjum do ubiegania się o przyjęcie do liceów oraz szkół zawodowych stopnia licealnego.

Dwuletnie liceum ogólno-kształcące różniczkować się będzie pod względem programowym na wydziały, których podstawę dydaktyczną stanowić będą odpowiednio dobrane grupy przedmiotów. Liceum będzie dawało teoretyczno-naukowe przygotowanie do studiów w szkołach wyższych. Do dwuletniego liceum będą przyjmowani kandydaci, którzy ukończyli co najmniej lat 16 i wykazą się wykształceniem w zakresie 4-roletniego gimnazjum nowego ustroju.

V. Szkolnictwo zawodowe.

Zadaniem szkolnictwa zawodowego ma być przygotowanie wykwalifikowanych zawodowo pracowników dla życia gospodarczego przez teoretyczne i praktyczne kształcenie zawodowe z uwzględnieniem potrzebnego zakresu wykształcenia ogólnego, oraz przez wychowanie społeczno-obywatelskie.

Szkolnictwo zawodowe obejmuje szkoły i kursy zawodowe.

Szkoły zawodowe dzielą się na: a) doksztalcające, b) typu zasadniczego, c) przysposobienia zawodowego.

A) Szkoły doksztalcające zawodowe dają młodzieży, pracującej zawodowo, która wypełniła obowiązek szkolny i podlega obowiązkowemu doksztalcaniu, niezbędne wiadomości teoretyczne i pogłębienie wykształcenia praktycznego, otrzymywanego w warsztacie pracy zarobkowej. Program tych szkół, oparty na pierwszym, bądź na drugim szczeblu programowym szkoły powszechnej, rozłożony jest zasadniczo na trzy lata.

B) Szkoły zawodowe typu zasadniczego mają dać przygotowanie zawodowe teoretyczne i praktyczne i dzielą się na szkoły stopnia: 1) niższego, 2) gimnazjalnego, 3) licealnego. Niezależnie od tych szkół są organizowane szkoły mistrzów i szkoły nadzorców.

1) Szkoły zawodowe stopnia niższego mają charakter wybitnie praktyczny a program ich opiera się na pierwszym szczeblu programowym szkoły powszechnej i jest rozłożony — zależnie od zawodu — na dwa do trzech lat. Na pierwszy rok nauczania przyjmuje się — zależnie od zawodu — kandydatów, którzy w danym roku kalendarzowym kończą co najmniej 13 lub 14 lat życia.

2) Szkoły zawodowe stopnia gimnazjalnego dają obok przygotowania praktycznego przygotowanie zawodowe teoretyczne, oraz uwzględniają

w potrzebnym zakresie wykształcenie ogólne, a program ich opiera się na drugim lub trzecim szczeblu programowym szkoły powszechnej i zależnie od zawodu jest rozłożony na 2—4 lat. Dolną granicę wieku przyjmowania kandydatów do tych szkół stanowi lat 13.

3) Szkoły zawodowe stopnia licealnego dają oprócz przygotowania praktycznego głębsze przygotowanie zawodowe teoretyczne oraz uwzględniają w odpowiednim zakresie wykształcenie ogólne, a program ich opiera się na programie gimnazjum ogólnokształcącego niezależnie od zawodu i jest rozłożony na 2—3 lat. Na pierwszy rok nauczania w tych szkołach przyjmuje się kandydatów, którzy w danym roku kalendarzowym ukończyli lat 16.

Szkoły mistrzów i szkoły nadzorców są przeznaczone dla wykwalifikowanych rzemieślników i pracowników przemysłowych lub technicznych i mają dać rozszerzenie wiedzy zawodowej. Przyjmuje się do nich osoby, które złożyły egzamin czeladniczy lub posiadają inne przygotowanie, uznane przez Ministra W. R. i O. P. za wystarczające, oraz odbyły następnie trzyletnią praktykę zawodową.

C) Szkoły przysposobienia zawodowego są przeznaczone dla absolwentów szkół wszelkich stopni i dają elementy wiedzy zawodowej dla wprowadzenia w zawód. Szkoły te są roczne.

Prócz tego ustawa przewiduje zorganizowanie kursów zawodowych, przeznaczonych dla osób, specjalizujących się w pewnych działach danego zawodu. Czas trwania kursów zależy od potrzeb danej specjalności.

Zgodnie z rozporządzeniem Ministra W. R. i O. P. z dnia 21 listopada 1933, Dz. U. M. W. R. i O. P. Nr. 15, poz. 202 szkolnictwo zawodowe dzieli się na 4 działy: I. Dział przemysłowy, obejmujący 19 grup (w obrębie których przewidziane są dla specjalnych działów grupy przemysłu — podgrupy). II. Szkolnictwo handlowe, obejmujące dwie grupy: kupiecką i administracyjno-handlową. III. Dział: szkolnictwo rolnicze, obejmujące trzy grupy: 1) rolniczą (składającą się z podgrup: a) rolniczej i b) gospodyń wiejskich, 2) grupę ogrodniczą, 3) leśną. IV. Dział: szkolnictwo gospodarstwa domowego, rozpadające się na grupę 1) gospodarstw rodzinnych, i grupę 2) gospodarstw zbiorowych (z podziałem na podgrupy: a) gospodarstw wychowawczo-społecznych, b) hotelarską i gastronomiczną, c) sanatoryjno-dietetyczną).

VI. Kształcenie kandydatów na nauczycieli.

Kształcenie kandydatów na nauczycieli ma na celu przygotowanie pracowników, posiadających potrzebną do spełniania zawodu nauczycielskiego wiedzę oraz przygotowanie pedagogiczne i społeczno-obywatelskie.

A) Wychowawczynie przedszkoli.

Kształcenie kandydatek na wychowawczynie przedszkoli odbywa się: 1) w 4-roletnich seminarjach dla wychowawczyń przedszkoli, b) w dwuletnich liceach dla wychowawczyń przedszkoli. Program seminarjów dla wychowawczyń przedszkoli opiera się, podobnie jak i program gimnazjum ogólnokształcącego, na drugim szczeblu programowym szkoły powszechnej (względnie VI-ej kl. szkoły powszechnej III stopnia), a program liceum dla wychowawczyń przedszkoli na programie gimnazjum i obejmuje — zarówno w seminarjum jak i w liceum — wykształcenie ogólne, przygotowanie społeczno-obywatelskie i pedagogiczne oraz praktykę pedagogiczną. Na pierwszy rok nauczania w seminarjum przyjmuje się kandydatki po ukończeniu lat 13, na pierwszy rok liceum kandydatki, które ukończyły lat 16.

B) Nauczyciele szkół powszechnych.

Kształcenie kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych odbywa się a) w 3-letnich liceach pedagogicznych, których program opiera się na programie gimnazjum, bądź też b) w 2-letnich pedagogjach, których program ma być oparty na programie liceum ogólnokształcącego. Program tych zakładów ma obejmować wykształcenie ogólne, przygotowanie społeczno-obywatelskie, wykształcenie pedagogiczne, oraz praktykę pedagogiczną, przy czem program pedagogjów ma uwzględniać nadto specjalizację kandydatów na nauczycieli szkół powszechnych w zakresie obranych grup przedmiotów. Na pierwszy rok nauczania w liceum będą przyjmowani kandydaci, którzy ukończyli co najmniej lat 16, zaś na pierwszy rok pedagogjum — po ukończeniu lat 18.

C) Nauczyciele szkół średnich ogólnokształcących, seminarjów i liceów dla wychowawczyń przedszkoli, liceów pedagogicznych i pedagogjów.

Przygotowanie nauczycieli tych zakładów obejmuje: wykształcenie w zakresie obranej dziedziny wiedzy, przygotowanie społeczno-obywatelskie, wykształcenie pedagogiczne oraz praktykę pedagogiczną.

1. Kształcenie w zakresie obranej dziedziny wiedzy odbywa się w szkołach wyższych na zasadach, określonych przez Ministra W. R. i O. P. (po zasięgnięciu opinii Rad Wydziałowych Szkół Akademickich). W razie braku odpowiednich szkół wyższych sposób kształcenia określa Minister W. R. i O. P.).

2. Kształcenie pedagogiczne (po ukończeniu kształcenia ad 1) odbywa się na kursach pedagogicznych rocznych, organizowanych przy szkołach wyższych lub oddzielnie.

3. Przygotowanie społeczno-obywatelskie odbywa się bądź na studjach,

organizowanych przy szkołach wyższych, bądź na kursach pedagogicznych.

4. Praktyka pedagogiczna odbywa się bądź w szkołach, wymienionych w tytule, bądź związanych z kursami pedagogicznymi, bądź też w szkołach, niezwiązanych z temi kursami.

D) Nauczyciele szkół zawodowych.

1. Kształcenie zawodowe kandydatów na nauczycieli przedmiotów zawodowych odbywa się: a) dla szkół dokształcających zawodowo i szkół dokształcających stopnia niższego — w odpowiednich szkołach zawodowych stopnia licealnego, b) dla szkół zawodowych stopnia gimnazjalnego i licealnego — w szkołach wyższych, na zasadach, określonych przez Ministra W. R. i O. P. (po wysłuchaniu opinii zainteresowanych Ministrów), c) jeżeli chodzi o zawody, dla których niema szkół stopnia licealnego lub szkół wyższych — w sposób, oznaczony przez Ministra W. R. i O. P. (po wysłuchaniu opinii zainteresowanych Ministrów).

2. Kształcenie zawodowe kandydatów na nauczycieli, prowadzących naukę praktyczną zawodu w szkołach dokształcających zawodowych stopnia niższego, gimnazjalnego i licealnego, odbywa się w zakładach, oznaczonych przez Ministra W. R. i O. P. po wysłuchaniu opinii zainteresowanych Ministrów.

3. Kształcenie zawodowe kandydatów na instruktorów odbywa się w szkołach zawodowych stopnia gimnazjalnego lub w szkołach mistrzów oraz w szkołach nadzorców.

Przygotowanie społeczno-obywatelskie kandydatów ad: 1, 2, 3 odbywa się bądź na studjum przy szkołach wyższych, bądź na kursach pedagogicznych.

Kształcenie pedagogiczne tych kandydatów odbywa się na kursach pedagogicznych, przyczem dla kandydatów na instruktorów będą z kursami pedagogicznymi połączone kursy uzupełniające, wykształcające ogólnie.

Czas trwania i organizację praktyki pedagogicznej dla wszystkich powyżej wymienionych kandydatów określi Minister W. R. i O. P.

Kształcenie kandydatów na nauczycieli przedmiotów pomocniczych, ściśle związanych z zawodem, odbywa się według zasad kształcenia, wskazanych dla kandydatów, wymienionych ad 1) i 2), (przyczem praktyka zawodowa może nie być wymagana — o czem decyduje Minister W. R. i O. P.), albo w sposób, przepisany dla kształcenia kandydatów na nauczycieli tych samych przedmiotów w szkołach ogólnokształcących, a mianowicie: a) dla szkół zawodowych stopnia niższego i dla szkół dokształcających zawodowych w sposób, określony dla nauczycieli szkół powszechnych, b) dla

szkół zawodowych stopnia gimnazjalnego i licealnego w sposób, określony pod C). Kandydaci ad A) i B) kształcą się dodatkowo na kursach, zaznajamiających ich z zagadnieniem szkolnictwa zawodowego.

Kształcenie nauczycieli przedmiotów pomocniczych, niezwiązanych bezpośrednio z zawodem, odbywa się w sposób, określony pod D 1 i 2.

Szkolnictwo prywatne.

Sprawa szkolnictwa prywatnego została unormowana ustawą z dnia 11 marca 1932 o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych (Dz. U. R. P. Nr. 33, poz. 343), oraz rozporządzeniem wykonawczem Ministra W. R. i O. P. do tej ustawy z dnia 7 czerwca 1932 (Dz. U. Rz. Nr. 50, poz. 473)¹ w sposób następujący:

Każdy obywatel polski może założyć szkołę prywatną pod warunkiem: 1) przedłożenia statutu szkoły, ustalającego ustroj wewnętrzny szkoły, język nauczania, program, nazwę oraz stosunek właściciela do kierownika szkoły i nauczycieli, 2) zapewnienia szkole odpowiedniego lokalu i wyposażenia w urządzenia i pomoce naukowe, 3) wykazania, że środki utrzymania szkoły będą wystarczające, 4) przedłożenia pisemnego stwierdzenia właściwych władz, że ubiegający się zachowywał się nienagannie pod względem moralności oraz lojalności w stosunku do Państwa.

O tem, czy warunki niezbędne do założenia szkoły zastały spełnione, orzeka władza, oznaczona przez Ministra W. R. i O. P. (według rozporządzenia cytowanego Kurator Okręgu).

Szkoła prywatna (zakład) może być zorganizowana bądź na wzór szkół publicznych względnie państwowych, bądź w sposób odmienny. O ile zorganizowana jest w sposób odmienny od szkół państwowych, ale uznana została przez Ministra W. R. i O. P. za szkołę eksperymentalną, będzie otoczona szczególną opieką władz.

Szkoła prywatna może być zamkniętą przez władze szkolne, jeżeli władza stwierdzi, że: a) szkoła była nieczynna przez 3 miesiące bez usprawiedliwionej przyczyny, b) poziom naukowy lub wychowawczy szkoły w ciągu 3-ich ostatnich lat jest niewystarczający, co było stwierdzane w ciągu tego czasu corocznie przez władzę szkolną, c) szkoła nie przestrzega obowiązujących przepisów lub postanowień statutu szkoły, d) nauczanie lub wychowanie młodzieży odbywa się w duchu nielojalnym dla Państwa, względnie szkoła szkodliwym wpływem wychowawczym na młodzież szkolną nie przeciwdziała. O ile zwinięcie szkoły następuje w ciągu roku szkolnego,

¹ Rozporządzenie Ministra W. R. i O. P. o prywatnych szkołach oraz zakładach naukowych i wychowawczych, wydane do § 13 ustawy w porozumieniu z Ministrem Spraw Wewnętrznych, a to do § 20 ustawy w porozumieniu z Ministrami: Spraw Wewnętrznych oraz Przemysłu i Handlu.

może to się stać jedynie za zgodą władzy szkolnej pod warunkiem, że uczącej się młodzieży zapewnione będzie ukończenie nauki w danym roku szkolnym w innej szkole.¹

Dyrektorem (ką) lub nauczycielem (ką) może być tylko nieskazitelny obywatel polski, posiadający przepisane kwalifikacje zawodowe do nauczania. Władza szkolna może zażądać do kandydata na dyrektora lub nauczyciela pisemnego stwierdzenia właściwych władz, że zachowywał się nie-nagannie pod względem moralności oraz w stosunku do Państwa, a może odmówić zatwierdzenia dyrektora, względnie nie dopuścić do nauczania nauczyciela, jeżeli uzna, że wymagają tego względy pedagogiczne. Czynnego dyrektora lub nauczyciela może władza szkolna zawiesić w czynnościach lub zażądać jego usunięcia, o ile uzna, że on wywiera szkodliwy pod względem wychowawczym wpływ na młodzież szkolną, nie przestrzega obowiązujących przepisów lub jest winien rażącego zaniedbania swoich obowiązków.

W wyjątkowych przypadkach Minister W. R. i O. P. może zwolnić kandydata na dyrektora lub nauczyciela od wymogu posiadania obywatelstwa polskiego.

Szkoły wyższe.

Ogólne postanowienia o szkołach wyższych zawiera rozdział VII Ustawy z dnia 11 marca 1932 o ustroju szkolnictwa (Dz. U. Rzplitej P. Nr. 38, poz. 389), która stwierdza w art. 51, że szkoły wyższe dzielą się na akademickie i nie-akademickie, przyczem postanawia, że organizację szkół akademickich określa osobna ustawa (ze zmianami, wynikającymi z postanowień art. 52 i 53 ustawy o ustroju szkolnictwa), zaś organizację szkół wyższych, nie-akademickich określają statuty, zatwierdzone przez Ministra W. R. i O. P.²

Szkoły akademickie.

Ustrój tych szkół normuje ustawa z dnia 15 czerwca 1933 o szkołach akademickich (Dz. U. Rzplitej Nr. 29, poz. 247).

Zadaniem szkół akademickich — według ustawy — jest prowadzenie badawczej i twórczej pracy naukowej lub artystycznej, wdrażanie do samodzielných badań, kształcenie i wychowanie słuchaczy na świadomych swych obowiązków obywateli oraz przygotowanie ich do wykonywania zawodów, wymagających naukowego opanowania danej gałęzi wiedzy.

Każda szkoła akademicka ma swój statut, określający jej ustrój i szczegółowy zakres działania władz akademickich.

¹ Art. 5 ustawy z dnia 11 marca 1932 (Dz. U. R. P. Nr. 38, poz. 343). Por. Śliwiński: Zasady nowego ustroju szkolnictwa polskiego, str. 38.

² Art. 52 dotyczy słuchaczy zwyczajnych szkół wyższych, patrz: szkoły akademickie; art. 53 — przewiduje zorganizowanie dla studentów szkół wyższych studjum w zakresie obrony technicznej Państwa, nauki obywatelstwa oraz sprawności fizycznej.

Szkoły akademickie dzielą się na wydziały oraz oddziały i mogą posiadać studia specjalne.

Władzami akademickimi są: Zebranie ogólne profesorów, Senat akademicki, Rektor i Prorektor, Rada Wydziałowa i Dziekani.

Zebranie ogólne profesorów pod przewodnictwem rektora ma prawo podejmować uchwały w sprawie statutu szkoły akademickiej, rozważać zagadnienia nauczania i wychowania oraz rozpatrywać plan działalności oraz sprawozdania roczne rektora o stanie szkoły akademickiej.

Senat, — w skład którego wchodzi: rektor, prorektor, dziekani oraz kilku innych członków, zależnie od statutu szkoły, jest naczelną władzą kolegialną szkoły akademickiej w sprawach naukowych, gospodarczych i administracyjnych. Do Senatu też należy troska o zdrowie moralne i warunki materialne młodzieży akademickiej.

Rektor — jest reprezentantem szkoły, wykonawcą uchwał Senatu, połączonym z Głównym Nauczycielskim, zwierzchnikiem wszystkich pomocniczych sił naukowych i urzędników szkoły, oraz opiekunem i zwierzchnikiem słuchaczy. Czuwa on nad działalnością władz szkoły i zakładów, zarządza majątkiem szkoły i rozstrzyga spory między władzami akademickimi. Rektorowi przysługuje tytuł Magnificencji, a wybiera go Zebranie delegatów wydziałów (z pośród profesorów zwyczajnych) na trzy lata. Zastępcą rektora jest prorektor, wybierany na przeciąg lat 3-ich, ale w innym roku akademickim, aniżeli rektor.

Rada Wydziałowa — której przewodniczy dziekan — jest powołana do załatwiania wszelkich spraw, dotyczących nauki i nauczania na danym wydziale. W skład Rady wydziałowej wchodzi profesorowie zwyczajni, nadzwyczajni i delegaci docentów wydziału.

Dziekan, wybierany przez Radę Wydziałową na rok z pośród profesorów zwyczajnych i nadzwyczajnych, jest kierownikiem wydziału, przewodniczącym i wykonawcą uchwał Rady Wydziałowej, oraz połączonym z Głównym Nauczycielskim w danym wydziale. Czuwa on nad prawidłowym tokiem studjów i egzaminów, oraz załatwia sprawy gospodarcze i administracyjne wydziału. Zastępuje go prodziekan (dziekan roku poprzedniego).

Prawo wykładania w szkołach akademickich mają profesorowie honorowi, zwyczajni, nadzwyczajni, tytularni i docenci, oraz nauczyciele nieakademiccy i lektorzy języków.

Docentem może zostać osoba, posiadająca stopień doktorski a habilitowana na podstawie przedłożonej pracy, uznanej za wartościową przez Radę Wydziału. Docent po 5-ciu latach pracy może zostać mianowany tytularnym profesorem, o ile — w razie opróżnienia stanowiska profesorskiego — nie otrzymał nominacji na profesora nadzwyczajnego.

Na wakujące katedry mianuje profesorów Prezydent Rzplitej na wniosek Ministra W. R. i O. P., oparty na ankiecie odpowiedniego wydziału, rozesłanej do profesorów danej specjalności we wszystkich szkołach akademickich, — z pośród docentów, przedstawionych przez Radę wydziałową na podstawie opinii Senatu.

Profesorami honorowymi mogą być mianowani wybitni uczeni, względnie artyści, zwłaszcza z pośród profesorów zwyczajnych, którzy już z katedr ustąpili. Nauczanie w szkołach akademickich obejmuje wykłady i ćwiczenia na podstawie programów, ułożonych przez Rady wydziałowe i zatwierdzonych przez Ministra W. R. i O. P.

Słuchaczami zwyczajnymi szkół akademickich mogą zostać osoby, które uzyskały przyjęcie do szkoły akademickiej na podstawie świadectwa ukończenia liceum ogólno-kształcącego, liceum dla wychowawczyń przedszkoli, liceum pedagogicznego, lub szkoły zawodowej stopnia licealnego, a nadto osoby, które uzyskały te świadectwa na podstawie egzaminu lub też nieposiadające tych świadectw — za specjalnem zezwoleniem Ministra W. R. i O. P., udzielonem na wniosek Rady Wydziałowej. Do studjów w szkołach akademickich mogą być dopuszczone w charakterze wolnych słuchaczy osoby, niemające warunków, wymaganych od studentów, lecz ubiegające się o zaliczenie w poczet studentów. Do liczby słuchaczy zaliczają się też osoby, posiadające niższy stopień naukowy, a ubiegające się o doktorat. O przyjęciu na wydział decyduje dziekan a przeciwko odmowie przyjęcia przysługuje odwołanie do Rady Wydziałowej. Każdy zapisujący się do szkoły akademickiej w charakterze słuchacza zwyczajnego podlega immatrykulacji, której dokonywa rektor lub z jego upoważnienia — dziekan.

Stopnie naukowe są dwa: 1) magisterjum — stopień niższy naukowy, który może być zarazem stopniem zawodowym, 2) doktorat — stopień wyższy, który można uzyskać na podstawie magisterjum oraz przedstawienia pracy naukowej i złożenia egzaminów doktorskich.

Słuchacze zwyczajni mają prawo zakładania stowarzyszeń akademickich, działających pod nadzorem i opieką władz akademickich oraz Ministra W. R. i O. P.

Państwowe szkoły akademickie w Polsce są następujące:

1) Uniwersytet Jagielloński — w Krakowie, 2) Uniwersytet Stefana Batorego — w Wilnie, 3) Uniwersytet Jana Kazimierza — we Lwowie, 4) Uniwersytet Józefa Piłsudskiego — w Warszawie., 5) Uniwersytet poznański, 6) Politechnika Lwowska, 7) Politechnika warszawska, 8) Szkoła Główna Gospodarstwa Wiejskiego — w Warszawie, 9) Akademia Medycyny Weterynaryjnej — we Lwowie, 10) Akademia Górnicza — w Krakowie, 11) Aka-

demja Sztuk Pięknych — w Krakowie, 12) Akademia Sztuk Pięknych — w Warszawie, 13) Akademia Stomatologiczna — w Warszawie.

Prywatne szkoły akademickie: 1) Szkoła Główna Handlowa — w Warszawie, 2) Katolicki Uniwersytet Lubelski, 3) Wolna Wszechnica — w Warszawie, 4) Wolna Wszechnica, Oddział w Łodzi.

Szkoły wyższe — bez praw akademickich: 1) Wyższa Szkoła Handlu Zagranicznego — we Lwowie, 2) Wyższe Studium Handlowe — w Krakowie, 3) Wyższa Szkoła Handlowa — w Poznaniu, 4) Wyższa Szkoła Dziennikarska — w Warszawie, 5) Szkoła Nauk Politycznych — w Warszawie, 6) Szkoła Nauk Politycznych — w Wilnie, 7) Instytut Nauk Judaistycznych w Warszawie.

Prywatna szkoła akademicka może być założona na podstawie statutu, który podlega zatwierdzeniu Ministra W. R. i O. P., a zwinęta tylko na podstawie aktu ustawodawczego. — Szkoły te mogą otrzymywać w drodze ustawy pełne, lub niektóre prawa szkół państwowych akademickich.

Art. 118.

W zakresie szkoły powszechnej nauka jest obowiązkowa dla wszystkich obywateli Państwa. Czas, zakres i sposób pobierania tej nauki określi ustawa.

Według postanowień ustawy z dnia 11 marca 1932 o ustroju szkolnictwa (Dz. Ustaw Rzplitej P. Nr. 38, poz. 389) obowiązek szkolny trwa dla każdego dziecka lat 7, a Minister W. R. i O. P. może na pewnych obszarach lub w poszczególnych miejscowościach przedłużyć czas trwania obowiązku szkolnego do lat 8-miu, może również skrócić go do lat 6-ciu, o ile będzie to konieczne za względu na warunki organizacji szkolnictwa powszechnego na tych terenach. O ile w ciągu trwania obowiązku szkolnego dziecko nie ukończyło nauki w zakresie szkoły powszechnej, obowiązek szkolny może być dla niego przedłużony o rok (art. 6 Ustawy). Obowiązek szkolny zaczyna się z początkiem roku szkolnego w tym roku kalendarzowym, w którym dziecko kończy 7 lat życia. Minister W. R. i O. P. może na pewnych obszarach lub w poszczególnych miejscowościach opóźnić lub przyspieszyć rozpoczęcie obowiązku szkolnego o jeden rok; przyspieszenie obowiązku szkolnego nie może dotyczyć dzieci, które przed rozpoczęciem roku szkolnego nie ukończą 6-ciu lat życia. Obowiązek szkolny może być odraczany dla dzieci, opóźnionych w rozwoju fizycznym lub umysłowym, oraz dla tych, które z powodu warunków komunikacyjnych mają utrudniony dostęp do szkoły. Mogą być przyjmowane do publicznych szkół powszechnych w miarę wolnych miejsc dzieci, które nie podlegają jeszcze

obowiązkowi szkolnemu a ukończyły 6 lat życia, jeżeli wykazą odpowiedni rozwój fizyczny i umysłowy (art. 7 ustawy).

Czas trwania obowiązku szkolnego dzieci anormalnych określa Minister W. R. i O. P. Dzieci te mogą być zwolnione od obowiązku szkolnego, o ile niema dla nich zorganizowanej szkoły specjalnej.¹

Obowiązek szkolny wypełnia się przez pobieranie nauki: a) w szkole powszechnej, b) w innej szkole, c) w domu. Minister W. R. i O. P. określa warunki, na których nauka w innej szkole lub w domu uznana będzie za wypełnienie obowiązku szkolnego, oraz ustala rygory w stosunku do uchylających się wogóle od tego obowiązku.

Szkoła powszechna umożliwia obywatelom wypełnianie przez ich dzieci obowiązku szkolnego. Nauka w publicznej szkole powszechnej jest bezpłatna.

Przez skreślenie art. 119 Konstytucji marcowej, który głosił w zdaniu pierwszym: „że nauka w szkołach państwowych i samorządowych jest bezpłatna“ (z czego należało wnioskować, że bezpłatną ma być i szkoła powszechna i średnia i wyższa), uchylono wreszcie przepis konstytucyjny, który w praktyce okazał się niewykonalny. Charakter studjów w szkole średniej, a tem więcej w szkole wyższej wymaga tak troskliwego i kosztownego zaopatrzenia tych zakładów w pomoce naukowe, że wkład Państwa musiałby osiągnąć cyfr bardzo wysokich.

Nowa Konstytucja o bezpłatności szkoły nie wspomina. Nie wspomina o bezpłatności nauki obowiązkowej w szkole powszechnej nawet i ustawa o ustroju szkolnictwa. Postanowienie o bezpłatności szkoły powszechnej znajduje się w statucie publicznych szkół powszechnych 7-mioletnich (załącznik do rozporządzenia Ministra W. R. i O. P. z dnia 21 listopada 1933 o organizacji publicznych szkół powszechnych, Dz. U. M. W. R. i O. P., Nr. 14, poz. 194).

Art. 120.

W każdym zakładzie naukowym, którego program obejmuje kształcenie młodzieży powyżej lat 18, utrzymywanym w całości lub w części przez Państwo lub ciała samorządowe, jest nauka religji dla wszystkich uczniów obowiązkową. Kierownictwo i nadzór nauki religji w szkołach należy do właściwego związku religijnego z zastrzeżeniem naczelnego prawa nadzoru dla państwowych władz szkolnych.

¹ Art. 13 ustawy powiada: „Wychowanie i kształcenie dzieci anormalnych odbywa się w zakładach i szkołach powszechnych specjalnych, względnie oddziałach specjalnych“.

Z postanowień art. 120 wynika, że Polska nie przyjmuje zasady ani państwowej szkoły wyznaniowej, ani państwowej szkoły bezwyznaniowej. Szkoły wyznaniowe, które mają charakter szkół prywatnych, mogą być zakładane przez związki religijne, natomiast w szkołach, utrzymywanych przez Państwo albo ciała samorządowe a także subwencionowanych, utrzymana jest tylko zasada, że w szkołach ogólnokształcących, elementarnych i średnich deklarować bezwyznaniowości nie wolno.

Teksty ustaw konstytucyjnych.

1. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 24 kwietnia 1935, Nr. 30, poz. 227. Ustawa konstytucyjna z dnia 23 kwietnia 1935.
 2. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1921, Nr. 44, poz. 267. Ustawa konstytucyjna z dnia 17 marca 1921.
 3. Dziennik Ustaw Rzeczypospolitej Polskiej, 1926, Nr. 78, poz. 442. Ustawa z dnia 2 sierpnia 1926, zmieniająca i uzupełniająca Konstytucję Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921.
 4. Dziennik Praw Państwa Polskiego, 1919, Nr. 17, poz. 84. Uchwała Sejmu Ustawodawczego z dnia 20 lutego 1919 („Mała Konstytucja“).
-

Literatura.

- Berezowski Cezary prof. dr.: Powstanie Państwa Polskiego w świetle prawa narodów. Warszawa, 1934.
- Berezowski Cezary prof. dr.: Wejście w życie i wykonanie ustawy (Gazeta Administracji i Policji Państwowej, 1934, Nr. 10 i 11).
- Bigo Tadeusz dr.: Związki publiczno-prawne. Warszawa, Kasa Mianowskiego, 1932.
- Bujak Franciszek prof. dr.: Ustawa o wykonaniu reformy rolnej z 28 grudnia 1925. Lwów, 1926.
- C. P.: Samorząd gospodarczy w nowej Konstytucji (Polska Gospodarcza, 1935, Nr. 13).
- Car Stanisław: Czynniki równowagi w nowej Konstytucji. Przemówienie, wygłoszone na posiedzeniu Komisji Konstytucyjnej Senatu, dnia 14 grudnia 1934. Warszawa, Instytut Wydawniczy Biblioteka Polska, 1934.
- Car Stanisław: Na drodze ku nowej Konstytucji. Warszawa, 1934, Hoesick.
- Car Stanisław: O uprawnieniach Prezydenta Rzeczypospolitej w stosunku do Sejmu i Senatu (Nowe Państwo, tom II). Warszawa, 1932.
- Chmurski Antoni dr.: Nowa Konstytucja. Warszawa., 1935.
- Cylichowski Zygmunt prof. dr.: Polskie prawo państwowe — na tle uwag z dziedziny nauki o Państwie i porównawczego prawa państwowego, tom I—III. Warszawa, 1933.
- Cylichowski Zygmunt prof. dr.: Moc prawna traktatu o ochronie mniejszości (Wiadomości Prawnicze, 1934, Nr. 10).
- Cylichowski Zygmunt prof. dr.: Encyklopedia podręczna prawa publicznego (konstytucyjnego, międzynarodowego, administracyjnego), tom I—II. Warszawa.
- Czapiński Władysław: Prawo o stowarzyszeniach (Gazeta Administracji i Policji Państwowej, 1932, Nr. 24 i 1933, Nr. 1, 2, 3).
- Czerwiński Jerzy: Wolność prasy w świetle nowej Konstytucji (Gazeta Sądowa Warszawska, 1935, Nr. 25—26. Warszawa, 1935.

- Czuma Ignacy prof. dr.: Absolutyzm ustrojowy. Lublin, 1934.
- Czuma Ignacy prof. dr.: Równowaga budżetowa. Lublin, 1924.
- Deryng Antoni dr.: Akty rządowe Głowy Państwa. Rozważania ustrojowe. Lwów, 1934. Nakładem Towarzystwa Naukowego.
- Grzymała-Grabowiecki J. dr.: Tablice synchronistyczne rozwoju Polski współczesnej, 1918—1933. Warszawa, 1934.
- Hausner Roman: Organizacja administracji według nowej Konstytucji (Biuletyn Urzędniczy, 1935, Nr. 1—2).
- Hausner Roman: Zasady techniki legislacyjnej. (Gazeta Administracji i Policji Państwowej, 1934, Nr. 4 i 5). Warszawa, 1935.
- Hubert Stanisław dr.: Odbudowa Państwa Polskiego, jako problem prawa narodów. Warszawa, 1934.
- Janet B.: Historia doktryn politycznych, I—II (Przekład polski F. Rutkowskiej). Poznań, 1923.
- Jaworski Władysław Leopold prof. dr.: Prawa Państwa Polskiego, Prawo polityczne, zeszyt IIa.
- Jaworski Wł. L. prof. dr.: Ankieta do Konstytucji 17 marca 1921. (Zbiorowe.) Kraków, Spółka Wydawnicza, 1924.
- Jellinek Jerzy prof. dr.: Ogólna nauka o Państwie. Ks. I—III. (Ks. I: Przekład prof. Peretiatkowicza. Ks. II—III: Przekład dr. M. Balsigierowej i M. Przedborskiego). Warszawa, 1924.
- Klimów R. dr.: Kodeks wyborczy. Lwów, 1935.
- Komarnicki Wacław prof. dr.: Ustrój państwowy Rzeczypospolitej Polskiej, wydanie II, rozszerzone i uzupełnione. Warszawa, 1934, Hoesick.
- Komarnicki Wacław prof. dr.: Uwagi prawnicze o projekcie nowej Konstytucji Polskiej. Księgarnia Zawadzkiego. Wilno, 1935.
- Koneczny Fr.: Dzieje administracji w Polsce. Wilno, 1924.
- Konkordat Polski ze Stolicą Apostolską. Lwów, 1925. Tekst i dyskusja Izby Ustawodawczych z przedmową ks. prof. A. Gerstmana.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 marca (?) 1935. Uwagi wstępne. Tekst. Skorowidz. Warszawa, 1935, Hoesick.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 marca (?) 1935, Komentarz opracował Mgr. Jan Dincès. Warszawa, 1935. Szyling.
- Konstytucja styczniowa na tle polskiej myśli politycznej. Wydawnictwo Związku Synarchicznego. Warszawa, 1934.
- Konstytucja Rzeczypospolitej z dnia 23 kwietnia 1935. Wydał i wstępem zaopatrzył Mgr. Michał Goławski. Białystok, 1935.
- Konstytucje Polskie 1791—1921. Wydał Marcei Handelsman, wydanie III, poprawione. Warszawa, 1922.
- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Tekst i orzecznictwo Sądu Najwyższego i Najwyższego Trybunału Administracyjnego. Opr. Leon Zieleniewski. Warszawa, 1933. Hoesick.
- Krzyżanowski Witold: Parlamentaryzm gospodarczy. Odczyt, wygłoszony w Towarzystwie Ekonomicznem w Lublinie dnia 28 października 1927. Lublin., 1927.
- Kumaniecki Kazimierz Władysław: Nowa Konstytucja Polska. Kraków, 1935.
- Kumaniecki Kazimierz Władysław prof. dr.: Odbudowa państwowości polskiej (1912 do stycznia 1924). Najważniejsze dokumenty. Warszawa-Kraków, 1924.
- Kumaniecki K. Wł. prof. dr., Wasiutyński Bohdan prof. dr., Panejko J. prof. dr.: Polskie prawo administracyjne w zarysie. Kraków, Księgarnia Powszechna.
- Kurowski: Kontrola państwowa a nowoczesne konstytucje europejskie (Gazeta Administracji i Policji Państwowej, 1934, Nr. 15).
- Kutrzeba Stanisław prof. dr.: Polskie prawo polityczne według traktatów. Część I: Suwerenność, Terytorjum, Ludność — Ograniczenia — Wolności handlowe. Kraków, 1923. Część II: Gdańsk — Górny Śląsk, Kraków, 1924.

- Kutrzeba Stanisław prof. dr.: Mniejszości w najnowszym prawie międzynarodowym. Kraków, 1925.
- Kutrzeba Stanisław prof. dr.: Zasady władzy i wolności w rozwoju państw europejskich. (Kultura i Wychowanie, rok I, zeszyt 3). Warszawa, 1934.
- Kutrzeba Stanisław prof. dr.: Polska Odrodzona 1914—1928. Kraków, 1928.
- Kutrzeba Stanisław prof. dr.: Sejmy walne dawnej Rzeczypospolitej. Warszawa, 1922.
- Landau Wł.: Izby Pracy. Instytut Gospodarstwa Społecznego. Warszawa, 1932.
- Langrod Jerzy Stefan: Polskie prawo o stowarzyszeniach. Uwagi krytyczne. Kraków, 1934. Dom Książki Polskiej.
- Lewin Izaak: Prawo rozwiązywania ciał ustawodawczych. Studium z prawa konstytucyjnego. Lwów, 1933.
- Lewiński Stanisław Jan: Pieniądz, kredyt i ceny. Warszawa, 1932.
- Łubowski Jerzy: Przyczynek do traktatu o ochronie mniejszości narodowych. Poznań, 1921.
- Łukomski Stanisław ks.: Konkordat, zawarty dnia 10 lutego 1925 r. pomiędzy Stolicą Apostolską a Rzeczpospolitą Polską. Łomża, 1934.
- Majkowski A.: Ustawa Konstytucyjna Rzeczypospolitej. Warszawa, kwiecień, 1935.
- Makowski Wacław prof. dr.: Myśl przewodnia nowej Konstytucji. (Pion, 1934, Nr. 6).
- Makowski Wacław prof. dr.: Założenia ideologiczne państwowości polskiej (Droga, 1935, Nr. 2).
- Makowski Wacław prof. dr.: Nowoczesne tendencje w prawie publicznym (Nowe Państwo, tom IV, zeszyt 1). Warszawa, 1935.
- Makowski Wacław prof. dr.: Rewizja umowy społecznej. Warszawa, 1933.
- Makowski Wacław prof. dr.: Rzeczpospolita. Co każdy obywatel o Państwie i Konstytucji wiedzieć powinien. Warszawa, 1935.
- Makarewicz Juliusz prof. dr.: Kodyfikacja Konstytucji. (Przegląd Prawa i Administracji, 1934, Nr. 3).
- Malczewski Marjan: Wykłady o nowej Konstytucji Polskiej, wraz z, tekstem Ustawy Konstytucyjnej... Poznań, 1935. Księgarnia św. Wojciecha.
- Mały rocznik statystyczny Polski, 1935. Warszawa, 1935. Wydawnictwo Głównego Urzędu Statystycznego Rzeczypospolitej.
- Mycielski Andrzej dr.: Obsada urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej (Studja prawnicze na tle europejskich Konstytucyj powojennych). Kraków, 1930.
- Na drodze do reformy Konstytucji (Zadania reformy konstytucyjnej prof. W. Makowski — Projekt B. B. W. R.). Warszawa, 1929.
- Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Wydał i wstępem opatrzył Stanisław Car. Warszawa, 1935.
- Nowa Konstytucja. (Materiał dla użytku nauczycieli w związku z zarządzeniem z dnia 16 kwietnia 1935. Dziennik Urzędowy Ministerstwa W. R. i O. P., 1935, Nr. 3).
- Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 23 marca (?) 1935. Opracował dr. Antoni Wereszczyński, Lwów, 1935. Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Ochrona praw mniejszości — Nakład Sekcji Informacyjnej Generalnego Sekretarjatu Ligi Narodów, 1924.
- Ohanowicz J. prof. dr.: Ustawa o wykonaniu reformy rolnej z 28-go grudnia 1925 i inne ustawy rolne. Poznań, 1926.
- Paciorkowski S.: Dwie Konstytucje — Wielka i Mała (z 3 maja 1791 i z 17 marca 1921). Poznań-Warszawa-Toruń, 1922.
- Paszkudzki August dr.: Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 17 marca 1921 — z uwzględnieniem zmian, ustalonych ustawą z d. 2. VIII. 1926 — Komentarz. — Lwów-Warszawa 1927. — Książnica-Atlas.
- Peretiatkowicz Antoni prof. dr.: Kryzys współczesnego państwa i nowa Konstytucja polska. (Przegląd Współczesny, Luty, 1935, Nr. 154).

- Peretiatkowicz Antoni prof. dr.: Nowa Konstytucja Polska. (Ruch Prawniczy, Ekonomiczny i Socjologiczny, 1935, zeszyt 2).
- Peretiatkowicz Antoni prof. dr.: Nowa Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej. Ordynacja wyborcza i ważniejsze ustawy polityczne... Wyd. VI popr. Książnica-Atlas. Lwów-Warszawa, 1935.
- Peretiatkowicz Antoni prof. dr.: Cezaryzm demokratyczny a Konstytucja polska. Warszawa, 1929.
- Piasecki Adam: Reforma Konstytucji w Polsce. Odczyt wygłoszony 23 czerwca 1934 w Paryskiej „Academie des Sciences Morales et Politiques“.
- Piasecki Adam: Droga do władzy w świetle nowej Konstytucji (Nowe Państwo, tom IV, zeszyt I. Warszawa, 1935).
- Piekarski S. dr.: Wyznania religijne w Polsce. Warszawa, 1927.
- Piestrzyński Ryszard: Naród w Państwie. Poznań, 1934.
- Piotrowicz Ludwik: Kult panującego w starożytności. Poznań, 1922.
- Pilecki Jerzy: Zagadnienie władzy zwierzchniej w Państwie. Warszawa, 1934. Dom Książki Polskiej.
- Prace Komisji Konstytucyjnej Sejmu. (Referaty wicemarszałka Cara, prof. dr. Czumy, p. Szawelskiego). Nowe Państwo, tom III, zeszyt I. Warszawa, 1933.
- Prace Komisji Konstytucyjnej Sejmu. (Dyskusja na posiedzeniach z dnia 20 grudnia 1933 i 11 stycznia 1934, oraz tekst sprawozdania Komisji). Nowe Państwo, tom III, zeszyt 3. Warszawa, 1934.
- Przeorski Tadeusz: Z zagadnień konstytucyjnych. O gwarancje konstytucyjności aktów prawodawczych. (Przegląd Współczesny, styczeń, 1935).
- Rewizja Konstytucji (Opinia zbiorowa grona prawników). Warszawa, 1929. Hoesick.
- Rogowicz Jerzy: Istota władzy Głowy Państwa we współczesnem prawie konstytucyjnem. Warszawa, 1932.
- Seidler Teodor: Jednostka — Państwo — Rząd. Próba syntezy. Warszawa, 1934. Hoesick.
- Sitnicki Zygmunt: Ustrój sądów a nowa Konstytucja (Głos Sądownictwa, 1935, Nr. 1).
- Sitnicki Zygmunt: Rola Prezydenta Rzeczypospolitej przy ogłaszaniu ustaw (Głos Sądownictwa, 1933, Nr. 4).
- Skwarczyński Adam: Doświadczenia społeczne a Konstytucja (Droga, 1934, Nr. 1).
- Starzewski Maciej dr.: Od sejmowładztwa do rządów gabinetowych (20 lutego 1919 do 16 stycznia 1934). Kraków, 1934.
- Starzewski Maciej dr.: Uwagi prawno-polityczne nad projektem Konstytucji wicemarszałka Cara. Kraków, 1934.
- Starzewski Maciej dr.: Środki zabezpieczenia prawnego konstytucyjności ustaw. Kraków, 1928.
- Starzyński Stanisław prof. dr.: Powojenny ustrój państw europejskich. Wydanie II. Kraków, 1926.
- Starzyński Stanisław prof. dr.: Konstytucja 3 Maja na tle współczesnego ustroju innych państw europejskich, I. Lwów, 1892.
- Starzyński Stanisław prof. dr.: Projekt Konstytucji Polskiej. Lwów, 1928.
- Starzyński Stanisław prof. dr.: Rozważania konstytucyjne. Lwów, 1934.
- Śliwiński F.: Zasady nowego ustroju szkolnictwa polskiego. Książnica-Atlas. Lwów-Warszawa, 1933.
- Sądownictwo w nowej Konstytucji (Głos Sądownictwa — Czerwiec 1935). Warszawa, 1935.
- Tomaszewski Albert: Ewolucja powszechnego obowiązku wojskowego w Polsce (Gazeta Administracji i Policji Państwowej, Nr. 3). Warszawa, 1935.
- Trzy Konstytucje — W rocznicę Konstytucji 3 Maja. Poznań, 1935.
- Ustawa o ubezpieczeniu społecznem (tekst z wyjaśnieniami). Opracowali: Leontyna Frankowska i Eugenjusz Modliński. Kraków, 1933.
- Ustawa samorządowa z dnia 23 marca 1933 (Dziennik Ustaw Rzplitej P., 1933, Nr. 35,

- poz. 394) oraz dekret Naczelnika Państwa o ordynacji powiatowej, 1919. Opracował M. Hołub. Rohatyn.
- Ustawy Sejmu Śląskiego 1922—1932 (Sejm Śląski. Druk, Nr. 220), III. Katowice, 1932.
- Ustrój i organizacja szkolnictwa w Polsce. Państwowe Wydawnictwo Książek Szkolnych. Lwów, 1934.
- Wachholz Szczęsny: Nowy ustrój samorządu terytorjalnego w Polsce i jego wartości. Kraków, 1934.
- Wasiutyński Bohdan prof. dr.: Ustrój władz administracyjnych i samorządowych. Poznań, 1933.
- Wasiutyński Wojciech: Naród rządzący. Warszawa, 1935.
- Wereszczyński Antoni prof. dr.: Państwo antyczne i jego renesansy. Lwów 1928.
- Wereszczyński Antoni prof. dr.: Nowe Państwo (Wykład inauguracyjny W. S. H. Z.). Lwów, 1934.
- Winiarski Bohdan: My i oni w walce o Konstytucję. Poznań, 1935.
- Wścieklica Bolesław: Państwo syndykalne, jako konieczność dziejów. (Droga, Nr. 10, 1928).
- Zieliński Józef: Ubezpieczenia społeczne w nowej Konstytucji. (Przegląd Ubezpieczeń Społecznych, 1935, Nr. 4).
- Zimmerman Marjan dr.: Wywłaszczenie. Studium z dziedziny prawa publicznego. Lwów, Towarzystwo Naukowe, 1933.
- Zimmerman Marjan dr.: Nowa Konstytucja w nauce o Polsce współczesnej (Wiadomości Historyczno-Dydaktyczne. Rocznik III, zeszyt 2. Lwów, 1935.
- Zimmerman Marjan dr.: Art. 72 Konstytucji a dotychczasowe ustawodawstwo polskie. Lwów, 1930.
-

Treść.

I. Rzeczpospolita Polska.

Art. 1. Państwo Polskie wspólnem dobrem obywateli	3
Art. 2. Prezydent Rzeczypospolitej — władza — obowiązek — odpowiedzialność	8
Art. 3. Organy Państwa	9
Art. 4. Życie społeczeństwa w ramach Państwa	10
Art. 5. Jednostka wobec Państwa	10
Art. 6. Obowiązek wierności	15
Art. 7. Zasługa miarą uprawnień politycznych obywatela	15
Art. 8. Opieka Państwa nad pracą	16
Art. 9. Państwo czynnikiem harmonizującym	18
Art. 10. Prawo Państwa stosowania środków przymusu w razie oporu	18

II. Prezydent Rzeczypospolitej.

Art. 11. Prezydent Rzeczypospolitej czynnikiem nadrzędnym	19
Art. 12. Uprawnienia Prezydenta Rzeczypospolitej	20
Art. 13. Prerogatywy Prezydenta Rzeczypospolitej	21
Art. 14. Akty urzędowe Prezydenta, wymagające i niewymagające kontrasygnaty	23
Art. 15. Określenie nieodpowiedzialności Prezydenta Rzeczypospolitej	24
Art. 16. Wybór Prezydenta Rzeczypospolitej	25
Art. 17. Zgromadzenie Elektorów	25
Art. 18. Wybór Elektorów	26
Art. 19. Przysięga Prezydenta Rzeczypospolitej	34
Art. 20. Okres urzędowania Prezydenta Rzeczypospolitej	35
Art. 21. Opróżnienie urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej skutkiem zgonu lub zrzeczenia się	35
Art. 22. Opróżnienie urzędu Prezydenta Rzeczypospolitej, stwierdzone uchwałą Izb Połączonych	36
Art. 23. Marszałek Senatu zastępcą Prezydenta Rzeczypospolitej	37
Art. 24. Przedłużenie okresu urzędowania Prezydenta Rzeczypospolitej w razie wojny. Prawo wyznaczenia następcy	38

III. Rząd.

Art. 25. Organizacja Rządu i jego zadania	38
Art. 26. Rada Ministrów	46
Art. 27. Rozporządzenia Rządu	47
Art. 28. Odpowiedzialność polityczna Rządu	48
Art. 29. Odpowiedzialność parlamentarna Rządu	48
Art. 30. Odpowiedzialność konstytucyjna Rządu	49

IV. Sejm.

Art. 31. Kompetencje Sejmu	50
Art. 32. Zasady ordynacji wyborczej do Sejmu. Kadencja Sejmu	52
Art. 33. Czynne i bierne prawo wyborcze do Sejmu. Postanowienia, które ma określić ustawa ordynacyjna	54

Art. 34. Marszałek Sejmu	67
Art. 35. Sesje zwyczajne Izby Ustawodawczych	68
Art. 36. Sesje nadzwyczajne Izby Ustawodawczych	68
Art. 37. Prawomocność uchwał Izby Ustawodawczych	69
Art. 38. Jawne i tajne posiedzenia Izby Ustawodawczych	70
Art. 39. Ślubowanie Posłów i Senatorów	70
Art. 40. Diety członków Izby Ustawodawczych	71
Art. 41. Granice nietykalności członków Izby Ustawodawczych	71
Art. 42. Odpowiedzialność członków Izby Ustawodawczych	72
Art. 43. Incompatibilitas	73
Art. 44. Odpowiedzialność członków Izby Ustawodawczych przed Trybunałem Stanu	73
Art. 45. Udział przedstawicieli Rządu w obradach Izby Ustawodawczych. Interpelacje	74

V. Senat.

Art. 46. Kompetencje Senatu	75
Art. 47. Skład Senatu. Kadencja Senatu. Ordynacja wyborcza do Senatu	76
Art. 48. Postanowienie, dotyczące artykułów 34—45	82

VI. Ustawodawstwo.

Art. 49. Akty ustawodawcze i warunek ich legalności	82
Art. 50. Prawo inicjatywy ustawodawczej	82
Art. 51. Pożyczka państwowa. Rozporządzanie majątkiem Państwa. Podatki. Cła. Monopole. Ustalenie systemu monetarnego. Gwarancje państwowe	83
Art. 52. Umowy z innemi państwami i ich ratyfikacja	90
Art. 53. Rola Senatu w ustawodawstwie	90
Art. 54. Prawo promulgacji i publikacji ustaw przez Prezydenta Rzeczypospolitej. Veto Prezydenta	91
Art. 55. Pełnomocnictwa ustawodawcze Prezydenta Rzeczypospolitej	92
Art. 56. Dekrety Prezydenta Rzeczypospolitej, wydawane w zakresie, Jemu specjalnie zastrzeżonym	93
Art. 57. Moc prawna dekretów Prezydenta Rzeczypospolitej	93

VII. Budżet.

Art. 58. Ustawa budżetowa — sposób jej uchwalania	94
Art. 59. Kredyty dodatkowe	98
Art. 60. Prowizorium budżetowe	99

VIII. Siły zbrojne.

Art. 61. Zadania sił zbrojnych. Powszechny obowiązek wojskowy	100
Art. 62. Pobór i kontyngent rekruta	104
Art. 63. Prezydent Rzeczypospolitej, jako zwierzchnik Sił Zbrojnych. Wódz Naczelny i jego odpowiedzialność	105

IX. Wymiar sprawiedliwości.

Art. 64. Zadania sądów. Niezawisłość sędziowska. Sądy wobec aktów ustawodawczych	106
Art. 65. Organizacja sądów	107
Art. 66. „Stabilitas loci“ sędziów	111
Art. 67. Odpowiedzialność karna sędziów	112
Art. 68. Gwarancje prawidłowego wymiaru sprawiedliwości. Wolność osobista. Nietykalność mieszkania. Tajemnica korespondencji. Odwołanie od karnych orzeczeń władz administracyjnych	112

Art. 69. Prawo łaski Prezydenta Rzeczypospolitej. Amnestja	113
Art. 70. Sąd Najwyższy. Najwyższy Trybunał Administracyjny. Trybunał Kompetencyjny. Sądy wojskowe	114
Art. 71. Trybunał Stanu	118

X. Administracja państwowa.

Art. 72. Administracja państwowa	118
Art. 73. Podział administracyjny państwa	119
Art. 74. Organizacja administracji rządowej	125
Art. 75. Samorząd terytorjalny	125
Art. 76. Samorząd gospodarczy	139

XI. Kontrola państwowa.

Art. 77. Najwyższa Izba Kontroli	141
--	-----

XII. Stan zagrożenia Państwa.

Art. 78. Stan wyjątkowy	142
Art. 79. Stan wojenny. Uprawnienia Prezydenta Rzeczypospolitej i Rządu podczas trwania stanu wojennego	145

XIII. Zmiana Konstytucji.

Art. 80. Prawo inicjatywy w sprawie zmiany Konstytucji	147
--	-----

XIV. Przepisy końcowe.

Art. 81. Wejście w życie postanowień Konstytucji. Uchylenie Konstytucji z dnia 17 marca 1921 ze zmianami, wprowadzonymi ustawą z dnia 2 sierpnia 1926, z wyjątkiem artykułów: 99, 109—118, i 120. Zmiana statutu organicznego województwa śląskiego	148
---	-----

Artykuły Konstytucji marcowej 1921, utrzymane w mocy na podstawie artykułu 81 nowej Konstytucji.

Art. 99. Własność indywidualna i zbiorowa. Ograniczenie własności	150
Art. 109. Prawa mniejszości narodowych	154
Art. 110. Mniejszości narodowe i wyznaniowe	157
Art. 111. Wolność sumienia i wyznania	157
Art. 112. Wolność religijna	158
Art. 113. Stanowisko prawne związków religijnych	158
Art. 114. Kościół rzymsko-katolicki	159
Art. 115. Inne kościoły i związki religijne	163
Art. 116. Państwo wobec nowych wyznań	164
Art. 117. Państwo wobec nauki i szkoły	165
Art. 118. Przymus szkolny	178
Art. 120. Nauka religii w szkołach	179
Teksty ustaw konstytucyjnych	181
Literatura	181

Najważniejsze problemy życia współczesnego
polityczne, społeczne, gospodarcze

Najgłówniejsze wyniki wiedzy i nauki
przyroda i technika

Najżywotniejsze prądy duchowe chwili bieżącej
w filozofii, nauce i literaturze

Najistotniejsze zagadnienia kultury powojennej
w przystępnym oświeceniu

zawiera

ŚWIAT I ŻYCIE

zarys encyklopedyczny współczesnej wiedzy i kultury

opracowywany przy współudziale najwybit-
niejszych uczonych i specjalistów polskich

pod naczelną redakcją

Dr. ZYGMUNTA ŁEMPICKIEGO

prof. Uniw. Warszawskiego.

*

Wychodzi od 1 stycznia 1933 i obejmuje pięć tomów (roczników), z których cztery pierwsze będą zawierać materiał naukowy opracowany monograficznie, tom piąty zaś zwięzłe informacje i uzupełnienie do tomów poprzednich. Na każdy tom składa się dziesięć zeszytów, ukazujących się miesięcznie z wyjątkiem lipca i sierpnia. Ogółem pojawi się w przeciągu pięciu lat 50 zeszytów encyklopedji o 6720 szpaltach tekstu oraz około 650 stronach dwutonowych i wielobarwnych ilustracji.

WARUNKI PRENUMERATY: Miesięcznie (1 zeszyt) zł. 4·80, półrocznie (5 zeszytów) zł. 23·30, rocznie (10 zeszytów, jeden tom) zł. 45·15. Tom, oprawny w płótno zł. 51·15, okładka zł. 3·20 wraz z przesyłką pocztową.

Poza prenumeratą: Rocznik nieoprawny zł. 54·—, w ozdobnej oprawie płóciennej zł. 60·—, zeszyt pojedynczy zł. 6·—, z przesyłką pocztową zł. 6·55.

Nakład Instytutu Wydawniczego Książnica-Atlas

L w ó w, Czarnieckiego 12. — Warszawa 1, Nowy Świat 59.